

Віктор СТУС

Арійський Спас

Історичний роман

Сімферополь
ТОВ «Український центр
інформації та видавничої
справи «Таврія»

УДК 821.161.2

ББК 84.4 Укр

С 88

С 88 Стус В. І. «Арійський Спас» – Сімферополь. ТОВ «Український центр інформації та видавничої справи «Таврія», 2013. - 352 с.

ISBN 978-966-366-635-8

Історичний роман «Арійський Спас» відображає події, що відбувалися на слов'янських землях в кінці III та в IV століттях нашої ери. Саме вони визначили подальшу долю Русі-України. В творі подається життєпис Буса Білояра, великого князя Арійстану-Руськолані – країни, що простиралася від Дунаю до Волги і Кавказу, від Балтійського до Чорного морів. Саме він ініціював створення Антського союзу слов'янських племен, предтечі Київської Русі. Його називали Арійським або Слов'янським Спасителем. Чимало схожого у нього з долею Ісуса Христа. У 368 році готи розіп'яли Буса та ще сімдесят його братів, синів та воєвод і тим самим відкрили гунам шлях на Європу.

На жаль, впродовж понад тисячу років особистість Буса замовчувалася з політичних та релігійних міркувань. І цей роман – чи не перший художній твір про людину, яка відіграла величезну роль у становленні всього слов'янського та українського світу зокрема.

Книга розрахована на шанувальників давньої історії рідного краю, студентів, старшокласників.

УДК 821.161.2

ББК 84.4 Укр

ISBN 978-966-366-635-8

© Стус В.І., 2013

Передмова

*«Пам'ятайте доблесть пращурів
і славу минулих часів».
Із Заповіту Буса.
«Ярилина книга».*

Від початку літочислення слав'ян сьогодні маємо 7521 рік від Сотворіння Світу у Зорянім Храмі. До речі, правильніше писати, на мою думку, не слов'яни, а саме слав'яни – від «славити», «слава», «богиня перемоги Слава», «православ'я».

Уже з огляду на цю цифру минувшина нашого краю дуже давня і сягає десятків тисячоліть. Та чи багато нам відомо про події, що відбувалися протягом цього часу? І чому так склалося, що пересічні українці надто мало знають навіть про близькі часи, не кажучи про первісні?

На ці питання намагалося відповісти не одне покоління дослідників. На жаль, надто допитливі передчасно відправлялися у світ пращурів, зникали якщо не в царських казематах, то в комуністичних концтаборах, а їхні праці безслідно щезали. Прикро те, що і в нашій незалежній Україні намагання дістатися до історичної Правди продовжують наражатися на спротив влади. Парадоксальна ситуація! Хоча найменші крупинки знань про минувшину народів, які жили та живуть на теренах нашої України не одне тисячоліття, мали б сягати діамантами на увесь світ. Таке враження, що хтось протягом століть намагається відібрати в українців їхню історію. І для цього вдається до найпідступніших засобів – замовчування, перекручення, підтасування, спалювання пам'яток, фізичного нищення знавців та дослідників.

Але ж то природне бажання сина чи доньки свого народу – відобразити історію рідного краю, чи то сьогоднішню, чи минулу. Добре, що останнім часом українські письмен-

ники цим темам приділяють більше уваги. Як мовиться, крупинка до крупинки – утворяться розсипи.

На це зорієнтований і мій роман «Арійський Спас». Хочу зазначити, що в ньому я не претендую на істину в останній інстанції. По прочитанні може виникнути чимало спірних думок. І це закономірно. Адже надто категоричні твердження у такій складній царині як давня історія України заважають подальшим дослідженням. Моїми «партнерами» в художньому осмисленні минувшини рідного краю стали праці багатьох дослідників. Та особливої наснаги, якщо можна так висловитися, додавали «Книга Велеса», «Ярилина книга», написані відповідно волхвами Ягайлом Ганом та Мовеславом Сіянським, а також досить аргументовані праці про Святоруські Віди та слав'янську давнину відомого вченого Олександра Асова.

Книга не випадково названа «Арійський Спас». Саме так у четвертому столітті нашої ери називали князя Буса Білояра, Божа, володаря Русі-Арійстану, якого ще йменували Слав'янським Спасом. Його доля в дечому нагадує біблійний життєпис Ісуса Христа. Буса разом з сімдесятьма синами, братами та воєводами в 368 році полонили та розіпнули готи. Тоді фактично Русь була обезглавлена. Сподіваючись захопити слав'янські землі, готи спровокували навалу гунів, які згодом лавиною прокотилися Європою. Згадаймо походи Аттіли. А тієї навали могло не бути, як і пізнішого вторгнення татаро-монголів, якби не сталося оте нещастя. Бо то ланки одного історичного ланцюга, пов'язаного зі зміною вірувань. І доля всієї Європи, а, може, й усього світу склалася б інакше – без рабства та безправ'я.

Для Русі-України то був чи не найтрагічніший період. Слав'яни втратили все – територію, демократичний вічовий лад, незалежність, волю. І найприкріше – свою давню відичну віру. Настали, за висловом відунів, Люті часи. Взамін слав'янські народи отримали самодержавство, деспотію, рабство, деградацію, безправність і чужу

релігію. В тій чи іншій мірі все це ми спостерігаємо і в нинішній Україні – як відголоски тих страшних літ. То ж ще раз наголошую: комусь дуже вигідно паплюжити минувшину славіянства, відичного православ'я і замість нього підсовувати сучасникам сурогати, а то й відвертий фальсифікат. Все це не випадково.

На мій погляд, нинішні українці мають право відати історію власного народу від найдавніших часів до наших днів. Тільки тоді вони зможуть впевнено простувати в майбутнє, не допускаючись фатальних помилок. Ті знання допоможуть здолати всі перешкоди, не збитися на манівці, не піддатися на хитрі маніпуляції політиканів і впевнено йти Шляхом Правди. Українська людність, маючи за плечима величезні надбання, накопичені за багато тисячоліть нашими пращурами, повинна зайняти одне з чільних місць серед народів планети. І так буде.

Ще одна дуже важлива тема роману, котру не можна обійти, – особистого прикладу. Людина, яка претендує на роль лідера народу – патріарх, князь, цар, президент, спікер, прем'єр, міністр тощо, – має дбати про те, щоб його думки, слова і вчинки співпадали. Це основа духовності і благополуччя. Інакше – розчарування, недовіра людей, а з ними й невдоволення, нехтування, конфлікти, занепад. Будь-яка віра сильна чистотою помислів і дій її поводитрів-пастирів. Сучасні дослідники називають це екологією думки. Чи жив Спас Бус за такими принципами, чи став він духовним провідником для свого народу – про це теж у романі. А висновки зробить читач.

Віктор СТУС,
письменник, журналіст.
1 лютого 2013 року

Частина перша Рік 294-й

*«Так будьте достойні предків своїх
і пильнуйте честь роду і землі своєї.*

*І заповідайте: де пролита
кров ваша, там і земля ваша!»*

Із Заповіту Буса.

«Ярилина книга».

Здається, всі мешканці Кияр-граду Древнього (заснований IV тисячолітті до н.е. біля підніжжя Ельбруса, з IX століття до н.е. його ще називали Києвом Антським – авт.) у святковій одежі вийшли за ворота своєї кам'яниці, щоб зустріти Великого князя Дажин-яра, володаря Арійстану. Ось він майже поруч – на білому жеребцеві, у червоному розстебнутому каптані, з непокритою головою. Осінній вітерець погладжував його довгого чуба за лівим вухом. За ним, познімавши шоломи, весело погойдувалися на конях дружинники.

Великий князь помахував правицею, вітаючи земляків, і, як завше, блискав карими очима та всміхався своєю загадковою посмішкою з-під густих чорних вусів.

– Володарю Всесвіту – слава! Слава! Слава! – неслося ще здалеку від його рідного міста.

З веж радісно гуділи труби та роги, а обіч брами музики грали веселі похідні марші на цимбалах, лірах, гудках, тарілках та бубнах.

Першою до нього наблизилася дружина Миліда, молода, добролика, блакитноока, тонкоброва, з золотистим волоссям, у довгій сукні, гаптованій яскравим шовком, на тонкій шиї три разки бурштинового та гранатового намиста. Запнута білою шовковою хусткою, поверх неї срібний вінець з чільцем, а позаду вітрець гоїдав довгу світло-рожеву накидку.

Миліда, як велів звичай, взяла княжого коня за вуздечку й пішла поряд, раз-по-раз поглядаючи то на мужа, то на дорогу. Богатури хизувалися своїми чубами. То неабияка гордість. Такі хохли дозволялося носити лише тим, хто відзначився у бою.

Дажин за хвилину зіскочив на землю, тримаючи в одній руці повід, ласкаво обійняв дружину за плечі.

– З поверненням і славою, мій любий княже! – промовила Миліда, покриваючись рум'янцем. Їй вперше після заміжжя доводиться стрічати мужа з походу, і вона трохи ніяковіла на людях.

Та Дажин зняв ту напругу, тричі поцілував юну княгиню в щоки і тихо, щоб ніхто не почув, шепнув на вухо:

– Я страшенно здивився за тобою.

Миліда ще дужче зашарілася, опустила очі. Відвихнулася від мужа, взяла повну чару, що піднесли на золотій таці троє дівчаток у яскравих вишиванках, намисті, пишних вінках, з-під яких розвівалися різнобарвні стрічки.

– Нехай сурина збадьорить тебе після важкого походу, мій княже! В ній дванадцять трав, що додають сили, – і з ясною усмішкою подала чару князеві.

Інші дівчата, так же вбрані, піднесли на тацях чари з суриною воєводам. А потім і киярці гамірливим гуртом оточили дружинників, щедро пригощали домашніми напоями, пирогами та калачами, обіймали, осіняли Перуницею й вели додому.

Дажин повагом, прихвалюючи, пив напій. І повертаючи Миліді чару, ніжно підморгнув:

– Яка ж ти у мене гарна! Як ласкаве сонечко! Як справжня Ясна! (Давньослав'янська богиня добра, краси та справедливості, посестра богинь Берегині, Макоші, Живи та Лади – **авт.**)

До Дажина наблизилися старійшини – з довгастими сивими чубами, що виглядали з-під високих гостроверхих шапок, з кострубатими гирлигами в руках. Головний волхв Богдан з восьмикутною золоченою зіркою на сріб-

ному ланцюжку, що висіла на грудях поверх сірого кунтуша, передав крючкуватий костур послушникові, розставив руки для обіймів:

– Свастя! Вітаю тебе з великою перемогою, Великий княже! Ти повернув арійський золотий трон Володаря Всесвіту. На що сподівався Вахрамей-Варфоломій, погоджуючись на двобій з тобою, не відаю? (Вахрамей – перський цар, народився, за неточними даними, в 230 роках, коронований у 276-му, загинув у 293-му – **авт.**). Певно, вважав себе Богом.

– З нами була богиня перемоги Слава. З її зображеннями на щитах ми йшли на битву. Вахрамей сподівався на силу й хитрість їхнього змія-дракона Каранджеля та на перстень з Марабель-каменем. Не вийшло! Ті зловиві чари Чорнобога на нас не діють, коли поряд наші відомі Боги. Проти правди чортівня безсила, – відказав Дажин-яр.

Волхв Богдан випустив його зі своїх обіймів, наклав Перуницю і обережно спитав:

– Чув, у цій битві відзначився вождь гунів Моріяр, син Вахрамея? (Народився від берендейської царівни, загинув у 328-му – **авт.**).

– Краще б він не відзначався. При жінках таке гріх і розказувати, – неохоче відказав Дажин. – Потім я про все доповім раді старійшин.

– З нами – богиня Слава! – щосили гукнув волхв. Його клич підхопили киярці. І над степом, лісами й горами гучно рознеслося:

– Хвала і слава володарю Русі Аріанської!

– Хвала і слава князю Великої Роксоланії!

– Слава повелителю трьох Індій!

– Хай чують про нашого доблесного князя роди болгар, мордві, куманів, готів, ільмерів, венеців, кельтів, берендеїв, гунів, парсів! – вигукували глашатаї. Їхні заклики підтримував натовп, повторюючи та плескаючи в долоні.

– ...І Сінського царства!

– ...І на островах Радовісти, де сходить Дажбог-Сонце!

Руськолани голосно викрикували славлення, тим самим ніби підтверджуючи свою значимість та вплив на багато інших родів, які визнавали владу Володаря Всесвіту. І раділи, як діти. Попереду війська танцювали юнаки й дівчата у вишиванках, співали веселих пісень і навіть водили хвилясті хороводи. Той день руськолани називали днем перемоги над Змієм Гориничем і навіть над самим Чорнобогом. І сподівалися, що відтепер їхнє життя буде мирним, благополучним, щасливим. Та так із співами й танцями зайшли до Кияр-граду.

– Там, у дворі, на тебе чекає намет із паром, – нагадала Миліда, крокуючи поряд з Дажин-яром, який жагуче притискав її за плечі до себе.

Він вдячно кивнув дружині. Так йшлося з давніх-давен: перш, ніж переступити поріг хати, слід очиститися від чужої скверни, зарази та проклять, яких можна було набратися в походах та битвах. Зазвичай це робили всі руси, сколоти, берендеї, слав'яни, повернувшись з чужини додому. Для цього діди заносили в шатра гранітні камені, розпечені на вогні, бризкали на них густим конопляним настоєм. Воїни всідалися навколо каміння, глибоко вдихали ті пари, обливались потом, молились богам – і забувались жахи, печалі, роздратування. Все те змивали холодною джерельною водою, черпаючи дерев'яними ковшами з великих діж. І, як казали волхви, в такі хвилини душі відділялись від тіла, мандрували Всесвітом і повертались чистими, праведними, добрими.

Дажин біля входу до намету разом з поясом зняв меч, передав Миліді, відхилив запону. А дружина, усміхнена та весела, сповнена ніжності до коханого мужа, подалася до палацу.

Перед заходом Сонця у великій громадській хаті, що стояла поряд з княжим маєтком, на раді старійшин Дажин-яр до подробиць розповідав про похід на самозванця Вахрамея.

– Після того, як я наніс рану Вахрамею, парси забрали його з ратного поля, на плечах бігцем віднесли до кам'яниці Десна-граду та й зачинилися. А я з воями кинувся до Тузбан-граду, що на річці Тигр, і зайняв золотий трон Володаря Всесвіту (мається на увазі столиця Сасанідського царства Ктесифон у Персії – **авт.**). Там же знову прийняв владу над аріями, яку мені ще сім років тому в Кияр-граді довірили князі, бояри та намісники, наповнивши стрілами колчан.

Дажин пригадав, як його після обрання князем сподвижники підняли на золотий щит, вручили пук стріл, сокиру й наказали боронити від ворогів увесь обшир від Дунаю до Дону та Ра-ріки (тепер ріка Волга – **авт.**), від Варязького до Сузького морів (так раніше називалися Балтійське та Чорне моря – **авт.**). Він старався виправдати їхнє довір'я та всіх родів, які об'єдналися в Арійстані, – не шкодував задля громади власного життя. Принаймні від Коляди до Коляди – на сім коло-років, на які обирався князь. Тільки отримавши владу від віче, він мав право розпоряджатися долями людей та чинити усе за законами Праві і Триглава. Жаль лише, що довелося багато арійської крові пролити в битві з Вахрамеєм.

– Чи вірно я вчинив, вельмишановні староотці?

Дажин підвівся з трону, відклав скіпетр, поправив довгого чуба над лівим вухом, в очікуванні оглянув старійшин, що сиділи на довгих лавах, покритих парчею та розшитих сріблом.

– Правильно! – залунало з різних боків.

– Хай охороняє тебе Бог в ім'я Отця Сварога, Сина Перуна и Святого Духа Велеса! – прорік від імені присутніх волхв Богдан. – Ми сподіваємося, що ти й надалі твердо простуватимеш Шляхом Праві. Щоб міцніла наша країна та жили у радості й щасті наші племена та роди-народи. А душі воїнів, що поклали голови за праве діло, Перуниця напоїть живою водою, і вони відправляться до Сварги на білих конях, поповнять воїнство Перунове, а згодом отри-

мають нові тіла.

– Так було й буде від віку до віку. ОУМ! – дружно підхопили старійшини, і кожний відкритою долонею тричі наклав на себе знак Перуниці, немов живу блискавку.

– Спасибі, староотці! – проказав Дажин і тричі вклонився їм нижче пояса. Тільки після того знову взяв у правицю скіпетр і сів на трон.

– А тепер, вельмишановний Дажин-яре, нам хотілося б знати про участь гунів, цих злих та підступних сусідів, у битві з Вахрамеєм, - сказав Богдан, всідаючись на лаву та опираючись на костур. – Невже тобі вдалося переконати гунів – що краще жити в мирі та злагоді?

Інші старійшини теж про це попросили.

– Хотілося б, щоб саме так і було, та сумніви не дають спокою, – Дажин-яр, розмірковуючи, покручував чорного вуса. – Вождь гунів Моріяр, який ніколи не переставав воювати з Арійстаном, раптом виступив з військом супроти свого батька – царя парсів Вахрамея. Дивина! І коли я подався до Тузбан-граду, щоб повернути трон Володаря Всесвіту, Моріяр увірвався до Десна-граду, в палаці знайшов пораненого вітця, який марив і, певно, доживав останні дні на цьому світі. Як передало Велике Вухо, перше, що він вчинив, – зірвав з руки немічного батька знак влади, перстень з чарівним каменем Марабель, і одягнув на свій палець, довго на radoщах реготав. Потім, наче в нього вселився підступний Чорнобог – чорний дракон Каранджель, у пориві ярості вихопив меч-корд і безжально відтяв батькові голову.

Схоже, Дажин досі не міг згадувати про це без відрази, хоч на його особистій лічбі немало знищених ворогів.

– Потім Моріяр взяв батькову голову за волосся, виніс із палацу і, піднявши якомога вище, показав своєму війську. Кажуть, гуни довго з того тішилися. А, примчавши до мене в Тузбан-град, Моріяр зайшов до тронної зали, витяг з торби голову Вахрамея і кинув до моїх ніг. Мабуть, тим самим хотів показати свою відданість. Відверто кажу-

чи, мені стало не по собі. Що б усе те означало?

Запала гнітюча тиша. Волхви тихо перемовлялися між собою.

– Хоч Вахрамей і ворог наш, і відступився від Від, та такої наглої смерті не заслужив, – тихо проказав волхв Богдан.

– Після того Моріяр зі своїм військом подався на північ, – похнюплено продовжив Дажин. – Довелося мені справляти по Вахрамею тризну велику, віддати йому належні почесні як володарю парсійському. Як-не-як, а він – наша рідня, також із аріїв – онук Ярсака Саксаніянського (займав арійський трон з 226 до 241 роки – **авт.**). Нехай і його душу очистить Сварожий вогонь. Хоч, звісно, після тих злодіянь, які вчинив Вахрамей протягом життя, навряд чи буде він допущений до престолу Всевишнього. Втім, справляючи тризну по своєму ворогові, так я хотів відвести прокляття від земель арійських.

– Добро воздасться добром! – підтвердив Богдан. – А от щодо Моріяра, то сумнівів не стало менше – не певний він чоловік. Щось лихе затіває. Тобі, княже, варто бути на сторожі.

– Ти правий, отче. Той, хто стратив рідного батька, здатен на будь-яку капость, – погодився Дажин. – Та от що мене турбує. В день поховання Вахрамея сталося затемнення Сонця (7 вересня 294 року – **авт.**). Це – попередження Вишнього: не так ми живемо, не так діємо, порушуємо закони Праві. Будь-яке відхилення від Від може обернутися для нас якщо не бідою, то невдачами. В цьому арії-руси багато разів переконувалися протягом тисячоліть.

– Що пропонуєш, Великий княже? – спитав волхв Богдан.

– Я от про що міркую: зі сходу напірають гуни, з заходу – римляни, з півдня – парси, з півночі – готи, – Дажин, здавалося, дивився не в глиб зали, а кудись у далину, внутрішнім зором охоплюючи величезні простори Аріяни-Славії-Русі. – І всі вони на списах та мечах несуть свою віру. Сунуть на наші землі за багатствами. Прагнуть перетворити наших людей на рабів. Їм наші Віди, що не визнають

будь-яке рабство, як більмо в оці. По суті, усі вони, хто живе не по Праві-Правді, відступники, язичники, пройдисвіти.

– В нашому Арійстані-Роксоланії також чимало племен, які вірують у своїх богів. Змушувати їх дотримуватися Від – марна справа. Це тільки посіє недовіру поміж нами. Ми мусимо лише переконувати їх у нашій правоті своїми словами, вчинками та добрими справами. Поки що це вдається, – озвався староотець Борислав, чи не найповажніший у раді. – Тільки так ми зможемо зміцнити нашу віру.

– Всі ви, напевно, чули про християнство, яке поширюється серед сусідніх народів, – все так же спокійно продовжував Дажин. – Це віра в Ісуса Христа, якого християни називають Спасителем, сином Божим, а то й Богом. Насправді звали його Іешуа із Галілеї. Він був розп'ятий на стовпі тільки за те, що назвався царем Іудейським. І це зробили самі ж юдеї при потуранні римлян. Його настанови дуже схожі на ті, що в наших Відах. Я чув їхніх проповідників. Часом мені здавалося, що ті речники повторюють наші покони. І слід зауважити – прибічників у Ісуса стає все більше. Якщо християнство буде й надалі так швидко поширюватися, то це не на користь відо-православній вірі. І не можна бути певним, що цю новоявлену релігію дехто з правителів не використає у своїх інтересах для підкорення світу. Таке вже було з Заратустрою (пророк і реформатор давньоіранської релігії, засновник зороастризму, що був популярний з VI ст. до н.е. до VII ст. н.е. – **авт.**). Якщо зважити на те, що Римська імперія на межі розпаду на Західну та Східну через примхи монарха Діоклетіана, який змушує всіх себе обожнювати, то є над чим помізкувати. Скажімо, якби я був на місці імператора, то обов'язково подбав би про об'єднання народів за допомогою нової віри. В даному випадкові йому не слід довго розмірковувати: вона вже готова – це віра в Ісуса Христа. Її лише треба підтримати на державному рівні, припинити переслідування християн, посприяти їй у становленні. Решту здійснять самі віруючі.

– Я теж про це думав. Нам слід подбати про зміцнення нашої сонячної відичної православної віри на противагу християнській. У нас були свої Спасителі – і перш за все Коляда та Кришень. От якби сталося ще одне втілення Бога на арійських землях! – розгладжував довгу сиву бороду волхв Богдан.

На хвилю він замовк, дивлячись кудись далеко за вікном і раптом вигукнув:

– І воно відбудеться! Небеса про це попереджають! Так що давайте готуватися до нового пришествя Спаса!

– Знаки вже давно йдуть, – додав староотець Борислав. – Мені було видіння. Дванадцять вітрів та стільки ж сяючих стовпів утримують Священний Камінь Алатир. Ті стовпи раптом перетворилися на дванадцять вісників Божих. А попереду них промчав Білий вершник на Єдинорозі, воїн Одвічного Світла. Від нього шаснула в різні боки нечиста сила. А з нею й Чорний дракон. Отой облесливий Змій Горинич блискавкою впав з семи небес у море.

– Той Білий вершник – наш новий Спас. Слав'яни давно на нього очікують, – докинув хтось із староотців.

– В руках того вершника лопотів на вітрі золотисто-синій стяг Білоярів з зображенням Сварги на тлі восьмикутної зірки, – закінчив Борислав.

Запала глибока тиша. Навіть було чути, як пролетіла муха, шукаючи на ніч притулку. Всі староотці повернули голови у бік князя.

– Спасибі за провіщення, вельмишановний отче, – Дажин-яр розгублено переводив погляд від одного старійшини до іншого. Він ще не зовсім усвідомлював, що означає те видіння.

А волхв Богдан проказав радісно:

– Так що, княже, готуйся стрічати Спасителя. Це велика честь для роду Білоярів. Істинно так в ім'я отця Сварога, сина Перуна і святого Духа Велеса. ОУМ!

Дажин-яр тричі гупнув скіпетром об дерев'яну підлогу. Двері розчинилися і до зали увійшли, а точніше запливли

дві вервечки юнок у квітчастих білих вишиванках і довгих темних спідницях, також вишитих червоними квітками спереду і по боках. Вони внесли низенькі стільці з срібними тацями, на них великі дерев'яні дзбани з золотими обідками, наповнені суриною, з гірками яблук, груш, горіхів та сушки. А потім ще й довгастий глиняний ритон з напоєм. Дівчата низько вклонилися князю, а потім старійшинам, поставили ті стільці перед ними. Знову чемно вклонились і тихо попливли за двері. Князь випростався, підняв дзбан і гучно мовив:

– Хай вічними будуть наша Свята Руськолань і наш народ Божий! Хай вороги нас бояться! Богиня Слава з нами!

– Пресвята Матір Сва з нами! – піднялися староотці, перестукуючись дзбанами.

Розходилися, коли вже смеркалось і далека білосніжна Алатир-гора навпроти помаранчево сяяла в останніх променях Ра-Сонця.

Дажин-яр був задоволений: рада волхвів схвалила його замисел про прихід нового Спаса на арійські землі. Віра в нього тісніше з'єднає усі арійські роди, які населяють безкінечні обшири від Дунаю до Країни Ранкового Сонця, сприятиме зміцненню Арійстану і його, князя, особистої влади. Бо живий Спас – це не Ісус, який жив триста років тому. Живий Спас може прийти на поміч не колись, як обіцяють християни, а в будь-яку мить. Адже він тут – серед свого народу, дихає тим же повітрям, що й усі. Варто лише його покликати – і він примчить, врятує, порадить, підсобить. А там, дивись, і іновірці з навколишніх земель потягнуться до новоявленого Утішителя. Мир і спокій запанує на світі.

Ці думи заповнили все його єство.

Миліда, донька берендейського князя Асеня Мудрого, сиділа у просторій світлиці на лаві за святково накритим круглим столом і з нетерпінням чекала на Дажин-яра,

свого милого, чорнобривого. У променях свічок на вишитих рушничках вилискували карафки та тарелі з напоями і наїдками. Миліда зумисно вдягла тонку довгасту сорочку, розшити яскравими рожевими квіточками, та синю спідницю з квітчастими узорами, що облягала тонкий стан. Саме така одіж чомусь дуже подобалася Дажину. Пишне густе волосся, перехоплене червоною тясмою, спадало на плечі. І сама вона виглядала, як квіточка.

От-от мав прийти її Дажин. Вона хвилювалася, наче дівчисько. І все через бажання сподобатись мужу, вразити його, щоб він був тільки її і більше нічий. Серце калатало в грудях. Щоб заспокоїтись, вона кілька разів обійшла довкола столу, поправила скатертину, інакше розставила оздоблені золотом тарелі – поближче до місця, де мав сидіти Дажин. Потім вмостилася на лавку навпроти дверей. І почала малювати в уяві образ свого судженого. Широкий у плечах, кремезний, сильної статури, з палкими проникливими карими очима. Коли він на неї дивився, вона ставала сама не своя – покірنا, лагідна, рада виконати будь-яке його бажання. А його вуса так бентежили, коли він торкався ними шиї або щік.

З розповідей відунок знала, що чим чіткіше його уявить, відтворить у своєму серці, тим швидше він відчує її поклик. І прилине, і приголубить.

Минуло зовсім небагато часу від свята Купали, коли вони побралися. Та нечасто їм доводилося бути разом. Їх розлучали вороги, нападаючи на кордони Арійстану. Миліда завжди з нетерпінням чекала на його повернення. Ждала-виглядала не просто князя, а любого серцю мужа. І кожного разу, не звертаючи уваги на багатий стіл, переступивши поріг, він широко розставляв для обіймів могутні руки. Вона бігла йому назустріч, як маленька. Він підхоплював її, шепотів ласкаві слова і ніс до опочивальні.

Їй було дуже приємно, коли він, цілуючи щоки, шию, губи, ставив на край ліжка і повільно розв'язував широкий пояс – і спідниця сама спадала. Потім повагом, наче отри-

мував від того задоволення, знімав вишиванку і при цьому лоскотав вусами Милідині груди. Ніжно клав її на простирadlo. І за мить роздягнений уже лежав поряд. Спочатку жагуче вицілював з голови до ніг її тіло, та так, що вона аж звивалася у нестямі. Миліда шаленіла від його доторків, наповнюючись нестримною жагою. Заплющувала очі і їй здавалося, що світ зникає. А є лише вона і Дажин.

Миліда так заглибилася у спогади, що навіть не почула, як відчинилися стулки дверей. На порозі стояв її Дажиняр, її Ярчик. Вона кинулася йому на шию:

– Втомилося сонечко моє! Зараз я тебе почастую! – і палко обвилася навколо мужа.

Дажин кинув погляд на святковий стіл, усміхнувся вдоволено:

– Мила моя, рідна моя, все це потім, потім...

Підняв її, мов билинку, і, пригортаючи, поніс до опочивальні. Все відбулося так, як вона виділа в своїй уяві.

Перегодя, коли Миліда поклала свою золотисту голівку на мускулисте плече чоловіка, той, пригортаючи, стиха зарокотав:

– Сказали староотці, що у нас з тобою народиться Буддай – наш арійський, слав'янський Спаситель. Такий же, як Кришень, Коляда чи Будда. Так що готуйся стати його матір'ю – Божою матір'ю. За їхніми віщуваннями, ти народиш мені дванадцять синів та доньок.

– Оце так пророцтво! – Миліда аж підскочила на ліжкові, прикрила груди простирadлом і навалилась на чоловіка.

Дажин потягнувся до неї, ніжно обхопив плечі і знову вклав у постіль.

– Так що звикай, мила моя. На тобі величезна відповідальність за долю Спаса землі арійської, – прошепотів, вицілюючи її стегна, а потім живіт.

Миліда раптом скоромовкою випалила:

– Любий мій Ярчику, я вже ношу його під серцем.

Тепер уже Дажин звівся над дружиною.

– І коли нам чекати на Спаса Буса Білояра? – заглянув у її очі.

– Ти вже і ймення йому дав? – щасливо засміялася.

– Таке ім'я у нашому роді завжди давали первісткам – на них покладали великі надії, вони могли претендувати на князівство. То коли чекати на Спаса?

– Гадаю, в кінці місяця білояра або на початку ладеня, – ніяковіла Миліда. (За нинішнім календарем цей час припадає на середину квітня – **авт.**). – Якщо все буде гаразд, то він прийде у світ десь після Рахманного Великодня чи, може, на Красну гірку, або на Ярила.

– То він уже в тобі? – все ще дивуючись, перепитав Дажин. В його карих очах зблиснула радість.

– А де ж йому бути? – усміхнулася кутиками уст Миліда.

– Чому ж мені зразу не сказала? – розгублено мовив князь. – А ми з тобою так необачно поводимося.

– Твоє дитя має відчувати батька, – залиvisto розсміялася дружина, ще тісніше пригортаючись до мужа.

– Бережи себе і сина! – майже наказав князь, одягаючись.

– А раптом волхви помилилися – і в нас буде донька? – Миліда пильно вглядалася в очі князя.

– Арійські волхви ніколи не помиляються, – суворо проказав Дажин.

– Та все ж? – подразнювала Миліда.

– Мені потрібен нащадок – мудрий, сильний, вродливий. І ніяких сумнівів! Первістком нашим має бути хлопчик. Інакше... Інакше ми розлучимося! – твердо відповів князь. – Ти народиш Спасителя, люба моя! А тому всі твої помисли та бажання – тільки про нього.

– Так і буде, Ярчику, – пообіцяла Миліда. – Тільки так. Бо я тебе дуже люблю. Твої бажання для мене закон, орле мій сизокрилий. Волхви все знають заздалегідь.

– Я теж тебе кохаю, дівчинко моя ненаглядна. Тільки нікому не хвались про первістка – щоб не зурочили. А тепер гайда за стіл. Я таки добряче зголоднів, – весело покрутив вуса Дажин. І здивовано показав на таріль з виноградом:

– Звідки він? У грецьких торговців купила?

– Та ні. Твій намісник із Сурож-граду таврійського при-

слав з купцями, – кинула Миліда з опочивальні, де вона причепурювалася перед бронзовим люстерком.

– Щось іще передавав? – спитав Дажин, зручніше всідаючись за стіл на своє улюблене плетене крісельце.

– Зі слів гінця, там за високим кам'яним муром зводять храм на честь Ярила, – Миліда кинулася до столу і стала класти в таріль Дажина страви.

– І правильно. То місто Сонця, давній край руськоланів. Туди заходить Великий шовковий шлях. Там велелюдний порт. На торги прибувають купці зі сходу і заходу, з півночі та півдня. Якби там збудувати фортецю на крутій скелі над морем – вона стала б неприступною для будь-яких ворогів, – розмірковував Дажин.

Уже за столом Миліда з порцелянового глека налила у скляну чару прозору сурину, покуштувала сама й подала Дажину. Той вихилив напій залпом і взявся за м'ясо з гіркими запашними східними приправами. А сама до подробиць розпитувала про звияги руськоланського війська в поході. Дажин з задоволенням розказував. Вона інколи охала, лякаючись своєї уяви. Та все крутилася навколо, прихвалюючи страви, особливо ті, що сама готувала. Дажин у розповіді оминав випадки насилля та кровопролиття – не хотів, щоб про них знав його ще ненароджений нащадок.

Вночі вони знову кохалися. Тільки Дажин раз-по-раз перепитував:

– Чи не нашкодить це майбутньому Спасу?

Миліда ніжно всміхалася та щільніше пригорталася до мужа.

А вранці, ще й Сонце не вигулькнуло з-поза Алатир-гори, їх розбудив грюкіт у вхідні двері. Один з богатурів знадвору гукнув:

– Княже, до тебе гонець з вістями.

– Нехай заходить, – відізався Дажин.

Швидко зодягнув просту полотняну сорочку з низьким вишитим комірцем, сині шаровари з червоними лампасами. Миліда допомогла йому обкрутитися широким роззо-

лоченим поясом з коротким мечем. І вийшов до вітальні, закладаючи за ліве вухо косака. Там на нього чекав гонець, мнучи в руках шапку з башликом.

– Що за лихо тебе принесло? – озвався Дажин.

– Біда, княже. Східні кордони Руськолані перетнули гуни. Веде їх князь Ідель-тур молодший, – схвильовано басив гонець.

– І що вже накоїв той ворог? – спохмурнів Дажин, і на його побагровілих вилицях заграли жовна.

– В Семиріччі знищує всі поселення на своєму шляху, а людей – старих вирізає, а молодих забирає в полон на продаж персам чи грекам. Ті, хто врятувався, подекують: так він мстить за загибель свого брата. Людоїд! Я б такого кіньми розідрав у полі широкім! – гнівно закінчив розповідь гонець.

– Передай джурі – нехай негайно збирає полковників і староотців на раду. Я скоро буду! – розпорядився Дажин.

Як тільки він вийшов, Миліда заголосила, заламуючи руки:

– Ой, лишенько! Мати Сва, захисти від поган мого любого князя Дажин-яра і все його військо! О Перун, удар вогнем отих клятих нелюдів!

– Не тривожся, мила. Ми розправимося з гунами і повернемося з перемогою. З нами Слава! І запам'ятай, віднині у тебе інші клопоти – народити для нашого Арійстану Спасителя. Любов, віра, надія та радість мають наповнювати твоє серце, твої думки, твої почуття і вчинки. І тоді всі негаразди тебе не торкнуться. Зрозуміло? – ніжно обійняв Миліду, розгладжуючи на спині золотисте волосся, ще не зібране в косу.

А вже по обіді Миліда з ганку проводжала Дажин-яра, який гордо сидів на білому коні, і все його тридцятитисячне військо. Над містом вилунювали дзвони. У кожного вершника за плечима сагайдак зі стрілами, при боці – меч, в правиці – спис, а на спинах щити з зображенням Богині військової перемоги Слави. Князь на мить відпустив повід,

стулив два кулаки, потряс ними в повітрі і гукнув:

– Пам'ятай все, що я тобі сказав! – і, хвицнувши коня, перший виїхав за ворота Кияр-граду.

Миліда довго махала утлюю долонею услід.

І коли останній вершник покинув місто, вона зайшла до хати, в опочивальні впала на ліжко, яке ще, як їй здалося, пахло коханням, і хотіла було розридатися, та згадала прохання-наказ мужа: «На тобі відповідальність за народження Спасителя». Кілька разів схлипнула, потім помолилася у красному куті, де сяяла Сварга, а в ній посередині восьмикутна зірка, і гіркота відлягла від серця. Вона зрозуміла – Бог Сварог її почув.

Хутко заплела косу, пов'язала квітчастий платок і подалася до храму Богині Слави, де вже зібралося чимало киярців, головним чином жінок та літніх чоловіків. Всі молилися за вдалий похід, за те, щоб мечі та стріли оминали їхніх рідних та близьких.

Дажин-яр з військом спочатку пішов на північ, потім на схід Сонця. Овсень-листопад видався напрочуд теплий, хоч ночі дихали прохолодою. Густі тумани розвіювались тільки опівдні. Здавалося, й природа на боці руськоланів. Хоч та сиза пелена й заважала обирати найзручніший шлях, та все ж прикривала полки від сторонніх очей. Русичі непоміченими перебралися на плотах через широку Ра-ріку за кілька верст від Колояр-граду. Саме на нього точили вовчі ікла гуни.

Втім, то тільки руськоланам здавалося, що за ними ніхто не пильнує. Насправді ж за їхнім пересуванням спостерігали, як тільки вони дісталися Ра-ріки. А коли вибралися на протилежний пологий берег, помітили на пагорбах, що вивищувалися над туманами, великі гурти гунів, готових до бою. І, схоже, ті не напали тільки тому, що страхалися плутанини – аби в тій молочній млі ненароком не зіткнулися зі своїми.

– Ого! Та тут на кожного нашого богатура по десятку гунів! – шепнув племінник Дажин-яра Сурияр, схилившись із коня. – Як гадаєш, може, спочатку поводити гунів за ніс навколишніми ланами та лісами, як колись Дантур-Антир-Іданфірс перського царя Дарія? (Його похід на арійську Скіфію-Сколотию відбувся у 514 р. до н.е. і закінчився невдало – **авт.**).

– Не вперше нам ставати на прю з чисельнішим військом ворога. Та все ж не хочеться ризикувати. Ці місця гуни знають, як свої пальці. Не варто гратися з ними в ката та мишу, – роззирався навколо Дажин. – Наші вої та коні притомилися. А гуни на своїх огирах на місці не встоять. Та й хто знає, чи не причаїлась десь гунська засідка. За таких обставин я пропоную інший вихід.

– Який, князю? – спитали полковники, які дослухалися до тієї розмови.

– А такий – викличу на двобій отого задержаного молодика, – мечем указав у бік білого шатра Ідель-тура на горбі. – Зійдемося на полі поміж ратями та помірємося силами. За законами війни – військо переможеного має відступити.

– Дядьку, давай я піду на двобій від твого імені, – рішуче запропонував Сурияр. – Я, звичайно, не такий вправний, як мій брат Ягорій. Та будь певен, княже, я не осоромлю землю Руську.

– Хочеш прославитися? По-перше, це мій святий княжий обов'язок – іти на бій першим. Тобі Доля дарувала інше призначення – словом Божим зміцнювати дух війства. То ж цим і займися. А по-друге, Ідель-тур не погодиться на поєдинок з тобою. Він захоче перемоги над Володарем Всесвіту, щоб отримати шану від гунів на багато років, – відповів Дажин. – І щодо Ягорія – то нині він воює на боці ромеїв, ворогів наших. Так що ти про нього мені не нагадуй.

Сурияр затнувся, почервонів, вдав, що поправляє шолом.

– Але ж, якщо з тобою щось лихе станеться, гуни наки-

нуться на Арійстан, як голодні вовки, та й почнуть шматувати, – все ще заперечував Сурияр, сподіваючись на згоду князя.

– Зі мною нічого поганого не трапиться! Я заговорений. На мені кольчуга, змайстрована Сварогом, і меч, ним же кований. І воєводи зі мною – будь-хто військо поведе. Мені лише б виманити того хвалька на поле брані, – підвищив голос Дажин і, не зводячи очей з гунів, гукнув: – Полковнику Ратиборе, візьми двох вершників і з білим прапором відправляйся на середину поля. Сподіваюсь, Ідель-тур клюне на такий гачок.

За хвилину Ратибор, тримаючи білий стяг, поволі, з гордо піднятою головою в залізному шоломі та кольчугі спрямував коня у бік гунів. За ним так же величаво гойдалися у сідлах двоє богатурів.

Руси затамували подих і ще міцніше стисли в руках списи та мечі. Дажин відчував ту напругу за спиною. То був добрий знак – воїни готові до бою. Тільки віддай наказ – і кинуться. Бо вони прийшли сюди Шляхом Праві – боронити рідний край від нападників. А то воїна-арія путь до Всевишнього. Кожний дружинник відає, що після загибелі його душа відправиться до небесного воїнства Перуна. Хто впаде на полі битви, тому Перуниця (міфічний птах, у якого перетворюється Богиня Слава, допомагаючи в битвах – **авт.**) подасть Живу Воду. І полеглий отримає нове тіло та повернеться в рідний край. Так було, так є і буде від віку до віку. Тому арії не бояться смерті, не шкодують життя в ратоборстві.

Дажин-яр подумки наказував гунському вождю погодитися на двобій. Так навчали волхви. Бо ж думка має силу – невидиму, але не менш могутню, вона миттєво передається на будь-яку відстань. Її чує Бог. Князь весь напружився – аж піт виступив на чолі. «Приймай виклик, хлопче!» – повторював про себе, звертаючись до гунського поводиря. І тільки коли на стрічу з Ратибором виїхали посланці Ідель-тура на конях, теж з білим прапорцем, Дажин глибоко видихнув повітря.

Через кілька хвилин Ратибор повернувся і на ходу випалив:

– Ідель-тур погодився на двобій!

Дажин-яр, не роздумуючи, торкнув п'ятами свого білобокого. Щось прошепотів йому на вухо. Кінь на знак згоди кивав головою та стріпував білою гривою. Не поспішаючи, обома руками князь поправив на голові шолом, лівицею стягнув з-поза спини червоний щит з золотистим зображенням свастики, правицею витяг меч і поволі направив жеребця на середину поля.

– Богине Славо, допоможи нашому князю Дажину, – почув за спиною. То воїнство, як повелося, кликало до себе Богиню перемоги та звитяги Матір-Сва.

Дажин у відповідь підняв над головою меч.

Від гунського війська відділився вершник на чорному, як смола, огирі. І сам у чорній накидці з золотими бляхами, що вилискували на сонці. На коневі теж золочена зброя.

«Який же ти слабкий, юначе! Мені тебе шкода – в сини годишся», – сказав сам собі Дажин-яр.

– Гуни, я принесу вам голову Володаря Всесвіту! – вигукував їхній вождь.

– Сину Неба Ідель-тур, сьогодні ти – наш священний меч! Ми віримо в тебе! – неслося від гунського війська.

Дажин-яр і Ідель-тур тричі повагом об'їхали по колу, придивляючись та прицілюючись один до одного. Так вовки вистежують свою здобич, перед тим, як напасти.

Нарешті гунський вожак щосили щось вигукнув і з гиком кинувся на Дажина. Та той чомусь весело усміхався, грав плечима та соколим зором спостерігав за найменшим порухом супротивника. Ось гун уже поряд, високо здійняв меч. Та Дажин шарпнув свого білогривого вбік, підставив щит. Меч дико заскреготів об нього. Ідель-тур втратив рівновагу і ледве на впав з огира.

З обох боків війська ахнули.

– Що ж ти так необережно, хлопче! Так можна й осо-

ромитися перед своїми, – під'юджував Дажин все з тією ж посмішкою і то наближався до гуна, то раптово відскакував убік. – Іч, чого захотіло вовчєня – здолати вовка!

– Вдруге тобі не сховатися від мого меча-чародійника! – зі злістю крикнув гун і знову з риком кинувся на Дажина. Князь вдав, що відступає. Коли Ідель-тур був майже поряд з занесеним мечем, він рвонув коня в сторону. Гунський вожак знову промазав. В цю мить Дажин щосили рубонув по правиці ворога. Той заверещав від болю. Його чорний кінь злякано став дибки, а потім поніс свого господаря вздовж військ. Сотня гунських вершників подалася за ним.

Дажин з відразою поглянув на кисть Ідель-тура на посохлій траві, на меч того хвалька і щодуху гукнув у бік гунів:

– Таке буде й з вами, якщо піднімете на нас мечі!

В нього полетіло кілька стріл. Дажин прикрився щитом. І почув за спиною тупіт коней. Русичі лавиною неслися на гунів:

– Ур-ра! – лунало звідусіль. (Той клич означав: «Ми йдемо із земного світу в небесний – із землі Ур до Сонця Ра!» – **авт.**).

Гуни навіть не збиралися опиратися. Вони помчали слідом за своїм пораним князем. Руськолани гнали їх все далі й далі. А на зворотному шляху збирали докупи коней та мулів з возами харчів, зерна для коней та намети. Це було чималою здобиччю, якщо зважити, що ночі стають все холодніші, з примороззю. Адже невдовзі місяць колядень, Різдво Бога-Сонця, Кришня, Коляди, Будди – після нього дні ставатимуть довшими та морознішими. (Це свято давні арії відзначали 21 грудня з початком зимового сонцестояння – **авт.**)

– Спасибі за перемогу, косаки! – з високого пагорбу Дажин вітав своїх вояків, що мимо нього розходилися до своїх полків.

– Спасибі тобі, княже! З нами – Слава! – відказували

русичі, здіймаючи перед своїм проводирем вгору мечі, шоломи чи шапки з башликами. – Це твоя перемога над гунами!

– Побратими мої православні, це наша перемога! Тільки прошу не надто не розслаблятися. Гуни так просто не покидають поле битви. Доки ми по цей бік Ра-ріки, слід бути дуже пильними. Чуєте? – напучував Дажин.

– Чуємо, княже! – лунало завзято у відповідь.

Дажин віддав наказ полковникам зайняти глуху оборону понад Ра-рікою. Там вздовж берега під промінням Сонця, що схиялося до обрію, вилискувало безліч дерев'яних плотів – на них переправилося руськоланське військо. На них же вони збиралися повертатися назад. Русичі виставили поперед себе гунські вози, поклали на них повалені стовбури дерев з гострими обрубками гілок. У бік гунів він відправив кілька розвідувальних загонів. Розпорядився виставити охорону. Понад рікою задиміли багаття, біля яких косаки грілися, варили куліш, смажили свіже м'ясо та перевіряли своє військове спорядження. У кілька рядів вишикувалися намети – руські і гунські, прихвачені на ратному полі.

У просторому княжому шатрі Дажин радився з полковниками, як далі діяти.

– Правду кажучи, не вірю, щоб гуни так легко здалися. Не такий то народ, – розмірковував Дажин, смакуючи із дерев'яного кухля гарячий напій, щойно зварений з навколишніх трав.

– Княже, гуни обов'язково прийдуть. І приведуть ще більшу силу. Треба готуватися, – погодився полковник Ратитор. – Пропоную, зранку збити загострені хрестовини з соснових стовбурів та поставити перед возами – ніякий вершник не ризикне нападати.

– А в бокові ліски у засідку відправити загони кращих вершників, – додав полковник Бравлін. – Один з них я б очолив.

– А інший я! – твердо проказав завжди грізний полковник Крутило.

– Хай буде так. А ми з Сурияром чекатимемо гунів тут! – підвівся втомлено Дажин. – Маємо відбити першу навалу гунів, розпорошити їхні сили. А потім ударимо по них з боків. Спасибі за добрі поради, полковники. Подбайте про безпеку. І дайте війнству спочити. Бо якщо не завтра, то через пару днів слід чекати гостей.

І справді, через три дні ні світ, ні зоря Велике Вухо донесло: на руськоланів суне величезне гунське військо під проводом князя Ілема, дядька Ідель-тура.

– Ми про вовка, а вовк уже поряд. Як же гунам хочеться перемоги! – посуворішав Дажин-яр. – Сурмити збір! Приготуватися до відсічі!

Великий князь швидко піднявся на пагорб, зняв шолом, завів за ліве вуха довгий чуб. І звідти залунав його міцний бас. Воїни, які зібралися навколо, серцем і розумом ловили кожне його слово.

– Косаки мої дорогі, браття! Сьогодні визначальний день! – Дажин підняв над головою меч. – Вороги рвуться на той бік Ра-ріки. І вже давно. Щоб грабувати наші поселення, а слав'ян-русичів продавати в рабство. Тільки ми зможемо їх стримати і розгромити! На їхній же землі! Більше нікому, окрім нас, боронити рідний край! Руськолань від Ра-ріки до Дунаю сподівається саме на вас, браття! Я вірю вам, як собі! З нами богиня Слава! Перемога буде за нами!

– Княже, ми з тобою до кінця! Слава! Слава! Слава! – дружно вигукували дружинники – хотіли, щоб їх почула богиня мужності та відваги і повела на рать.

Причайлись руси за возами.

Ось і перші загони ворожих кіннотників. Спинилися на відстані польоту стріли. Роззиралися навкруг. Не видно руськоланів. Тільки вози та дебели стовбури дерев на їхньому шляху. Гуни, гарцюючи на конях, підскочили ще ближче. Обличчя чи то понівечені, чи розмальовані, але дивитися на них було не те, що страшно, а неприємно. Видно, таким виглядом гуни залякували супротивників. Та не на тих натрапили.

Гунські вершники крутилися перед триногами. За ними нікого. Гуни сердито перегукувалися між собою. Що б це означало? Невже славнозвісний Дажин-яр утік за ріку? На поле почали підтягуватися основні сили. І тут Дажин змахнув рукою. Підвелися лучники – і приснули, засвистіли, засичали в повітрі тисячі громових стріл. Вони хмарами падали на голови гунів. Ті не встигали навіть захищатися щитами. На землю валилися люди, коні. Виття стріл, крик, гвалт, стогін. Передні гуни норовили відскочити подалі, наштотувалися на своїх, дико лаялися. А лучники продовжували засипати їх стрілами.

Цього й домагався Дажин – збити з пантелику супротивника, спинити його натиск. Раптом стріли перестали падати. І лучники сховалися за возами. В ту ж мить громове «Ур-ра!» понеслося з обох боків – то полки Ратибора та Бравліна неждано-негадано накинулися на гунів. Зав'язалася страшна січа.

Дажин розпорядився розтягти вози.

– В ім'я Всевишнього за мною! Ур-ра! – і разом зі своєю панцирною кіннотою клином врізався в гуцу ворогів.

Князь несамовито розмахував наліво й направо Сварожим мечем. І не помітив, як позаду до нього пробивався Ілем-цар з охоронцями. Страшний удар відчув на своїй голові. Аж закачався. Побачив поряд дебелого гунського вояка та свій шолом, що покотився під копита коней. Обличчям потекла гаряча цівка крові.

Та й тут Доля була на боці Дажина. Він своїм щитом відбив корд Ілема-царя, який теж цілив йому в голову, відсахнувся і в ту ж мить знизу вгору увігнав смій меч у бік гунського вождя. Ілем скрикнув від болю, випустив меч, схопився за живіт і почав зсовуватися з коня. Його підхопили охоронці. Несамовито рубаючись, намагалися вирватися з цього смертельного коловороту. Дажин ще хотів погнатися за ними, та кровиця заливала очі. Він змахував її рукавом. І тільки коли помітив, як гуни почали залишати поле брані, знеможено схилився на шию коня. Навіть

не пам'ятав, як опинився в своєму шатрі. Двоє знахарів прикладали до пораненої голови примочки, бурмотіли за-мовляння, витирали обличчя святою водою.

– Як там наші? – поцікавився, намагаючись підвестися. Та знахарі знову вклали його на шкуру.

– Наші розбили гунів і тепер переслідують, – пояснив Сурияр.

– Та хоча б мирне населення не чіпали, – затурбувався Дажин.

– Не хвилюйся, княже. Наші богатури такого собі не дозволять. Вони ж сини Божі, а не якісь язичники, – запевнив Сурияр.

– А з полонених нехай клятви візьмуть, що ті більше не підуть з мечами на наші землі, – бідкався Дажин.

– Так і зроблять, княже. Нам раби не потрібні. Ми ж не римляни чи греки, розбещені раболовлею, – заспокоював його Сурияр.

– Тих, хто поліг, слід з почестями поховати та насипати курган над ними. Вони – наша гордість. Вони захистили собою Русь. Гідно пройшли випробовування у цьому житті, прямуючи Шляхом Праві. Піднесли свої душі до небес, слугуючи людям, – наказував князь.

І після тривалої паузи вже спокійніше додав:

– До Різдва Сонця стоятимемо тут. Нехай вої позаліковують рани. Заодно подивимося, як себе поведуть гуни. Сподіваюся, не скоро зважаться напасти. А тоді й додому. Там у мене дружина майбутнього нащадка носить – нового Спаса з роду Білоярів.

– Ти в цьому впевнений, княже? – з підозрою спитав Сурияр, приглядаючись до Дажина: чи не марить?

– Хіба я не відун? Мене волхви уже попередили, – осміхнувся щасливо Великий князь. – Для зміцнення ведичної віри нам потрібен новий Спаситель. І Миліда мені народить його. А потім ще зграйку малечі.

– І скільки, княже, якщо не таїна? – заусміхався й Сурияр.

– Дванадцять! Стільки їх у мене буде! Миліда – дружи-

на молода, встигне! – Дажин доторкнувся до голови, обмотаної льняною тканиною і старанно розправив під нею довгий чуб за вухом. – Спасибі тому гунові, що косака не відчиккрижив мечем. Силач трапився, хай йому біс.

– Великий княже, ти ні про що не клопочись. Тепер усе буде до ладу, – порадив Сурияр і додав: – У тебе попереду багато ще й інших справ. Дванадцять дітей виростити – то не жарт.

– Кепкуєш? – Дажин торкнувся перев'язаної голови. – Та й гудить же, як макітра.

Наближалось свято Коляди, Різдво Світла Дажбожого. От-от прадавня богиня Неба, мати Сонця, дружина Дажбога, мала народити Божича – Нове Сонце. Руси ночами на галявинах розпалювали великі багаття, розставляли поміж наметів смолоскипи – щоб допомогти новонародженому здолати Мару, оту злу-презлу дружину Чорнобога, та повідганяти усіляких бісенят. Готували дванадцять пісних страв, кутю із пшеничного зерна, що припасли на такий випадок, пекли коротуни – великі коржі, що нагадували Сонце. Адже скоро Святвечір. А це найзнаменніша пора – означає безперервність Кола Сварожого і вічне буття аріїв. В ці дні відбувається велике таїнство – в невидимому світі еднаються душі тих, хто помер, і живих людей та ще ненароджених. Іншими словами – невіддільними стають минуле, сучасне та майбутнє. Так роди вшановують своїх батьків, дідів, прадітів.

Та й самі воїни зігрівалися від приморозків, що посилювалися з кожним днем. Добре, що снігопади ще не прийшли – зовсім було б сутужно руськоланам. А так і коні та віслюки легко знаходили для себе поживу в байраках і видолинках.

В шатрі Дажина теж палахкотів вогонь, плівся легкий димок і вилітав через отвір угорі. Рана ледь почала затягуватися. І він з нетерпінням чекав, доки можна буде хоч шапку вдягти.

Та раптом біля входу за пологом зачув вовтузню. Хтось

нібито рвався до шатра, а вартові стримували. У Дажина тенькнуло в грудях: «Щось трапилося». А вголос гримнув:

– Що там за колотнеча?

– До тебе, князю, вісник з Кияр-граду рветься. Ми йому торочимо, що ти нездужаєш, та він все одно наполягає, – пояснював із-за полога вартовий.

– Княже, невідкладна новина! – почувся чийсь захриплий голос. – Я від волхва Богдана. Ледве дістався. Наказано невідкладно передати із рук до рук.

– Впустіть! – розпорядився Дажин.

Двоє богатурів увели під руки обірваного, обшарпаного чоловічка, невисокого зросту, з обличчям, порослим густою рудою щетиною, у шапці, зав'язаній під підборіддям, з-під її білої опушки блискали почервонілі від вітру сірі очі.

– Княже, ось ця вісточка, – гонець розстебнув шкіряну куртку, відірвав підкладку, витяг невеликий згорток тонкої вибіленої шкіри і подав лежачому Дажин-яру.

Той пробіг очима один раз, другий. Писано руницею. Волхв страхувався. Бо всяк буває. Раптом гонець нарветься на якихось бевзів, що шастають просторами Руськолані. То ті халамидники не зможуть прочитати. Дажин кинув те послання на грубо збитий дерев'яний стілець, щосили грюкнув по ньому кулачищем, скреготнув зубами.

– Спасибі, юначе, за старання. Відведіть його до намету, нагодуйте, відігрійте, дайте відпочити, – сказав після хвилинного мовчання. – А всіх полковників негайно до мене!

Коли воеводи зібралися, Дажин передав листа Сурияру.

– Читай!

Сурияр читав повільно, інколи повертаючись до мовленого:

– «Дажин-яре, Володарю Всесвіту, сповіщаю: князь Моріяр, будучи намісником в Тузбан-граді, відклався від тебе і оголосив себе сарем над сарями, володарем Парсу, Маргияни і всіх земель Арійських. Отак самочинно він-

чався Моріяр золотою короною, окропленою кровницею його батька. І взяв собі ім'я Вахрамей III Вахрамейович. Записав зі слів Богдана послушник Мовеслав».

Дажин у гніві зірвався на ноги. Забув і про рану.

– Я знищу цього зрадника, батьковбивцю! Серцем відчував, що не слід покладатися та того запроданця! А все через гунів. Якби не вони, Моріяр не посмів би так вчинити. Схоже, між ним та гунами зговір. Волоцюга! Пройда! Він ладен на все заради Золотого Трону Володаря Всесвіту! І як міг вродитися отакий чорт в роді Ярів?! От же варивода!

– То що робитимемо? – насупився Ратибор.

– Як то що? Згортаємо табір і йдемо на Моріяра! – і вже спокійніше: – Слід поспішати, доки він не зібрав велике військо. Іншого виходу немає, друзі. Богиня Слава чекає на нас. Сьогодні відзначимо Святвечір, а завтра – в похід! Яке ж ото стерво – Моріяр!

На самісіньке Різдво Сонця переправилися через Раріку і за три дні, на Свято Місяця, були вже на землях Берендейського царства.

Та тут з Дажином приключилося лихо. Від довгої скачки рана на голові знову закривавила. Він спочатку нікому про це не говорив, нишком витирав ганчіркою. Сподівався, що й так заживе, як він казав, мов на собаці. Не хотів спиняти військо. Та одного разу, залазячи на коня, нога зірвалася зі стремена, голова стріпнулася, в ній щось кольнуло – він осів на землю і втратив свідомість.

– Далі йому не можна, – пояснив знахар. – Інакше біда буде.

Прийшовши до тям на возі з сіном, накритий оленячою шкірою, Великий князь ніяково повинився перед воєводами:

– Побратими мої дорогі, доведеться мені трохи побайдкувати. Не тримається голова на плечах.

– Княже, ти все зробив для перемоги над гунами, – мовив хтось із полковників. – Трохи спочинь. А ми не підведемо ні тебе, ні Арійстан.

– Доведеться. Ви вже мене вибачайте, браття, – понуро відказав Дажин, пильно оглядаючи кожного, наче хотів пересвідчитися, чи не лукавлять хлопці. – От як я мислю. Не слід через мене похід спиняти. Треба йти на Моріяра. Головним воєводою призначаю князя Ратибора. А я трохи підлікуюсь і дожену вас. Сподіваюсь мені допоможе князь берендеїв Вольга. Адже ми з ним які-не-які, а родичі: його дружина Велена і моя Миліда – сестри.

– Мудре рішення! – загуділи полковники. – Будь здоровий, княже!

– Набирайся здоров'я, Великий княже. Ми ще з тобою повоюємо! – додав Ратибор, міцно потискуючи руку Дажина.

– Я в цьому й не сумніваюсь, браття! – сумовито відказав Дажин. Йому не хотілося розлучатися зі своїми вірними бойовими друзями. Хоч був упевнений, що не осоромляться, та хотілося власноруч провчити отого запроданця Моріяра.

На заіненому кряжі показався загін вершників. По сьньому прапору їх неважко було розпізнати – берендеї.

– Та це ж сам Вольга-цар! – вдивлявся в далину і Дажин.

Вольга, високого зросту, широкоплечий, з густою сивючою бородою та вусами, швидкими вицвілими очима обвів гурт воєвод біля повозки, кивнув головою на знак привітання, потім звернувся до Дажина:

– Вперше бачу тебе лежачим, Великий княже. А то все в сідлі та в сідлі. Начувся про ваші подвиги, браття слав'яни! Добряче ви наполохали гунів. Вони ж і чутки пустили, нібито здолали самого Дажин-яра. Я цьому, звісно, не повірив. Бо знаю, немає такої сили, яка б скорила Володаря Всесвіту. Чи правду я кажу, Дажин-яре? – і лунко розсміявся.

– Та трохи мене подряпали оті дикуни, – повеселів і Дажин. – Втім, князь без шрамів – то не косяк. І це минеться. Якщо дозволиш, трохи в тебе, вельмишановний царю, поледарюю, а потім знову до своїх.

– З великою радістю тебе прийму, Володарю Всесвіту. У мене такі травники – через кілька тижнів гарцюватимеш, як огир, – і Вольга знову розложисто розреготався. – Нашому роду не буде переводу. Ніколи. Про це ворогам годі й мріяти. Гайда до мого двору – бажаним гостем будеш.

На тому й порішили. Дажин-яр віддав останні настанови воєводам:

– У відкритий бій при змозі краще не вступайте. Не варто ризикувати життям козаків. А затисніть того змія-дракона у якійсь кам'яниці, обкладіть її з усіх боків, щоб і миша не пробігла. Нехай попоститься та помізкує на пустий шлунок. А там і я прибуду. Отоді остаточно й вирішимо, що з ним далі робити. Нехай вам Боги Ірію допомагають, братове! – і, коли повозка рушила, сумовито підніс угору кулак, мовляв, тримайтеся.

У супроводі Вольги та півсотні руськоланів Дажин-яр тряскою дорогою дістався до стольного граду берендеїв. Уже ступивши на ганок великого дерев'яного маєтку Вольги, він почув за спиною тупіт копит і дзвінкий дівочий голос:

– Великий княже, зажди хвилиночку! Хочу з тобою познайомитися!

– Та не той час зараз! Встигнеш іще побалакати! – гримнув Вольга. І, ніби виправдовуючись, додав: – От же настирне дівчисько!

Дажин обернувся всім тілом. Прямо перед ним зіскочила з чорнобокого коня з зірочкою на лобі висока тонкостанна дівчина років вісімнадцять. В темній шкіряній куртці, оздобленій золотими бляшками та застібками. В таких же чорних штанях. На голові вітрець хитав довге темне волосся, що спадало на плечі. А на рум'яному обличчі зелені очі, великі та сяючі. І в них відчайдушний блиск відваги.

– Хто це створіння? Справжня поляниця! – здивувався Дажин.

– Це моя донька – Навна, – невдоволено пояснив Вольга з прихованим теплом і гордістю в голосі. – До речі, племінниця твоєї дружини Миліди.

– Вилита Фалестра! – усміхнувся Дажин.

– Якщо я цариця амазонок, то ти цар Олександр, отой Змій Грецьколанський (мається на увазі Македонський, до якого прибула Фалестра, щоб зачати від нього дитя – **авт.**). Правда, ти трішки старший від нього. Та це не недолік, а достоїнство. Таким і має бути справжній князь! – Навна так на нього дивилася, наче поглинала. А під високо піднятими тонкими бровами в зіницях миготіли вогники, як дві зіроньки. – То як тебе називати?

– Та дуже просто – своїм дядьком або Дажин-яром, – продовжував усміхатися князь.

– Я вітаю тебе з великою перемогою, Володарю Всесвіту! – і, приклавши руку до серця, тричі низько вклонилася, гойднула перед ним запашною темною кучмою волосся. – А рана? Та вона від моїх рук щезне, мов роса на сонці. Якщо, зрозуміло, ти дозволиш над нею почаклувати.

Безцеремонність Навни навпiл з насмiшкуватiстю неабияк подивували Дажина. Він на якусь мить забув і про рану, покрутив край вуса, гмикнув:

– Дивне в тебе ім'я. На Навію, доньку Мари, ти зовсім не схожа. А от на нове втілення Фалестри – в самий раз! – зміряв дівчину з ніг до голови.

– Це я сама придумала собі таке прізвисько! Взагалі-то мене звати Нана. Та все це пусте. Вийду заміж – і зміню ім'я. Так більшість дівчат роблять, – вона блиснула на нього гострими палкими очима.

– Ну-ну, – погодився Дажин і спроквола, важко ступаючи, ввалився до Вольгової господи. І чомусь прийшла думка: оте божество Доля не випадково звела його з оцим дівчиськом.

Дажин-яр як у воду дивився. Невдовзі Навна постукала до кімнати, спитала дозволу увійти. І не чекаючи відповіді, внесла велику срібну тацю з фруктами, ягодами та горіхами. У дверях озирнулася, комусь кивнула. За нею, шкутильгаючи на ліву ногу, забрів сивий дідок з довгою тонкою борідкою та трьома маленькими глиняними горщиками.

– Будемо лікуватися, Великий княже! – наказним то-

ном мовила Навна, ставлячи тацю на низенький столик. І знову впилася в нього проникливими зеленими, мов весняна трава-мурава, очима. На червоних пухких губах, що нагадували спілі вишні, бродила посмішка.

– З задоволенням. За цим і прибув до обійстя Вольгичаря, – радо погодився Дажин. Він зумисно не дивився на цю вродливу дівчину, аби не стрітися з її чудернацьким поглядом.

Дідок-знахар поставив горщики поряд з тацею, швидко потер свої долоні, потримав одну навпроти одної, наче чогось від них чекав. Запалив воскову свічку на тарілочки, пучечок євшан-зілля і зашамкотів заклинання.

Навна наблизилася до князя, торкнулася пов'язки на його голові і залепетала:

– Якщо Великий князь мене слухатиметься, то на Стрітєннє (1 – 6 лютого – **авт.**) буде здоровий, як грім, – і ніжно усміхнулася одними очима. – Зараз ми знімемо оцю брудну пов'язку, накладемо мазь на витяжках із цілющих трав. Знахар почаклує – і рана швидко затягнеться, – вона почала розкручувати замащену смужку полотна з плямами крові.

Дідок тонким співучим голосом притишено просторікував:

– Всевишній Боже наш, Творець всього видимого й невидимого, Любові, Правди та Справедливості, почуй молитву мою, прийди до мене у вогні свічки Духом Святим – Одвічного Світла Твого. Всевишній Боже наш, пошли Живу-Матінку до сина свого Дажин-яра. Хай наповнить вона його силою життя, як сорок річок водою моря наливають! Хай Жива-Матінка зцілить душу і тіло його!..

Потім знахар тричі відкритою долонею наклав на князя руну Перуниці. Дерев'яною ложечкою намастив смужку білої тканини. Подав Навні. Запахло деревієм, ромашкою, звіробієм і ще чимось. Дівчина під пильним наглядом знахаря старанно наклала ту смужку на глибоку рану і туго обкрутила широкою тясмою голову князя. Дідок тіль-

ки спостерігав та кивав, мовляв, правильно робиш.

– А хіба травник не зміг би це зробити сам? – спитав Дажин, обмацуючи перев'язану голову.

– Зміг би, – обіззався дідок. – Та царівна захотіла власноруч поставити на ноги Великого князя. Вона моя учениця. В її руках велика сила Живи. А сила, помножена на бажання, діє животворяще.

– Та такі руки, – Дажин жартівливим поглядом показав на долоні Навни, – будь-яку болячку знімуть. Не те, що живого, мертвого на ноги піднімуть.

– Смієшся, Великий княже? – вдаючи образу, закопилила губу Навна. – А щоб одужання прийшло швидше, довірся мені, – мовила змовницьки Навна. – Звільни своє серце від злості, тим більше, від ненависті і всяких хвилювань. І як тільки я тобі знадоблюся, подумай про мене – я миттю прийду в будь-який час дня чи ночі.

Частина друга Рік 295-й

*«Ще знайте: як в морі небесному,
в Любові немає меж. Любов проб'ється
крізь усі перешкоди і здолає саму смерть.
Тільки Любов'ю світ буде врятовано».*

Із Заповіту Буса.
«Ярилина книга».

Навна під пильним оком дідка-знахаря щоденно перев'язувала голову Дажин-яра.

– Рана почала затягуватися, – щиро раділа дівчина. – Якщо так лікування піде й далі, то ти, ясновельможний княже, як я й обіцяла, до Стрітіння будеш на ногах, в крайньому випадкові, до Велесових свят (11 – 20 лютого вшановувався Велес – Бог Честі, Присяги, земного достатку, щастя, таємних знань, покровитель музикантів та поетів – **авт.**).

– Твої б слова та Богам у вуха, – віджартувався він. – Бо мене там мої богатури заждалися.

– Встигнеш, Великий князю, ще намахатися мечем. Буде здоров'я – буде й перемога, – стиха мовив дідок.

Дажин уже й сам переконався: головні болі майже припинилися. Таки чародійні долоні у цієї заповзятої косачки. Одначе він запримітив, що кожного разу доторки юної знахарки ставали дедалі ніжніші, а рухи повільніші.

Під час чергової перев'язки Дажин-яр на мить затримав її руку в своїй. Якби не було дідка, то, певно, й обійняв би. Та вчасно спохватився. Яка ж гарна та принадна! А вона лише мовчки бризнула на нього яскравою зеленню великих очей, зарум'янилася і швидко задихала.

Пізніше, застаючись наодинці, він картав себе. Мовляв, негоже так чинити князю. Мало що може прийти в голову цьому дівчиську. Князь має бути розсудливим. До того ж,

він утричі старший за цю малечу. Щоправда, зізнавався собі, донька Вольги таки дуже вродлива. І до нього не байдужа. Навіщо б їй витратити на нього сили й час, могла б з ровесниками веселитися.

Він відганяв від себе думки про Навну і втішався спогадами про свою милу та ласкаву Миліду. Та про те, що дружина, доки він вештається світами, от-от приведе на арійську землю Божича, нове втілення сонцеликого Спаса.

Та чим частіше він спроваджував від себе згадки про Навну і впертіше це робив, тим чіткіше вона поставала в його уяві. Дажин давно знав, що всі дівчата – чарівниці, ще коли познайомився з красунею Корсунею Златогоркою, яка стала його першою дружиною. А от ця, із роду поляниць, не просто знахарка, а вила-відунка від природи. З нею слід бути на сторожі.

Часто заходив Вольга-цар. Вони всідалися один навпроти одного за ритонем з суриною і розмірковували про світ, в якому живуть, про сусідів та віру. Вольга був неабияк занепокоєний тиском гунів на Берендейське царство:

– Деякі роди почали переселятися подалі від цих місць до Непри-ріки (так східні слав'яни називали Дніпро – **авт.**), на вільні землі Воронежеця та Голуні.

Дажин у свою чергу розповідав про напади римлян на заході та півдні, про остроготів, які самовільно простували від Балтії на терени Руськолані. І виправдовували своє переселення тим, що вони теж арії. Та хоча б поводитися на нових землях, як добрі сусіди, а то ж встановлюють свої правила.

– Хіба так мають чинити справжні арії? – бідкався він.
– Відчувається, що вони відірвалися від Шляху Праві і плентаються навмання – куди очі дивляться. Замість того, щоб допомагати слав'янам-русам, вони змушують їх залишати власні поселення. Нічого доброго не слід чекати від того, що остроготи розселяються на окраїнах Руськолані. Чимало наших сусідів-сарматів пішли їм служити. Готи їх називають ферулами і за плату у битвах використовують

як живий таран. Схоже, сармати не розуміють: якщо гунам вдасться нас послабити, то покотяться й вони від Неприріки та Руського моря далеко за Ясеневі гори (так у ті часи називали Карпати – **авт.**). І Венедія та Славія ще наплачуться від того напористого готського племені.

– Непевні часи настали, – погоджувався Вольга-цар. – Та мене хвилюють зараз східні та північні кордони. Я так думаю: ми зможемо втримати гунів за однієї умови – якщо будемо дружні та допомагатимемо один одному у скрутний час.

– А для цього потрібно, щоб у нас, як і раніше, була непорушною та міцною одна-єдина віра – наше сонячне прадавнє Православ'я (Прав плюс Слава – і означає життя у Богом даній вічній Праві, небесному світі, звідки Боги управляють Явою – **авт.**). Будь-які відступи від нього посіють сумніви, недовір'я один до одного, а то й ворожнечу. Віками перевірено: не буде єдності у народі, який сповідує різних богів. Особливо страшно, якщо ті боги чужі – вони ніколи не дбатимуть про народ, – Дажин ділився наболілим, зірвався з місця і міряв кроками простору кімнату.

– Що це ми з тобою, Великий княже, все про ратні справи, наче окрім них життя немає. Сьогодні ж велике свято! – раптом спохватився Вольга. – День Алатир-гори! В храмах уже й службу відслужили (відзначали 20 січня – **авт.**).

І вони почали пригадувати, як в прадавні часи Кришень перетворився в камінь-гору Алатир та річку Алатирку. Коли ж до того каменя прийшли Злата Майя та Рада, мати й дружина Кришня, то побачили, як він піднімався до трону Всевишнього. Вони сповістили про це руськоланам. Всі раділи тому вознесінню. А ще в цей день вшановують чашу-чару, з якої пили Дажбог та Кришень. Саме з неї вони пролили на Землю життєдайну променисту Сур'ю (пізніше арійці-кельти назвали ту чашу Граалем, з якої нібито пив Ісус, а Марія збрала в неї кров розіп'ятого Христа, дехто стверджує, що та чаша буцімто й досі знаходиться в Криму – **авт.**).

– Та навіщо зайве теревенити, – Вольга-цар, піднімаючись з лавки, лунко ляснув м'язистими долонями по своїх колінах. – Запрошую тебе, Великий княже, до святкового столу. Сподіваюся, рана тобі це дозволить. Буде щедра кутя, узвар, печене м'ясо, пироги і, звісно, вареники. Тобі вже, мабуть, і наших медів пора скуштувати. Навна розповідала, що ти як справжній косак швидко поправляєшся.

– Та пора вже мені вибиратися з барлоги, – погодився Дажин.

Увечері після молитви Дажин-яр разом з господарем зайшов до великої гостьової зали, за довгим столом уже сиділо з півсотні Вольгових воєвод, бояр, голів родів та громад. Вольга запропонував Дажину найпочесніше місце – під золотою восьмикутною зіркою, що символізувала Всесвіт, Сонячний Хрест, всередині якої на круглому жовто-блакитному тлі (вгорі – золотиста смуга, внизу – голуба) вилискувала традиційна золота Сварга, а поряд Тризуб як прояв Триглава.

– Свастя, православні! – привітався Дажин-яр.

А Вольга став поряд, підняв велику дерев'яну чару, оздоблену золотом:

– Пропоную, братове, випити цю святкову сурину за Володаря Всесвіту, надію всієї арійської землі – Великого князя Дажин-яра! Слава Дажин-яру! Сьогодні він з нами!

– Слава! Слава! Слава! – піднявшись із місць, гримнули гості.

– Слава Богам і предкам нашим! – у відповідь вигукнув Дажин-яр, підводячись.

Із суміжної кімнати полинула задушевна мелодія – то вигравали лірники. А тонкий жіночий голос виводив пісню про кохання берендея до аланки.

Коли обслуга знову наповнила келихи, слово взяв Дажин-яр. Випростався, поправив косака за лівим вухом, долонею розвів кутики вусів і неголосно забасив:

– Вельмишановні мої побратими! Я не буду багатослівним. Та хочу вам нагадати про споконвічні сонячні зако-

ни Праві, закони Триглава, які нам дав Всевишній. Наші пращури їх дотримувалися – і завдяки їм Аратта-Славія-Сколотія-Руськолань проіснувала тисячі років. Чимало недругів гострили на нас пазури – не змогли здолати. Не вистачило у них сили. Бо вони не знають зоряних правил, за якими слід жити і розвиватися. Ми відаємо! Ніхто нас не скорить, допоки ми йтимемо до Бога Шляхом Праві і виконуватимемо закони Роду, Велеса та Коляди – житимемо в дружбі, злагоді та любові. І тоді ні гуни, ні римляни, ні парси, ні інші зайди нам не страшні! Давайте завжди пам'ятати: ми – благородні арії! У нас єдина відична віра – Радення Свароже, Священне Православ'я! Якщо будемо й надалі синами своїх Богів, то їхня непереможна сила буде на нас вічно! То ж іще раз кажу: Слава нашим Богам і предкам нашим!

Великий князь вмовк. Запанувала тиша – аж чувся тонкий дзвін у вухах. Виголошуючи свою промову, він все ж сподівався на підтримку. Адже берендеї-берладники споконвіку жили за Відами. Правда, останнім часом тут князі не завжди обиралися на віче, а затверджувалися лише на раді старійшин. Після цього глашатаї ставили роди до відома, чомусь називали їх, за гунським чи перським звичаями, сарями або царями. І воєводи призначалися за побажанням князя. Це подекуди викликало невдоволення простих людей.

Дажин прискіпливо обвів поглядом усіх присутніх. Дехто опустив очі донизу, дехто дивився кудись убік. Та виручив Вольга-цар.

– Слава Великому князю всієї землі арійської, що розпросторилася від голубого Дунаю до Хвалинського моря – нашому дорогому гостеві, доблесному Дажин-яру! Він з безстрашним військом, захищаючи свої кордони, уберіг від гунської навали й наші правічні межі! Володарю золотого трону наше «Ур-ра!».

Тричі пролунав той гук. А за ним почувся дружний перестук кубків. Потім підвівся геть облісілий староотець

Славомир, довго розгладжував поріділу віковічну бороду і, спираючись на потемнілий від часу костур з вертелом угорі, повільно просторікував:

– Гарно ти сказав, княже. Настав час ще тіснішого об'єднання наших родів. Берендеї завжди вважали себе слав'янами-русами. А це, як я мислю, можливо лише завдяки утвердженню відичної віри на всьому арійському обширі. Будь-які збочення зі Шляху Праві призведуть до провалля. Минувшина далека і близька повинна стати для кожного з нас учителем. От-от на арійську землю має спуститися з небес Бог. Він стане нашим арійським Спасителем і проповідуватиме та утверджуватиме прадавню віру. Він навертатиме на істинний путь душі, що збилися на манівці. А тому велике прохання до тебе, княже, як до посвяченого у таїнства Від, на відміну від володарів інших країн, не заважай йому, не протиріч, а прагни виконати його волю та поради. Слава Триглаву! – раптом дзвінким голосом вигукнув старий.

І знову берладники дружно ревнули, луна тричі вдарилася в стіни зали й затихла біля дверей.

– Чекайте на Спаса, православні! – скуштувавши меду, неголосно прорік Дажин, його слова звучали як попередження. – Він скоро прийде у наш явлений світ. І принесуть нам його наші славні Богині – Лада-Рожаниця з донькою Лялею. У кожного є час осмислити свої вчинки, слова, думки, бажання, наміри і зустріти його безгрішними. Як тільки рада волхвів дізнається про його втілення – негайно повідомить.

– Так призьемо ж Спасителя на нашу землю! – піднявся й Вольга з чашею меду в руці.

– Майбутньому Сару-Побуду – слава! – з лав дружно піднялися бояри та воєводи і, стоячи, вихилили суринау. Це означало, що вони ладні прийняти нового посланника Богів Ірію.

Ця зустріч у палаці Вольги-царя ще більше переконала Дажин-яра: Руськолані з її багатьма родами-народами по-

трібен новий Спаситель, який би вселив надію в душі тих, хто почав сумніватися в прадавній Священній арійсько-слав'янській вірі, а то й зумисно її ігнорує.

Трохи втомлений довгим застіллям, Дажин сидів на дерев'яній канапі у тьмяному світлі каганців у кутах. Тримав у руках поранену голову. Вона чомусь гуділа, наче там завівся рій бджіл. І згадував він Миліду, дружиноньку свою милу. Як вона там? Чи все гаразд? Звісно, знахарі за нею приглянуть, одначе... В помислах він її все частіше називав Матір'ю Божою.

Та в цей час двері тихо прочинилися, і в них прослизнула Навна з розплетеною косою, у довгому синьому халаті, без пояса, в безшумних капцях на хутрі. Дажин щиро здивувався: як це вона умовила його охоронців? Наблизившись, царівна поклала свої долоні на його руки на пов'язці й тихо зашепотіла:

– Я чула твою напутню промову, Великий княже. Як ти мудро напоумив наших зарозумілих бояр – сиділи, як мишенята, і тільки піддакували! Я пишаюся тобою, княже! А то правда, що на арійську землю прийде Спаситель? Я лише не розчула, коли це станеться.

– Обов'язково прийде! – неохоче відказав Дажин, знімаючи разом зі своїми руками й Навнині.

– Я сьогодні довго розмірковувала над твоїми словами. І знаєш, що придумала? Я б хотіла стати його Рожаницею, – ще таємничіше залепетала Навна, підносячи до своїх, мов налиті яблука, грудей його долоні.

Від того доторку тілом Дажина прокотилася тремка хвиля. Запульсували скроні. Він відсторонив руки.

– Як твоя голова? Перестала боліти? – Навна обійшла Дажина зі спини, обійняла його шию і знову торкнулася грудьми.

Ще потужніша хвиля жаги майнула тілом Дажина і спинилася біля чари Зароду.

– Я зовсім не відчуваю своєї голови, – ледь чутно видихнув князь, шаленіючи від доторків дівчини. І про себе подумав: ця юна поляниця справді володіє чарами, більш того, знає, як звабити чоловіка. І чому це вона сама до нього прийшла, без супроводу. Чого добивається?

– Так я не проти стати Лялею-Рожаницею, – повторила у самісіньке вухо князя. – І його земним батьком здатен бути тільки ти, Володарю Всесвіту. Посланник Вирію має народитися від поєднання двох прадавніх родів – твого й мого. Правда?

Навна опустила перед князем на підлогу і знову притулилася грудьми до його колін, руками обвила шию. Її пухкі уста напіввідкрилися для поцілунку.

– Ти мені любий, княже, – і вставилася у його зіниці. В її темних очах тріпотіли чи то бажання, чи то ляк.

Дажин не знав, що й думати. Де це видано, щоб дівчина зізнавалася в коханні? Таке дозволялося хіба що на Купала. А щоб пропонувати себе в любки... Подібне з ним уперше. Хоч молодички, а то й дівчата у нього не перевозилися. То чого домагається ця красуня?

– Я вже одружений, дитинко моя. І в мене от-от народиться син. Від Миліди, твоєї тітоньки, – Дажин обхопив її зап'ястя на своїй шиї могутніми ручищами, збираючись відірвати. Та з першого разу йому це не вдалося. Чіпким виявилось дівчисько. Дажин більше не намагався звільнитися від її рук, вставився в її зіньки і заусміхався: – Ти, певно, вважаєш себе втіленням Фанестри? Але ж я, царівно, – не Олександр Македонський!

– Ти мене не жадаєш? – зелені очі Навни тепер у присмерку стали темними, її зіниці під довгими віями здивовано розширилися. – А я хочу, щоб першим чоловіком у мене в цьому житті був саме ти, Великий Княже, посланий Богами на землю! Я народжу тобі Спаса! Їй-Богу, народжу! Ти не розумієш, яку можливість втрачаєш! Княже, я кохаю тебе! Поглянь, яка в мене постава! А талія! А стегна! Я молода, хоробра! Не одного буланого прибор-

кала та об'їздила. Мені немає рівних! Немало богатурів, навіть царського походження, хотіли б мати за дружину саме мене! А ти... Не називай мене дитиною! Я доросла! Ти любий мені! – Навна відняла руки від його шиї, відійшла до віконця, в яке вже заглядали зорі. Мов лошиця гривою, стріснула темним волоссям.

– Я вже давно об'їжджений, царівно, – настирність Навни бавила Дажина. Та все ж він розумів, що кохання дівчини – то мова серця, і звичайні доводи тут не діють. – Ми можемо бути друзями. До речі, а ти з батьком, вельмишановним Вольгою-царем, порадилася, спитала у нього дозволу перш, ніж прийти до мене?

Дажин сподівався, що це запитання остудить гарячий норів Навни. І помилився.

– Хіба я схожа на дурепу? Я сама розпоряджаюся своєю долею, як і своїм тілом. І в цьому мені радники й даром не потрібні, – Навна все ще дивилася в темне вікно, склавши руки на грудях. Та невдовзі різко обернулася, швидко наблизилася до князя, обхопила долонями його щоки і почала несамовито цілувати їх, потім очі, вуса, шукаючи своїми губами його. Князь не чекав такої напористості. Сміючись, ухопив обома руками її за талію і підняв над собою.

– Смійся, смійся! – пручалася Навна. – Та знай – я завжди буду над тобою, як оце зараз! А тепер пусти!

Князь опустив її на підлогу. Дівчина сердито крутнулася і майже побігла до дверей. Та перед тим, як їх прочинити, кинула твердо:

– Княже, я – твоя суджена! Ти будеш мій! Слово косачки! – і зникла за дверима.

Дажин ще довго не міг отямитися. Отака халепа! Він пригадував усі подробиці цієї стрічі, це його тішило і він весело всміхався. Чого-чого, а такої напористості не чекав від цієї юнки, яка майже втричі молодша від нього. Зазвичай він домагався жінок. А тут... В ньому боролися два суперечливі почуття.

З одного боку, його хвилювала краса, молодість і рі-

шучість Навни. Вона розбурхала в ньому кров і сплутала мислі. З іншого – його спиняла совість. Як він подивиться у вічі Миліді та Божичу, якого вона носить під серцем? Дажин навіть похвалив себе за стійкість та мудрість. До того ж, хтозна, як би таку примху своєї доньки сприйняв досить впливовий в Арійстані володар Берендейського царства Вольга? Це може неабияк образити. Його краще завжди мати серед спільників, соратників. Берендеї – відважні воїни, умілі хлібодари. Вольга здатен допомогти в скрутну годину. А такі вибрики Навни неабияк можуть зашкодити їхнім дружним стосункам. Треба змусити цю дівчину одуматися.

Втім, він недооцінив Навну. Гадав, перебіситься й заспокоїться. Та вона була з тих, хто не відступає перед невдачами чи труднощами.

Вранці, ні світ, ні зоря, Навна, роздратована безсонням, по першому сніжку попростувала до чаклунки-виліси Марлинки, доньки Берендея-царя. Так сталося, що її чоловік, парський володар Вахрамей Вахрамейович самовільно та підступно зайняв арійський золотий трон. За це обізрилися усі арійські князі, підняли на нього Меч Правий, ущент розбили його раті. І йому нічого іншого не залишалося, як втікати під захист Берендея.

Цар тоді зібрав раті великі і виставив супроти руськоланів. І так стояли вони майже сім літ. Та замість подяки своєму тестю Вахрамей під час бенкету підніс Берендею чару з отруєним вином (це сталося в 284 році – **авт.**). Дуже йому хотілося поставити на трон свого сина Моріяра, онука Берендея-царя по матері Марлинці. Не вийшло. Знать знову збунтувалася, об'єдналася супроти. І якби Вахрамей з Моріяром не втекли, берендеї розправилися з ними, як із зрадниками: поламали хребти і за скелотським звичаєм кинули в степу на здобич крукам.

Царем тоді обачно поставили сина Берендея – князя

Гредня. Після того берендеї уклали мир з Кияр-градом. А щоб той союз був міцним, скріпили його шлюбом Дажиняра з юною князівною Милідою, донькою Гредня.

А Марлінка, мати Моріяра, так і залишилася у батьковім дворі. Не захотіла вона відправлятися невідь куди з підступним Вахромеєм. Захопилася чаклунськими справами. І з часом стала відомою вилою-відьмою.

– Кого принесло в таку рань? – у відповідь на стук по тій бік дверей почувся невдоволений хрипливатий голос.

– Бабусенько, це я – Навна! І не спиться мені, й не лежитья, а голова від важких дум як не трісне, – царська донька нетерпляче грюкала в зачинені на засув двері.

– Що за гарячка тебе привела? – спитала чаклунка, зодягаючи довгу заячу безрукавку та відчиняючи двері. – Ану, стань он у той красний кут! Подивимося, з чим ти завітала.

– Ніколи мені розсідатися, – з порогу випалила Навна. – Мені потрібне приворотне зілля, яке змусило б покохати того, кому я його подам!

– Яка ж ти прудка! І кого збираєшся опоїти тією приправою? – хитро примружилася Марлінка.

– Тобі краще не знати, – Навна опустила очі.

– Ти ж хочеш, щоб зілля подіяло? – підозріло спитала вила.

– Звичайно. Але я не скажу! – замахала руками Навна.

– Тоді хоч мовчки уяви його, подумки постав отут невидимого переді мною, щоб я відчула дух твого обранця, – Марлінка ткнула пальцем у підлогу за два лікті від себе.

– Та запросто! – повеселіла Навна, напружила уяву і за мить сказала: – Будь ласка, він перед тобою у всій красі.

Марлінка довго на тлі білої стіни роздивлялася двійника, образ якого вималювала Навна. Нарешті силоміць всадовила гостю на лаву.

– Я б не радила тобі випробовувати Долю, дівчинко, – тихо прохрипіла стара, шамкаючи губами. – То птах дуже високого польоту. Він батько майбутнього Спасителя землі арійської.

– Ти правду кажеш? – зраділа Навна.

– Хіба я коли-небудь обманювала? – вила вдала, що образилася.

– Марлінко, ось тобі золота каблучка. Тільки дай мені привороту. А далі мій клопіт, – Навна стягла з пальця великий золотий перстень, втиснула його в руку чаклунки та ще й обійняла, як рідну.

– Ну, ти ж і підлиза! Кого хоч умовиш, – розм'якла та душею. – Тільки мені потрібна хоча б одна кровиночка твого обранця. Тоді той приворот ніхто не зруйнує. Діяти-ме він до самої смерті.

– У мене ось оця пов'язка з його кровинками, – Навна витягла із кишені куртки білий згорток. – Може, цього досить?

Марлінка розправила закривавлену смужку на столі, помугикала, щось своє думаючи, і проказала змовницьки:

– Прийдеш за зіллячком через два дні після обіду.

І в призначений час Навна уже була в старої. Передаючи їй тонку глиняну пляшечку, Марлінка радила:

– Увіллеш у кубок чи чару з вином і подаси жаданому. І вже через півгодини він почне домагатися від тебе взаємності. Проси в нього, чого бажаєш, він на все погоджуватиметься. Та легко не здавайся. А вже потім вимагай, щоб він залишив дружину і з'єднався з тобою. Тільки тоді ти станеш царицею цариць.

Навна зрозуміла – чаклунка знає, для кого готує зілля. Тільки не здогадувалася, чому вона так завзято допомагає їй. Пізніше згадала, що Марлінка – то мати Моріяра. І ладна заради сина на все. Вона простила Моріяру навіть наглу смерть свого чоловіка Вахрамея. І свою втечу із Тузбан-граду під прихисток Вольги. Вона, засліплена материнською любов'ю до сина-батьковбивці, без краплі сум'яття підсунула б Навні інше зілля, після якого Великий князь навіки спочив. Та не ризикнула. Не хотіла підставляти Навну та батька Вольгу, бо розуміла, що це неминуче призвело б до війни. «Ще не час, – подумала Марлінка, зачиняючи за дівчиною двері. – Буде він усе життя

роздвоюватися – а це страшна мука».

Отримавши зілля, Навна, як тільки на небо вийшов повний Місяць, попрямувала до опочивальні Володаря Всесвіту з великою тацею фруктів, горіхів та карафкою вина. Вона хитро підгадала: якраз закінчувалися дні Велеса. А він, як відомо, не лише Бог мудрості та покровитель музик і співців, а й кохання. В ці дні Велес спокусив Діву, та найголовніше – чоловіки закохуються в жінок. Саме це їй і потрібно.

Двоє гриднів біля дверей перегородили їй шлях.

– Хочу пригостити Великого князя вином, яке щойно нам доставили купці із далекої Греції на моє замовлення, – весело зашебетала Навна.

– Великий князь просив не турбувати без особливої потреби, – ввічливо пояснив велет з густими чорними вусами і проникливим поглядом сірих очей.

У Навни аж кров прихлинула до лица. Невже через оцього стражника зірветься її затія? Вона на це не згодна. Не роздумуючи, однією рукою захопила карафку з вином, іншою буцімто не втримала тацю – і та з лунким гуркотом брязнула об підлогу біля самих дверей. Яблука, груші й горіхи розкотилися.

– Що там діється? – почувся суворий голос Дажина з-за дверей.

– Князю, тут до тебе донька Вольги! – гукнув той же велет.

– Нехай увійде! – розпорядився Дажин і широко відчинив перед дівчиною стулки. – Радий бачити прекрасну спадкоємницю мого друга Вольги і мою рятівницю!

– Небавом свято Колодія (його святкують за тиждень перед Великоднем – авт.). То ж мені захотілося пригостити великого гостя герцьколанським вином. Його щойно привезли купці, – Навна з-під тонких чорних брів запитально глянула на Дажина своїми яскравими зеленими очима, мовляв, як він до цього поставиться. І чемно вклонилася.

Дажин-яр про себе відзначив: цього разу дівчина була

зовсім іншою, вбрана, як царівна, у рожевій оксамитовій сукні, підперезана червоним поясом, туго заплетена коса спадала на різнобарвні разки намиста на високих грудях, на ногах червоні сап'янці, що визирали з-під оборки сукні. В очах – сама покірність та лагідність. Вона майже не дивилася на князя, прикрившись довгими чорними віями. Хоч він і розумів, що десь там стримлять кігтики цієї рисі, та йому було приємно бачити Навну саме такою.

– Це добре. Давно не куштував грецькі вина. Не було часу за січами, – весело забасив Дажин.

– От тільки лишенько сталося – фрукти та горіхи не донесла. Розсипалися прямо перед твоєю кімнатою, Великий княже. Така я незграбна, – вибачаючись, Навна зняковіла. Поставила на столик карафку.

– Та це ми швидко поправимо, – нічого не підозрюючи, Дажин попростував до вхідних дверей. Розпорядився велетам принести сушені фрукти та горіхи. За кілька миттів, які видалися вічністю, Навна вхопила дві срібні чари, однією рукою розливала запашне червоне вино, а іншою дістала глиняну пляшечку з потаємної кишені сукні і вихлюпнула з неї приворотне зілля у одну чару. Її й піднесла князеві, як тільки він опинився поряд.

– Сьогодні ти, царівно, зовсім інша – тиха, сумирна, як лань. Така ти мені більше подобаєшся, – Дажин високо підняв чару.

– Як твоя голова, Великий княже? – аби приборкати хвилювання, стиха спитала Навна, зиркнувши на пов'язку.

– Як кажуть у народі, до весілля заживе. Ще кілька днів – і подамся до свого рідного війська. Спасибі цареві Вользі і тобі, Навно, за добрий прийом, за лікування. Ти справжня чарівниця – так легко руками біль знімаєш. От за це й вип'ємо! – підняв чару і вихилив залпом. – Давно я такого доброго вина не смакував. Аж душу пройняло.

Навна теж надпила і, сидячи за столиком навпроти князя, почала розпитувати про воєнні походи. Та нишком слідувала за його поведінкою, хотіла вгадати, коли почне

діяти зілля. Дажин ставав усе говіркіший. Жестами показував, як він з дружинниками рубався з ворогами, захищаючи арійські землі. Тепер уже князь підливав вино в чари. А потім зненацька стріпнув чубом, підійшов до дівчини, підхопив на руки і палко зашепотів:

– Яка ж ти гарна! Яка вродлива! Ти – як ясна вечірня зоря! І якась неземна!

– Я справді тобі подобаюсь? – Навна все ще не вірила, що так швидко подіяло зілля.

– Дуже! Вибач, що під час минулої стрічі я вів себе, як неоковирний бовдур, – чомусь виправдовувався князь. – Ти, мабуть, послана мені Богами.

– У цьому світі Яві випадковостей не буває, княже, – заусміхалася білозубою посмішкою Навна. І згадала Марлінку – та вчила, що слід дочекатися миті, коли чоловік почне каятися, вибачатися, зізнаватися в своїх почуттях. І лише тоді можна відповісти взаємністю.

– Я ж казала, що ти мій суджений. А ти не повірив, – Навна ніжно, немов кішечка, пригорнулася до Дажина, торкнулася губами вусів. – Я так тебе кохаю. Ніхто й ніколи тебе так не кохатиме, мій повелителю. Запам'ятай це.

Князь легко підхопив Навну, притис до себе і поніс до опочивальні. Поставив на край ліжка, як завжди це робив з Милідою, й почав розсупонювати туго зав'язаний пояс косачки на талії. Це йому не вдавалося.

– Зажди. Це чарівний пояс. Він тобі не піддасться. Я сама його зніму, – проказала Навна, тремтячи усім тілом. Їй було страшно. Вона боялася близькості. Це для неї вперше. Та вона ладна була на все заради нього. Дажин так ніжно обіймав стегна, пестив груди – вона аж мліла знеможено. Рішуче відкинула пояс і обвилася навколо нього. Князь, наливаючись жагою, безперестанку напівшепотом називав її найпрекраснішою серед усіх жінок на світі та все ніжив і ніжив. І мов пушинку, опустив на простирadlo цю податливу відчайдушну дівчину. Вона зосталася тільки в нижній білій сорочці. Та й її одним порухом Дажин стяг-

нув і кинув на підлогу. Він не тямився від пристрасті. Саме її Навна й прийняла за любов.

– Яке в тебе чудове тіло – туге, як тятива! – захоплено теревенив він.

– Краще, ніж у Миліди? – тихо спитала Навна, огортаючи руками князя.

– Я ж сказав – незрівнянне! Як же ти мені подобаєшся! – аж постогнував Дажин, пестячи її.

– Ти мене кохаєш? – допитувалася Навна.

– Так! Так! Так!

– Більше, ніж Миліду? Правда?

– Більше! Більше! Більше! – Дажин уже не володів собою. Був готовий на все заради цієї все поглинаючої миті. Невтримна жага затуманила розум, заволоділа душею. Він забув про все на світі. І тільки повторював:

– Я тебе кохаю!

Навна наче чекала саме цього признання – блаженно заплющила очі, і її вуста прошелестіли:

– Іди до мене, мій князю. Я твоя, – і відкинулася на спину...

Потім задихані й знеможені вони ще довго мовчки лежали в обнімку. Навна, зручніше вмощуючись на м'язистому плечі князя, соромливо спитала:

– Тобі було добре зі мною?

– Я й досі в захваті від тебе, мила моя, – Дажин ніжно поцілував її уста.

– Ти так і Миліді говориш? – тихо промовила й прикусила язика.

Дажин промовчав, важко зітхнув. А Навна згадала поради Марлинки: не слід докучати коханому підозрами чи сумнівами.

– Нам з тобою так гарно! Авжеж? – зазирнула в очі князя. Та вони були заплющені – ніби на засуві. Його мовчання спочатку насторожило, а потім розізлило Навну. Сором і злість мордували її душу. І тоді вона, ласкаво обнявши його круті плечі, зашепотіла: – Ти повинен за-

лишити Миліду і одружитися зі мною. Разом ми здатні багато чого добитися.

Дажин не чекав на таку вимогу. В його грудях набухав і набирив сили спротив. Аякже, від нього, повелителя, якийсь дівчисько сміє вимагати. Та він причавив у собі невдоволення. Бо ж тільки-но зізнавався їй у коханні, насолоджувався нею. Проте оскомина, мов черв'ячок, заворушилася біля серця. Він здивовано поглянув на Навну, яка не зводила з нього темних очей, в них мелькали якісь чудернацькі бісики.

– А навіщо розлучатися з Милідою? За звичаєм, у нашому краї князі можуть мати не одну, а кілька дружин, – після довгої паузи прорік Дажин.

– Мені немає діла до того звичаю. Я хочу бути єдиною царицею цариць! – твердо і вимогливо мовила Навна. – Бажаю одна володіти серцем царя царів! Твоїм, Володарю Всесвіту!

– Дівчинко моя, це в тобі говорить ревність або заздрість, – Дажин занурив долоню у її густе темне волосся, ніжно перебирав його пальцями. – Сонце, як ти відаєш, світить для всіх. Пригадай Віди: прабатько Дажбог кохав і Златогорку, і Живу, і Марену. Любов, як і саме життя, багатоліке. Є в ньому весна, осінь, літо й зима. Так створив Всевишній.

– Це мене не стосується! Я – косачка, із древнього роду гордих поляниць! – відрізала Навна, вивільнилась із обіймів князя і сіла поряд, обгорнувшись простирадлом.

– От що я тобі скажу, дівчинко моя, – Дажин погладжував її оголену спину. – Вже минуло багато літ, як я розстався з першою моєю дружиною – Корсунею Златогоркою. Від неї у мене є син Златогор і донька Аскинія. Так склалося наше з нею життя. Пішла Корсуня служити духам до Арарат-гори – то її шлях до Всевишнього. Та я й досі люблю її, бо вона подарувала мені двох чудесних дітей. Я кохаю й Миліду, яка теж носить під серцем моє дитя. Я кохатиму й тебе, бо й ти народиш мені сина.

– Але ж Бог Сварог вимагає, щоб у кожного чоловіка була лише одна дружина. Чи я тобі потрібна тільки для народження нащадків? – насупила брови Навна і ледве стримувала гнів, що клекотів у грудях. І вона повторила те, чому навчала чаклунка: – Я хочу бути царицею цариць і володіти Арійським царством! І діти мої володітимуть світом! І ти це зробиш, князю! Я не стерплю ніяких суперниць! В моєму роду інший звичай! Затям!

Дажина ця дратівливість дівчини починала смішити. Він підбив подушку і напівсидячи заусміхався, намагаючись пригорнути Навну.

– І що то за звичай, про який я, володар Арійстану, не відаю?

– А такий! У нас, берендеїв, дружини не лише рівні чоловікам. Вони здатні в бою отримати над ними гору і навіть силою взяти в полон! Вище мене не повинна бути жодна жінка! І так буде! – тепер Навна ставала справжньою, а не отим кошеням, яким прийшла до князя.

– Але ж я й Миліду кохаю, – Дажин все ще сподівався переконати в своїй правоті.

Та Навна зіскочила з ліжка, швидко зодягнулася, підперезалася своїм чарівним поясом. Князь неохоче теж почав натягати на себе одіж. І вже у вітальні дівчина, запальна й збуджена, сердито проказала:

– Ти гадаєш, буцімто я не знаю, що від тебе відклався Моріяр? Нині він володар золотого трону аріїв. Я це чула від батька. І Моріяр з чисельним військом уже вирушив із Тузбан-граду, щоб підкорити прилеглі землі, можливо, й Арійстан.

– То самозванець. Його ніхто не обирав на трон. Він дорого заплатить за самоуправство, – спохмурнів Дажин, наливаючи вино в чари. – Краще давай вип'ємо. Ти сьогодні була неперевершена. І сподіваюсь такою будеш зі мною завжди.

– Глузуєш? Збиткуєшся? Домігся свого – і я вже не потрібна? – голос її тремтів, зривався: – Я приречена бути

царицею цариць! І я нею стану!

– Отак ти розумієш жіноче щастя? – Дажин підняв чару. – За твоє здоров'я, мила моя!

Навна прийняла чару, пригубила, потім знову зірвалася з місця:

– Коли вже так сталося, що Моріяр правдами чи неправдами став царем царів, то, значить, йому бути моїм мужем! – Навна метала з-під насуплених брів вогненні стріли. – Я народжу йому дітей і вони будуть...

В цей час у вхідні двері постукали.

– Князю, спішний гонець із Арійстану, – повідомив стражник через прочинені двері.

– Нехай заходить, – Дажин пішов йому назустріч. – Що Велике Вуха на цей раз принесло?

– Гарні новини, Великий княже, – гонець зняв шапку з башликом і чемно вклонився. – Як тільки Моріяр зі своїм військом залишив Тузбан-град і пішов у похід на довколишні землі, тамошні арійські бояри відкинулись від нього. Не простили ту наругу, яку він вчинив над своїм батьком Вахромеєм.

– І кого ж проголосили своїм царем? – спитав Дажин.

– Незручно й називати? І сміх, і гріх, – замявся гонець. – Молодшого брата Моріяра.

– Так він же ще дитя нетямуце! – раптом повеселів князь, певно, уявивши того малюка на золотому троні аріїв.

– Так кого все-таки призначили управителем? – насто-рожився Дажин.

– Дядька отого малюка – Наїр-сара, правителя Мідії. Мовляв, допоки той хлопчина підросте, – все ще м'яв шапку гонець.

– Дива! Таке можливе лише там, де володарі зрадили чи забули прабатьківську православну віру, – гмикнув Дажин, підійшов до столику, наповнив свою чару вином і подав вісникові. – Вищий. Спасибі тобі за добрі новини.

Той залпом вихилив, крякнув, долонею протер вуса і мовив жартома:

– Та й вино ж у тебе смачне, Великий княже. Сто років такого не пив і ще стільки ж не питиму, – знову вклонився і вийшов.

– І йому сподобалося твоє вино, царівно. Вдалося свято Колодія, – і без того настроїв у Дажина був веселий, а після такої звістки він не міг не жартувати. – Так за кого ти збираєшся вийти заміж, щоб стати царицею цариць? За немовля, якого посадили на трон? Чи за старигана-намісника?

– Глумишся, княже? А тільки-но казав, що кохаєш, – Навна люто сплела пальці в замок і так стисла, що вони хруснули.

– Навно, дівчинко моя, я справді тебе люблю. Однак не вимагай від мене неможливого. І тоді ми залишимося друзями, – Дажин хотів пригорнути дівчину, та вона різко відсторонилася.

– Ти мене дуже скривдив, Володарю Всесвіту. Я тобі не любка! Ти зневажив моє почуття до тебе! – твердо сказала Навна. – Я образ не прощаю. Нікому й ніколи! Як кожна косачка! І ти ще не раз у цьому переконаєшся. Я стану повелителькою, чого б це мені не коштувало! От побачиш. І будеш мучитися ночами, згадуючи мої ласки! Ех, княже, я хотіла народити тобі Спаса! – і грюкнувши стулками дверей, вискочила з вітальні.

– Спаса мені народить Миліда! – сам собі мовив Дажин, дивлячись на двері, за якими зникла Навна.

І тут же відчув: якісь невидимі ниті прив'язали його до цієї гарної навіженої дівчини. Він навіть не здогадувався про приворотне зілля, яким почастувала Навна. Йому стало тоскно, незатишно. Він гнівався сам на себе. Бо ж повівся з нею, ніби пес шолудивий. Спочатку поклав у ліжку, а потім виставив. Гризла совість, у грудях в'юнилася холодна змійка. Кепсько вийшло. А як же Миліда? При цій згадці серце стис сором. Подібного з ним ніколи не траплялося. Він, який сотні разів дивився в очі смерті, без докорів сумління рубав ворогів, нині переймався якимись чудернацькими переживаннями. Це на нього не схоже. Треба

тікати до війська. Там ніколи нюні розпускати.

Дажин хотів якомога швидше заснути. Погасив свічки і ліг у постіль. Та навіть з закритими очима бачив Навну – вона то наближалася, то віддалялася. Він ловив її, та вона вислизала з його рук, сміялася, а з-під вій крапали крупні сльозини. Ну, це вже занадто.

Тільки під ранок Дажин заснув. Голова гуділа, але не від рани, а від невідчепних думок.

Навна нікому не сказала про свої стосунки з Дажин-ярмом. Тільки Марлінка при зустрічі підозріло роздивлялася її, наче хотіла углядіти оту таїну. Навна гнівалася сама на себе. Їй хотілося чимось «віддячити» Великому князю. Та серцем відчувала: не здатна чимось йому насолити, він став їй дорогим після тієї стрічі. Вона гадала, що, скуштувавши зілля та насолодившись її тілом, він упадатиме за нею, умовлятиме стати його єдиною дружиною. Дівоча наївність! Він же запропонував їй місце третьої жони. Як би не так! Вона, косачка, ні з ким не бажає ділитися тим, що має належати тільки їй. І після тієї розмови з Дажином вона не відала, як ліпше учинити. Серцю не накажеш.

Під час учту з приводу укладення угоди про вічний мир, дружбу і взаємовиручку між Великим князем і царем берендеїв Вольгою Навна, ставлячи на стіл грецькі вина, тихцем шепнула Великому князю:

– Варто було мені сказати одне словечко батькові – і ніякої угоди б не було. Так що цінууй.

Дажин побагровів і так же ледь чутно відповів:

– Спасибі. Ти вчинила по-царськи в ім'я Арійстану, – а для всіх щосили гукнув: – За наш вічний союз, браття православні! За тебе Вольга-цар! І за тебе, царівно! – і багато-значно кивнув Навні.

А невдовзі Дажин і Вольга повели раті руськоланів до Аланських гір. Там їх мало чекати основне руськоланське військо на чолі з Ратибором та Сурияром. У тих місцях без-

чинствував підступний Моріяр зі своїми підданими. Знайшлося небагато племен, які стали на захист самозванця. Хоч і такі траплялися.

Відчайдухою показала себе Навна. Як донька вожака берендеїв, вона завжди опинялася неподалік від Дажин-яра. Інколи він перехоплював погляд її гарячих очей. В сутичках неслася серед перших. Влучно пускала стріли та списи. За необхідності безжально рубала ворогів мечем. Шибайголова та й годі. Якось стурбований Дажин сказав Вользі:

– Надто смілива твоя донька. Не боїся, що нарветься на когось сильнішого?

– Хіба що на тебе, Великий князю. Та ти ж не зробиш їй боляче? – Вольга допитливо поглянув на союзника. І Дажин зрозумів, цар щось знає. Певно, від слуг.

– Звісно, ні. Хай її Боги бережуть! – дивлячись уперед, мовив Дажин. – Та все ж варто б поберегти таку красуню.

– Це не просто. Надто вона не за літами самостійна, гординя її розпирає. Яку долю Боги Вирію їй дарували, так і буде, – важко зітхнув Вольга.

Хтозна, чим би закінчилась для Моріяра ця війна. Відступаючи, він сховався за товстими стінами Морабан-граду і вичікував слушної години. Хоча невідомо, на що сподівався. З півдня наступав ображений дядько Наїр-сар з мідійськими військами – прагнув помститися за страту Вахромея. Та тут між ними вклинилися легіони римлян. Моріяру і Наїр-сару нічого іншого не залишалося, як нашвикуруч укласти мир – як-не-як родичі, розуміли, що жоден з них не спроможний воювати на два боки.

Дажин-яру теж не хотілося допомагати ромеям, послаблюючи оточеного Моріяра. Надто загребуці руки в імператора. Втім, з Руськоланню римляни вже багато років не ризикували ув'язуватися в серйозні сутички. У них інша головна біль – з півночі дістають вандалі, час від часу вторгаючись у їхні володіння. Та все ж, розмірковував Дажин, слід триматися від римлян на відстані. Береженого й Бог береже.

Час спливав швидко. Ось уже й місяць білояр (з 21 березня до 21 квітня – **авт.**) ступив на землю. Весна буяла навкруг. Зелені килими трав підступили майже до засніжених вершин. Розсипи першоквітів золотилися на осонні. Бруньки на кущах та деревах от-от збиралися вистрілити. Журавлі закурликали в блакитній високості.

Дажин-яр з військом саме перебував в іверській фортеці Мосхат-град. Після наради з воєводами, втомлений цілоденною колотнечею, приліг на канапу й ні з того, ні з сього став розмірковувати над сенсом буття. Пригадав те, чому навчали його волхви ще в юності – чому так складається його доля. Дажин розумів – усе в руках Всевишнього. Він Творець всього на світі. Волосина не впаде з голови без його волі. Яке в нього ім'я – ніхто не відає. Він не раз спускався на Землю – то в образі Кришнія, то Дажбога, то Коляди. І всі вони – сини Всевишнього, поєднані з Ним, одне ціле з Ним. Через них Він дарував людям зоряний закони Праві, яким підкоряється усе в світі проявленому – Яві і в світі духовному, посмертному – Наві.

Дажин завжди відчував його присутність. І чомусь саме зараз подумав, що на цей раз Всевишній проявиться на Землі у його синові. Та так і задрімав у своїй кімнатці. Йому снилася зоря-зоряниця на півнеба. Від неї темінь шарахнулася врізнобіч і навкруги стало світло, як удень.

– Великий княже, вставай! – його торсав кам Сурияр.

– Як ти невчасно, племіннику. Такий гарний сон прогнав! Буцімто на небо зійшла зоря-віщунка Чигир (вважається, що це комета Галлея – **авт.**), – сердився Дажин, протираючи заспані очі.

– Та про який сон ти кажеш! Ота чарівниця-блистаниця уже зійшла над Арійстаном! Гайда надвір! – Сурияр за руку потягнув князя за двері.

На до чорноти синьому небесному тлі сяяла рідкісна гостя – Зірка Зеленого Дракона. Вона розрізала густу темряву, залишаючи позаду довгий світлий слід і тим нагадувала Цар-птицю Гамаюн (священний птах, що символізує

щастя, багатство і владу – **авт.**). Чимало воїнів, перегуку-ючись, зачаровано вдивлялися у те дійство, що відбувалося в Небі.

– Значить, у мене народився син, – спочатку ледь чутно проказав Дажин, не зводячи очей з зорі, а потім повторив кілька разів все гучніше, згодом уже горланив: – У мене народився син!

– Це ж яка радість! У тебе – син, а на арійську землю прийшло Пречисте Дитя Білого Світу – новий Спаситель! – Сурияр однією рукою міцно стис плече Дажина. – Безсмертний Всевишній знову зійшов на Землю і втілювався в людину. Вітаю тебе з Божичем, Дажин-яре!

Чутка про те, що в родині Білоярів у ніч з 20 на 21 місяця білояра народився Спас землі Святоруської, швидко розлетілася стійбищем серед міщан і воїнів.

Спозарання прийшов привітати Дажин-яра і цар бендеїв Вольга.

– Мені пора поспішати до Кияр-граду, до Миліди, – пояснив йому Дажин. – Слід гідно зустріти Божича. Мої полки залишаються тут – ще трохи початують на того звіра Моріяра у крем'яниці.

Ту розмову краєм вуха почула розтривожена Навна. Вона гарячково штурхонула воїна, який підвернувся під руку, загнуждала свого чорняка з зірочкою, птицею злетіла в сідло і щодуху помчала подалі від стану. Там упала на молоду траву і дала волю сльозам. І тепер у злості вона вигадувала, як помститися Великому князю. Тільки поки що не знала, як саме.

А Дажин-яр, неабияк збентежений та щасливий, з невеликим загоном вершників та Сурияром поскакав до Кияр-граду.

І ось він уже в місті. У своєму маєтку. Всі, хто стрічався дорогою до палацу, вітали Дажин-яра з сином. А вслід подейкували: «Уявляєте, тільки на світ народилося, а вже всміхається і дивиться такими розумними очима, що аж

моторошно стає». Тихо увійшов до Милідиної опочивальні. Вона, лежачи на високих подушках, зустріла його радісним поглядом і приклала палець до уст, мовляв, не шуми, не злякай спляче дитя.

Так вона гадала. Та з дубових ясел, що стояли поряд з ліжком дружини, малюк, сповитий білими пелюшками, оглядав навколишній світ з ясною посмішкою на вустах і з миром у синіх очах. Так здалося Дажину. Від того погляду йому стало не по собі – сором і сум'яття заповнили груди, голову, усе єство. Він, не зводячи очей з сина, зняв щит, що висів на спині, поклав на підлогу, на нього шолом, пояс з мечем та коротким ножем, сагайдак зі стрілами. І попросив гридня, який стояв поруч:

– Винеси з палацу. Божичу не знадобиться зброя. Він Словом управлятиме світом, – опустився на коліна перед яслами і почав молитися, дістаючи чолом підлоги та раз-по-раз накладаючи на себе Перуницю. Поряд з князем молився Сурияр. Миліда зачаровано спостерігала за усім тим дійством. Спонтелічені дружинники не знали, як поведетися, і теж познімали шоломи з опушених голів зі звислими оселедцями і залякли за спиною князя.

Потім Великий князь підвівся, обвів уважним поглядом присутніх – прислугу, дружинників, знахарок-повитух, Миліду і урочисто, як відун, прорік:

– Боги Вирію послали мені Дитя Святобоже. Його народження освячено у Сварзі Синій. Йому призначено стати Спасом землі слав'яно-руської.

Наблизився до Миліди, став і перед нею на коліна:

– Спасибі тобі за Спаса, Богородице! І прости мені гріхи вільні та невольні. Світло Вирію прийшло до нас, щоб очистити наші душі від усякої скверни. Я знаю, ти будеш мудрою, турботливою матір'ю. Ще раз тобі спасибі за сина! – піднявся, трічі низько вклонився і направився до виходу.

Схвильована Миліда щасливо всміхалася. Услід мужу накреслила в повітрі руну Перуна.

– Хай бережуть тебе наші Боги, рідний, – тихо проказала.

І вже у дворі, прямуючи до громадської хати, Великий князь розпорядився принести все необхідне для урочистостей. В залі його зодягли у святкову одіж, в якій зазвичай князі після обрання присягали на вірність, на шию начепили лискучі барми, голову увінчали короною, в руки вклали скіпетр. І таким він сів на золотий трон в просторій залі, де зазвичай збиралися на раду староотці. Поряд з обох боків стали молоді чорновусі гридні з сокирами в руках.

Коли бояри та воєводи зайшли до зали, Дажин-яр підвівся. Ошелешені появою на небі зеленого зоряного дракону, вони чекали від Великого князя тлумачень.

– Свастя, вельмишановні православні браття! Значуща подія сталася на арійській землі! – Дажин говорив повільно, впевнено, чеканив кожне слово, яке відлунювало у найвіддаленіших кутах зали. – Спустився до нас Син Дажбожий у плоті! Не для осудження і умертвіння, а заради відпущення гріхів, спасіння родів наших арійських, розкиданих світами! Для згуртування аріїв-слав'ян та для зміцнення Руськолані – від Альтлані (перекладається як Стара Країна, греки назвали її Атлантидою – **авт.**) до Радовісти (тепер Японія – **авт.**). І той знайде життя вічне, хто й надалі слідуватиме Шляхом Праві!

Запанувала тиша. Присутні наче дослухалися до Духу Божого, що витав у залі. І тут взяв слово волхв Сурияр, відкрив Зоряну Книгу, написану мовою пращурів, арійських Богів – на сенсарі (нині санскрит – **авт.**) і почав речитативом віщувати:

– І прокладе Овсень міст. І першим пройде ним Кришень, другим – Коляда, а третім – Бус. А так як він народився в останній день місяця білояра, в кінці Дня Сварога, то...

– Назвемо його Бусом Білояром! – гукнув Дажин.

З цим погодилися всі староотці.

– Слава новонародженому Бусу Білояру – Спасителю землі слав'янської! – дружно вигукнули бояри і воєводи, які сиділи в кінці зали.

– То ж несіть цю Благую Вість по всіх усядах! Хай про неї знають не тільки арії-руси, а всі народи! – продовжив Сурияр. – Хай міцніше і шириться наша Стара Сонячна Віра – наші Віди, даровані Богом! Зі Спасителем вас, православні!

Тоді ж було оголошено про початок великого посту. Люди відмовлялися від недостойних справ, дій і думок, обіцяли цуратися зла і щиро славили Вишнього Триглава, Святу Трійцю. Тільки й чути було: «В ім'я Отця Сварога, Сина Перуна і Святого Духа Велеса...» Православні причащалися та просили Благодаті Божої і присягалися жити так, як заповідали Віди, відрікалися від послуг Чорнобога-Чорняка, Князя темряви. Свої душі очищали святою водою, принесену з храмів та святилиць. Давали випити її дітям. Нею ж кропили все в хаті та дворах, а також худобу і птицю.

Дружною видалась того року весна. Давно не було такої тихої та теплої. Уже наступного дня потекли повноводні потоки з Білих гір, убралися в квіти сади, гаї та долини. Люди в своїх балачках це пов'язували з народженням Буса Білояра. І тоді волхви Аланії та сусідніх земель прийшли до Кияр-граду поклонитися Спасу, принесли дари – ладан, смирну і хрест з вісьмома променями – буцімто від Матері Сонця Слави. А знатні мужі, які прибули разом з ними, дарували золото і срібло. І так багато збиралося люду, що град не міг усіх умістити. Дехто встановлював намети під мурами і там ночував – якби лишень ще раз глянути на Посланця Ірію в яслах, майбутнього Будая Руськолані. Бо ж саме йому належало вберегти Криницю Від, звідки витікає Ріка Пам'яті слав'яно-арійського роду, напоюючи живою водою.

Слава про Буса донеслася до вух чорного князя Моріяра. Хоч він тоді й бачив зорю Чигир, та не надав значення. Він не хотів вірити, що в древньому роду Білоярів народив-

ся Спас. Бути цього не може! Водночас і заздрих Дажин-яру – своєму найлютішому ворогові, і мріяв про помсту. На нього напало безсоння. Щоб скоротати ночі, вимагав привести гарних рабинь і змушував їх голими танцювати при свічах. Він їх не чіпав – не тим була зайнята його голова. Хоча сподівався, що вигляд привабливих дівочих тіл розжене важкі думи, розбурхає кров і жагу. Та марно. Врешті-решт він починав злоститися на дівчат, мовляв, не здатні ублажити повелителя, і проганяв геть.

Таємно відправив гінця до гунів, обіцяючи чимало золота за поміч – якби лиш вивільнили його з цієї фортеці. Він переконував гунів, що настав строк відомстити за царів Ідель-тура та Ілема, з якими розправився Дажин-яр. Він благав Чорнобога допомогти – за це вірно йому служити. Мабуть, такі заклики якимось чином подіяли. Бо невдовзі військо Дажин-яра зібралось і відійшло від кам'яниці.

Моріяр виждав час, доки надійдуть гуни. І вже через тиждень кинув їх на руськоланські застави. Всіх, хто опинявся на шляху – не тільки воїнів, а й мирних жителів, жінок, дітей – гуни брали в полон і гнали разом з худобою подалі від аланського кордону.

– Я всім докажу, що у Дажина народився не Спас, а звичайний хлопчисько. Бо якби він був таким, то не дозволив мені нині дістатися аж до цієї каламутної ріки Каури (Кури – **авт.**) та закріпитися на її березі. Коли б то був Спас, то покарав мене, лише б я подумав про похід на володіння його батька! – запально переконував Моріяр гунських воєвод. – Більше того, я змушу володаря Арійстану за вашої підтримки підписати зі мною мир. І нікуди він від цього не подінеться. Тоді весь світ зрозуміє, що Бус – то вигадка Дажин-яра.

Отакий хитрий замисел виношував князь-дракон.

Великий князь справді не сподівався на таку підступність Моріяра. Бранців, а їх десятки тисяч, треба було визволяти. Бо важко вгадати, що збреше в голови отим

язичникам: можуть продати в рабство, а то й убити. Вони не знають покони Від і знати не бажають. Хоч колись і цікавилися. Та, схоже, гунським вожакам не сподобалося, що за Відами їх має обирати народне віче, що вони будуть зобов'язані радитися зі старійшинами перш, ніж братися за якусь важливу справу, і не присвоювати здобич, а ділитися з громадою. Гунська верхівка багатіє за рахунок добра, яке потрапляє до їхніх рук після набігів на сусідів та на каравани, що простують Великим шовковим шляхом побіля їхніх кордонів. А ще отримують хабарі за військовою допомогою таким царькам, як Моріяр. Гуни його поміж себе, як і руси, називали царем-змієм, Змієм-Гориничем.

А що в того Змія золота вдосталь, вони, без сумніву, відали. Бо він свою долю скарбів арійських царів після захоплення Ярхат-граду і Тузбан-граду відправив кудись за Ра-ріку до печер Панкійських гір, що поблизу гунських теренів. Дажин теж знав, що Моріяр нишком кудись подів десять золотих гробів арійських царів із їхньої усипальниці в Тузбан-граді. Десь же він зберігав і гори золота, яке після походів вивіз із сінських земель. Велике Вухо повідомило, що чимало тих багатств знаходиться в глибоких печерах під Моргуль-градом на березі Ра-ріки.

Дажин-яр навіть був переконаний, що дорогоцінностей у Моріяра може бути більше, ніж у нього, Володаря Всесвіту. Свої він зберігав у печері Торба біля підніжжя Священної Алатир-гори. Саме тому-то Моріяр так сміливо й підло діє, сподіваючись, що можна все і всіх купити, лише б заволодіти золотим тронем аріїв. Вчинки Моріяра підтверджують: він давно відцурався Від, перестав дотримуватися поконів Праві. На прадавній слав'яно-арійській мові сенсарі таких, як він, хто противився Волі Божій, називали коротко – Сатан (певно, звідси Сатана в Біблії – **авт.**). І швидше за все, той Сатан себе вважає богом.

Дажин розумів, що Моріяру не можна довіряти ні за яких обставин. Якщо він так жорстоко розправився з рідним батьком, відтявши голову серпом Мари, то що йому

чужі люди – худоба. Недарма він їх погнав разом з отарами овець та чередами. Великий князь як посвячений відун знав і інше: не без його прямої участі ще раніше загинув Великий князь Корс-яр (старший брат Дажина, якого інший брат Маран у змові з Моріярром убив у 288 році – **авт.**). Це призвело до багатьох смут і міжусобиць. Та, схоже, саме цього й домагався Моріяр, прагнучи стати володарем Арійстану. Як мовиться, в каламутній воді легше велику рибу спіймати. Саме цей Сатан, аби заручитися підтримкою Великого князя Корс-яра, навіть одружився на його племінниці Сурянні. Та народила йому прекрасну доньку Заремиру. Однак Моріяр отруїв дружину, вливши смертельне зілля у вино. Щоправда, воно призначалося не їй, а Корс-яру. Та лиха доля спіткала саме Сурянну. Так Моріяр розчищав собі дорогу до золотого трону аріїв. Його нахабству не має меж.

Та тут справа не в Моріярі. З ним все ясно. А в русах, яких він полонив. Їхнє життя під величезною загрозою. Справжнісінький цар-змій знає, як змусити Володаря Всесвіту скласти вигідну для себе угоду. «Та чорт з ним! – лайнувся про себе Дажин. – Дістануть і його вогняні стріли Перуна».

Дажин після наради зі старійшинами прикликав до себе знатного мужа, боярина і купця Милодара, чоловіка розважливого, доброчинного, досвідченого. Він не раз брав участь у перемовинах з гунами щодо визволення купців, які прямували Великим шовковим шляхом з Індії та Китаю до слав'янських та ромейських міст.

– Треба виручати наш люд із біди, – пояснював Дажин. – Твоє завдання – домовитися з отим Сатаном про мою зустріч з ним. З тобою відправляться ще кілька наших знайомих людей.

– Великий княже, і ти погодишся пити з ним вино миру і дружби? – Милодар прискіпливо подивився у самі зіниці Дажина, наче хотів побачити там відповідь.

– Я б залюбки з ним зійшовся у двобої, – Дажин на-

супив брови і стис кулачища. – Та наших бранців слід зволяти. Я клятьбу давав, коли мене обирали князем. І тут, друже, не до гонору. Сам розумієш.

– За це тебе й поважають роди наші – за вірність присязі та за любов до них. За це і я ладен ризикнути головою, – Милодар простягнув руку Дажину. – Спасибі за довір'я, княже. Тільки от що, всяке може статися на перемовинах. Так ти потурбуйся про мою родину – у мене ж трійко синів і стільки дівчаток.

– Про це не переживай. Твоя сім'я, як і родини інших послів, житимуть в достатку, – твердо пообіцяв Дажин. – Тільки не думай про погане. Неси в своїй уяві і в грудях образ удачі і перемоги. Знаєш же давнє відичне повір'я: подібне тягнеться до подібного. У славних ділах богиня Слава завжди допоможе. Знай, Моріяру потрібна моя голова. Але нею він ніколи не заволодіє, як би не хитрував та не вихляв по-змійному. Боги Ірію з вами! – і щиро обійняв Милодара за плечі.

Великий князь як у воду дивився: пішли послы – і ні слуху, ні духу. Взяли їх гуни в заложники. Виждав ще пару днів, потім зібрав раду.

– Схоже, таким чином Моріяр мене викликає. Що ж, так тому й бути. Хоч я і йду до отих тіней смерті, та не боюся зла, бо Вишній зі мною.

– Та все ж будь обережний з отим триголовим змієм. Нашіптуючи про добро, він здатен вкусити, – нагадав волхв Богдан. – Тобі, князю, ще Спаса ростити та виховувати.

– Все буде гаразд! – запевнив Дажин.

Доки його свита збиралася в похід, він зайшов провідати Буса та Миліду. Малюк в яслах настирно розсупонював пелюшки, намагаючись вивільнитися, і по-своєму щось воркотав.

– Наш Спас косаком виросте! – похвалив Дажин, обійняв Миліду, яка сиділа біля ясел. – Бережіть себе! Росли здоровий, розумний і красивий, синку! – пальцями ле-

генько ущипнув Буса за щоку. Малий затих і подивився на батька таким довгим проникливим поглядом, наче щось хотів сказати.

А за високою брамою міста на нього чекала ще одна несподіванка – Навна на коні з невеликим загonom вершників. Дажин направив свого білогривого до неї.

– Ти яким побитом тут? – густі брови Дажина сіпнулися вгору.

– Хочу тобі допомогти. Може, востаннє, – визивно відказала дівчина, загадково блискаючи зеленими очима.

– Як саме? – здивувався Дажин.

– Я, як і ти, хочу, щоб мир і спокій запанували на нашій землі. Візьми мене з собою, Великий княже, – дівчина не зводила з нього палкого погляду.

– Похвально, але ж... – Дажин ніяк не міг утямити, що надумала Навна.

– Візьми мене з собою – не пошкодуєш. Навпаки – будеш дуже вдячний. Я знаю, що треба зробити, аби перемовини закінчилися вдало, – наполягала Навна.

– Цікаво-о! І то велика таїна? – стеноу плечима Дажин.

– Ти ж знаєш моє бажання, князю, – стати царицею цариць.

– Яке відношення це має до моєї стрічі з вождем гунів?

– Найпряміше.

– Тобто?

– Який же ти допитливий. Настане час – сам побачиш, – лукаво усміхнулася Навна. – То береш?

– Що ж, чому бути, того не минути. Поїхали! – і торкнув червоними сап'янцями свого білячка. Навна помчала поряд з ним.

Навіть Дажин неабияк здивувався, помітивши на протилежному березі Каури вождя гунів Моріяра. Той не терпляче походжав по зеленій траві-мураві то в один, то в інший бік перед військом.

– Заждався я тебе, Великий князю! – гукнув Моріяр.

Дажин завважив про себе, що раніше жодного разу цей Змій Горинич не називав його Великим князем. Видно, непереливки, раз так величає. Одначе з цим виродком слід бути пильним. Від нього у будь-який час можна отримати ніж у спину.

– Де мої послы? – замість привітання щосили гукнув Дажин. – Доки не відпустиш, ніяких балачок між нами не може бути!

– Звісно, у мене. Цілі й здорові! – посміювався Моріяр і наказав: – Приведіть їх!

Коли Великий князь побачив Милодара та інших своїх мужів, з полегшенням зітхнув.

– То я чекаю на них на своєму березі! – крикнув, склавши долоні біля рота.

– Вони мені й даром не потрібні. Гей, перевізники дайте їм човна – нехай забираються геть з моєї землі! – розпорядився Моріяр. – Але не забувай, Великий княже, що в мене ще тисячі твоїх людей. Я також можу їх звільнити, а можу й рабами зробити. І будуть твої чубаті ішачити десь у Персії, Мідії чи Єгипті, а дівчата ублажати багатих чужинців. Пропоную вести переговори не через річку, а на човнах он на тому плесі. Човен у тебе зараз буде – ним припливуть твої послы. Ти береш з собою двох радників і я стільки ж – і стрічаємось на нічийній воді.

Дажин розумів: Моріяр, оцей ниций запроданець і батьковбивця, йому, Володарю Всесвіту, диктує свої умови. Тим самим хоче показати свою зверхність, принаймні перед гунським військом. Він машинально торкнувся меча. І раптом випалив:

– Гарзд! Та зброю залишимо на берегах! І нехай твоє військо відійде он на ті пагорби!

– Згода! – погодився Моріяр.

– Великий княже, візьми мене з собою на перемовини. Я буду тобі добрим радником, – Навна прямо біля нього зіскочила з коня.

– Ще чого! Донька князя Вольги – і мій радник! – на-

смішкувато стенив плечима Дажин, відстібуючи пояс з мечем. – Та ти при своєму розумі? І що скаже твій батько?

– Великий княже, візьми мене з собою! – Навна теж знімала зброю. – Ти ж знаєш мої здібності, я здатна будь-кого вмовити.

– В цьому я особисто переконався. Яка ж ти все-таки настирна! Що ж, гайда зі мною – ти і Милорад! – погодився Дажин.

Четверо дужих гребців прицуркували до кільця човна довгу віршовку, щоб можна було в разі потреби швидко притягли його назад, віддали інший кінець дружинникам. Першим на лодію зійшов Дажин, він подав руку Навні, за ними Милорад. По команді плавці відштовхнули човен від берега і, бультихаючи ногами, повели його на середину плеса. Те саме зробили й гунські перевізники. Лодії повільно зближалися. Дажин і Моріяр не зводили очей один з одного. У Великого князя були всі підстави не довіряти супротивникові. Коли човни чиркнулись бортами, гребці швидко попливли назад.

Навна до різі в очах вдивлялася в Моріяра: невисокого зросту, худорлявий, хоч уже в літах, рухливий, короткі вуса, довге волосся навпіл з сивиною. На перший погляд, досить привабливий чоловік. Тільки очі темні, як у матері Марлинки, никають із сторони в сторону, наче щось шукають. Не вірилося, що він, з виду усміхнений, здатний убити рідного батька.

– Пропоную мир і братську дружбу! Годі нам сваритися! Адже ти – арій і я – арій! Хіба ми не здатні знайти спільну мову? – Моріяр вів себе так, ніби вони перебували не в стані війни, а щойно після полювання пили меди.

– Та й лис же ти! – не втримався, аби не шпигнути, Дажин. – То раптом людей моїх захоплюєш, худобу у них відбираєш, а то добрячком прикидаєшся.

– Такий я вдався. Якби так не вчинив, ти б не погодився на переговори, – Моріяр змінив добродушний тон на різкий і вимогливий. – А як би ти повівся, коли б тебе з

одного боку підпирали парси, а з іншого – ромей? Я – наче тигр, загнаний у кліть.

Моріяр без упину торохтів про все, що приходило в голову. Дажин помітив, що він все частіше поглядає на Навну та загадково всміхається їй. Краєм ока кинув у її бік. Вона незмигнуто дивилася на Моріяра своїми великими зеленими очима, наче поглинала його. О, він знав той все проникаючий погляд чаклунки! І зрозумів – так вона хоче привабити ватажка гунів. Але навіщо?

– Я погоджуся на мир тільки за умови, що ти завтра ж повернеш усіх руськоланів разом з їхнім добром! – твердо заявив Дажин.

– Так швидко? – спитав Моріяр і чомусь подивився на Навну.

– Я люблю великодушних і рішучих, – кокетливо усміхнулася йому дівчина.

– А я знаю, хто ти, – підморгнув їй Моріяр. – Ти – донька Вольги, царя берендеїв та ще й моя родачка.

– То й що? – вдала здивованість Навна.

– А те – якщо станеш моєю дружиною, я виконаю всі умови – не тільки Великого князя, а й твої особисті, красуне, – палко пообіцяв Моріяр. – Надоїло мені без хазяйки у моєму царстві. Розумієш?

– Ти це серйозно? – спитала ошелешена Навна і дзвінко розсміялася.

– Серйозніше не буває, – ще впевненіше сказав Моріяр, покручучи вуса.

– І наречеш мене царицею цариць? – допитувалася дівчина.

– Інакше й бути не може! Ти станеш найбагатшою жінкою, як кажуть греки, в ойкумені. Я дуже радий буду ще тісніше породичатися з Вольгою-царем. То як тобі моя пропозиція?

Навна на мить заплющила очі, глибоко вдихнула повітря, наче збиралася з думками, зиркнула на Дажина, який застиг в німому чеканні. Мовчить її любчик, наче води в рот набрав. Ще раз подивилася на Моріяра і ледь чутно видихнула:

– Я згодна.

Дажин не повірив своїм вухам. Ще зовсім недавно вона клялася йому в коханні, шукала будь-який привід, аби поближче бути до нього, і раптом... Таке в голові не вкладалося. Та тут же відігнав нав'язливі спогади. І раптом мигнула думка, що, може, це й на краще. Адже він одружений, у нього росте син, їхні стосунки в тумані. Навна справді гарна, розумна, достойна бути царицею. Щоправда, Моріяр – не той чоловік, на якого вона заслуговує. Але то її вибір. Отак поміркував і заспокоївся. Хоч душу не міг втихомирити – вона протестувала проти такого рішення Навни. Як же це боляче...

– То ти згодний на таку угоду, Великий княже? – перервав його міркування Моріяр.

– Що ж, пора нам припинити розбрат. Мир краще війни. А братерська дружба й поготів, – глухо промовив Дажин, тиснучи протягнуену долоню Моріяра. Хоча було бажання сіпнути його за ту правицю, скинути у воду і втопити. Але б то означало нову війну, колотнечу та загибель людей. Він ще сильніше стиснув руку недруга, аж той скривився.

– Як тільки Навна зійде на мій берег, усі бранці зразу ж відправляться по домівках. То п'ємо чару побратимства? – Моріяр хитро скося поглянув на Дажина і висмикнув долоню.

– Тільки те вино, що я привіз, – глухим голосом запропонував Великий князь.

– Не довіряєш? – невдоволено мовив Моріяр.

– Пропоную моє, що вистоювалось протягом десяти років в глибоких підвалах і чекало такої нагоди, – Дажин, аби не дивитися на Моріяра, пильно спостерігав за тим, як Милорад наливав у чари червоне запашне вино.

– За мир і дружбу! – Дажин підняв повну чару, вихилив до дна і кинув у ріку.

– За вічне братерство! – додав Моріяр, зробив ковток, захлинувся, закашлявся. Та потім все ж допив вино, сердито жбурнув чару у воду і змахнув рукою. На той його

знак гуни потягли за віршовку свою лодію до берега. Те ж саме зробили й алани.

Ступивши на свій берег, Дажин подав руку Навні, аби допомогти вибратися з човна, та вона вдала, що не помітила його жесту і, сміючись, зістрибнула на землю. Він заступив їй дорогу.

– Не ставай поперек, Великий княже! – дивлячись під ноги, вичавила Навна. – Ти маєш мир, а я – мужа! Так що ми квити! – і, оминувши князя, швидко подалася до свого коня.

Дажин в думках визнавав правоту Навни, але серце не хотіло миритися з такою втратою. Він кохав і Миліду, але то була інша любов. А Навна, як колючка, сидить у грудях, і він не відає, як її звідти виїняти.

Наступного дня Дажин віддав наказ відправити Навну в супроводі сімнадцяти богатурів до стану Моріяра. Як розказували потім велети, той зразу ж справив пишні заручини. А їм дозволив привести додому більше тисячі бранців, двадцять тисяч голів худоби та сім тисяч коней. І радість велика яскріла в Кияр-граді та навколишніх селах. Руськолани вихваляли мудрість Великого князя.

А він годинами сидів біля колиски Буса, втішався його музиканням та писком і гнав з голови думки про Навну.

Бучне весілля Моріяра та Навни було призначено на початок кресеня, у дні літнього сонцевороту, на Купала. Принаймні, на цьому настояв батько нареченої Вольга, цар берендеїв. Він в присутності Навни натхненно переконував Моріяра, який забув, або й не знав прадавніх арійських звичаїв.

– Саме в цю найкоротшу ніч Боги Ірію відчиняють Небесну Брану і всі моління та звертання людей будуть почуті Всевишнім. І починається весілля бога літнього Сонцестояння Купала, якого ще називають Семиярилом, з богинею води Даною. Земля купається в життєдайних променях

Сонця-Дажбога. Вони спалюють усе зле. Люди опромінюються життєдайною снагою Сонця, а потім освячуються живою водою – і всюди потоками ллється благодать, – просторікував Вольга. – А серця молодих в цю ніч Боги скріплюють міцною любов'ю та відданістю на все життя. Тільки в цю ніч бог Перун запалює вогненну квітку папороті, що приносить щастя і кохання в дім. Сподіваюсь, ви про це мрієте?

– Без кохання не буде щастя, – охоче погоджувався Моріяр, терпеливо вислуховуючи настанови тестя та хтиво поглядаючи на Навну.

– А ще вам слід пам'ятати, – Вольга перейшов на шепіт, наче сповіщав таємницю, – що діти, зачаті на Купала, народжуються на Великдень – на весняне рівнодення, коли світло починає перемагати темряву. І вже давно підмічено – вони приходять у світ здоровими, мудрими та красивими.

– Такими й мають бути мої нащадки, – спинив тестя Моріяр. – І Навна подарує їх мені. І як би Дажин-яр не намагався створити з Буса Спаса, нічого в нього не вийде. Навна народить Спаса! Він стане Володарем Семи Небес і всіх земель від Великого моря до Альтлані. Не Миліду, а Навну, твою доньку, мудрий царю, усі підкорені народи величатимуть Божою Матір'ю. Ти згодна, моя ненаглядна? – Моріяр усміхнувся до нареченої. Та кивнула головою й зарум'янилася. А в зелених очах причайвся чи то страх, чи то сум.

– До речі, я запропонував нашому спільникові Дажен-яру бути сватом, – якимось невпевнено мовив Вольга і перевів погляд на доньку. Навна здригнулася й опустила очі. А Вольга продовжував: – Як-не-як, а він нині володар золотого арійського трону. З ним варто підтримувати якомога тісніші стосунки. Та й час, самі бачите, непевний – надто пожвавилися ромеї. А у Дажин-яра велика сила, здатна приборкати тих загарбників.

– Так тому й бути! – погодився Моріяр. Та все ж спитав Навну: – А ти як мислиш, царице цариць?

– Я на все згодна. Але за однієї умови, – Навна пильно глянула в самі зіниці свого обранця.

– Будь-яке твоє побажання буде виконано, зоре моя, – засміявся Моріяр.

– Свято Купали багате на різні дива. Для забави гостей на весіллі я хочу влаштувати випробування за давнім нашим звичаєм. Ти, Моріяре, з ним справишся. Я впевнена. І тоді станеш справді моїм мужем – царівни із роду берендеїв. Як ти на це дивишся, суджений?

– Бажання цариці цариць для мене – закон! – Моріяр і тут не поминув нагоди підкреслити високий стан нареченої, тим паче в присутності майбутнього свекра. Він і уявити не міг, чим закінчиться його згода.

А от і день весілля. Сонце на Купала яскріло, та не пекло, бо від Білої гори, від Алатиря, де ще танули сніги, віяло приємною прохолодою. Гостей понаїхало – Мосхетград до цих пір не бачив такого стовпотворіння. Майже всі вельможі з дружинами із Арійстану, Славії, Загросу, Гунії, Б'ярми, Алтаю. Їх стрічали святково вбрані дівчата у пишних вінках з різнобарвними стрічками, у вишитих білих сорочках, темних сукнях, червоних чобітках. Дівчата тричі кланялися й підносили на золотих тарелях запашний хліб-сіль, проводжали до великої зали, вказували на місця за довгими столами вздовж стін. Посередині майданчик для музик, співаків і танцюристів.

Коли високі гості розмістилися, до зали під музику увійшли Моріяр і Навна. В обох на головах золоті корони. Вбрання теж розшите золотом. Гості підвелися. І доки молоді простували у кінець зали до своїх місць під великим голубим килимом з витканим на ньому великим усміхненим Сонцем з вісьмома золотистими променями, вигукували вітання і плескали в долоні. А на стелі над головами наречених блискала золотистими гранями велика сварга – арійський оберег. Правда, спочатку Моріяр був проти зо-

браження сварги. Як він сказав, біля неї йому незатишно. Та Вольга-цар з царицею Віленою переконали: для вождів арійських родів це знак того, що князь дотримується звичаїв предків.

Дажин, якого як почесного гостя посадили поряд зі столом молодих, раз-по-раз поглядав на Навну. Сьогодні вона особливо гарна – у білому вбранні, як квітуча вишня в саду. Його неймовірно тягнуло до неї. Він не знав, що чар-зілля, яке колись вона нишком влила в вино, продовжувало на нього діяти й дотепер. Навна це підмітила у поведінці Великого князя. Та змінити нічого не могла. Дажин під час тосту сказав їй стільки добрих слів-похвал – жодного разу вона не чула до весілля й опісля. Гості були в захваті від його теплої промови. В залі тільки й чулося:

– Яка чарівна дружина дісталася царю Моріяру! Слава молодим!

Гості виголошували тости, дарували молодим квіти, дорогоцінні вироби руськоланських, грецьких та сінських майстрів. Дажин-яр одягнув на шию Навни небаченої краси намисто із перлів. Не втихали радісні весільні пісні. Було все – танці, хороводи, жарти, забавні розваги. Веселощі вихлюпнулися із зали на просторий майдан біля княжого маєтку. І так з обідньої пори аж до надвечір'я. Отоді половина Мосхет-граду ще яскріла у промінні Сонця, а на тоненьку річечка за ним впала густа тінь від навколишньої гори. Тут-то Навна, вже перевдягнена в одіж поляниці, й попросила слова, прагнучи здивувати гостей.

– Вельмишановні гості, за давнім звичаєм моїх прародительок, яких греки донині називають амазонками, пропоную випробовування для мого дорогого обранця – князя Моріяра, – і показово обвила гнучкий стан вузьким різнобарвним пояском вили. Свиснула – і фиркаючи, крізь натовп до неї підійшов улюбленець – вороний кінь з зірочкою на лобі. Навна передала золоту корону слугам, перекинула довгу чорну косу на груди і миттю скочила на коня. – Той стане моїм мужем, хто услід за мною переле-

тять через оцю вогняну ріку і здолає мене в бою.

– Оце так випробування! Постарайся, княже! – гості підохочували Моріяра.

Доки Моріяру підвели коня та він церемонно зняв весільну корону, Навна на майдані вже гарцювала на своєму скакунові. І з вигуком «Гайда-а!» вискочила за браму, зникла з очей. Моріяр теж подався в її бік. Все далі відлунював стукіт копит.

Допитливі гості повиходили аж за ворота, чекаючи, чим закінчиться цей незвичайний весільний поєдинок. Дажин як відун налаштувався на уявний образ Навни – вона чекала на Моріяра в ліску на галявині, навколо темніли кущі папороті. А наречений чомусь подався в інший бік. Чого тільки не буває на Купала! Дажин-яр уже знав, що Моріяр її не знайде. Коли ж якимось чином і надібає, то не здолає в бою. Бо на Навні пояс вили, що давав їй силу нездоланну.

Так і сталося. З розлогої долини до брами швидко наближався кінь, на ньому Моріяр у чорній накидці, що розвіталася на стрічному вітрі. Спішився. Відкликав у бік Дажина і попросив:

– Ти – сват мій. То зроби добру послугу – зніми з Навни пояс вили, в якому вся її сила. Удружи! А я вже тоді сам постарюсь.

Дажин розкотисто засміявся:

– Сьогодні я радий тобі прислужитися заради миру та дружби між нашими родами. Дай, лишень, твою чорну накидку і коня.

– Візьми, – Моріяр радо вручив йому повід. – Я чекати-му тебе тут, біля брами.

Дажин соколом злетів на коня. На ходу перстень з чарівним каменем Ярів перевдяг з середнього пальця правої руки на ліву. Він знав, що тепер обличчям схожий на Моріяра. І щодуху помчав до ліска, що стрів його прохолодою і пахощами купальських трав. Аж ось і галявина. Він крутнувся, не сходячи з коня.

– Що, милий, прибув пояс вили знімати? То ж не ба-

рись! – за його спиною, мов мана, з'явилася Навна. Без коня, лише з оголеним мечем в правиці. – Я тобі сама віддам пояс, якщо ти мене здолаєш.

– І здолаю! – кинув Дажин голосом Моріяра. – Тільки давай домовимося: після того, як я зірву з тебе пояс, ти беззастережно виконуватимеш усі мої прохання.

– Гаразд! З радістю! – не забарилася з відповіддю Навна. – А тепер вислухай і мою умову, чоловіче: якщо я тебе переможу, то ти здійснюватимеш усі мої забаганки аж до народження першого сина.

– Згоден! – засміявся Дажин голосом Моріяра.

І вони зійшлися в герці на широкій тінистій галявині. Пояс вили світився незбагненим голубим сяйвом у сутінках лісу. Дажин про себе відзначив: Навна – вправна поляниця і, не дай Боже, комусь трапитися на її шляху. Тільки хитрістю можна здолати цю завзяту косачку. Дажин поцілував перстень – і став невидимим. Навна крутнулася в один бік, в інший – нікого. Та тут відчула, як чиясь могутня рука зірвала з неї пояс вили. Вона навіть не встигла мечем повести. Роззирнулася – перед нею стояв Моріяра. Звісно, то був Дажин. Вона злякано позадкувала, наближаючись до кущів папороті.

– Пам'ятаєш угоду? – почувся лагідний голос Моріяра. – Отут ми й шукатимемо квітку папороті, моя жадана, моя кохана. Як-не-як, сьогодні свято Купали.

– Не на царському ложі, а в цих кущах? – Навна змахнула рукою, сподіваючись вирвати з рук князя чарівний пояс вили. Може, зазівається. Та не вдалося. Вона сторожко роззирнулася, благально подивилася на чоловіка. Але той був незворушний:

– Отут, царице цариць, буде перша наша шлюбна стріча! – князь кинув їй під ноги накидку Моріяра. В його очах миготіли тонкі жагучі блискавки. Вона мовчки віддала йому меч і опустила руки.

Він ніжно обійняв її, поцілував і, як колись Дажин, почав повільно розсупонювати одіж – спочатку з неї, потім

із себе. Як колись Дажин, обережно поклав її на накидку і почав цілувати пружне тіло з ніг до голови, затримуючись на сосках. Так чинив Дажин. Дивно, і тепер Моріяря? Ці ласки змусили її уявити, буцімто віддається Дажинові. Вона страшенно не хотіла розплющувати очей, щоб раптом не побачити інше лице – Моріяря. І зрозуміла, що так робитиме завжди в такі хвилини, – уявлятиме Дажин-яра.

Раптом над їхніми головами сяйнула блискавка, розкотисто заляскав грім, загуділи вершечки дерев. Заходила гроза.

– То Перун збирається запалити квітку папороті, – сказав Дажин голосом Моріяря, допомагаючи Навні піднятися. Швидко зодяглися. Біля брами міста він спинив коня.

– Зажди хвилю! Тебе стрінуть, як справжню царицю цариць! – і зник у воротах.

Дажин за рогом брами зіскочив з вороного, передав Моріяру пояс вили, накидку. Перевдяг магічний перстень Ярів з пальця лівої руки на праву – і став Дажин-яром.

– Спасибі, свате, – мимохіть кинув заклопотаний довгою відсутністю нареченої Моріяря і вийшов назустріч Навні, одягнув на її голову золоту корону, підхопив на руки й поніс до маєтку. Тут вона завважила, що Моріяря пахне не так, як у лісі. І руки, що її огортали, нібито інші. Та не надала особливого значення. Бо гості щиросердо вітали її, бажали достатку та довгих літ щастя. Вольга-цар теж приймав поздоровлення, сміявся, обіймався з киярськими вельможами. Лунала весільна пісня. Моріяря посадив Навну на високий золотий трон. А потім підняв над головою пояс вили і гукнув:

– Тепер ніщо не зашкодить нашому благополуччю! – підніс пояс до смолоскипа, що подав слуга. Пояс вибухнув, наче з нього вирвалася невидима сила, і розлетівся на шматки. Навна з жахом спостерігала за усім тим і ледь не плакала. Адже той пояс міг ще не раз її виручити в тяжку хвилину. А Моріяря, задоволений від тої витівки, гукнув щосили: – Віднині прошу величати мою жону царицею

цариць Моравою!

– Слава прекрасній Мораві! Слава Моріяру! – гості вітали їх гучними схвальними вигуками і цоканням чар, наповнених грецьким вином.

Весілля святкувати протягом усіх купальських днів.

Саме тоді нагодилися волхви із Парсійської землі, Кушанського царства та Єгипту. Вони йшли до Кияр-граду поклонитися Світлу Одковічному – Бусу Білояру, у якого втілювався Вишній. Моріяр і Навна радо запросили їх до господи. Волхви відмовилися від участі в бучному весіллі, мовляв, не хочуть порушувати пост, якого дотримуються з тих пір, як тільки дізналися про аватара в образі Буса. Але не проти розділити у окремій кімнаті з молодятами скромне угощення – горіхи, фрукти та джерельну воду.

– Невже справді у Дажин-яра та Миліди народився син, який стане володарем семи небес? – поцікавився у волхвів Моріяр, відкинувшись на м'які подушки. Ця новина його дуже хвилювала. Бо він розумів: важко буде відібрати у Дажина золотий трон аріїв і титул Володаря Всесвіту, якщо в його роду справді росте Спас.

– Нічого дивного. Про це сповіщає Зоряна книга Коляди і зоря Чигир, що промайнула небосхилом. ОУМ! (у значенні «амінь» – **авт.**) – пояснив волхв парсійський.

– Числобог рахує плин діб та нагадує Богів, коли закінчиться День Сварога – а це відбувається через кожні майже двадцять сім тисяч літ. І щоб Ніч Сварога не застала люд зненацька, він посилає на Землю Спаса. ОУМ! – додав волхв єгипетський.

– Хоч і відає, що у Ніч Сварога втілення Вишня може бути розіп'яте. А це станеться, якщо люди відвернуться від Богів Ірію. Спас же має переконати народи жити за законами Від, Правди, в любові та злагоді. Якщо вони ставитимуться до інших так, як хотіли б, щоб ставилися до них, то буде лад на Землі. Тільки крокуючи Шляхом Праві, люди-

на піднімається до Всевишнього. І так важливо дбати про душу, а не про мирські блага. ОУМ! – розтлумачував волхв кушанський. А потім, дивлячись на Навну, ледь чутно мовив: – Так у тебе, красуне, скоро народиться рідний брат Буса Світоча Білояра. І піде він слідом за Спасом, і стане у свій час володарем арійської землі. ОУМ!

Навна почервоніла, не знала, куди сховати очі. Така звістка її вразила. Вона не знала, що й думати. А Моріяр підскочив, мов ужалений, лице його багряніло, увесь він налився гнівом. Карі очі метали чорні блискавки. Та намагаючись стримати себе, він сіпнув волхва за рукав:

– Ану, повтори, люб'язний! То хто стане братом Буса?

– Син твоєї дружини! – спокійно, наче нічого не сталося, повторив кушанський волхв.

– Так ось як услужив мені Дажин-яр! – Моріяр схопив за руку Навну і потягнув до іншої кімнати. На ходу кинув волхвам: – Спасибі, що відкрили очі. А то б життя прожив і не знав, хто мені друг, а хто триклятий ворог.

Залишившись наодинці, Моріяр так крутнув руку Навни, що вона зойкнула і впала спиною на ліжко, що стояла поряд.

– Так, значить, ти мені зрадила в перший день нашого злюбу! – сичав, хапаючи дружину за горло.

– Як смієш! Ти ж зірвав з мене чарівний пояс поляниці на лісовій галявині. Ти кинув на траву свою темну накидку! Ти роздягнув мене! І там ти, а не Дажин-яр, оволодів мною! А тепер верзеш усяку нісенітницю! – майже кричала Навна, віддираючи від свого горла руки несамовитого чоловіка. – Та пусти нарешті! Я не винна! Мало що привидиться тим волхвам.

Моріяр, спустошений і розгублений, сів на ліжкові, обхопив голову долонями. Навна, потираючи шию, вмостилася поряд. До неї не доходило, як таке могло статися. Адже вона напевне знає – там, на галявині, був Моріяр. Його кінь, накидка, голос. І тільки два відтінки тієї лісової пригоди її насторожили: запах тіла і спосіб роздягання

дуже схожі на Дажиніві. Та вона промовчала. Не хотіла ще сильніше ятрити душу мужа.

Так і сиділи – як на поминках. Куди й поділися весільні радощі та веселощі. Та все ж Моріяра заспокоювала думка, що саме син Навни, його дружини, стане володарем Руськолані. А він, Моріяр, виховає його у зненависті до всього арійського, слав'янського, руського. І тим самим поквітається з Дажином.

– От що я тобі скажу, дружино моя вірная, – хрипло, з єхидним осміхом порушив мовчанку Моріяр. – Якщо вже так сталося, то нехай це буде нашою великою таємницею. Дай слово, що нікому про це не розплещеш.

– Даю слово, – глухо відказала Навна. – Але ж...

– Мовчи, коли присягнула! І стіни мають вуха! – гаркнув Моріяр. – Я відлучуся! А ти достойно проведи гостей. Все! Весілля скінчилося! Потім розберемося!

Моріяр віддав наказ воєводі-гунові скликати бойову дружину і таємно приготуватися до походу. Той спочатку здивувався:

– Як? Весілля ж! Свято Купали!

– Який Купала! Вигадки! Попридумували свята – і тішаться, як діти! – вирячився Моріяр.

– Куди виступаємо? – уже суворо спитав воєвода.

– Потім скажу! – відмахнувся князь.

І про свої наміри розповів воєводі тільки тоді, коли з дружиною проскочили Аланські ворота і перед очима забовванів Кияр-град – вотчина Дажин-яра. Для більшої переконливості додав:

– Доки Дажин з військом та обозом добереться, ми здійснимо задумане. Це в інтересах гунів і всіх неарійських народів. Інакше його син Бус, коли виросте, знищить ваше царство. Того малюка називають Спасом, от ми й побачимо, як він врятується, падаючи в прірву. Ги-ги!

– Твоя правда, княже, – згодився воєвода. – Гунам чужий Спас не потрібний.

Ворота до стольного Кияр-граду, як і належить, були

наглухо зачинені. На запитання стражника з вежі, кого принесло, Моріяр кинув:

– Я – намісник Великого князя! З особливим дорученням!

Стражник все ж перепитав:

– Що за доручення?

– Є наказ Великого князя: до його повернення скарати свого сина Буса – скинути його з високої скелі в бурхливу ріку! Ось ярлик! – Моріяр вертів шматком пергаменту. Йому хотілося за будь-яку ціну змусити сторожу впустити до міста. А там він розбереться.

– Не може Великий князь віддати такий страшний наказ – убити Спаса! – визвірився на вежі стражник і направив на нього лук. – І якщо ти не підеш геть, стрільну! Гей, косаки, до бою! Зовіть Перуна-Сварожича! Нехай ударить блискавкою, оглушить громом оцих заброд! – гукнув щосили кудись униз.

– Ви не хочете виконати волю Великого князя? Ви за це будете суворо покарані! – все ще намагався переконати Моріяр.

– Навіть, якби він особисто наказував, ми б не віддали на поталу Спаса Буса! Геть звідси, зрадники, доки живі та здорові! – крикнув стражник.

З-поза брами почулися моління – воно лунало все голосніше та загрозливіше. Невдовзі чоловічі голоси заволали так, що коні під вершниками схарапудилися.

– О, милостивий Боже, грізний і добрий Перуне, покровителю руського воїнства! Кинь свої вогняні стріли на тих, хто прийшов зі злом! Спопели їх! – гримотіло з-поза брами.

І тут у землю між брамою та дружиною Моріяра з шипінням і свистом вп'явся десяток стріл. Коні під вершниками стали дибки, дико заржали. Їх неможливо було втримати. Гунським дружинникам нічого не залишалось, як відпустити поводи – і коні, мов вітер, понесли їх подалі від воріт. Над ними навздогін у повітрі шмигнуло ще кілька стріл з невимовним ревом. Звідки було знати Моріяровим найманцям, що то не Перун метав стріли, а руськолани – уже тоді вони уміли майструвати громові стріли, що на-

водили жах на супротивника. До того ж, серед них чимало було магів, які вміли зчиняти паніку – це залишилося з часів Бореї-Гіпербореї.

Коли під вечір прибув Дажин, брамник про все доповів. Великий князь спішився, тримаючи коня за вуздечку, уважно вислухав про ту пригоду, на очах багряннів, наливаючись люттю:

– Що ж, той батьковбивця вже й на дітей почав полювати! Я знищу його! Який договір про побратимство, якщо він замахнувся на Спаса! Я йому цього ніколи не прощу! – і звертаючись до стражів, сказав м'якше: – Спасибі за службу, братове!

Кинувши повід, Дажин бігцем подався до будинку до сина та Миліди. Дружина наспівувала коліскову про котика-вуркотика. Дажин палко обійняв Миліду, підхопив на руки Буса і закружляв з ним кімнатою, промовляючи:

– Спас сам спасся! Спас сам спасся! Спас сам спасся! Хвала Богам!

Дажин вважав те великим знаменням, що здійснилося з волі Сварги Божої. Миліда ж не тямилася, що так схвилювало мужа, як і про пригоду біля брами, проте, радіючи його поверненню, теж завертілася навколо них. А коли Бус заснув у колісці, спитала:

– Як весілля пройшло? Як там моя родичка Навна? Задоволена титулом цариці цариць?

Дажин, ховаючи очі, неохоче розказував:

– Навна – чарівна жіночка, а от чоловік у неї – мерзота. Хіба можна такого кохати? Та хто їй винен – сама обрала, – і важко зітхнув, згадавши галявину і на ній Навну. І тут же відігнав той спомин, ласкаво обійняв Миліду: – Ти в мене краща! Ти – не просто моя дружина. Ти – Богоматір! І ти мені ще народиш шестеро синів і п'ятеро дівчаток!

– Це наказ Великого князя? – засміялася Миліда, пригортаючись.

– Це прохання чоловіка, який безтямно кохає свою дружину? – Дажин підхопив її на руки, ніжну, лагідну, податливу. «А Навна зовсім інша», – подумав і, цілуючи, поніс Миліду в опочивальню. Та це порівняння неабияк його дошкуляло. Як не вчасно.

Частина третя

Рік 297-й

*«Благоволіть прочанам у душі
і самі станете прочанами в морі
житейському. Віднайдете своє місце
серед тих, хто славить Вишнього
і жадає повернути на Шлях Праві
невідаючих та заблукалих».*

Із Заповіту Буса.
«Ярилина книга».

Дажин-яр чекав на слушну нагоду, щоб відомстити Моріюру за посягання на життя свого сина – Спаса Буса. Хоч відчував і свою провину. Він би теж нікому не простив, якби так вчинили з його нареченою. Але при чому тут син. Міг би його, Великого князя, викликати на двобій. Не ризикнув. Побоявся. Пішов війною, захотів розплатитися чужим життям. Нікчема!

І слушний час настав. Моріяр сам себе загнав у пастку. Він силком вилучив землі Іверії та Альванії із Арійстану. Оголосив себе володарем на них. Знав, що це викличе небияке невдоволення Володаря Всесвіту, який прагнув зберегти цілісність Русі-Роксоланії від Дунаю до Кавказу, Уральських гір та Хвалинського моря, а також і надалі мати вплив на країни Сходу аж до Індії, Сінського краю та Радовісти (відповідно Китаю та Японії – авт.).

Моріяр зумисно творив розкол, послаблюючи Арійстан – і не стільки в інтересах гунського царства, як у своїх власних. Окрім того, він не виконував домовленості з ромеями – не бажав платити данину, перешкоджав руху караванів Великим шовковим шляхом. І полководець Триедар, який на той час за велінням римського імператора Діоклетіана займав трон Арійстану Арменського, пішов з військом на Моріяра. Очолював римські когорти племінник Дажин-

яра Ярій, рідний брат волхва-кама Сурияра. Щоправда, після хрещення в Русалімі (Єрусалім – **авт.**) Ярій став називатися Ягорієм. А після перемоги над вождем готів Аталаріхом і парським царем Наїр-саром його величали не інакше, як Георгієм Побідоносцем, а ще вождем Христового воїнства.

Щоб виборсатися із такої скрути, Моріяр кинув клич до володарів північних земель. Ті промовчали. Тоді відправив гінця до Тузбан-граду, до володаря Наїр-сара. І від нього ніякої звістки. Боячись втратити рештки володінь, той уклав з ромеями угоду про мир на сорок років і неухильно її дотримувався. Тільки Вольга-цар з кіннотою болгар туранських приєднався до війська свого зятя. І то заради доньки Навни. Навіть інші берендейські роди не пішли за Вольгою, хоч він саме на них сподівався. Більше того, разом з племінником князем Греднем берендеї стали на бік Дажин-яра. Інші, також знаючи підступність Моріяра, не захотіли допомагати. Дурна слава про нього давно котилася світом.

Втім, Великий князь не розраховував на легку перемогу – надто чисельні війська у гунів. Від ромеїв теж можна очікувати якихось хитрощів – вони прагнуть закріпитися на арійських землях. А тому він закликав до союзу впливового готського вождя Аталаріха – все-таки зять, одружений на його доньці Аскінії від першої дружини Корсуні Златогорки. Таємно відправив послів і до Ягорія – хотів домовитися про спільну боротьбу проти Моріяра на вигідних для Руськолані умовах. Так, саме до нього, а не до римського намісника Триедара, теж свого племінника, який, до того ж, далеко забрався, погнавшись за кіннотою болгар на чолі з Вольгою-царем. І очолив ту місію Сурияр.

– Ви кровні брати, у вас один батько – Яранак-цар, несправедно звинувачений у загибелі мого брата, Володаря Всесвіту Корс-яра. Тобі буде легше пояснити Ягорію ситуацію, – наставляв Дажин. – Я хочу, щоб ви врешті-решт порозумілися, діяли спільно на благо Руськолані. Поки що,

на превеликий жаль, Ярій на боці наших недругів-римлян. Так склалася його доля. А він як мужній і відважний воїн міг би стати одним із кращих руських полководців.

– Я відаю, Ягорій справді неперевершений у битві, – скрушно зітхнув Сурияр. – Бо ж після хрещення йому віддали римську святиню – сулицю бога Луга Велесича. Нею було пронизано тіло язичницького бога Єзуса Лютого, якому поклонялися кельти. Та сулиця має страшну силу – одним ударом здатна вбити десяток ворогів. І знадобилася б у битві з таким змієм-драконом як Моріяр.

– Але ж тепер Ягорій поклоняється іншому богові – Ісусу Христу, який не має ніякого відношення до Єзуса Лютого, – все ще пояснював Дажин. – Справжнє ім'я християнського Спаса Ієшуа га-Ноцрі з Галілеї. Чи не наші гали з Карпат там колись отаборилися? Лише готи чомусь не бачать в тому різниці. І маючи на увазі Ісуса, як і раніше, називають його Єзусом. Така підміна сприяє швидкому розповсюдженні християнства на теренах Галії та Венедії. Не виключено, що комусь заманеться ототожнити й імена Ісуса та Буса. А те може стати великою загрозою для нашої сонячної відичної віри.

– Однак у Ягорія мають бути особисті рахунки з Моріяром. Та чи відає він, що той змії-князь – винуватець у загибелі його батька і власного поневіряння на чужині. А от як повернути Ярія до нашої прабатьківської віри – не знаю, – ще гучніше зітхнув Сурияр.

– Я теж. Але спробувати треба. В ньому має заговорити голос крові і любові до своєї Батьківщини. В тебе золоті уста – ти зможеш! Ти володієш божественним словом! – Дажин поплескав по плечу племінника.

Сурияр з послами прибув до римського стану легата Ягорія якраз в той час, коли під стінами Морабан-граду зішлись у битві його війська і Моріяра. Із узвишся він бачив, як вправно билися римські легіонери. Його брат Яго-

рій довгою сулицею Луга Велесича на коні розчищав собі шлях до Моріяра. Один за одним падали гунські вершники, збиті з коней. До вух послів долітав отой зловісний скрегіт металу, несамовиті крики та людський стогін, що розривав душу.

Особиста охорона князя-змія не могла встояти під натиском ромеїв. Ягорій уже бачив розширені злякані очі Моріяра, який незграбно наліво й направо розмахував легендарним кордом-мечем. Ягорій ще ближче пробився до змія-дракона і, як тільки той замахнувся, підставив сулицю – корд вислизнув із рук Моріяра і впав на землю. Ягорій хотів проткнути ворога списом, одначе той вчасно спішився, сховався за тулуб коня. І звідти почулося жалюгідне чи то прохання, чи сичання:

– Твій бог Христос велить милувати тих, хто кається. А я каюсь, що вчинив самоуправство, не дослухався волі імператора та підняв меч на тебе. Христос милосердний, добрий, люблячий, для нього життя кожної людини священне, – Моріяр упав на коліна перед Ягорієм і просив пощади.

Легат, почувши ці слова, так і завмер з піднятою сулицею в правиці.

– Якщо ти помилуєш мене, я розкажу тобі велику таїну про смерть твого батька. Тільки я знаю правду, – Моріяр не зводив благальних очей з легіонера.

– А хіба не ти його вбивця?! – знову замахнувся списом Ягорій.

– Прошу, опусти сулицю і пізнаєш істину, – змієм звивався Моріяр біля копит Ягорійового коня.

– Говори! – наказав легат, увіткнувши сулицю в землю між коліними Моріяра.

– Твого батька Яранака оббрехали – не він убив Корсяра, – торохтів Моріяр, голос його хрипів, а руки тремтіли. – Те зло сотворив його брат-близнюк Маран, твій дядько – дуже йому хотілося зійти на золотий трон Аріяни. Саме Маран підніс Яранаку чару з вином та смертним зіллям,

яке прислав йому Вахрамей. А потім видавав себе за брата – надто були вони схожі – і заволодів святинями Ас-граду та багатих долин. Та й цього йому видалося замало. Він під виглядом брата Яранака вступив в союз з володарем Арій-стану Корс-яром. До них приєднався і я. Маран пообіцяв йому разом воювати проти Вахрамея, мого батька. Схоже, таким чином хотів закріпити свою владу над Парсійським царством. Корс-яр повірив. Я був щирий з ним. Він мене навіть називав Мітріяром – Сонцем Правди. І віддав мені за дружину свою племінницю Суryanу. Вона, Царство Небесне їй нещасній, народила мені чарівну доньку Заремиру.

– Мені не цікаво, хто з ким одружувався! – грізно перебив його спомини Ягорій.

– Я ж і кажу! – ластився Моріяр, скося хитро поглядаючи на Ягорія та нишком слідкуючи за кожним його порухом. – Якось Великий князь Корс-яр з дружиною та боярами відправився у далекий гірський край до підніжжя Арарат-гори. Взяв з собою гусярів та юних танцівниць. Там він збирався відзначити велике свято – знайдення хреста Сварожича. І захотів він встановити той сонячний хрест на одному з пагорбів. Запросив з собою Марана і мене, як найближчих друзів. І там серед скель Маран вихопив хрест-меч з отруйним потаємним лезом і поранив Великого князя. Корс-яр заревів, як лев, і кинувся на Марана. Та сили залишили князя і він упав – отрута підкосила. І тоді я накинувся на Марана, вдарив його кордом-серпом Марі. Хіба можна прощати таке злодійство? А потім підспіли дружинники, підхопили немічного Великого князя і бігцем понесли до знахарів. Тіло ж Марана кинули в глибоку ущелину на розтерзання хижих звірів та птиць.

– Хочеться повірити у твої казки. Та за що я з братом Сурияром страждав? Хто скалічив наше життя? – допитувався Ягорій. – Та піднімися з колін! Стоїш, як жебрак! А ще князем називаєшся!

Моріяр важко підвівся, збив пилюку з колін. Непомітно окинув поглядом поле битви: чи не кинеться хто на вируч-

ку? Навколо лише повержені тіла гунів. Легіонери тіснили їх від воріт міста до річки. Ще трохи – і вони або загинуть, або здадуться. Моріяр зрозумів – битва програна. І його життя залежить лише від власної хитрості та милості цього відважного богатура.

– Великий князь Корс-яр, прийшовши до тьми після тяжкого поранення, мабуть, зрозумів, що довго не протягне, – безугавно теревенив Моріяр. – Зібрав бояр і доручив їм виховувати свого сина Триєдара. А рід Яранака, в тому числі й тебе та Сурияра, наказав знищити. Хоч, повторюю, винен не твій батько, а Маран, твій дядько. Не знаю, чи вцілили б ви з братом, та, як розказували люди, один із твоїх родичів Бусодар встиг сховати вас. Сурияра ж він через перевал відправив до Кияр-граду. Тепер він при дворі Дажин-яра – сповідник та святитель. А тебе, Ярія, його дружина-християнка Софія таємно відвела на ромейській землі.

– Я чув, буцімто тебе Корс-яр простив, – нагадав Ягорій.

– Більше того, коли я зі своїм військом пішов до Альванії, Великий князь з гінцем прислав мені грамоту. В ній просив не йти від нього зі злом. Він не звинувачував мене в своїй смерті. Він писав: «Якщо ти не волієш жити у мене, тоді країну Русь Горну, де тебе дожене ця грамота, бери собі у володіння, скільки пройдуть твої ноги». Хіба б міг Корс-яр дати таку грамоту своєму вбивці? Подумай над цим, хоробрий Ягорію.

Римський легат розгублено мовчав, відчуваючи на собі в'їдливий погляд Моріяра. З його слів виходило, що призвідця всіх лих Маран, а Моріяр святий та божий. Хоч у нього руки по лікті в крові. Ягорій пригадав чутки про те, що Моріяр на півночі Арійстану напав і вирізав увесь рід лезгів, який ішов ще від Кийсака-царя. Вчинив це з небаченою жорстокістю. Запросив до себе дванадцять місцевих знатних мужів, підмішав у страви отруту. А потім наказав відрубати голови ще шістдесятьом боярам. Знищив не у відкритому бою, а так зухвало та жорстоко. Їхні

багатства присвоїв. Це не вкладалося в поняття християнина Ягорія. Втім, це ніяким чином не вписувалося і в покони Від.

Моріяр розумів, це саме та мить, коли слід просити прощення, клястися у вірності, обіцяти золоті гори.

– Вислухай мене, повелителю, – Моріяр ухопився двома руками за ногу Ягорія і запричитав палко: – Клянуся, що, коли ти збережеш мені життя, надійнішого спільника тобі не знайти. Я служитиму тобі, мов пес, до кінця днів своїх.

Ягорій сумнівався в обіцянках бранця. Та будучи переконаним, істинним християнином, він, як останній довід, раптом запропонував:

– Я повірю тобі, якщо ти приймеш святе хрещення, – і уважно спостерігав, як на це поведеться гунський вожак.

– Прийму! – гаряче пообіцяв Моріяр.

– І похрестяться всі твої воїни, яких ми взяли в полон? – напосідав Ягорій.

– Так і буде! – з жаром запевняв Моріяр.

Ягорію й цього видалося замало, і він майже наказав:

– І принесеш клятву на вірність імператору!

Моріяр не менш палко запевнив:

– Принесу! Я сам про це хотів просити!

Саме в ці хвилини до Ягорія підійшов Сурияр. Чув клятву Моріяра. Привітавшись, спитав легата на грецькій мові, вказуючи поглядом на бранця:

– І ти йому віриш, Георгію Побідоносцю?

Ягорій з коня пильно оглянув незваного гостя з ніг до голови:

– А ти хто? І звідкіля взявся?

– Я – Сурияр, посланець Великого князя Дажин-яра, – звично відказав гість, не менш прискіпливо розглядаючи вершника з сулицею.

– Ти – Сурияр? – очі Ягорія округлилися від подиву. – То ти – мій брат?!

– А хто ж іще?! Здрастуй, мій знаменитий легіонере! Слава про тебе лунає по всій ойкумені! Тебе царі бояться

більше, ніж імператора! – радо зауспіхався Сурияр.

Ягорій злетів з коня і почав обіймати брата:

– Як давно я мріяв тебе зустріти! І треба ж такому статися на полі бою!

Моріяр спостерігав за обіймами братів, які, мабуть, забули про нього. В голові вертілися підступні думки. Оце б ухопити сулицю, що стриміла поряд, та й пронизати обох одним ударом. А що далі? Навколо сновигають легіонери. Його ж вояки – одні лежать мертві чи поранені, інших уже роззброїли та пов'язали. І, напевно, продадуть у рабство. Не вдасться йому розправитися з братами. Як же він їх ненавидить! Особливо отого святителя Сурияра – надто багато знає, обов'язково розплеце усе братові. І тоді всьому кінець. Єдиний вихід – розжалобити серце Ягорія і похреститися. А чому б і ні? Йому все одно, в кого вірити – в Дажбога, Ісуса Христа чи в Єзуса Крістоса. Якщо віри немає в серці, то яка різниця, якому богові вклоняться. Головне зараз – зберегти життя. «Не вийшов з мене відун, не вийде й християнин, – сказав сам собі Моріяр. – Я сам собі бог. А хрещення – це засіб спасіння власного тіла від неминучої розправи».

– Так я ладен хоч зараз прийняти християнство, – тихо, та все ж чітко мовив Моріяр, порушивши радість стрічі братів.

– Потім про все поговоримо. Нам є що розповісти один одному, – Ягорій за плечі відсторонив брата. І до Моріяра: – Що ж, так тому й бути. – І покликав священика.

Там же в гірській річці, що поряд з містом, Моріяра з рештками війська після молитви й похрестили в ім'я Отця і Сина, і Святого Духа.

Сурияр про себе зауважив, як дуже те посвячення схоже на арійське свято Ордана чи Йордана – єднання Бога світла Ора і Богині води Дани. І молитва майже така, але без звернення до Сварога, Перуна та Велеса. І замість ОУМ, християни кажуть Амінь. Хто в кого позичив цей обряд? Звісно, не арії-слав'яни-руси. Бо у них він існує не

одне тисячоліття.

Ягорій розпорядився зібрати усіх полонених гунів, які тільки-но охрестилися.

– Пам'ятайте, тепер ви християни. І ваш Спаситель – Ісус Христос! Він добрий, прощає тим, хто розкається, і всі їхні гріхи. І тому я прощаю вас! Ідіть з Богом! Та не здумайте знову підняти мечі на християн! Інакше Господь жорстоко покарає вас, ваших дітей та онуків! Розкажіть про це всім, кого зустрінете і в дорозі, і вдома! – сказав він гунам, які великим гуртом в оточенні легіонерів стояли перед ним. – Ви повинні дякувати за свою свободу нашого Спасителя Ісуса Христа, милосердного сина Всевишнього! Ідіть з Господом, творіть добро, любіть людей!

І знову Сурійяр відзначив, що надто багато спільного у вченні Від і юдо-християнського бога Ісуса, якого теж називають Спасителем, як і Буса.

Легіонери, не ховаючи мечів, відвели гунів подалі від міста і наказали бігти, а самі улюлюкали та реготали услід.

Моріяр розумів, що тепер його черга. І попри хрещення, ромеї так просто, як гунів, його не відпустять. Вимагатимуть викуп? Та погодиться залюбки! Золота в нього стільки, що вистачить не на одну римську когорту. Заради власного життя не жалко. Та все ж нехай краще ромеї не відають про його скарби.

Раптом він помітив, як брама твердині Морабан-граду відчинилася навстіж і на майдан вийшла цариця Навна, пишно вбрана, без служниць, з Богумиром на руках – спокійним темночубим малюком, який тривав у руці велике яблуко.

Моріяр спочатку аж жажнувся: як сміла вона відчинити ворота перед ромеями? Чи вона так хоче врятувати власне життя та сина? Невідомо, що в неї на думці. Втім, може, краще впустити до міста ворогів, аніж коли вони самотійно увірвуться – тоді напевно розграбують і зруйнують, а мешканців відправлять на работоргові ринки. Він і сам залюбувався Навною – іде, як цариця, з гордо піднятою

головою. Хоч несе на руках не його сина, а Дажинowego вилупка, та схожа вона на християнську Богоматір, яку щойно бачив на іконі в руках священика.

Навна, не поспішаючи, впевнено ступала до Ягорія, не зводила з нього усміхнених зелених очей. А той стояв, мов заворожений: що обличчям, що поставою ця невідома жінка – справжня богиня.

– Я – Навна, дружина твого бранця, князя Моріяра, – представилась вона і схилила голову в поклоні. – Знаю, що мій муж повівся щодо імператора нешанобливо. З його боку це була велика дурниця. Та він щойно охрестився, а, значить, розкаявся у своїх гріхах. І, зрозуміло, надалі буде вірним підданим його величності. Я про це подбаю. А тебе, мужній та милостивий полководцю, дуже прошу передати Моріяра під мою опіку. Я впевнена, що він, ставши рабом Господа вашого, турбуватиметься про те, щоб віра християнська укорінювалася в Арійстані Арменському. – І ще раз вклонилася Ягорію.

Ця задушевна промова неабияк зворушила чутливе серце мужнього легата. Він пильно глянув у самісінькі зіниці юної цариці-красуні. В них щире прохання. «Чим же полонив цей недолугий князь таку чарівну жінку? – міркував Ягорій. – Варто б іще потримати його при собі та упевнитися у справжніх намірах. Та якщо умовляє така богиня – як їй не повірити? Справді, він вояк, звук вимахувати мечем, а в бою, звісно, не до ніжності. У нього зовсім мало досвіду спілкування з жіноцтвом. Та якби збиралася хитрити, то навряд чи ризикнула б відкрити ворота. Хоча кам'яницю легіонери й так взяли б. Однак серце підказує: їй слід вірити».

Ягорій скоса зміряв Моріяра. Зіщулений, жалюгідний, миршавий, він, мов настраханий собака, блукав очима – то на нього, то на дружину, то на ромеїв, які зносили на майдан гунську зброю. Навна теж не зводила з легата стривожених очей. Він не витримав її проникливого погляду, усміхнувся і тихо пробасив:

– Йди з миром, княже. Та не гріши віднині. І пам'ятай: якщо порушиш покаєння, твої гріхи ляжуть на мене, бо мною ти відпущений – і мені також нести цей тягар. Або ж перекочують на твоїх нащадків.

– Ти мене відпускаєш, вельмишановний Ягорію? – не вірив своїм вухам Моріяр, ластився, кинувся цілувати руку. Та легат її гидливо відвів.

– Дякуй Господу нашому і своїй дружині, – проказав глухо Ягорій.

Навна, притиснувши до себе дитя, тричі низько вклонилася:

– Спасибі тобі, хоробрий і благородний воїне. Цим ти нагадуєш русів. Я завжди пам'ятатиму твою доброту, – повернулася і хотіла йти до брами.

Та Буримир запручався на її руках. Він простягав Ягорію яблуко і щось лепетав на своїй дитячій мові. Навна змушена була повернутися. Малюк мовчки віддав плід Ягорію, поторгав лати, попросився до нього на руки. Той невміло прийняв хлопчину. Буримир довго обмацував його шолом з високим гребенем.

Навна не чекала такої беззастережної сміливості від малого і тільки усміхалася розгублено.

– З нього вийде добрячий легіонер, – посміювався Ягорій.

– Хай краще стане вправним косаком, – мовила Навна, потішаючись із свого первістка. Простягла руки, щоб його забрати, і ласкаво нагримала на малого: – Та годі вже тобі торсати цього дядька. Іч, як сподобалося! Засмикаєш!

– Та нехай побавиться. Це так приємно, – Ягорій щиро радів, не менше, ніж хлопчина.

– Пора вже тобі, легате, обзаводитися дітьми. З тебе вийшов би турботливий батько. Я серцем відчуваю, – Навна все ж відтягла сина від ромея.

– За війнами ніколи про власне щастя подбати, – зітхнув Ягорій.

– А заради чого воюєш? Задля благополуччя імператора? – спитала Навна і відчула, що бовкнула зайве. – Чи заради слави? Так її в Георгія Побідоносця – хоч відбавляй.

– Слава – то мішура, особливо, якщо від неї мало радості простим людям. Сьогодні вона є, а завтра може зникнути, мов примара. Не про неї я мрію, а про гарну дружину, яка б народила мені купу діточок. Та чи вдасться мені це здійснити – не відаю. Війна може зламати усі мрії в одну мить. І за це її ненавиджу, – зітхнув Ягорій і легенько пощипав щічку хлоп'яка.

– Нехай Бог допоможе твоїм щирим бажанням здійснитися, – Навна почала тихо віддалятися, а Буримир, перехилившись через її плече, кумедно помахував легату рученям.

За ними, зсутулившись, поплентався й Моріяр, принижений, зганьблений і зігнутий у три погібелі.

Ягорій перехрестив їх услід. А своєму заступникові наказав:

– До приходу Триєдара до міста не входить – воно вже й так належить імперії. Мешканців теж не чіпати – вони не становлять ніякої загрози.

Сурияр, який усе бачив і чув, був вражений таким невиправданим милосердям до гунського вожака:

– Брате, даремно ти повірив Моріяру. Непевний то чоловік. Для нього порушити власне слово – простіше простого. Бо він завжди ходив кривими стежками, нищив православний люд, повстав, як Сатан, проти Сина Всевишнього – Буса із роду Білоярів.

– За християнським заповітом заведено прощати ворогів своїх. І не раз, не два, не сім, а сімдесят разів і більше, щоб у всьому уподобитися Богу Милосердному, – Ягорій пригорнув брата за плечі. – Отакий наш Господь!

Та Сурияр заперечив:

– Який же ти наївний, брате. Ті заповіді Божі з підступністю змія перетлумачені тими, хто блукає слизькими стежками. А Вишній Бог не тільки всепрощаючий, а й праведний. Бо прощення – то забуття зла і заперечення помсти, одначе лише пісня справедливої відплати. А звичайні обіцянки не замінюють спокутування за вчинене.

– Може, й так. Але ж хіба я міг скарати його на горло

на очах дружини та сина? Це було б страшне дикунство. Мене ж просила жінка. І яка жінка! На Матір Божу схожа! – усміхнувся Ягорій. – Такий скарб дістався нікчемі!

– Як легко підкорити твоє мужнє серце, брате! Ти говориш не як легіонер, а як закоханий хлопчисько, – дорікав Сурияр. – В тебе сім'я є?

– Ще не обзавівся, – Ягорій махнув рукою. – Та й навіщо. Адже сьогодні я живий, а завтра... – зам'явся, вириваючи із землі спис. – А завтра може статися, що я опинюся на місці отого князя. І будуть мої діти поневірятися, як ми з тобою. Зараз єдина у мене відрада – Господь.

Помовчали в роздумах. А тоді Сурияр заговорив тихо, наче висловлював найсокровенніше:

– Я шаную твою відданість Господу, брате. Це твоє право, твій вибір. Одначе вислухай мене. У Великого князя Дажин-яра, дядька твого, народився син Бус Білояр. То не звичайний малюк. То син Світла Одвічного, втілення Вишня. У кельтів теж є свій бог, називають його Єзусом Лютим. Греки та римляни мають свого Спасителя, йменують Христос. Вони різні. Одначе підозріло надто схожі їхні імена. Та прийшов у світ син Бога істинного. З'явився він з Чигир-зорею, що яскріла від одного краю неба до іншого. Він – нове втілення Спаса. Цього разу на арійській землі. Наскільки мені відомо, про нього попереджав Ісус Христос, говорячи, що десь через чотириста літ на Землю прийде новий Утішитель і Спаситель Світу. Я хотів би, щоб ти, брате побачив його і серцем відчув істину моїх слів.

– І як мою появу сприйме Великий князь Руськолані? – в очах Ягорія одночасно застигли надія і смуток.

– Дажин-яр буде радий тебе бачити. Він мене й відправив до тебе. Адже всі ми – рідня, руси-слав'яни з правіку, – тепер уже Сурияр огортав плечі брата.

– Гаразд, брате, я поїду глянути на Буса. Але не зараз. Мені тут слід навести лад, – погодився Ягорій.

І брати з різними віруваннями обнялися.

Та від'зд затагнувся. Наступного дня до намету, де пе-

ребували брати, привели гінця від Триєдара.

– Намісник імператора Триєдар сповіщає: володар Берендейського князівства Вольга-цар повалений, а його південні землі підкорені! – бадьоро доповідав гонець. – Прах його та інших знатних мужів везуть на возах до Соколинних гір побіля Ра-ріки.

– Що з ним сталося і як? – захвилювався Ягорій.

– На березі річки Аракс біля моря Хвалинського, – голосно, з гордістю розповідав гонець, – зійшлися у двобої Триєдар з Вольгою. Цар берендеїв накинув на Триєдара аркан із бичачих жил. Та, виявилося, сам себе спіймав. Наш цар Триєдар, могутній велет, рукою потягнув той аркан разом із царем на себе. А потім змахнув мечем-хрестом – і майже навпіл розрубав Вольгу-царя. І в ту хвилю, коли Вольга упав бездиханний, загуділа, затріщала земля, подекуди розкололась, пагорби зсунулися. То страшне небачене видовище! (Сильний землетрус стався саме тоді в 297 році – **авт.**). Рештки ратей булгар, яких привів Вольга, втекли. Отак Олімпійські боги показали свою силу! Запам'ятають руси наших!

Коли гонець вийшов, Сурияр мовив печально:

– Знову нещастя звалилось на Навну, доньку Вольги-царя. Наче хто наслав на неї прокляття. Отак арійці й знищують один одного у поєдинках та битвах. Арій Триєдар убив арія Вольгу. На радість ромеям. Все через те, що поклоняються різним богам. У кожного своя віра, своя правда. А сповідували б одного Бога, не здіймав би руку арій на арія. Для цього й прийшов у світ Спас Бус, щоб любов'ю та добром просвітити роди наші та зробити нас дружними.

Ягорій болісно сприйняв ці слова, сів на похідний стілець, довго зітхав, потім лягнув долонями по колінах, піднявшись.

– Про це ж дбав і Ісус Христос, – глухо мовив. – Тільки ж правителі не слухають його і слухати не бажають. Їм подавай коштовності та владу над людьми. Може колись і одумаються. Як гадаєш?

– Ніколи вони не зміняться. Бо духом ниці. Такими їх

створив Чорнобог для власних потреб. А вони й раді йому служити, – докинув Сурияр.

Новина про загибель Вольги-царя швидко облетіла ромейське військо. Дізналася про це й Навна. І знову напросилася на прийом до Ягорія. На цей раз до намету увійшла без сина Буримира і впала в ноги.

– Зглянься ще раз, великий полководцю! – заквилила вона, втираючи сльози. – Дозволь мені відправитися до Соколиних гір і віддати останні почесті моему батькові перед тим, як його душа відправиться до Ірію. Він чесно жив, самовіддано відстоював рідну землю від всіляких пришельців. Не відмов мені.

Ягорій ступив до Навни, за плечі підняв її з колін:

– Негоже жінці, відважній, розумній і гарній, так припинюватися. Хіба я звір який! Діти за батьків не відповідають. Кожний обирає свій шлях.

Навна, відчайдушна косачка, на цей раз гірко розплакалася на грудях Ягорія. Той навіть розгубився, не знав, як повестися, та все промовляв:

– Заспокойся, сестро! Все в руках Божих. Господи, прости йому, Вользі-царю, гріхи вільні та невільні! Царство Небесне – душі раба Божого.

– Та не раба, а сина Божого! – поправив Сурияр. – Став би рабом, якби здався ромеям чи потрапив до них в полон.

Ягорій здивовано зиркнув на брата і повторив твердіше:

– Раба Божого Вольги-царя! – і розчулено звернувся до Навни: – З батьками слід гідно розставатися на цій землі, щоб можна було, як настане час, з ними зустрітися на небесах. Відправляйтеся! До кордону вас супроводжуватимуть мої воїни.

Навна, все ще схлипуючи на грудях Ягорія, чи не вперше відчула щиру чоловічу співучасть та турботу про себе. Їй було так затишно – і біль стала легшою. Вона неохоче вивільнилася з обіймів цього силача, криво всміхнулася:

– Я давно зрозуміла – у тебе велика душа, легате. Нехай Боги тебе бережуть!

Ягорій відхилив полог намету і довго дивився вслід на її струнку горду поставу.

– Отаку б мені жінку – не задумуючись, одружився, – усміхнувся братові.

– А як же заповідь Христова: не перелюбствуй? – усміхнувся Сурияр.

– Я ж не про нечисту любов, а про те, що ця жінка варта кращої долі, аніж виручати негідника, – знітився Ягорій.
– Та це її хрест – хай несе з гідністю.

Навна, за звичаєм аріїв, на березі Ра-ріки біля Соколиних гір розпорядилася помістити тіло Вольги-царя у велику краду-лодію разом з його бойовим конем і тілами воїнів, котрі полягли в тій битві. Піднялася дерев'яними сходами до кради над горою хмизу, востаннє поцілувала батька в чоло.

– Прости мене, рідний! Нехай Боги Ірію приймуть тебе у своє сонмище! – і спустилася східцями вниз.

Те ж саме зробили й родичі інших небіжчиків. Після прощань розпорядники дійства піднесли до хмизу смоლოსкипи. Коли вогнище дотліло, рештки воїнів загорнули у волячі шкури і поклали в глибоку яму. А невдовзі над місцем поховання постав високий курган. Тоді ж Навна на тризні біля кургану оголосила:

– Віднині й довіку на честь мого батька Вольги Вольговича і діда Буримира Вольговича повеліваю Ра-ріку йменувати Вольгою-рікою.

З тих пір саме таку назву має ця могутня ріка. До річи, Буримиром Навна назвала й свого первістка від Дажиняра.

Частина четверта Рік 298-й

*«Так, як тілу, рукам і ногам потрібні
голова та плечі, і простим людям
і гостям потрібні князі та дружина».*

Із Заповіту Буса.
«Ярилина книга».

Брати Ягорій і Сурияр за кілька днів спілкування розказали один одному все, що з ними приключилося після загибелі батька. Та тут посильний приніс звістку: прибуває намісник Триедар, він уже в дорозі.

Ягорій дратівливо розсупонив польову торбину і сердито викладав звідти свої речі:

– Не простить мені Триедар, хоч він і двоюрідний брат, якщо зараз відправлюся в гості до Дажин-яра. Ох, не простить, – сердився він. – Я знаю порядки римські: будь-які контакти з супротивниками розцінюються як зрада. Навіть моє невтримне бажання побачити рідний край через стільки літ – не виправдання. Пробач, брате, не час. Але це обов'язково станеться.

– Ти правий. Нині твій від'їзд легіонери могли б розцінити як втечу, – погодився Сурияр.

– До того ж, у вас недолюблюють християн. А відчувати себе ізгоєм я не звик, – висловив сумнів Ягорій.

– Це марні побоювання. Ніхто не проти твоїх вірувань. На теренах Руськолані чимало християн знайшло притулок. Особливо багато їх в Тавриді. Там вони живуть у печерах високих гір. І ніхто їх не тривожить, не переслідує, – переконавав Сурияр. – Бо кожний обирає свою стежину до Бога. Він один для всіх – і для русів, і для римлян, і для еллінів, і для парсів. Заборона на стосунки з іновірцями – то велика помилка. До цього вдаються лише ті, хто віру, оце відання Ра, використовує у своїх шкурних інтересах та

для роз'єднання народів. Добре, що люди прагнуть відсто-
яти свої переконання без насильства та розбрату. Я ж не
пропоную тобі відректися від Ісуса. А лише відвідати сво-
го племінника в образі Спасителя, посланого Всевишнім у
наш великий рід Білоярів. Хіба то провина?

– Імператор мою відлучку розцінить не просто як гріх,
а як злочин! Хоча я дуже хочу побачити живого Спасите-
ля, – ніяково виправдовувався Ягорій.

– Гаразд, давай так домовимося. Навесні в Кияр-граді
відбудеться собор народів, які населяють Арійстан. Я про-
поную й тобі взяти в ньому участь.

– А як дізнаюся?

– Я сповіщу. А ще краще – сам приїду за тобою. Якщо
ти, звичайно, не проти.

– Боронь, Боже. Я завжди радий тебе бачити, брате, –
Ягорій обійняв Сурияра.

– На тому й порішили. А зараз, брате, ти мене виведи
з твого стану на дорогу, що веде до Аланських воріт. Не
хотів би стрічатися з Триедаром, хоч він наш родак і теж
походить з аріїв. Може, й він колись про це довідається та
змінить своє ставлення і до Арійстану, і до своєї служби, –
проказав Сурияр, збираючи торбинку.

Ягорій сказав своєму помічникові:

– Я скоро буду!

– І куди наш легат відбуває? – воєначальник підозріло
блискав очима то на Ягорія, то на Сурияра. – Може, потрі-
бен супровід? Часи непевні.

– Дякую за турботу, але ми відправляємося в безпечні
місця. Там немає гунів, – Ягорій уникав проникливого по-
гляду легіонера.

Йому підвели баского рудого жеребця. За мить, при-
тримуючи меч, Ягорій уже сидів верхи. Сурияр не
так проворно скочив на свого саурана. І вони підтюпцем
погнали коней у бік перевалу до Аланських воріт.

– Тут, брате, й прощаємось до весни, – Сурияр зіско-
чив з коня на землю. За ним і Ягорій. – І пам'ятай: бать-

ківщина чекає на тебе. Вона з радістю прийме свого сина, якщо він повертається до неї, як до матінки.

– Мені самому не терпиться побачити рідний край мого дитинства. Та я трішки зачекаю. Передчуття зустрічі додасть мені сил.

Обійнялися. На перевал раптово налетів рвучкий вітер, хльоснув великими краплями дощу. Брати скочили на коней. Роз'їжджаючись, одночасно оглянулися, помахали руками і гукнули:

– До весни, брате!

В квітні, коли ліси та долини вбралися в ошатну зелень та різнобарвний цвіт, Сурияр прислав до Ягорія свою людину. Сказав, що в такий-то день і час чекатиме на брата побіля тих самих Аланських воріт. Ягорія ця звістка обрадувала. Обставини склалися якнайліпше. Намісник Триедар не збирався вирушати в похід. Треба було якомога надійніше закріпитися на захоплених теренах.

– Наша присутність на арійських землях має бути на віки, – говорив він воєводам на військовій раді у колишньому княжому палаці в Морабан-граді. – Так велить імператор. Нам необхідно поновити фортеці так, щоб їх не могли розбити навіть найпотужніші катапульти. На всіх перевалах слід встановити пости, які могли б відбити наступ супротивників.

– Повелителю, – звернувся Ягорій, – доручи мені Аланські ворота. Якщо руськолани надумують виступити проти нас, то тільки через них.

– Я завжди був переконаний, що легат Ягорій візьметься за найвідповідальнішу справу, – похвалив Триедар. – Так тому й бути.

Цього й домагався Ягорій. І вже наступного дня він з великим загоном, який складався головним чином з будівничих, подався до перевалу. Освоївшись, ромеї почали поміж скель зводити високий мур у найвужчому місці з вежами та брамою. У призначений день легат, пославшись на те, що йому слід оглянути навколишню місцевість, по-

дався на інший бік воріт. Це було не вперше. І тому ромеї не побачили в цьому нічого незвичного.

Сурияр з двома вершниками чекав його на схилі гори:

– Я знав, що ти захочеш побувати в рідному краї! – він радо обіймав брата.

– Ягорій ніколи слів на вітер не кидає. Побувати на батьківщині – це мрія всього мого життя, – в свою чергу легат міцно притискував до себе брата.

Кам'янистою вузькою дорогою, що петляла поміж обривистими горами, вони дісталися до широкого плато. Звідти в імлистій далині за високими мурами з безліччю башт проглядали пірамідальні дахи та золоті куполи Кияр-граду. Спішилися.

– Нарешті я в ріднім краю, – мовив Ягорій. Щоками цього безстрашного воїна текли сльози. – Яка радість у грудях! Як легко тут дихається! І як хочеться стати корисним для свого народу!

Сурияр став поряд з ним.

– Розкажи, брате, мені про наш рід, про Руськолань, її людей, – попросив Ягорій, витираючи рукавом очі. – Бо від римських можновладців я чув про них тільки зневагу. Русів там називають звірами, злодіями і навіть людодіями.

Сурияр дивлячись у даль, помовчав, збираючись із думками.

– Не знаю, з чого й почати, – мовив.

– А ти, брате, розкажуй з початку початків, – приготувався слухати Ягорій. – Я хочу знати все.

– Гаразд, тільки коротко. Бо якщо з подробицями – й до ранку не доберемося до Кияр-граду. Он, – Сурияр показав долонею, – навпроти Алатир-гора (так алани називали Ельбрус – **авт.**). А над нею, як тільки надійде ніч, ти помітиш високо вгорі Склею Вічності біля трону Вишнього (мається на увазі Полярна зірка – **авт.**). На ній, як на алмазній осі, плавно крутиться Зоряне Коло Часів

(так називали сузір'я – **авт.**) і Сварга – зоряне небо аріїв-русів. А навколо бездонна Криниця Від. З неї й витікає Ріка Пам'яті, яку ще називають Молочним Шляхом. У ній збирається все про кожну людину – що вона думає, про що мріє, що робить. І про мене, й про тебе. Відуни, дивлячись у небо, здатні будь-кому розповісти, що було, що є і що буде. І та дивна вода із Ріки Пам'яті потрапляє до земних річок, озер та криниць. А волхви та вили уже з неї зчитують потрібні свідчення – як у воду дивляться.

– Ти теж так умієш? – Ягорій допитливо глянув на брата.

– Кожен зуміє, якщо простуватиме Шляхом Праві, – уникнув прямої відповіді Сурияр. – До речі, колись, майже тисячу літ тому скіф-сколот Аварис у Греції-Гориції творив дива, подібні до тих, що й ваш Ісус Христос. Бо вони відали закони Всесвіту. Так от на тій Алатирській горі – сад Ірійський (його ще називають раєм – **авт.**) з джерелом живої води. А в підніжжі тієї Великої білої гори розкинулося безмежне князівство Арійстан-Руськолань. Тут з правіку ми й живемо – від старих літ волхва-князя Веліяра Мудрого до нинішніх часів Бусових. Той Веліяр – прашур наш. Він привів наші роди у цей край, багатий та плودючий. Утвердив у нас владу вождів та князів, яких громада обирає на своєму віче. А старшим над русами поставив Арія Старого. Від нього й пішли роди Білоярові та Святоярові. Вони й правили країною, що нині розпростерлася від Ра-ріки до Семивежжя. І заповідав він також володіти землями від Дону до Дунаю. І називалися вони Русь Аріанська. А так як мешканці її, арії – люди добрі, дружелюбні, то сусіди прозвали їх аланами. А далі на схід тягнеться Русь аж до Сінського краю (нині Китай – **авт.**) і Радовісти (Японія – **авт.**), де Сонце Суряне сходить. Там воно впрягає своїх білогривих іскрометних коней в золоту колісницю і мчить лазуровою твердю від Радовісти до острова Радостеї (острів Родос – **авт.**) – до святилища бога Сонця, або, як кажуть греки, Геліуса. Там і лягає спати на ніч. То ж, як ти, напевно, зрозумів, онуки Сонця, царя Дажбога, предки

наші, живуть на всьому величезному обширі від Сходу до Заходу. А це понад сто народів – від кельтів і готів на Заході до далян (китайців – **авт.**) і айян (японців – **авт.**). І визнають вони своїми вождями Великого князя Дажин-яра.

Ягорій уважно вислухав, а потім, вдивляючись в далекі обриси Кияр-граду, столиці Арійстану, спитав:

– Брате, а хто збудував це чудове місто?

– То все сини Арія – князі Кий, Щек і Хорив. Піднялися вони на Алатир-гору, побачили, що ця місцина воістину благодатна – ріки багаті рибою, луки та ліси на берегах повноводих річок повні звірини та птиць. Спустилися на землю і збудували тут град – Великий Кияр. Нарекли його так іменем старшого брата Кия. Тут він і залишився жити. А самі Щек (нібито від нього пішло слав'янське плем'я чехів – **авт.**) і Хорив (звідси плем'я хорватів – **авт.**) подалися до своїх володінь. Від тих братів і нині три племені слав'ян походять.

– Це ж стільки літ минуло! Навіть уявити важко! Скільки, брате? – спитав Ягорій.

– Можна підрахувати. Від часів Велияра Мудрого і до Буса володарювали тут 26 арійських сарів та князів – це десь півтори тисячі літ. А якщо зайнятися лічбою від князя Богумира, то термін буде значно довший. За цей час русами правили 13 сарів і 72 великих князів. В цілому виходить понад п'ять тисяч років. А ваша Римська імперія налічує трохи більше шести століть. Попередницею її була Етрурія, яку заснували руси-слав'яни із Карпат та з берегів Данапра. Шість віків тому її захопили кельти, знищили чимало населення і заснували Рим. Він і поглинув етрусків, які zostалися, перетворив їх на рабів, а всі їхні надбання та досягнення привласнив. Ваші гонористі cesарі гадають, що ми, волхви, цього не знаємо. Ще й як пам'ятаємо! Тому й не віримо ніяким вашим обіцянкам-цяцянкам. Бо бачимо – ромеї чинять все, аби розчленувати та послабити Русь-Арійстан. Саме тому тут і твій легіон, брате. Ваш імператор залучає до цієї ганебної справи зрадників, яких

віднаходить серед легкодухих аріїв. Скажімо, таких як Моріяр, котрого ти, брате, відпустив. А він гірший та підступніший будь-якої змії. Стережись його. Він полюватиме на тебе, як розлючений звір. Бо він язичник, безбожник, пройдисвіт, якому потрібні лиш багатства та влада. І більше нічого. Такими ми вважаємо і твоїх римських повелителів.

– Спасибі, брате, ти відкрив мені очі, – сумовито відказав Ягорій і, торкнувши п'ятами коня, додав: – Поїхали додому, буйногровий.

До Кияр-граду вони дісталися, коли Сонце збиралося сховатися за небосхил. Їх радісно і з великими почестями на порозі в своєму золотоверхому палаці стрічали Великий князь Дажин-яр з прекрасною дружиною Милідою.

– Нарешті я бачу разом синів брата Яранака, моїх племінників, – Дажин-яр щиросердо по-батьківському їх обіймав, спочатку обох, потім поодиноці. Миліда на золотій таці піднесла їм золоті чари з суриною:

– Збадьоріться з дороги, – і приязно по-материнськи всміхалася.

– Отримати чару з рук Богородиці – це велика честь! – Сурияр першим узяв чару і низько вклонився.

Ягорій зачаровано дивився на Миліду:

– Зовні у вас багато спільного з Марією – Матір'ю Сина Божого Ісуса Христа, – і з чарою в руках теж схилив голову перед нею до пояса.

– Прошу до світлиці! – Дажин під руки ввів братів до просторої зали з золотими і срібними прикрасами і великою, на пів-стіни лискучою золотою Сваргою. За довгим столом уже сиділо немало гостей. – Знайомтесь, мої племінники – Сурияр і Ярій. Цього богатура римляни називають Ягорієм, більше того, Георгієм Побідоносцем.

Гості підвелися й привітали братів поклонами. Ягорій звично обвів пильним поглядом присутніх. Впізнав вождя готів Аталареха.

– А ми вже знайомі! – Аталарех сів на лаву і сердито відвернув голову в протилежний бік, де сиділи інші готські

вожді. – Ми з ним стрічалися в горах Ясурських (нині Карпати – **авт.**) на землі кімерів. Тоді він разом з свояком, полководцем Триедаром, взяли мене в полон, змушували визнати над собою владу ромеїв. А тепер я повинен пити з ним чашу дружби? Великий князю, – звернувся до Дажина, – позбав мене можливості бачити цього легіонера.

– Не гарячкуй, мій дорогий зятю! – стримано чеканив кожне слово Дажин-яр. – Що було, те минулося. Якби ти потрапив до рук інших легатів, то навряд чи сидів отут за моїм столом. Бо Триедар і Ярій – мої племінники від різних братів. Я їм лише натякнув, що ти чоловік моєї доньки Аскінії, і вони відпустили тебе. Так що не поспішай з висновками.

– Нехай вибачиться за мої приниження! Інакше... – випростався Аталарех, а за ним піднялися й інші готські вожді.

В залі зависла гнітюча мовчанка. Дажин розумів, що суперечка напередодні собору, на який він зізвав володарів із близьких і далеких земель Арійстану, тільки з цієї причини може зірватися. Якщо, звичайно, Аталарех закусить вудила і разом з підвладними готськими вождям залишить застілля. І це створить непотрібне напруження між русами і готами.

– От що я вам усім хочу сказати, побратими, гості мої любі, – підійшов до Аталареха Дажин-яр. – В житті, як на полі битви, всяке трапляється. На жаль, нерідко арії з різних причин, часом не залежних від них, опинялися в різних таборах, воювали один проти одного. І тим послаблювали себе. А вороги наші, спостерігаючи за цим, плескали в долоні від радощів. Так трапилося і з Ярієм, який ще дитям потрапив до Риму, з нього виховали сміливого воїна і кинули на битву зі своїми ж родами. Такі дії Риму, які вони називають політикою, підступні, нелюдські, жорстокі. Давайте пам'ятати, що всі ми – арії, наші батьки, діди та прадіди були аріями і наші онуки мають залишитися такими і нині, й довіку! ОУМ!

Аталарех сів, не дивлячись ні на кого, за ним і інші готи. Тут Ярій широкими кроками підійшов до Аталареха:

– Прости мене за мої гріхи невільні, арію! – і простягнув долоню.

Аталарех не сподівався на такий дружній жест, піднявся, суворо окинув очима обіч, наче, хотів пересвідчитися, як сприймуть гості, та чи це не ущемляє його гордість. Потім прискіпливо глянув у зіниці Ярія – з них струменіли доброта і щире каяття. І, розтиснувши кулак, різко через стіл майже кинув руку легату.

– Прощаю! Надалі я б хотів бачити тебе своїм співником! Якщо всі арії подадуть один одному руки, ми станемо непереможні! – і полегшено засміявся.

Всі в залі дружно заплескали в долоні.

– Оце по-нашому, по-арійському! – щосили гукнув Дажин-яр, – підіймаючи велику чару з вином. – Слава готу Аталареху і русу Ярію! Богиня Слави з нами!

Аталарех і Ярій ще довго трясли правиці під перестук золотих чар.

– Слава! – дружно ревнули гості, а найгучніше готи. Луна тричі вдарилася в стіни й затихла. Довго ще гриміли вітання і тости в маєткові Великого князя.

А вранці володарів земель арійських, близьких і далеких, слуги з великою пишнотою провели від Святого Кияр-граду до стольного зимового місцеперебування русько-ланських князів – Яр-граду у підніжжі П’яти гір, вкритих віковичними лісами. Саме тут мав відбутися собор сімдесяти народів (це символічне число, воно згадується також в Старому Заповіті – **авт.**). На нього прибули правителі та волхви племен майже з усіх кінців світу. Вони були неабияк здивовані багатством і величчю хоромів Яр-граду, що яскрів золотом і сріблом у сонячному промінні. Серед вельмож чулося:

– Неймовірно! Таких палат я не бачив навіть у перського шаха!

– І сінським владикам, звичним до розкошів, таке не

снилося.

– Не кажучи вже про римських імператорів, які зав’язли у безкінечних війнах.

Ярій слухав і все дужче дивувався: «Яка ж багатюща та розкішна арійська земля. Недарма на неї лізуть з усіх боків загарбники. Невже благополуччя до достаток теж пов’язані з вірою, з тим, який шлях обрали люди? Можливо. Йому пригадалися слова Сурияра про те, що відична віра існує багато тисячоліть – значно довше, аніж Рим. Він нишком поглянув на брата. Сурияр стояв з гордо піднятою головою і всміхався кутиками вуст.

Біля золотого трону руськоланських царів гостей щиросердо вітав господар – Володар Всесвіту Дажин-яр. Весь його одяг сяяв. Яскріла корона з вісьмома променями. У такій же золототканій одежі біля нього стояли Миліда й трирічний Бус.

– Побратими! Вожді племен і народів! Арії й не арії! Православні й не православні! Соратники мої дорогі, з якими ми разом громили ворогів на півдні й півночі, сході і заході! – він звично поправив довге пасмо чуба за лівим вухом, що вибилося з-під корони. – Я запросив вас на велику раду. Неймовірні дива останнім часом творяться у моєму роду Білоярів. Вічне Слово Дажбоже, воно ж Дух Велеса і Світло Сонця Ярого, спустилося на Землю і стало Пречистим Дитям Святобожим, залишаючись незмінним Богом у людській плоті. Ось воно! І звати його Бус Білояр! – Дажин-яр підхопив малюка в золототканій одежі й підняв над собою.

Всі побачили на торцевій синій стіні на тлі Сварги сонцесяйний німб навколо голови малюка. Від нього хлинув потік променів. Сурияр теж у пишній святковій одежі, легко стиснувши лікоть Ярія, шепнув:

– Мені треба туди, – поглядом вказав на місце біля Дажина. І за хвилю, оминаючи гостей, уже стояв у кількох ступнях за спиною Великого князя з Божичем у руках.

Правителі й волхви були ошелешені – такого видимого

сйва, що розливалось навколо них, ніхто й ніколи раніше не бачив. Дехто із вождів накладав на себе Перуницю, дехто хрестився. Звично осінив себе хрестом і Ярій. І обидва ті знаки сприймалися, як належне. Бо і руна Перуна, і хрест – то образ світла, вогню, Творця, людини. І раптом заговорив малий Бус м'яким дитячим речитативом, та таким, що кожний звук западав у серце. Слова лилися звідкись згори, зі Сварги. Волхви знали, як вразити гостей, для цього у них безліч дивних засобів впливу, незбагнених для непосвячених. Нібито юний Бус говорив:

– О, великі вожді й мудреці! Я прийшов до вас із Ірію, із храму Сонця на горі Алатир, щоб і надалі утверджувати Православ'я на Святій Арійській землі! Я прийшов, щоб подарувати кожному з вас частинку Духа Всевишнього! Я прийшов, щоб повести вас одвічним Шляхом Праві, бо тільки він прямує і веде до Бога! Хочу нагадати вам і всім народам, правителями яких ви є з волі Божої: немає нічого важливішого, аніж турбота про душу! Вона безсмертна! Вона цінніша, ніж смертне тіло! То ж живіть по Правді, по Совісті, любіть ближнього свого так, як я люблю вас! У цьому спасіння! А я буду з вами у всі віки, у радості та печалі! І ніхто вас не здолає, доки я перебуватиму у вас, а ви – в мені! – малюк замовк, усміхнувся щиро і розпростер руки над головою батька й матері. – Я пригортаю всіх вас до свого серця! Вірте – і вам воздасться! Оум! Оум! Оум!

На таку проповідь ніхто не сподівався. Хлоп'я, три вершка від горшка, а виголошує таку мудрість. Це не вкладалося у звичне розуміння. Дорослим часом таке не до снаги. Диво дивнеє! Боже провидіння! Сам Всевишній промовляє його вустами! Гості отетеріли від несподіванки, стояли мовчки, мов заворожені. О волхви, їхню таїну здатні розгадати лише відуні, мудрі з наймудріших. Тут серед князів та вождів таких не було.

Дажин-яр ще трохи потримав над собою Буса і опустив на підлогу. Малюк окинув усіх поглядом і на цей раз пролепетав дзвінким дитячим голосом, що був зовсім не схо-

жий на той, яким він щойно просторікував:

– Ну, я побіг. У мене багато роботи на Землі! Ми з кожним із вас ще багато разів зустрінемося! – помахав рученням і подався на подвір'я.

– Ти диви, ще дитя, а промовляє, як досвідчений пророк! – почув Ягорій поряд чиєсь відверте здивування.

– Бо він аватар – втілення Всевишнього на Землі, – відказав другий, сповнений благоговіння.

Ягорій краєм ока окинув сусідів – то були готи, які теж прийшли привітати арійського Спаса. А як же немилосердний Єзус Гнівний, який штовхає їх на війни з Римом? Відреклися? Невже й вони побачили в Бусові свого рятівника? Схоже, і їм надоїло воювати, захотілося миру, спокою. Втім, якщо вони приймуть у своє серце настанови Буса – і їхні вчинки зміняться, і світ навколо стане кращим. Одначе, Ісус Христос теж до цього закликає.

Та його розмірковування перервав вигук Сурияра:

– Слава Одвічному Світлу Бусу!

Гості ніби ждали цього заклику.

– Слава новоявленому нашому Спасителю та Утішителю! – залунало в залі і на весь Яр-град.

– Слава Великому князю, Володарю Всесвіту Дажиняру, в родині якого народився Спас! – крикнув Сурияр.

– Слава! – дружно тричі гукнули вожді і волхви.

– Слава Богородиці Миліді, яка привела у світ Спаса! – ще голосніше гукнув Сурияр.

І знову трикратне:

– Слава!

Разом з усіма вигукував славлення й Ярій. Він все ще був вражений: як малий хлопчина міг проголошувати такі серйозні істини? На таке спроможний лише Бог у людському тілі. Думки в голові Ярія снувалися, мов клубок ниток. І чим більше він намагався в них розібратися, тим сильніше заплутувався. Він щиро вірив у Спасителя Ісуса Христа. У всі ті билиці та небилиці, які чув від священників. Одначе самого Ісуса, звісно, не видів – того повісили

майже три століття тому. А тут живий Спас!

Ярій так і не встиг усі свої мислі розікласти по полицях, як помітив: в залу, шумно змахуючи великими крильми, влетіла і вмостилася біля золотого трону руськоланських царів дивна птиця.

– Шановні гості, знайомтеся – віщий птах Гамаюн із Алатир-гори! Вісник щастя, багатства і влади! – вигукнув Сурияр. – Послухати його – значить, мати успіх у всьому!

Ярій, як і всі в залі, дивилися на птаха, мов зачаровані. Його пір'я на крилах та грудях відливали золотом, виблискували зеленуватими та синіми іскринами, навколо шиї промінився червоний ореол. Різнобарвне сяйво розсипалося та миготіло на стелі, стінах, одязі гостей. Гамаюн висунув довгого язика з-під горбатого дзьоба і почав віщувати. Він дзвінко прославляв увесь великий рід Дажин-яра з давніх-давен і до теперішніх днів. І закінчив такими словами:

– Браття-арійці! Провидінням призначено рід Великого князя Дажин-яра для народження Спаса земель арійських Буса Білояра! Сам Вишній дозволив цьому роду бути всеславним! Бо у Дажин-яра всього вдосталь: золота і срібла, самоцвітів і перлів. Він непереможний у битвах. Боги Ірію йому доручили опікатися народами і землями від Дунаю до Великого океану, від Варязького до Сурозького морів! (Мається на увазі Балтійське та Чорне моря – **авт.**). То ж уклонімося низько Спасу Бусу, Пресвятому Сину Вишня-бога! Йому дано за законами Від ставити царів на царство, возвеличувати достойних і вести всіх Шляхом Праві крізь терни до зірок!

Ярій слухав і не міг второпати, як оцей птах, схожий на павича чи жар-птицю, здатен отак по-людськи говорити. А від Сварги знову хлинув потік Божої благодаті. Окутав його всього з ніг до голови. Неймовірно! Ярій пригадав дива, які творив Ісус. Але таке в жодному святому спискові не розповідається. Невже ці чудеса прийшли у світ разом з народженням Буса – посланця Божого? Звісно, вони вражають, переконують, змушують вірити. Слав'янські волх-

ви уміють полонити людську свідомість.

Птах Гамаюн розправив крила, в залі замиготіли різнобарвні блискітки. І за мить з шумом розтанув під високим куполом над серединою зали.

Всі стояли мовчки, як зачакловані. Тільки обмінювалися здивованими поглядами та переминалися з ноги на ногу.

– Слава нашому арійському, руському Спасу! – знову вигукнув Сурияр.

І на цей раз усі дружно тричі grimнули:

– Слава!

Сурияр оголосив перерву. Та дива не закінчувалися й на просторому подвір'ї з видом на Алатир-гору. Тільки-но гості вийшли, як поряд на квітучий луг невідомо звідки вигулькнув дивний кінь – низький на зріст, увесь білий, як гора Алатир, на його лобі, як промінь, світився гострий ріг. Кінь, рухаючись, видзвонював алмазними підковами й золотою вуздечкою, на якій барвисто переливалися дорогоцінні камінці.

– Ти поглянь – Єдиноріг! Кожний камінець на ньому цінніший від будь-якого, що є в скарбницях царів чи імператорів! – хтось прошепотів поряд в Ярієм. – Мабуть, з самої Алатир-гори, з Слав'янського Раю.

Ярій чув, як гості зашепотіли, розмірковуючи над тими проявами Божими.

– Єдиноріг до будь-кого не з'явиться. А тільки до обраних. На цей раз до Великого князя Дажин-яра. Всевишній знає, що творить.

– І не випадково Творець дарував йому такі величезні багатства.

– То ж навколо Володаря Всесвіту й нам треба об'єднуватися – тоді і в наших родах усе буде гаразд.

Ярій, слухаючи те, не відводив погляду від Єдинорога. А той на лузі зробив кілька кіл перед гостями, заржав на всю округу, вдарив копитцем, бризнувши іскрами, легко піднявся в повітря і понісся до вершин П'ятигори. Стрім-

ко віддалявся дзвін копит. За мить Єдиноріг розтанув у високості над Алатир-горою.

– Єдиноріг указав вам шлях, звідки прилинув до на Спас! То Шлях Праві-Правди, що веде до Ірію! – голосно гукнув Сурияр, простягнувши руки у бік Алатирської гори. На які лишень дива здатні арійські волхви! В них неможливо не повірити.

Неабияк здивувалися гості, коли на той лужок ступила величезна тварина, схожа на сизу гору. У неї ноги товсті – мов чотири стовпи, вуха – як величезні щити, а від лоба до самої землі звисає щось схоже на тлустого змія.

– На поклон до Дажин-яра та Буса Білояра прийшов слон! – гучно пояснив Сурияр.

Назустріч слону пішли Дажин-яр, Миліда й малий Бус. Та гора кілька разів змахнула хоботом одесною і ошую, затрубила на всю округу, наче скликала гостей, і покірно стала перед ними на коліна.

– Наймогутніший серед тварин прибув вклонитися Бусу Білояру! – крикнув Сурияр. – І люди, і природа раді появи Спаса на арійській землі!

– Слава Яру Бусу! – щосили гукнули гості, плескаючи в долоні. – Слава Сину Вишня!

Такого видовища ніхто ніколи не бачив. Волхви відали, як зачарувати. Якщо вони вміли напустити ману на великі війська, то на малий гурт можновладців і поготів. Високі гості мали переконатися, що Бус посланий Богами на цю землю. Він хоч і дитя, та все ж мудрий, як посланець Вирію. І волхвам такий розіграш удався.

Та Ярій не знав про те, як волхвам удаються такі дива. Про себе він відзначив: прибув до Яр-граду з одним світобаченням, а під час собору після зустрічі з Бусом став зовсім іншим. Всі ці чудеса християнські священники назвали б бісівськими витівками, а то й ерессю. Вони не визнають все, що не вкладається в їхні канони. Але ж, якщо, навіть, зважити, що вони творіння рук та розуму людського, то й це не може не вразити. Значить, православні відуні воло-

діють такими знаннями, які дозволяють їм дивувати світ. Можна від них відмахнутися, як це чинять християнські місіонери. І разом з тим затулити очі на очевидні речі. Схоже, Віди – то хранителі величезної, незбагненої мудрості, накопичені аріями протягом тисячоліть. Хто їм подарував ті знання? Звісно, Боги. А, можливо, ті надбання і досвід слід дати в користування й християнам? Це, певно, знадобилося б їм у житті-бутті.

Отак розмірковував легат, і сумніви тривожили душу. Та раптом поряд почув:

– Георгію Побідоносцю, то після всього цього будеш знову з нами воювати? – Перед ним стояв і усміхався вождь готів Аталарех. – Тепер у нас є Спас, так що не раджу римлянам з нами змагатися.

– Як християнин, а тепер ще й дядько Буса, більше я не візьму меча до рук супроти Арійстану, – сказав Ярій і перехрестився.

– А хто ж буде боронити наші роди від зла? – запитально заглянув у вічі.

– Віра! – твердо сказав Ярій. – Оте відання Ра, про яке тут стільки балачок.

– В Ісуса чи в Буса? – допитувався Аталарех.

– Вони проповідують одне й те ж – любов до ближнього. Вони обидва Спасителі.

– Але ж Бус – наш, арій, а Ісус – чужинець, іудей. То кого ти в серці триматимеш? – допитувався Аталарех.

Ярій не знайшовся, що відповісти. Аталарех зрозумів, що поставив співбесідника в скрутне становище і, подаючи руку на прощання, мовив:

– Якщо ти арій, то обереш Буса. І тоді ми, певен, не зустрінемося на полі брані.

Тоді ж на соборі сімдесяти народів вожді домовилися, що по поверненні у свої краї всім розкажуть про сходження на землю нового Спаса, закликають відмовитися від гріхів та йти Шляхом Праві.

– Прозріть, русичі, венеци, слав'яни-анти, готи, бе-

рендеї і всі інші народи! ОУМ! ОУМ Великий і Божий! – закликав волхв Сурияр. – Тільки на чолі з Спасом Бусом Білояром ми – сила! Тільки з Спасом Бусом Білояром ми зможемо жити в благоді нині і в дні прийдешні! ОУМ!

Поряд з ним став легат Ярій. Він після тривалих славлень підняв над собою відкриту правицю. І зал у подиві затих. Ніхто не сподівався, що тут, на соборі, насмілиться виступити римський легат та ще й християнин.

– От що я хочу вам повідати, браття! – міцним басом, що тремтів від хвилювання, сказав Ягорій. – От що розповідає християнський апостол Іоан. Відправляючись до Отця свого, Ісус після воскресіння мовив: «І я умолю Отця, і дасть вам іншого Утішителя. Не залишу вас сиротами. І справи, які я творю, він сотворить. І більше моїх сотворить». Він же підтвердив, що це станеться через кілька століть після нього. І тепер я впевнений: прийшов новий Спаситель, про якого сповіщав Месія. А ще казав Ісус: «Коли ж прийде Утішитель, Дух Істини, то буде свідчити про мене».

– Ти хочеш сказати, що християни вбачають у Бусі Білоярі нового Спаса? – суворо запитав Дажин-яр.

– Саме так, Великий князю! – щиро відказав Ягорій. – Ісус попереджав про повернення Спасителя на Землю.

Дажин-яра, як і багатьох вождів, така новина дещо спантеличила. Адже, наскільки йому відомо, Ісус, а точніше Іешуа-га-Ноцрі, іудейський Спаситель. Та потім він пригадав розповіді кушанських волхвів: буцімто той Іешуа в юності протягом півтора десятка літ у них навчався мудрості. Лице Дажина раптом провітліло, він швидкими кроками наблизився до Ярія і палко обійняв:

– Добре, що це підтверджують і інші мудреці! Дуже добре!

– О-ом хайе! Яр Бус – Богів Бус! – гукнув Сурияр.

І всі вожді дружно крикнули:

– Слава арійському Спасу! Слава! Слава!

Після частувань правителі заходу, півночі і сходу пода-

лися до своїх домівок.

– Час і мені вирушати, – сказав Ярій Дажину й Миліді. – Я радий, що мені вдалося почути й побачити Буса Білора – молодого Спасителя людності на Землі. Тепер він у моєму серці й помислах. І з тим я повертаюся до свого легіону.

– Але ж це небезпечно, брате! – розхвилювався Сурияр. – Тебе можуть схопити й жорстоко покарати. Язичник-імператор тобі не простить такий непослух.

– Тепер я нічого не боюся, бо зі мною мій Спаситель! – Ярій почав міцно обіймати свої родичів. А коли дійшла черга до Буса, він попросив: – А дай-но я тебе на руках потримаю, Спасе!

Малюк простягнув до нього рученята. Ягорій підняв Буса високо над головою.

– Швидше рости і мужайся! У тебе багато справ на Землі! – кружляв Ярій.

– Я й сам знаю, – мовив Бус і раптом спитав: – А ти готовий до випробовувань?

– До будь-яких! – Ярій опустив Буса на землю. – Я розповім легіонерам про тебе. І те, що я тримав тебе на руках. Вони стануть твоїми шанувальниками, Спасителю!

Ягорій скочив на коня, який підвів йому служка, і щодуху помчав до Аланських воріт.

Після того собору стрімко поширилася блага вість про Спаса Буса серед народів. І їхній радості не було кінця. Тільки й чути було: люби ближнього, як самого себе. Мовляв, тоді ніколи не буде рабства. Бо ж вчать Віди: раб на землі – то раб у Вічності. Люди народжуються, щоб завжди і скрізь бути вільними.

Частина п'ята Рік 303-й

*«Не відплачуйте злом з помсти
за себе, відплачуйте тільки
за наругу над вірою,
бо ворог віри – то ворог Божий».*
Із Заповіту Буса.
«Ярилина книга».

Навна почувалася кепсько. Вагітність давалася їй важко – часті нудоти, запаморочення, кволість. Змарніла, зблідла, під очима сині кола. Настої знахарки полегшували стан, та не на довго. Інколи вона не знала, куди себе подіти. Аби відволіктися, безцільно никала великими кімнатами княжого маєтку в Морабан-граді.

Якось ноги принесли її до затіненого приміщення з чучелами різних птахів та звірів – воно поряд з вітальною Моріяра. Крізь вузькі віконця під самою стелею ледь пробивалося тьмяне світло. Князь полюбляв цю кімнату. Міг годинами тут просиджувати і, навіть, розмовляти з цими опудалами, називаючи кожного по імені, ніби живих. А ще звідси він крізь таємні отвори підслуховував та спостерігав за відвідувачами чи гостями. Це йому приносило неабияке задоволення, а інколи й користь під час перемовин.

Навна сподівалась, що саме тут знайде чоловіка, однак, окрім чучел, – нікого. Вона страхалася цього зловісного приміщення. Її лякала подоба хижих звірів та птахів, і вона старалась якомога скоріше чкурнути звідси. Та цього разу її увагу привернув голос, що крізь шпарини долинав з вітальні. Пересилюючи маруду, що раз-по-раз підкочувалася до горла, Навна одним оком припала до отвору. Моріяр, широко жестикулюючи, щось диктував писарю. Цікаво, кому це він готує листа? Початку вона не чула. І це її ще дужче зацікавило. Моріяр походжав навколо писаря і,

схрестивши руки за спиною, не говорив, а проголошував:

– Як покірний слуга спішу повідомити, що варто в Іверію (так звалася Грузія – авт.) прислати когось іншого на місце легата Георгія. Бо, як мені стало відомо, він, перебуваючи в столиці Арійстану Кияр-граді присягнув сину твого давнього ворога Дажин-яра – Бусу, якого називають новим Спасителем. І це він вчинив без твого дозволу.

– Бус справді Спас? – спитав писар.

– Він такий Спаситель, як і ти! То все вигадки Дажин-яра! Йому дуже хочеться називатися не просто Володарем Всесвіту, а й вітцем посланника Богів. І тим самим зміцнити свою владу серед правителів Сходу і Заходу, – взявся пояснювати Моріяр.

– І про це слід написати імператору? – поцікавився писар.

– Ні. Цесар і сам добре розуміє. Ти краще от що надряпай. А ще доношу, государю, що цей Георгій, як стало відомо з його ж таки слів, – син Яранака, убивці Корс-яра – батька Триедара, поставленого тобою владарювати над Арменією. Є підстави думати, що Георгій готує зло проти імператорського намісника.

– Триедара? – перепитав писар.

– Звісно. Поменше патякай. І так ясно. Цесар знає, кого куди поставив. Ти от що нашкрябай: бажаю здравствувати вічно твоїй величності, Володарю Світу, і залишаюся вірним твоїм рабом.

Кров ударила Навні в голову, затріпотіло серце в грудях. Так от, значить, кому пише донос її чоловік – римському цесарю Діоклетіану! І називає себе його рабом! То виходить і вона, донька князя вільних берендеїв Вольги, теж рабиня? Ніколи й нізащо! І мої діти також стануть рабами Риму? Не бути цьому! Ніколи!

Не тямлячи себе в гніві, Навна стусонула кулаком роззявлену пащеку ведмедя, круто розвернулася і майже вбігла до вітальні Моріяра. Кинулася до писаря з криком:

– Віддай цей наклеп! Кому кажу!

Хотіла висмикнути з-під його рук лист папірусу, та не

вдалося. Писар ухопив його й шмигнув у інший бік кімнати. Навна рукою змела зі столу золоту чорнильницю навздогін писарю. Чорні бризки обляпали його, та лист він устиг прикрити.

– Віддай, негіднику! Бо я не знаю, що з тобою зроблю! Як ти смієш! – Навна грізно почала наступати на Моріяра, її кисті, що нагадували пазури тигриці, тремтіли. – Як смієш зводити наклеп на Георгія?

– Це ти про відступника? – Моріяр задкував, знаючи норів дружини-косачки. В такому стані вона могла вчепитися йому в бороду, подряпати лице, а то й уп'ястися в горло.

– Він помилував тебе! А ти отак вирішив йому віддячити? Мерзотник! – Навна загрозово насувалася на Моріяра.

Той, аби спинити несамовиту жінку, вихопив меч і направив вістрям в її бік.

– Ти хто така, що смієш мені погрожувати? – Моріяр теж наливався люттю, його сива борода настовбурчилася, очі никали в різні боки, наче він сподівався на чийсь виручку.

– Я та, що врятувала тебе від розправи ромеїв! Я та, що на колінах умовляла Ягорія помилувати тебе! Врешті-решт я цариця цариць! Ти мені дарував такий титул! Забув? Це тебе не переконує? – все ще підступала до нього Навна.

– Жінко, відійди, бо в мене меч дуже гострий. Може й тебе проткнути, – починав яріти Моріяр, руки його тряслися.

– Що ж, сміливіше! Убий і свого нащадка, якого я виношую! І тоді тобі нікому буде передати навіть оту нікчемну владу, яку ти ще маєш сьогодні від цесаря! І підуть прахом твої багатства, що ти ховаєш у гунських печерах! То ж бий! – Навна наблизилася впритул до виставленого меча.

– Ти збожеволіла, жінко! Опам'ятайся нарешті! – сказав м'якше, ховаючи в піхви корд: – У твоєму стані слід поберегтися.

Навна скривилася, ухопилася обома руками за живіт і заскиглила:

– Щоб народити ще одного змія чи дракона? Хіба тобі

не соромно, що люди тебе дражнять Змієм Гориничем? Добрих людей так не називають. Побійся Бога!

– Може, ще скажеш остерегатися твого придуманого Буса? Отого вилупка Дажинівського? – Моріяр, не знаючи, як захиститися, сипав найдошкульнішими словами.

– Більшість вождів визнали його як Спасителя та Утішителя, – Навна, тримаючись за бік, поковиляла до стільця, аби сісти. – Всі об'єднуються під іменем Буса, а ти, як звір-лихоманець... Та знай, скільки б вовк не брав, та й його візьмуть. Не відправляй цього листа імператорові, – уже просила, кривлячись від болю. – Якщо ти його відішлеш, Дажин-яр тобі не простить. Він мститиме і дуже жорстоко.

– Нехай тільки спробує! Мене захистять ромеї! Вони відберуть у нього золотий трон аріїв! Вони розтерзають Арійстан разом з Славією, Антією та Венедією! Тут моя буде влада, а не Дажина чи Буса! Чуєш – моя! – Моріяр засміявся, ніби ця його мрія вже здійснилася.

– Не губи Ягорія! Прощу тебе, – вже квилела Навна. – Ти ж теж із роду аріїв. Тебе вони проклянуть. А разом з тобою й мене, і наших дітей. Я не хочу бути дружиною Змія Горинчища. Чуєш?

– Не втручайся у мої державницькі справи, жінко! – Моріяр підскочив до Навни і гаркнув у самісіньке вухо.

– Не забувай, Ягорій – племінник Дажина.

– Тим гірше для нього! Сподіваюсь, знаючи про це, Дажин буде більш зговорливий і в стосунках зі мною, і з цесарем, – знову на всю горлянку розреготався Моріяр.

– Ягорій пощадив тебе, хоч міг відтяти голову. Будь же й ти милосердний! – Навна бликнула на князя, зблідла, стала біла, як стіна, і зсунулася із стільця на підлогу, втратила свідомість.

Моріяр гукнув писарю:

– Ти чого в куток забився, як мишеня! Мою печатку – на лист і негайно з гінцем до імператора. Бо коли ця оклигає, то може завадити. Швидко! А сюди пришли повитуху.

Писар поставив печатку і миттю щез за дверима вітальні. Моріяр став над непритомною Навною і дорікав:

– Якщо хочеш бути царицею цариць, то не зважай ні на людей, ні на богів. Бо це єдиний шлях досягти бажаної мети – безмежної влади і багатства. А ти повірила в Буса Білояра! У цю казку, створену твоїм коханцем Дажин-яром! Як смієш мені перечити! Скажи спасибі, що я годую твого байстрюка Богумира! – зі злості пнув ногою сап'янові чобітки дружини, переступив через неї і подався з кімнати. На порозі зіткнувся з повитухою, різко відсторонив її й упевнено пішов далі.

Навна довго хворіла. Болі залишали її поволі. Повитуха Добрина, жінка лагідна і балакуча, як могла розраювала. Та Навні не хотілося жити. Вона все частіше думала про те, аби позбутися плоду. Якось заїкнулася повитусі. Та замахала на неї обома руками:

– Та ти що, дочко! Це ж такий гріх перед Богами! І мислі такої не може бути у жінки, якій небесами призначено продовжувати рід!

– Чий рід? Моріяра? Оцього змія-дракона? – щоками покотилися сльози.

– Все від тебе залежить. Як виховаєш своє дитя, таким воно й стане, – торохтіла повитуха.

Та Навна її не слухала, дивилася в стелю. Вона гадала, як попередити Ягорія про небезпеку. Та кому довіритися? Врешті звернулася до Добрини:

– Велике прохання до тебе, добродійко.

– Все зроблю для тебе, царице цариць. Я уважно слухаю тебе, – повитуха пильно дивилася в очі Навни.

Та мить помовчала, потім махнула рукою:

– Будь, що буде. Добринко, життя одного мужнього чоловіка під загрозою. Він з ромеїв. На жаль, я не можу сама його попередити, – показала на свій живіт. – Прошу, молю тебе, знайди вірну людину, яка б змогла це здійснити. Зрозуміло, за винагороду. І високу.

– О, лишенько, та кого ж мені й порадити, – на хвилю

задумалася повитуха. – Хіба що власного сина. Він возить харчі до ромейського легіону.

Навна ожила. Її зелені очі заяскріли надією.

– То кого мій син має попередити? – спитала Добрина.

– Легата Ягорія. Йому слід якомога швидше втікати звідси. Інакше імператор жорстоко з ним розправиться. Бо він терпіти не може християн, яким є й Ягорій. А тим більше тих, хто в серце своє прийняв Спаса Буса. До Риму на нього вже пішов донос.

– За що? – допитувалася повитуха.

– За те, що він їздив вшановувати Спасителя Буса, сина Великого князя всього Арійстану Дажин-яра, – Навна з мольбою дивилася на цю немолоду огрядну жінку.

– Та хіба ж за це можна карати? Кожен обирає власний шлях до Бога. І добре, що народився такий провідник. Може йому вдасться відкрити очі людям, щоб вони побачили, як жити та що робити, – розмірковувала повитуха.

– То ти попросиш сина від мого імені? – в очах миготіло прохання.

– Можеш не сумніватися, царице цариць.

– Тільки нікому не проговорись. Бо це небезпечно. Надто багато донощиків у Моріяра. А потім мені розкажеш, як це сприйняв Ягорій, – Навна з мольбою поглянула Добрину.

– Не клопочись. Я хоч і не молода, та де в чому кумекаю.

– Будь ласка, поспішай. Кожна мить дорога. А за мене не клопочись. Я буду обережною, – змовницьки пообіцяла Навна.

Через три дні Добрина розповідала стиснено:

– Мій син знайшов Ягорія і про все розповів.

– І що легат відповів? – нетерпеливилася Навна.

– Що він вірно служить імператору і йому немає чого боятися.

– Який же він наївний! Як усі віруючі, – у відчаї сплеснула долонями Навна.

– А ще він сказав, що його врятує Спаситель, – додала

Добринна.

– Якби ж то! Але не дарма кажуть: на бога надійся, та й сам не плошай. Чує моє серце – Ягорій прирік себе на погибель, – Навна стомлено лягла на ліжко, затулила обличчя руками.

Після тієї суперечки у вітальні Моріяр не навідався жодного разу. Навна вже оговталася, почувала себе значно краще. І раптом до її кімнати зайшов Моріяр – веселий, самовдоволенний, жвавий.

– Скоро ти станеш справжньою царицею цариць!

Навна з-під лоба уважно вдивлялася в свого чоловіка. Давно він не був такий спокійний та радісний.

– Імператор Діоклетіан прислав Триєдару, володарю парсів та всіх народів Сходу, добру вість – уже йде нам на поміч новий вірний легіон. Він, як пише цесар, і посадить на золотий трон арійської землі свого слугу. І не виключено, що це буду саме я, – Моріяр гоноровито пройшовся туди-сюди перед Навною. – Ніякий Бус тепер не відверне падіння Дажин-яра. Арійстан звалиться до моїх ніг!

– Звідки така впевненість? – збентежено спитала Навна.

– Бо я краще від усіх знаю ці місця. І головне – мене підтримають гуни. А це велика сила. У Триєдара такої чортма, – кічився Моріяр.

– Не кажи «Гоп!», доки не перескочиш, – Навна на-смішкувато дивилася на свого зарозумілого чоловіка.

– І ще одна новина: імператор розпорядився скарати легата Георгія. За зговор з аланами. Він, уже зв'язаний, у ямі, – Моріяр вдоволено розгляджував свою сивіючу борідку.

– Ти таки відправив отой наклеп імператору. Який же ти негідник! Як тебе земля носить? – з гіркою гримасою на обличчі тихо, але чітко мовила Навна.

– Ти поменше базікай, а то теж опинишся в ямі! – пригрозив Моріяр.

– Та краще в ямі, аніж у цій темниці, яку ти називаєш палацом, – Навна відвернулася від Моріяра і крізь вузьке віконце дивилися в синю передвечірню далину.

А Моріяр на radoщах не вгавав:

– Разом з Георгієм ромеї схопили і всіх його тисяцьких – щоб не допустити бунту. А також його брата Сурияра, ще одного племінника Дажин-яра, який прийшов до ромеїв з проповідями. І правильно вчинили! Нам ще тут не вистачає непослуху, подібного до того, який вчинили вояки фіванського легіону. Вони, бачте, відмовилися скарати християн. Непокірність слід нищити в зародку!

Навна думала своє. Яку ж дурницю вона зробила, вийшовши заміж за цього чванька, слугу Чорного дракона Каранджеля. Краще б усе життя була любкою Дажина. Або стала дружиною якогось звичайного князя чи воєводи. Ні ж, їй захотілося стати царицею цариць. Страшна помилка! А цей блазень, помішаний на владі, і сам не живе, як людина, й іншим не дає по-людськи жити. Та тепер уже нічим її не виправиш. Зв'язалася з вовками, то доведеться й вити по-вовчому. Сама винна.

Тим часом в темниці кати Триедара підвісили Ягорія на дибі, під ногами розводили вогнище, пекли підошви, полосували різками спину, погрожували убити. І так протягом семи днів. Та все допитувалися про лихі замисли супроти імператора.

– Я завжди був відданий цесарю, – твердив Ягорій. – А тому мені ні в чому зізнаватися. Ви марно мене мордуєте. І себе також. Погрожуючи мені смертю, якої я зовсім не боюся, ви долучаєте мене до священного легіону Єзуса Крістоса, де вже перебувають фіванські воїни, скарані в Голяндії (повстання римських легіонерів відбулося поблизу Женевського озера – **авт.**).

Мучителі розгублено дивилися на Ягорія. А він, прив'язаний до диби, молився:

– Славлю тебе, Всевишній! Бо ти випробовуєш мене страшними катуваннями на цій колоді. Так колись на стовпі був принесений у жертву Спаситель Ісус. Ви, кати,

марно стараєтеся. Бо тіло колись і саме зруйнується. Прийде Господь і вдихне нове життя в нього. Та лише в праведні душі. А богоненависників кине у негасимий вогонь – і вони зникнуть навіки!

Почувши це, мучителі перестали мордувати Ягорія. А Триєдару доповіли, що він ні в чому не зізнався, молитесь Богу та зове Спасителя Буса.

І тоді до темниці прибув сам цар Триєдар, грізний, лютий, разом з Моріяром.

– Тобі довіряв імператор. Тобі довіряв я. А ти всіх обвів навколо пальця! – дорікав Триєдар. – Ти утаїв, що твій батько підступно смертельно поранив Володаря Всесвіту Корс-яра, мого вітця. І за це Корс-яр, доки був ще живий, наказав винищити увесь твій рід. Не знаю, як ви з Сурияром вціліли, та тепер я з вами поквітаюся за батька! Ох як поквітаюся!

– Тебе ввели в оману, двоюрідний мій брате, – Ягорій ледь розтуляв запеклі від крові губи. – Убивцею був Маран, близнюк мого батька Яранака. А допомагав у цьому Моріяр. Він і заколов Марана як небажаного свідка. А вину звалив на мого батька. Моріяр сам зізнався, коли я його полонив у битві під Морабан-градом.

– Це правда? – могутній Триєдар повільно, мов лев, повернув кудлату голову в бік Моріяра.

– Бреше легат! Безсоромно бреше! Хоче якось уникнути покарання за свої злочини. Сам божественний імператор підтвердив, що він син убивці твого батька! – Моріяр зривався на крик.

– Не хочеш у злочині зізнатися, брате, – тяжко зітхнув Триєдар. – Не хочеш.

– Триєдаре, ти мене знаєш не перший рік. Я жодного разу тебе не підвів, не обманув. Бо ти, як і я, арій, – говорив Ягорій з диби.

– То він старається тебе розжалобити, царю, – втрутився Моріяр. – От і придумує усілякі нісенітниці. Імператор правильно сказав: не можна покладатися на християн,

тим паче на тих, хто вклонявся Бусу Білояру, так званому Спасителю.

– Помовч! – визвірився на нього Триєдар. – Сам розберуся! Моріяр, мов пес, зігнувся й відійшов до стіни.

– Я не буду виправдовуватися, – тихо мовив Ягорій. – Я сказав тобі правду, брате. А ти вирішуй. Одне скажу: той, хто зрадив мене, – кивнув головою на Моріяра, – той згодом зрадить і тебе. Моя велика вина в тому, що я випустив із своїх рук оцю змію. Пожальві. Піддався на слізні умовляння його дружини-красуні Навни. А тепер ця змія знову набралася отрути – і смертельно жалить усіх навколо. В цьому мій непростимий гріх. І за це я маю понести кару. Єдине попрошу – відпусти Сурияра, ще одного твого двоюрідного брата. Пощади його.

– А батько ваш пожалів мого, коли здіймав меч-хрест з отруйним жалом? – скреготнув зубами Триєдар. – Чим він думав?

– Ти так мені й не повірив, царю. На превеликий жаль. Втім, хіба діти повинні відповідати за гріхи батьків, брате? – Ягорій безсило опустив голову. – Витягни меч і відрубай мені голову, якщо так. Може це тебе втішить? Тільки що ти скажеш, коли предстанеш перед Господом?

Триєдар, стискуючи кулачища, кілька разів зміряв широкими кроками темницю. Моріяр широко відкритими очима спостерігав за ним. Він знав, зараз вирішується і його доля. Якщо Триєдар відпустить Ягорія, йому не минути лиха на цьому світі.

– Доки все виясниться, можна б кинути Ягорія в глибоку яму під однією із веж Ярхат-граду, – ніби між іншим порадив Моріяр. Він тільки промовчав, що та темниця кишить зміями.

– Так тому й бути! – розпорядився Триєдар і направився до виходу. На ходу докинув Моріяру: – А з Сурияром сам розберешся. Той святенник мене мало цікавить.

– Та то ж твій брат! – кинув навздогін Ягорій.

Триєдар вдав, що не почув, і швидко залишив підземелля.

Моріяр, хитро мружачись, підступив до Ягорія:

– Ти ще мене не раз згадаєш. Проклянеш, що народився на світ. Подивимося, як рятуватиме тебе Спас Бус.

– Ти – Іуда! – Ягорій плюнув у його бік кривавою слиною. – І погано закінчиш своє нікчемне життя.

– Ти хто – відун чи пророк? – насолоджувався своєю владою Моріяр.

– Бог усе бачить. Ти згориш у пекельному вогні, – Ягорій з жалем дивився на Моріяра.

– Ха-ха! – розреготався Моріяр. – Залякуєш? Розкажеш це зміям! – і наказав мучителям: – Чули, що сказав цар? У темне-претемне підземелля його! Негайно!

Навна була в розмачі. В душі вона не могла змиритися з тим, що великодушний і праведний Ягорій, Георгій Побідоносець, знемагатиме в глибокій ямі.

– Це несправедливо! Це по-звірячому! – безупинно виплескувала свій гнів перед Моріяром у кімнаті чучел, де він відпочивав. – Ти маєш домогтися його звільнення! Переконати і Триєдара, і імператора!

– І не подумаю! – Моріяр з єхидною лиховісною усмішкою спостерігав за дружиною. – Він заслужив більшого покарання. Триєдар його пожалів. Як-не-як двоюрідний брат, чорт би його побрав.

– Тоді хоч Сурияра відпусти! Це в твоїй волі! – наполягала Навна.

– В моїй. Але він із роду Білоярів – моїх запеклих споконвічних ворогів. Я винищу цей рід до ноги! – Моріяр витяг з піхов меч-корд, з перекошеним від люті лицем підійшов до Навни, високо підняв її підборіддя і просичав, мов змій: – І не лізь у мої справи! Бо мій меч у якусь мить може стати нестримним! Він уже не одну голову стяв з пліч!

Навна як колишня косачка вправно відштовхнула мужа, вхопила чучело шуліки й почала гамселити ним Моріяра, по чому попало. Забула й про вагітність. Із кор-

шака тільки пір'я летіло увсебіч. І тільки коли кольки в животі відновилися, спинилася, м'яко опустилася на лаву і безсило заридала.

Моріяр спинив погляд на шії дружини. Він ладен був рубонути по ній своїм кордом. Навна надоїла йому своїми вимогами та примхами. Та потім розсудив: не час, загибель її викличе гнів у царстві берендеїв, їм допоможе Дажин-яр. А це зараз ні до чого. Почекаю, доки надійде римський легіон. Отоді й побачимо, як далі діяти. А зараз...

– Я повішу Сурияра на Дереві Спасіння, як християнського Ісуса! – Моріяр, підкравшись, гаркнув над головою дружини. І щоб сильніше їй досадити, кольнув: – Тільки за те, що ти через нього понівечила мого коршака!

– Молю тебе, не роби цього! – Навна зсунулася на підлогу і стала перед ним на коліна. – Сурияр нічим перед тобою не завинив!

– Так може завинити! Його вина вже в тому, що він підтримує Буса, проповідує Віди! І годі мене вмовляти! – Моріяр круто розвернувся і почвалав геть.

Навна поволі піднялася на ноги. Все тіло її боліло. Вона ледве дочалапала до своєї опочивальні, покликала повітуху. Настав час народжувати. На світ з'явився хлопчик – темний, схожий на Моріяра. Він безугавно кричав день і ніч. Навна попросила повітуху забрати його і приносити, коли треба було погодувати. Вона це робила машинально. Спіймала себе на тому, що не відчуває цього малюка, як мати. І від того робилося страшно. Вона могла за Буримира, сина Дажин-яра, життя віддати, а на цього дивилася, як на чужинця. Може тому, що не кохала Моріяра. Народжувати дітей слід від коханого мужа.

Надворі володарював травень. Відцвітали сади. Густо піднімалися трави. Сонце щедро огортало землю лагідним теплом. З гір шумливо текли потоки талої води.

Через кілька днів Морабан-градом рознеслася чутка: на кедрі, що виріс із насінини Дерева Спасіння, на такому ж, як і понад триста літ тому був повішений Ісус Христос,

розпинатимуть арійського волхва Сурияра. Те насіння колись привіз із Русалим-граду патріарх Арій Старий. Узяв він його з Дерева Знань в Ірійському саду. На ньому висіло руно Золотого Овна. В нього щоранку зодягався сам Сонцебог Ярило. Пізніше з Кияр-граду у ці місця приніс те насіння князь Даждьвіт. І над урвищем виріс височенний кедр.

Люди перешіптувалися: мовляв, таку наругу на священному дереві може вчинити лише Моріяр, або як його ще тут називали Моріан чи Аріман. Дізнавшись про це, Навна нашвидкуруч натягнула на себе довгу темну непоказну сукню, зодягла семилітнього сина Буримира і разом з іншими міщанами подалася до урвища, над яким височів той кедр.

Біля дерева у гурті ромеїв з лиховісним виглядом походжав Моріяр, поцьвохкуючи канчуком по халявах чобіт. Чекали, коли стражники приведуть Сурияра. Аж ось крутою гірською доріжкою показався гурт вояків у шоломах, латах, з оголеними мечами. Двоє з них на волосяному налігачі вели бранця. Він був спокійний, наче це й не його тягли на страшну страту. Таємнича усмішка блукала його обличчям з синцями.

– Обрізати йому чуба! – наказав Моріяр. – Нічого тут корчити з себе хохла – сина неба. (Так в давнину в Руськолані називали жерців-відунів – **авт.**).

Один стражник зняв довге пасмо чуба, що висіло на лівому вусі Сурияра, відтягнув, а інший хвацько відтяв мечем і кинув у провалля.

Сурияр з жалем провів поглядом свого чуба, як найдорогоціннішу річ.

– Там скоро й ти будеш! – Моріяр, мнучи в руках канчук, підступився до зв'язаного руса.

– Не поспішай, як у нас кажуть, поперед батька в пекло, – голосно мовив Сурияр, щоб чули усі присутні, хто прийшов до кедр.

Волхв високо закинув голову. І пильно оглядаючи навколишні гори та ліси, зашепотів якісь чи то молитви, чи

заклинання. Моріяр це запримітив і grimнув на катів:

– Чому стоїте? Починайте! Бо він накличе якусь напасть на наші голови.

Сурияр не відводив погляду від неба і все шепотів.

– За що його, царю? – почулося з гурту.

– А це хто там такий сміливий? – Моріяр аж сіпнувся у бік натовпу, та все ж пояснив: – Це ворог нашого народу! Він проповідує віру в нового Спасителя. Не в Ісуса, а в Буса. І своїми речами вводить людей в оману, порушує закони імперії. Він заслуговує тільки на страту.

– Люди добрі, не беріть до серця нісенітницю! – Сурияр перевів погляд на юрбу. – Я й зараз, будучи в кайданах, мушу вам сказати, що на арійську землю з небес спустився Всевишній в образі Буса Білояра! Він народився в людському тілі, щоб нагадати про закони Всесвіту – про любов до ближнього, про доброту та милосердя. Без них ніхто не може бути щасливий – ні арій, ні гун, ні римлянин, ні гот, ніхто на світі. Саме за це, а не за щось інше, Моріяр, як володар цього розкішного краю, збирається мене скарати.

Натовп загудів. Римляни направили на людей списи, прикрилися щитами.

– Скільки можна чекати! Розіпніть же його, в решті-решт! – Моріяр підскочив до вояків.

Четверо найманців намотали на обидві руки Сурияра довгі вірьовки, закинули їх через дві товсті гілляки на кедрі і, мов колоду, підтягли на п'ять ліктів по стовбуру вгору. Підставили драбини і тими ж волосяними мотузками прив'язали до гілок, прицуркували й ноги. Те розп'яття було схоже на хрест. В Римській імперії такий вид страти вважався найганебнішим, застосовувався щодо найнебезпечніших злочинців – до таких відносили й християн. А Моріяр, схоже, щоб вислужитися перед цесарем, надумав таким способом розправитися з арійським відуном.

Сурияр все стерпів, навіть не застогнав. Більше того, усміхався, не зводячи лукавих очей з Моріяра.

Навна повернула Буримира обличчям до себе, аби він

не бачив того жахиття, молилася мовчки, як навчили її, коли ще росла в хорамах батька Вольги: «О, всемогутній Вишній! Пошли милість сину твоєму Сурияру! Допоможи йому звільнитися від отих пут! О, Пресвітлий Бус Білояр, врятуй того, хто ладен віддати за тебе життя!»

Моріяр, видно, не міг далі відчувати на собі пекучий погляд волхва, вихопив у римського легіонера сулицю бога Луга, якою колись проткнули Єзуса Лютого, і збирався вдарити у бік Сурияра.

І в ту ж мить грозові хмари налетіли, закрили сонце, закружляв вихор, ляснув грім, наче навпіл розколалося небо, посипався град і вдарила яскрава блискавка. Люди з ляку так і присіли навколо того кедр. Тільки Навна з блідим, як стіна, Буримиром стояла, наче закам'яніла. Раптом усе стихло. І всі побачили Сурияра. Він під кедром струщував із себе зотлілі мотузки – блискавка їх спопелила. А цар Моріяр стояв на колінах, закривши долонями обличчя. Потім спроквола піднявся, заточився на ногах і почалапав до урвища. І якби не римський воїн, то звалився б туди і згинув навіки. Одначе якась сила його помилувала.

Та найдивовижніше те, що в прогалину між темними хмарами від неба до землі лягла ясна сонячна дорога, яка трималася на ледь видимих променях. І по ній безшумно спустився кінь Єдиноріг, а на ньому юнак, який світився, мов Сонце.

– Люди, погляньте, це – Спас Бус! – щосили гукнув Сурияр.

Всі застигли в зачудуванні. Такого ніколи не доводилося бачити. Навна, не витираючи щасливих сліз, що струменіли щоками, повернула Буримира лицем до Буса. І тихо мовила:

– То твій брат, сину! Слідуй його шляхом Правди і Світла!

– Я нічого не бачу. Зовсім нічого, – белькотів Моріяр, якого підтримували римські вояки.

Та йому ніхто не співчував. Всі спостерігали за юним Бусом. А він спинив Єдинорожця під високим кедром і наблизився до Моріяра:

– Тяжкі гріхи твої. Багато страждань ти сотворив на цьому світі. Занапастив ти свою душу, віддавши її Каранджелю, слугі Чорнобога. Кайся, інакше назавжди зостанешся сліпим.

Моріяр швиденько заторохтів, мов сипав горохом:

– Я все спокутую. Я все спокутую. Віддам багатства, що накопичив протягом життя, простим людям. Лишень верни мені зір, Спасе! Я робитиму тільки добро в ім'я Отця Сварога, Сина Перуна і Святого Духа Велеса! Повір мені, Боже Великий! Я славитиму тебе повсякчас!

– Цей князь-змій знову бреше. Не вір його обіцянкам, – сказав Сурияр вершникові.

– Але ж це не по-людськи. Чоловік в біді. Слід дати йому ще одну можливість стати на істинний Шлях, – промовив підліток Бус. І до Моріяра: – То якому ти Богу молитимешся?

– Тобі, Бусе Білояре! – тер очиці князь.

– Та як же це! Ти християнин. Тебе легат Ягорій похрестив. Ти і йому обіцяв сповідувати Ісуса Христа. А тепер відмовляєшся? Як це називається? – допитувався Сурияр.

– А тепер я зрозумів, що у вірі Буса – моє спасіння, – лепетав Моріяр. – Будьте добрі – поверніть мені зір. Я буду вам вдячний до скону.

Сурияр відвернувся від нього, а юний Бус підійшов, провів рукою по голові, торкнувся очей і прорік:

– Гаразд, ти знову станеш зрячим. Бо Всевишній завжди милосердний до своїх чад. Усіх він любить, навіть тих, хто заблудився і зійшов із Шляху Праві. Та запам'ятай: зламаєш слово – і Недоля настигне тебе, де б ти не був.

– Я все зроблю так, як ти повелиш, Спасителю. Тільки зціли! – лепетав Моріяр.

Бус хлюпнув живою водою – і сталося ще одне диво. Моріяр швидко закліпав віями і закричав від радості:

– Я прозрів! Я всіх бачу! Спасибі, Боже! Слава Спасителю!

– Слава! – пролунало під Деревом Спасіння.

Горланили навіть римські воїни. Навна хотіла було ки-

нутися до Буса, упросити, щоб він допоміг Буримиру позбавитися немочі, на яку той уже страждає кілька літ, та не встигла. Одначе чийсь голос їй прошепотів: «Зачерпни смолу, що витікає з цього кедра і нанеси на лоб сина – він одужає». Вона подумала, що то слова Спасителя.

Бус, який світився, ніби в його грудях Сонце, торкнувся руки Сурияра:

– Пора! Сідай поряд зі мною, брате мій названий! Нас чекають великі пресвітлі справи!

І за хвилину вони на Єдинорозі, як птахи, піднялися в небеса і розтанули у високості. За ним, мов сувій, згорнулася світла дорога. Люди ще довго отетеріло крутили головами, шукаючи прибульців. І тільки під вечір почали розходитися. Навна наклала на себе Перуницю, як її вчили в домівці Вольги, пальцями зачерпнула в'язку живицю і намазала нею синове чоло.

До них наблизився Моріяр, уже зрячий, і солодко забелькотів:

– Прости мене, дружинонько. Пробач мені, голубонько.
– Бог простить, – сердито мовила Навна.
– Сьогодні я став інший, – все ще теревенив Моріяр.
– А завтра? Поживемо – побачимо, – журно прошепотіла Навна.

Та Буримир, повеселілий, жвавий, взяв їхні долоні у свої і повів стежиною з лісу. За ними, перемовляючись, ступали римські вояки. Мешканці міста лякливо розступалися перед ними.

А кедрова смола справді виявилася чудодійною. Буримир через кілька днів став зовсім здоровим. Та все розпитував матір, коли вони відправляться в гості до брата Буса.

Частина шоста Роки 309-й – 316-й

*«І варто пам'ятати, що славні діла предків
не спокують несправедливості,
яка твориться нині. І краще самому бути
добрим, аніж бути в синові добрим,
а насправді злодієм. Також не соромно бути
нащадком злодюжки, будучи самому
праведним, бо діти за батьків
не відповідають».*

Із Заповіту Буса.
«Ярилина книга».

Військові походи римського легіону Триедара та напади гунів на чолі з Моріяром збунтували весь Арійстан. Народи півночі, заходу, сходу і півдня переконалися: зло йде від Риму, від нього ж розповсюджується й рабство.

Великий князь Дажин-яр після ради зі старійшинами пішов з численним військом до Дунай-ріки. До нього приєднався вождь готів Агіульф. Разом вони тіснили легіони римських співправителів Костянтина і Максенція. Дажин ладен був перебратися уже на початку літа через цю повноводну ріку і гнати ромеїв далі, аж до Риму. Хоч це було ризиковано. Сил, звичайно, вистачило б, та на східні кордони все частіше стали нападати гуни з-поза Ра-ріки. З усього видно, вони тільки й ждали, щоб руськолани зав'язли в кровопролитних битвах з ромеями. І парси, мов барси, вичікували. Це слід враховувати. Навіть єдина помилка могла мати непередбачувані наслідки для подальшої долі усіх слав'янських земель.

Хтозна, яке б рішення прийняв Дажин-яр, та вранці стражники привели вісника від Костянтина. Перехопили, коли він з двома гребцями вночі човном причалив до берега. Дажин посеред широкого білого намету сидів у про-

стому похідному дерев'яному кріслі, що віддалено нагадував трон. Поряд з обох боків стовбичили радники. На мові західних русів перебіжчик представився таємним послом Костянтина, якому той довірив вести перемовини з Великим князем Арійстану. Дажин з цікавістю розглядав цього римлянина, молодого, худорлявого, з високим чолом і глибокими спокійними сірими очима – наче хотів зазирнути у його душу. Молодик справляв враження людини, на яку можна покластися. Втім, додатково переконатися у цьому не завадить.

– Припустимо я тобі повірив. То що все ж таки просить римський цесар? – Дажин відкинувся на спинку крісла і з прижмуром вдивлявся в нежданого гостя. Як колись учили волхви, можна по виразу обличчя дізнатися, з чим він прийшов – з правдою чи кривдою.

– Цесар Костянтин прагне миру і дружби з володарем могутнього царства Іоанового (так римляни нерідко називали Арійстан та Антію – **авт.**), – посол чітко чеканив кожне слово, у свою чергу нишком приглядався до князя.

– Хто цього не бажає? Я теж хочу і миру, і дружби. Тим більше, що в моєму роду народився Спас, якому призначено врятувати землю від будь-якого насилля. Одначе не я починав цю війну, а ромеї. І тепер, коли вони потрапили у велику скруту, запросили миру. Щоб зібратися з силами і знову вдертися на наші землі? – Дажин впивався очима в римлянина.

– За цесаря Максенція не можу ручатися. Він надто гоноровитий полководець. Заради власної вигоди здатен порушити дане слово. А щодо Костянтина, то...

Дажин його перебив:

– Сподіваюсь, він розуміє, що нині руси-слав'яни разом з готами настільки сильні, що здатні дійти до Риму і зруйнувати імперію раз і назавжди.

Від цих слів вісника аж пересмикнуло, лице його почервоніло, на вилицях заграли жовна. Дажину це сподобалося. Людині, якій байдужа доля своєї країни, не можна

довіряти. Якби йому, князеві, отаке сказали, закип'ятився б ще дужче. А цей юнак бентежитья.

– Великий княже, але ж перш, ніж це станеться, багато русів і готів накладуть своїми головами, – з притиском мовив вісник. – Ви ж знаєте, легіонери просто так не здаються. Щодо цесаря Костянтина, то він прекрасно розуміє, в якому стані країна.

– І що ж обіцяє Костянтин? – прямо спитав Дажин.

– По-перше, якщо здолає своїх супротивників і стане імператором, то припинить будь-які військові дії на півдні Арійстану, – посланець на мить замовк, схоже, чекав, як на цю новину відреагує Великий князь.

– Похвально. На місці Костянтина я б пообіцяв те саме, – кивнув головою Дажин і обома руками розгладив густі сивіючі вуса. – Але для цього ще треба стати імператором. Усобиці між претендентами здатні цьому завадити.

– Безумовно. Саме в цьому цесар Костянтин розраховує на ваше сприяння, – вісник, дивлячись прямо в очі князеві, на мить змовк, наче гадав, чи варто далі розповідати.

– Я не проти. Та як він це собі уявляє? – зацікавлено спитав Дажин.

– Великий князь може зробити для Костянтина велику послугу, якщо припинить військові дії на кордонах, якими той опікується. Це возвеличить Костянтина в очах римлян, у нього з'явиться більше шанувальників і можливості посісти трон.

– Мудро, – Дажин здивовано підняв сизі брови, переглянувся з радниками. – І тоді він зможе віддатися боротьбі зі своїми співправителями?

– Я вражений прозірливістю Великого князя, – посол улесливо підхвалював співбесідника, а заодно перевіряв, наскільки гоноровитий Дажин – на цьому теж можна зіграти.

– Хлопче, зараз мова не про мене, а про стосунки між нашими країнами, – Дажин правильно зрозумів улесливість посланця, бо й сам нерідко вдавався до такого способу під час перемовин. – Те, що Костянтин пропонує, до-

бре, але цього замало для налагодження справді дружних стосунків.

– Вам потрібні дари? – вісник бовкнув і тут же прикусив язика, боячись, що князь розгнівається.

Проте Дажин пропустив мимо вух ці слова, тим самим ще сильніше збентежив посла. Він наставив вухо до одного радника, потім до іншого, про щось з ними пошепотівся.

– Золото та дорогоцінності мене менш за все цікавлять, – суворо пробасив князь. – У мене такого добра більше, ніж у всій вашій імперії.

– Тоді що хоче Великий князь? – спантеличений вісник, здавалося, прикипів поглядом до Дажина. Мовляв, що може бути цінніше від усяких багатств.

– Пропоную Костянтину умову, на виконання якої йому не доведеться витратитися, – Дажин виждав хвилю. – Я підтримаю його, якщо він прийме до сповідання й стане розповсюджувати віру Спасителя Світу Буса, мого сина. Його вже визнали більше сотні народів на Заході і Сході.

Запала довга мовчанка. Посланець задумався, потер за вухом, кілька разів переминався з ноги на ногу. Врешті тихо мовив:

– Царю, на це може дати відповідь лише сам Костянтин. Я передам йому вашу пропозицію. Але, знаючи ситуацію в імперії, маю зазначити: якщо він нині прийме православну віру, визнає Буса арійським Спасителем, його звинуватять у зговорі з варварами і навіть у державній зраді. І тоді, звісно, йому не бачити імператорського трону. Це моя думка.

– А я не пропоную зайнятися цим уже зараз. Тут гарячка не потрібна, – доброзичливо усміхнувся Дажин. – Цим він може зайнятися після того, як стане володарем імперії. Але я повинен мати гарантії.

– Як він зможе вам довести про свої наміри запровадити православ'я в майбутньому? – стенив плечима посол.

– Для мене сигналом стануть його дії щодо підтримки аріанства, котре, як мені відомо, набуло широкого розпо-

всюдження в Римі, – Дажин-яр все так же пильно вдивлявся в таємного посланця.

– Яке відношення має аріанство до православ'я? Навіщо воно вам? – щиро дивувався посланець.

– А в ньому дуже багато такого, що перегукується з законами Від. Олександрійський священник Арій – далекоглядний мислитель. Всі його настанови свідчать про те, що він знайомий з Відами. Він уміє відсіяти зерна від полови. Його Ісус такий же пророк, як і наші Кришень, Коляда, а тепер і Бус. І несе ті ж істини, що й наші Віди. Мені також відомо, що в Римі нині багато прибічників Арія, навіть серед аристократів і сенаторів, – Дажин міг би довго розповідати про свою сонячну віру, одначе зрозумів, що не час. І ніби між іншим запропонував: – Якщо Костянтин хоче заручитися підтримкою римлян, нехай поставить олтарі та храми на честь тих легіонерів, які відмовилися нищити християн і наклали головами за Правду. За неї горою стоїть наш арійський Спас.

– Це всі ваші вимоги? – посланець, схоже, не зовсім зрозумів, наскільки це важливо для подальшого утвердження відичного православ'я.

– Хіба цього мало? Віра в Спасителя сильніша за найгостріший меч. Якщо Костянтин належним чином сприйме мої побажання, з часом ми разом зможемо докорінно змінити цей світ, що загруз у безперервних війнах, – Дажин лунко ляснув м'язистими долонями по колінах, даючи зрозуміти, що перемовини закінчені. – На відповідь чекатиму тиждень. Якщо від Костянтина не буде вістей, я розпочну наступ.

– Я все йому передам, – полегшено зітхнув вісник. – А як щодо готів? Чи не почнуть воювати самостійно?

– Це вже мій клопіт, – Дажин випростався. І ще передай: віра в Спасителя Буса здатна зробити нас добрими сусідами на багато століть.

Посланець розкланявся і вийшов з намету.

Через три дні під ранок посол Костянтина знову був у

стані Дажина. Коли його завели до намету, він сходу прорік:

– Великий княже Славії-Русії, cesар Костянтин шле сердечні вітання. Він погодився на всі ваші умови. Ось лист від нього, – ступив до Дажина, та радник пішов на-встріч і взяв листа, розгорнув, хотів подати князеві.

– Читай! – наказав Дажин, суворий і зосереджений.

Лист був написаний руською мовою. Радник читав голосно, повільно. Костянтин славив князя за мудрість, висловлював сподівання на плідну співпрацю в майбутньому. Коли радник змовк, Дажин спитав у посланця:

– Що на словах просив передати cesар?

– Костянтин велів дізнатися, чи допоможе Великий князь, якщо йому знадобиться військова підтримка?

Дажин, не задумуючись, відповів:

– Скільки попросить, стільки й направимо. Я теж надіюсь, що Римська імперія стане другом Великого Арійстану.

Дажин лишився задоволений такою угодою з Костянтином. І вважав це однією із найвизначніших своїх перемог. В котрий раз переконався: словами можна досягти більшого, ніж стрілами та мечами. Він щось шепнув радникові. За кілька хвилин охоронці внесли невисокий похідний стіл, два стільці, тацю з наїдками і дві золочені чари.

– Сідай, добрий віснику, – Дажин кивком вказав на стілець. – Будемо з тобою пити чашу дружби. І вважатимемо, що сам cesар Костянтина поряд.

– Та як же це? У нас не заведено пити з нерівнею, – посланець зніяковів і не знав, як повестися.

– Не тушуйся! Ти попрацював на славу Риму і Арійстану, – мовив Дажин, всідаючись навпроти. – У нас важливі домовленості скріплюються вином. Бо це – радість. Перш за все воїнам – нашим і вашим. Їм не доведеться виймати з піхов мечі, йти у бій, ризикуючи життям. У нас кожна людина – то іскра Божа. І вона має освітлювати Землю настільки, скільки призначено Творцем.

Випили тричі.

– Великий князю, знаєш, коли я розповім, що стукався

з чарою самого Великого князя Арійстану, мій повелитель, цесар Костянтин, мені заздритиме, – зізнався посланець.

– Нехай завидує. Сподіваюся, що і йому захочеться те саме зробити, – гучно, розкотисто засміявся Дажин.

– А, може, й не повірить, – сказав посланець.

– Щоб він не сумнівався, візьми чару, з якої щойно пив, з собою. Як доказ, – щиро запропонував князь і піднявся з-за столика.

Великий князь Дажин-яр дотримав слово, яке дав римському цесарю Костянтину. Він припинив військові вилазки, що раніше здійснювали руськоланські загони на протилежний берег Дунаю. В той же час готи посилили напади на римські кордони Максенція. І в Римі все частіше стали подейкувати, що Максенцій, на відміну від Костянтина, не здатен втримати варварів і заслуговує на відставку. Римське військо пов'язувало свої перемоги з Костянтином і невдовзі проголосило його своїм августом (це сталося 28 жовтня 312 року – **авт.**). І він під схвальні овації увійшов до Риму. Під ноги його коня римляни кидали оберемки квітів і лаврового листя. Костянтин отримав жаданий трон.

А Дажин, забезпечивши спокій на кордоні по Дунай-ріці, вирішив посилити свій вплив на народи Півночі та Сходу – від Варязького моря до сінської землі. Так було здавна. Однак нині обставини змінилися. Чимало народів прагло звільнитися від будь-чийого впливу і жити за своїми законами. На півночі заворушилися готи.

Навесні вождь північних племен Готар захопив частину Русі варязької. Та цього йому вдалося мало. І він з численним військом, добре озброєним, на великих лодіях рушив углиб Русі. Дажину довелося звертатися до волхвів та магів, які вміли управляти природними стихіями. І річки, де зосередилася флотилія Готара, скував не по-весняному сильний мороз. Люди розчавили лодії зловмисників. Їм

нічого не залишалося, як вибратися на сушу.

А там їх піджидали раті воєводи Ягорія Хороброго – так його йменували руси, тобто Георгія Побідоносця. Маючи значно менші сили, ніж у супротивника, він хитрістю заманив нападників на тонкий лід озера. Вдаючи, що відступають, руси розосередилися і побігли на середину озера. Лід потріскував, але не провалювався. Вороги ж у важких кольчугах та шоломах щільним гуртом кинулися за ними. І тут лід почав тріскатися та ламатися. Воїни Готара цілими групами провалювалися у воду, а важке спорядження тягнуло їх на дно. То було страшне видовисько, яке важко назвати битвою. Хоча в пам'яті племен його називали саме так – льодовим побоїщем.

...То ж знову Георгій Побідоносець. Як опинився колишній римський легат у цих північних краях Славії-Русі? Яких тільки сюрпризів часом не підносить невидиме божество добра Доля протягом життя.

А було так. Цар Триєдар, двоюрідний брат Ягорія, багато років назад розпорядився кинути його в яму зі зміями. То була страшна кара. Та Ягорій витримав. І дожив аж до того часу, коли влада в Римі опинилася в руках цесаря Костянтина. Триєдар надто переживав з цього приводу. Та так, що втратив розум. З піною на губах він кидався на людей, аж доки хтось не підсипав йому трутизни. Отак і сконав безславно. Отоді воїни Буса й визволили Ягорія-Ярія. Маючи великий військовий досвід, він попросився до війська Дажин-яра.

– Хочу захищати кордони Русі від злих сусідів. А заодно утверджувати на незорих просторах праведну віру у Спаса Буса – втілення Вишнього на Землі, – сказав він, спересердя сплюнув через ліве плече, щоб таким чином відігнати Недолю.

А тут саме Готар напав на Русь. Ягорій упросив Дажин-яра відправити його туди з ратями. І переміг. І брав участь у відбудові фортець Ладо-град і Слава-град, що захищали землі Аріяни від військ Одинових...

Особливо турбували Великого князя східні кордони. З-поза Ра-ріки, мов зграї вовків, гуни все частіше накидалися на землі руськоланські. І нацьковував їх все той же князь Моріярь, оте втілення бога смерті та чорного змія-дракона. Після підкорення сінських племен (у північно-східному Китаю в 311 році – **авт.**) той Чорняк особисто очолив похід гунів до Семивежжя та Москви-ріки – дуже хотілося обкласти податями угрів та фінів. А на своєму шляху спалював та руйнував руськоланські фортеці. Та на просторах Біловежжя Залеського наткнувся зі своїми ратями на війська Дажин-яра і Буса, який захотів допомогти батькові. За команду Великого князя руськолани, мов буря, кинулися на гунів.

– Ур-ра! (це означало: йдемо із землі Ур до неба Ра – **авт.**) Спаситель Бус з нами! – лунало громоголосе над полем битви.

Гуни побачили над собою в небесах Сварожі раті, що допомагали руськоланам – і тут постаралися волхви, наславши ману на ворогів. І позадкували. Та й там їх чекали непереливки. З двох боків на них напали вершники Ягорія та Сурияра все з тим же кличем:

– Ур-ра! Спаситель Бус з нами!

Отоді на початку квітня під Сімома вежами війська Моріяра були розгромлені вщент. Так колись громовержець Перун здолав Світового Змія, пекельного бога Ящера. Сам Моріярь хотів було сховатися у фортеці Кітежі Суздальському. Та коли й туди почали наближатися раті Дажин-яра, він з невеликим загonom утік до своєї неприступної кам'яниці Моргуль-граду на Вользі. А вже напередодні Ярила, свята Бога весняного Сонця, гунські ратники склали зброю перед руськоланамі і були відпущені додому, давши клятву, що більше не ходитимуть зі зброєю на Руськолань.

Дажин-яр спинив свої раті біля Кітеж-граду (нині м. Володимир – **авт.**). Скликав до палацу місцевого воєводи, де вже були накриті столи для трапези, на раду усіх полковників.

– Свастя, браття православні, побратими мої бойові! – звернувся Великий князь. – Я зібрав вас, щоб подякувати за самовіддану службу! Тепер ви всі переконалися: з іменем Спаса Буса ми непереможні! Богиня Слава з нами!

– Слава Матері Сва! – дружно гукнули воєводи.

– Слава Спасу землі руської!

Арії-руси бучно, з медами та суриною, святкували перемогу над гунами. А під час гулянь захмелілі дружинники, ровесники Буса, стали підколювати його.

– Кажуть, ти вмієш руками хмари розводити? – хитро мружився Славояр. Його так назвали через те, що він любив славити Бога Ярила. – От не вірю – і все! Такого бути не може! Я скільки разів пробував – та хоча б малесенька хмаринонька спинилася. Ти ж у волхвів навчався. Покажи!

Бус розумів, що хлопці не відчепляться, доки не пересвідчаться. Можна відмовитися, але то все одно, що породити в них сумніви. Княжич поглянув на небо. Над головами пливла велика хмара, мов кучугура лискучого снігу. Потер долоню об долоню, направив їх у бік хмари і зашепотів чи то молитву, чи закляття. Минула хвилина, друга. І раптом те біле чудисько, яке встигло перетворитися на дракона, перекинулося і посунуло в зворотному напрямі.

Хлопці були неабияк здивовані. Та на тому випробовування не скінчилися. Білобрисий дружинник, якого кликали Соколом, не відступав:

– А ще розповідають, буцімто ти, Бусе, вмієш перетворюватися на птаха і шугами небесами. Їй-бо, в голові не вкладається.

– Та це дуже просто, – Бус окинув товариша лукавим поглядом і спитав: – А, може, ти хочеш політати, мов сокіл? Раз назвався Соколом, то виправдовуй своє ім'я.

– Та я двома руками за, тільки не вмію, – ніяково відказав юнак.

– То, може, спробуєш? – напосідав Бус.

– Хотіти не шкідливо, але... – сумнівався Сокіл.

– А ти піди он на ту галявинку поряд з крилатим ду-

бом, стань спиною до мене, розправ руки, закрой очі і повторюй: «Я – сокіл». А далі моя справа, – Бус правицею вказав дружиннику місцину.

Той спинився на галявині. Хлопці завмерли у чеканні. Бус знову щось зашепотів. І раптом юнак став перетворюватися на птаха небачених розмірів, заклекотав, мов справжній сокіл, змахнув величезними сірими крилами й піднявся над ліском, зробив три круги і шумливо спустився на землю. В ту ж мить знову став дружинником.

– Хлопці, тільки уявіть – піді мною, як на долоні, увесь Кітеж-град. А ви такі дрібні, наче мурахи. І дерева малі – мов кущі. Оце так диво! Спасибі, Бусе. Про цей політ дітям і онукам розповідатиму, – Сокіл ще довго б потішав дружинників своїми враженнями від польоту, та його балаканину спинив Сава-Тур. Високий, широкий у плечах, кулаки, як дві кувалди. В бою він орудував дерев'яною булавою розмірами, як круп коня, і вимахував нею наліво й направо, ніби іграшкою. Такого не кожний кінь понесе.

– Бусе, а давай з тобою позмагаємося, – забасив він. – Я премудростей волхвів не відаю, проте силою мене Бог нагородив – усім би дружинникам таку. Можемо, навіть, поспорити.

– На що? – повеселів Бус.

– На бочку меду! – Сава-Тур простягнув княжичу здоровенну долоню.

– Мед швидко з ніг валить. Давай краще на бочку сурини, – запропонував княжич.

– Ти що, Бусе, меду жалкуєш для побратимів? – гмикнув Сава-Тур.

– Ні, я боюся, що ти стільки меду не роздобудеш у цих краях, – віджартувався Бус.

– Ну, гаразд, пригощу хлопців твоєю суриною, – погодився велетень. – Розступіться, браття. Бо в мене дуже важка рука.

Дружинники півколом оточили Буса і Саву-Тура. Між собою стиха перемовлялися:

– Ніхто в Кияр-граді перед цим богатуром на змаганнях не міг устояти.

Сава-Тур обійшов Буса, чи не вдвічі меншого, і примирливо спитав:

– Княжичу, може, зараз підемо за твоєю суриною. Я й бочечку допоможу викотити.

– Багато балакаєш, побратиме. Краще наступай! – порадив Бус.

Сава-Тур голосно крякнув, розчепірів пальці, готуючись ухопити княжича. І коли до супротивника залишилася відстань у чотири лікті, він зненацька спинився, мов укопаний. Сіпнувся в один бік – ні з місця, в інший – те саме. Замахнувся кулаком, намагаючись дістати Буса, та в такій позі і заляк. А потім сталося неймовірне. Княжич зробив два кроки вперед – і Сава-Тур відступив на стільки ж. Княжич відступив на два кроки – і силач подався за ним. Та потім Бус змахнув поперед себе руками – і Сава-Тур усією своєю вагою впав сідницями на зелену соковиту траву. Сидів і безтямно водив зіницями.

Бус підійшов, подав руку і, мов пушинку, підняв на ноги.

– Сила потрібна. Та не тільки в ній щастя, – сказав.

– Та бачу. Власним задком переконався, – буркнув силач.

– Так що коти сюди свою сурину! – підначували дружинники Саву-Тура.

Той обтрушував шаровари, особливо ретельно ззаду, де пристала трав'яна зелень. А потім спитав:

– Бусе, а чому б волхвам не навчити отим чудасіям усіх дружинників? Вийшли б вони на поле бою, пролепетали заклинання, помахали руками – і вороги розбіглися, мов мишенята.

– Може б і так. Але якщо всі воїни оволодіють такими прийомами, то ти уявляєш, якою буде війна – вселенська. Люди б самі себе знищили. Бо надто багато ще зла, заздросців у їхніх душах. Боги правильно чинять, приховуючи великі знання, що є у Відах, – розтовкмачував Бус.

– Мабуть, в цьому їхня мудрість, – гучно зітхнув Сава-Тур і скомандував: – Гайда, хлопці, пити сурину.

Після тієї поразки становище Моріяра, якого навколишні племена все частіше називали не інакше, як Змій Горинич, було не менш загрозливим, ніж під Морабанградом, де він потрапив у полон до римських легіонерів Ягорія. Тоді легат його пощадив завдяки Навні.

Моріяр у розпачі. В своїй фортеці Моргуль-град він годинами сидів у кімнаті серед чучел, щось їм розповідав, несамовито жестикулюючи, бубонів якісь заклинання – наче прагнув зібрати усі темні сили на свій захист. Хотів було знову підняти гунів у похід проти Великого князя. Та ті відмовлялися навіть за велику винагороду. Вони боялися, що Спас Бус покарає їх і їхні роди до сьомого коліна. Хоч це не так. У Спаса були тільки добрі наміри. Та гуни саме так подейкували.

Безліч варіантів свого спасіння перебрав Моріяр. І зрозумів, що вихід один – треба йти на поклон до Дажин-яра та укладати мир. Одначе розумів, що правитель Арійстану не повірить йому. Надто багато він брехав та зраджував. А там же ще й брати Ягорій та Сурияр – не пробачать йому тортур та приниження. Юний Бус, праведна душа, якому він ще не встиг насолити, може й зглянеться, але то не велика надія. Тим більше, що у свій час під тиском Ягорія Моріяр прийняв не Бусову віру, а іудо-християнську. Тепер Ягорій віддано служить арійському Спасу, хоч не так давно шанував Ісуса Христа. А він, Моріяр, ні в якого Бога не вірить, хіба що в Чорного Змія, якого гуни називають Джель.

І тут, мов блискавка, сяйнув здогад: слід відправити Навну з посланням до Дажина. Тільки вона може врятувати його, Моріяра, від помсти. Правда, протягом останніх років стосунки з нею не склалися. Він наче забув про неї. Давно перестав приходити до її опочивальні. Не було

бажання. Роки брали своє – за плечима майже сотня літ. А в ній, хоч вона народила йому трьох синів, все ще бурлила кров берендейської поляниці-косачки. Навна була від нього втричі молодша. Їй, як кожній жінці, хотілося ласки, шанування. Після тортур Сурияра, якого врятував Бус на Єдинорожці, стала замкненою, з чоловіком майже не спілкувалася. Присвятила себе дітям. Буримир, син Дажина, хлопець ставний, добрий, допитливий, схожий на свого батька, був її улюбленцем.

Тепер Моріяр гадав, як умовити Навну поїхати у стан руськоланів. Він сам улесливо покликав її до своєї робочої кімнати. Попросив сісти.

– Ти прости, дружинонько моя мила, – почав він з теплом у голосі, якого вона не чула давним-давно. – На віку, як на довгій ниві. Як би там не було, а ми одна сім'я. Я вже в літах. Треба б комусь передати владу. Хоча б Буримиру – метикуватий парубок. Як син Дажин-яра він має право претендувати на землі Арійстану. Бо ж і Дажин не вічний. І йому вже майже сто літ. Ти ж завжди бажала бути царицею цариць. Гарна мрія. На жаль, я не дав тобі змоги насолодитися цим титулом у повній мірі – завадили безперервні війни.

Навна, загорнута в темний платок з великими різнобарвними квітами, мерзлякувато щулилася в кріслі, навіть не озвалася, не підвела очі на чоловіка. Проте слухала уважно. Та після останніх слів не втерпіла:

– Та ти ж своїми дурощами викликаєш оті війни! Яку сутичку не візьми – пов'язана з тобою, з твоїм гонором, твоєю жадібністю.

– Мораво, царице цариць, зараз не час сперечатися. Я думаю не стільки про себе, як про тебе та дітей. Як складеться їхня доля, залежить від нас, їхніх батьків. Ти бачиш, в якій халепі я опинився. І тебе з дітьми в неї втягнув, – все так же з каяттям у голосі розважливо просторікував Моріяр. – Я все це для вас дбав.

– Краще б не клопотався – не стала б я з дітьми залож-

ницею у власному домі, – з досадою випалила Навна. – Ти скажи, навіщо мене привіз сюди?

– От що, голубко моя сизокрила, я надумав. Пропоную тобі, моя царице, заради майбутнього наших діточок відправитися з оцим посланням до Дажин-яра, – Моріяр взяв до руки лист пергаменту. – Тільки ти здатна владнати справу.

При згадці про Дажина Навна оживилася, якимсь дивним потаємним вогником зблиснули її смарагдові очі. І в грудях затепліло. Багато літ вона не бачила свого першого мужа. Це ціла вічність. Та не забула його ніжні ласки й палкі цілунки. Вона тоді чар-зіллям, що приготувала Марлінка, привернула його до себе. Та, схоже, сама себе причаклувала. Всі ці роки він поставав у думках та мріях. Приходив до неї у сні, і вони кохалися до безтями. А коли просипалася, мріяла, щоб так сталося в Яві. І навіть у перші подружні роки, віддаючись Моріяру, вона уявляла Дажина. Потім картала себе, каялася, плакала і жалілася на Недолю.

– Знову я повинна тебе виручати? Моріяре, а ти не боїшся, що я спокушу Великого князя, або він мене? – Навна хотіла побачити, яке враження справлять на чоловіка її слова, і вкотре переконатися у його справжніх почуттях.

Моріяра це трохи спантеличило. Він гуцнув у крісло, крякнув, як селезень, і, кусаючи губи, відчужено прохрипів:

– Ти сама знаєш, як ліпше вчинити. Ми уже не в такому віці...

– Ти даєш мені право діяти на свій розсуд? – спитала Навна з лукавинкою в голосі.

– Звичайно. Ти ж цариця цариць, – ховаючи очі, бай-дуже відказав чоловік.

Навна зрозуміла, що Моріяр зовсім не дорожить нею. Це її дратувало й принижувало. Бо її мужу важливе лише власне спасіння. Будь-якою ціною. Він годен торгувати навіть її честю та гідністю. Так він вчиняв завжди. Люди для нього були засобом для досягнення своєї мети. Та

хоча б благодійної, а то ж... З іншого боку, Моріяр визнавав значимість і силу Навни. А це означає, що віднині не він, а вона буде наказувати, як та що робити у царстві. Це її заспокоювало.

– Що ж, коли іншого виходу немає, подамся очаровувати Володаря Всесвіту, – насмішкувато кинула Навна, випросталася і гучно розреготалася. Та так і пішла з кімнати, хряпнувши стулками дверей.

Моріяр у злості пожбуривав фарфорову статуетку, яку він відібрав у китайського багача під час походу з гунами до Сіньського краю. Вона розлетілася на друзки.

Коли Дажин-яру, що мешкав у маєтку намісника на найвищій кітежській горі Студениці, сповістили, що від Моріяра прибув гонець, він не здивувався. Переможений має просити. А то вже право переможця – зважати на ті прохання, чи послати під три чорти. Але, дізнавшись, що то жінка, Великий князь зненацька заметушився. В голові дзенькнуло: «Навна!» І як у воду дивився.

Вона постала на порозі. Така ж ладна, струнка, в глибоких зелених очах з-під тонких брів струменів все той же невгамовний блиск, що діставав до серця. Квіччастий платок на її голові так пов'язаний, що нагадував корону. А довгий темний плащ, звужений у талії, оторочений соболиними тасьмами і вишитий спереду золотими нитями, підкреслював її гнучку постать. У грудях Дажина здійнялася колотнеча, яку він не міг вгамувати.

– Вітаю царицю цариць на землі Арійстану! – Дажин пішов назустріч, розвівши руки для обіймів. – Ти така ж гарна, як і багато літ тому.

– Дуже рада знову бачити Володаря Всесвіту, Великого князя Дажин-яра у здоров'ї та силі! – Навна торкнулася щокою його щоки.

І від того доторку тілом Дажина прокотилася тепла хвиля – як колись, у перші їхні стрічі. Він кивнув двом служ-

кам – і вони допомогли Навні зняти верхню одіж. Вона розв'язала платок – і на високі груди впала туга коса чорного волосся, що пахло любистком та ромашкою.

– А тепер почоломкаємося! – Дажин знову захотів відчути чари колишньої своєї любки. Злегка обійняв її стан. І зрозумів: ні час, ні відстань не спроможні погасити ту неймовірно солодку хвилю. Звісно, вона прибула з місією рятівниці отого пройдисвіта Моріяра. Але зараз, тримаючи її в своїх руках, в нього виникали зовсім інші думки й бажання. Він підвів її до столика, за яким мали відбутися перемовини. Запропонував просте крісло, сплетене з верболозу. Сам у такому ж вмовстився навпроти. Махнув двом служкам, мовляв, можете бути вільні.

– Після такої далекої поїздки слід збадьоритися, – і налив у глибокі чари сурину. – Цей напій, який так полюбляв твій батько Вольга-сар, зніме втому, прояснить мозок, поліпшить настрої. І знову ти згадаєш свою далеку Берендейщину.

– Я вже згадала, – Навна, смакуючи сурину, з веселою усмішкою вдивлялася в князя. Він такий же міцний, рум'янець на щоках і в карих очах мерехтливе полум'я. Він уже в літах, за віком трохи молодший від Моріяра. Та її чоловікові, згорбленому сморчку, далеко до нього, як куцо-му до зайця. Який смішний той довгий чуб за лівим вухом, щоправда, зовсім посивілий. – Так і стоять перед очима наші зустрічі у довгі зимові ночі. То були найсолодші години в моєму житті. То була казка, яка завжди зі мною.

Князь відчував, що розмова пішла не в ту сторону. Та ті давні спогади, мов чарівний сон, спливали в пам'яті, змушували радісно битися серце. Він, ніби зачарований, не зводив з Навни очей. Передчував – щось має статися. Зараз. Через кілька хвилин.

– А знаєш, мій милий князю, я й досі тебе кохаю, – Навна, тримаючи в руці чару, соромливо опустила очі. – Ти мені снишся. Я стільки разів у снах кохалася з тобою, та мені зараз навіть не соромно про це казати. Ти завжди пе-

реді мною. Ти мені весь світ затулив – і я бачу лише тебе.

Навна вимовляла кожне слово пристрасно, натхненно, задушевно. І невситима жага огортала Дажина. Їхні погляди стрілися.

Дажин надпив напій і повільно поставив на стіл свою чару. Підійшов до Навни. Взяв з її рук чару і так же неквапно опустив поряд з своєю. А потім рвучко підхопив на руки Навну і поніс у покої. Вона, як і колись, руками оповила шию:

– Ти такий же жагучий, як раніше, мій коханий. Ти – моє щастя.

В опочивальні Дажин почав швидко її роздягати. Не так, як колись у Вольгиній хаті, і не так, як на галявині біля заростів папороті. Він майже розривав на ній нижню одіж. Та їй було приємно – це робить любий муж. Навна ніжно хихикала у передчутті блаженства, на яке вона так довго чекала. В свою чергу так же рвійно, нетерпеливо розсупонювала його вишиванку. Цього разу він не ставив її на край ліжка, не цілував лоскїтливо з ніг до шиї та губ. А владно поклав на спину, провів по стегнах. Рука його на мить спинилася на грудях і попливла нижче. І якби Навна не жадала його так палко, то їхня близькість була б схожою на гвалтування. Але вона сама прагла якомога швидше відчутти ті незбагненні солодощі. Вони обоє аж постогнували від задоволення...

Вже потім, лежачи, як колись, на м'язистому Дажиновому плечі, Навна ластилася:

– Ми з тобою, Великий князю, мабуть, збожеволіли. Тільки стрілися – і в ліжку. Серед білого дня. Одначе, як приємно! Я зараз така щаслива! Мені літати хочеться! Нарешті мої сни здійснилися! Який же ти в мене гарячий!

– Я теж давно чекав цієї миті. Хоч не розумію – чому. Чому мене до тебе так тягне? – Дажин нахилився над Навною і тільки тепер почав пристрасно вицілювати її тіло від шиї до персів. – Вони в тебе такі ж туті, як і два десятиліття назад.

– Для тебе берегла, мій орле сизокрилий, – Навна мліла від його доторків.

Він колючими вусами лоскотав її живіт, стегна. Навна звивалася у нестямі. І вони знову кохалися. І знову, лежачи на його плечі, вона шепотіла:

– Як би нам хороше було протягом усіх тих літ, що zostалися позаду.

І раптом захлипала. Їй стало жаль себе за те, що стільки часу розтринькала на Моріяра, людину ницу, безсоромну, жорстоку, яка дбає лише про власне благополуччя та владу над народами.

– Я б зараз з радістю пішла з тобою на край світу, – щільніше пригорнулася до Дажина.

– Аби бути царицею цариць? – він жартома нагадав про давню мрію Навни.

– Ні, любий. Щоб тільки бути з тобою, кохати тебе, дбати про тебе, – щиро сказала Навна, нишком витираючи непрошену сльозу, що покотилася щокою.

– Мені приємно таке чути від тебе. Ти змінилася на краще, – Дажин ніжно погладжував її плече.

– І знаєш, що цьому сприяло? – Навна оперлася на лікоть, хотіла зазирнути в очі Дажина, та вони були закриті. – Віра у Спаса, твого сина Буса Білояра. Він здатен змінити світ. Я переконалася в силі, коли він на Єдинорожці звільнив Сурияра. Він здатен здолати дракона Чорнобога. І тоді запанує любов на землі.

– Це станеться тоді, коли всі племена і народи – руськолани, гуни, готи, парси, ромеї – почнуть вклонятися Спасу, оберуть шлях, який позначено у Відах. Саме про це я й дбаю. Віра в Спаса обов'язково стане всенародною. З часом люди зрозуміють, що в цьому їхній порятунок.

Помовчали.

– Які ж ми з тобою смішні. Навіть у постелі балакаємо про вселенські справи, – Навна ніжними пальчиками перебирала густе, ще темне волосся на грудях Дажина.

– Ти права. Давай краще поговоримо про нас. Бо ж

стільки води утекло, – погодився князь. – То скільки в тебе діточок?

– Четверо. Один твій – Буримир. Ви так схожі – як дві краплі води. А в тебе? – спитала й затихла.

– У мене більше – дванадцять. Як і передрікали волхви.

– І всі від Миліди?

– Двоє від першої дружини Корсуні Златогорки – донька Аскинія, дружина готського вождя Аталареха, і син Златогор, кам-відун. От повідаю заміж Милідиних доньок, оженою синів та й піду на супокій.

– Кому ж збираєшся свої безмежні володіння передавати? – насторожилася Навна.

– Звісно, кому – Бусу.

Навну це неабияк збентежило. Вона, покусуючи верхню губку, звелася на коліна над Дажиним. Він же зумисно продовжував лежати з закритими очима, тільки вії посіпувалися.

– Але Бусу небесами призначено бути Спасом, а не князем. Який з нього воїн? – в голосі Навни забриніли нотки невдоволення.

– Дивно. Хіба Спас не може бути князем? Відаючи про його здібності, рада волхвів та віче погодяться на його обрання. Зараз він проходить науку, яка нікому й не снилася. Він уже вміє спиняти бурю, розганяти хмари, ставати вовком чи орлом, створювати марево на шляху чужинців. Скоро пройде посвячення у відуни, – Дажин не хотів піднімати вії, щоб не стрітися з вимогливим поглядом Навни.

– Милій, але ж у тебе є й інший син, майже ровесник Буса – Буримир, – Навна посіпувала волохаті груди князя.

– Так, але він вихований, як і всі гуни, язичником. Він хоч знає, що таке Віди? – Дажин теж сів на ліжкові.

– Звичайно, любий. Буримир сповідує вчення Буса. Я його до цього навернула, – Навна припала до його грудей.

– Похвально. Але цього замало. Має бути довір'я усіх вождів, усіх родів, – Дажин розумів, до чого хилить Навна і починав дратуватися.

– Буримиру самою долею призначено князювати в

Руськолані, як твоєму спадкоємцеві, – все ще лагідно та стримано шепотіла Навна. – Було б добре, якби Бус зайняв трон небесний, а Буримир – земний. Уявляєш – обидва наші сини володіли б Всесвітом! А ми з тобою тільки раділи б тому.

– Ну, ти ж і лисиця! Умієш переконувати, – Дажин хотів її обійняти, та вона тихо визволилась.

– Якби ти взяв мене за дружину, то досягнув би ще більшої влади! – знову заластилася Навна.

– Мені досить і тієї, що маю, – показав ребром долоні на рівні кадика. – Інколи більше, ніж треба. А щодо дружини, то Миліда мене повністю влаштовує: сумирна, спокійна, надійна, невибаглива. До того ж, вона мати Спаса – Богоматір.

При згадці про Миліду, свою родичку теж із берендейського роду, Навна насупилася. На її вилицях запульсували жилки. Рученята стислися в кулачки. Навна відсторонилася від Дажина й почала одягатися. Він також.

І вже коли вийшли до вітальні, сіли за столик, Дажин, наливаючи в чари суринау, заговорив:

– Так от щодо Буримира. Спасибі, що у нас він є. Але князем Арійстану його не оберуть. Навіть, якби я просив раду старійшин і віче. То ж давай про це більше не говорити. Але я от як міркую. Буде значно краще, якщо Буримир, прямуючи шляхом Спаса, стане гунським князем. Можливо, й за підтримки Моріяра. І якщо наші сини Бус і Буримир з часом укладуть угоду про мир і дружбу між руськоланами та гунами, то буде найвизначніша подія на Землі. Їх ніхто не здолає. Навпаки, усі прагнутимуть з ними дружити. Отаке в мене до тебе прохання.

Навна на знак згоди лише знехотя кивала головою. Вона розуміла – Дажин правий. Він міркує не вигодами власного роду, а усіх народів, якими опікується. У нього талант, який і має бути у володаря золотого арійського трону.

– Сподіваюсь, так і буде. Буримир – великий шану-

вальник Спаса, – і підняла чару з суриною. – Нехай боги Ірію їм допомагають.

А перегода спитала напівжартома:

– Любий мій, чому ти сьогодні жодного разу не сказав, що кохаєш мене? Хіба я того не достойна?

Дажин важко зітхнув:

– З мого боку таке признання виглядало б не щирим. Бо я Миліду люблю.

– Знову ця Миліда лежить, мов камінь, на моїй дорозі! – аж сплеснула руками Навна. – Через неї усе моє життя пішло шкереберть! Тоді скажи, чому ти, кохаючи її, зі мною ліг у ліжко?

– Деколи я сам собі ставлю таке запитання, згадуючи тебе, – Дажин стенив плечима. – Тягне мене до тебе якась невидима сила. Як побачу тебе – жадаю, ніби хлопчисько.

– А хочеш, я розповім, що то за сила? Втім, ти володієш багатьма знаннями, що дарували волхви та Боги, то міг й сам здогадатися, – Навна втупила очі в князя. – Пригадай ту чару з вином, яке я тобі принесла. Доки ти віддавав накази своїм охоронцям, я влила у твій кубок чар-зілля, що мені приготувала Марлінка, донька Берендея, дружина Вахромея Другого. Ти випив – і не встояв переді мною. Ото ж та настоянка й досі принаджує нас одне до одного. І мене навіть сильніше, ніж тебе. Тільки різниця в тому, що я тебе кохаю, а ти мене ні. Тому й не знаходяться в тебе для мене ніжні слова.

– Он звідки вітер дме! Що ж, попрошу Марлінку зняти з мене ті чари, – віджартувався князь.

– Е-е, не допоможе тобі Марлінка – пішла у світ пращурів. Так що будемо ми до кінця днів тією мотузкою зв'язані. Втім, мене це не обтяжує і, навіть, приємно, – весело заусміхалася Навна.

– Не бачу тут нічого смішного, – підвищив голос Дажин. – Звернуся до кама-відуна – він зніме ті чари.

– І тоді постраждаю я, як замовниця того зілля, – попередила Навна. – Ти ж не бажаєш мені нещастя?

– Звісно, ні. Навпаки, хотів би, щоб життя тебе радувало, – знову зітхнув князь.

– Не клопочись тим. Я більше тобі не надокучатиму. Чує моє серце, це наша остання зустріч на цьому світі. А ті Марлінчині чари самі собою зникнуть, – і ясна посмішка прикрасила її одухотворене обличчя.

– То ти, дівчинко моя, завітала до мене за тим, щоб оце сказати? – князь підлив їй ще сурини.

Навна витягла з потаємної кишені своєї барвистої сукні пергамент і простягнула Дажину.

Він швидко пробіг його очима.

– Так-так, значить, твій чоловік знову пропонує укласти з ним мирову угоду. А як же попередня? – Дажин різко зіскочив на ноги і заходив кімнатою. – Скільки можна прощати отому виродкові?!

– Великий княже, ти ж знаєш, чому Моріяр пішов війною. Він дізнався від волхвів, які йшли уклонитися Спасу, що я вагітна Буримиром. Від тебе, Володарю Всесвіту, – Навна теж піднялася, стала навпроти Дажина. – Хіба ти вчинив би інакше? Якщо відверто, то я винна. Мене й карай. Від твоєї руки я залюбки розстануся з оцим світом, який мені остогиднув.

– Гаразд, заспокойся. І присядь ще, будь ласка, – Дажин всадовив її силою. І заходив туди-сюди: – Якщо я прощу його, як це розцінять старійшини. Врешті, як на це подивляться мої племінники Ягорій та Сурияр, яких зрадив та мордував твій муж?

– А навіщо виправдовуватися? Ти ж князь. Твоє слово – закон, – наполягала Навна.

– Це у царів так. А князь має відзвітувати про свої вчинки перед радою старійшин і віче. Не мною прийнято такий покон, не мені його й порушувати, – Дажин спинився, узяв за плечі Навну: – Ех, любко ти моя безталанна! Тільки зважаючи на твоє прохання, я прощу отого головоріза.

Навна схилила голову йому на груди. І знову невситима жага гойднулася в його тілі. Він легенько відсторонив оцю

жінку, яку, як він подумав, Недоля загнала в глухий кут.

– Я спиню своє військо. Але тільки на час сівби та жнив. Так здавна повелося у нашому хлібному краї, – сумно мовив він. – І ще одна умова. Моріяр повинен видати свою доньку він першої дружини Заремиру за мого племінника Сурияра. Сподіваюсь, якщо породичаємося, він перестане точити зуби на Арійстан. Тільки так і не інакше! На Купала й справимо весілля.

– Я навіть не гадала, що ти такий мудрий та великодушний. Як би я хотіла бути на місці Миліди, – уже вкотре тяжко зітхнула Навна. – А скажи мені наостанок, мій коханий: якби поряд не було Миліди, ти б узяв мене за дружину?

– Можливо. Хоч який з мене женишок – старий сивий дід. Тобі б молодого та гарного жеребчика, – засміявся Дажин.

– Як люди правильно кажуть: старий кінь борозну не зіпсує. Спасибі, тобі, Великий княже, за все. Пора й додому. Хоч який то дім – нічліжка, – Навна пристрасно розцілувала князя в обидві щоки.

Дажин гукнув служок. Вони допомогли Навні зодягти плащ. Уже в дверях вона спитала:

– Значить, не відцурався б від мене? – і, загадково усміхнувшись, вийшла.

Дажин не надав особливого значення тим її словам. А Навна сприйняла їх, як сигнал до дії.

Повернувшись до Моргуль-граду, Навна все в тій же кімнаті з чучелами розповіла про умови Дажин-яра для перемир'я. Звісно, про свою близьку стрічу з Великим князем промовчала. Моріяр, уважно вислухавши, розлютився. Сновигав від одного чучела до іншого і кожному по черзі горланив:

– Ти тільки уяви! Мені, завойовникові Китаю, підкорювачеві безлічі племен на просторах Б'ярми, якийсь арійський князьок укажує, як жити! Годі! Я зберу усіх гунів,

кину на його кордони і зітру Арійстан разом з Антією, Венедією та Готією з лиця землі!

Навна спочатку байдуже споглядала всі оті викрутаси мужа, та врешті не втерпіла і залиvisto розреготалася:

– Оте все, що ти втовкмачуєш чучелам, розкажи Дажин-яру! – від сміху у неї аж сльози виступили. – Інакше, чого доброго, сам чучелом станеш.

Моріяр спинився і завмер, не зводячи палаючих очей з дружини. Потім безсило опустився на лаву поряд з Навною.

– Це ж яке приниження для мене – віддавати заміж єдину доньку, мою ненаглядну Заремиру, за руса, якого колись хотів розіпнути на кедрі, мов бурундука, – Моріяр кудлав на голові свої сизі пасма волосся.

– У тебе, чоловіче, немає іншого виходу, – почала Навна здалеку. – Доки збереш гунське військо, Дажин-яр пожене тебе аж до Китайської стіни і відбере усі твої багатства. Послухай мою пораду – віддай Заремиру за Сурияра.

Моріяр аж зубами скреготнув. Навна почула, та все ж продовжила:

– Гадаю, доньці твоїй, що засиділася у дівках, буде хороше з Сурияром. Він чоловік добрий, розсудливий, нерозбещений, турботливий. А це для будь-якої жінки найважливіше. Так що за неї можеш бути спокійний.

– Та як уявлю, що вона народжуватиме аланів, яких я терпіти не можу, мені не по собі стає! – потрясав кулаками і сивою тонкою борідкою Моріяр.

– А мене ж терпиш, хоча я теж із аріїв, із берендеїв, – нагадала Навна. – Всі ми Божі діти. А твоя незгода – то гординя, а точніше старечі вибрики. Погодишся – і зможеш відплатити за приниження.

– Як? – аж підскочив ошелешений Моріяр.

– На отому весіллі можна буде викрасти дружину Дажин-яра Миліду, яку він кохає дужче... – Навна спинилася, ледве не бовкнула, що кохає сильніше, ніж її, царицю цариць. І продовжила: – То буде найболючіший удар для Великого князя.

– Цікаво. Ану, докладніше, – вступився в дружину Моріяр, блискаючи холодними очима.

– Ми наймемо слуг, які на весіллі підмішають господарям та гостям у меди суряний сік із макових квітів. Їх усіх здолає глибокий сон. А ти з вірними людьми викрадеш сплячу Миліду і ув'язниш у підземеллях Моргуль-граду, – спокійно пояснювала Навна. І з насолодою думала про те, як після пропажі дружини, Дажин-яр поєднається з нею.

– Що з тобою сталося, жіночко моя ненаглядна? – дивувався Моріяр. – То ти, мов тигриця, захищала все, що пов'язане з руськоланами, а тепер сама отаке пропонуєш.

– Я про тебе клопочуся, – лукавила Навна. – Я ж цариця цариць!

– А як же твоя віра в Спаса Буса? Адже пропонуєш викрасти не кого-небудь, а Богородицю, – Моріяр ніяк не міг второпати забаганку дружини.

– Вона така ж жінка, як і я. Їй просто повезло народити малюка, в якого втілився Спаситель. І все. На її місці могла бути я чи інша жінка, – розмірковувала Навна, ховаючи очі.

– З якою насолодою я відомщу Дажин-яру! – на радощах Моріяр розвернувся і з розмаху тицьнув дулю чучелу велетенського бурого ведмедя.

Навна усім тілом аж затряслася від реготу.

Напередодні свята Купала, коли вже все було готове до весілля, Дажин зібрався до Білих гір. Якщо не заважали походи, він щороку пішки простував від Кияр-граду до садів Ірійських, повторюючи мантри, щиросердо молився і таким чином очищувався від усякої скверни, прокльонів та задрощів, що начіплялися, мов невидимі реп'яхи.

Миліда його відмовляла. Казала, що незручно перед сватами – Моріяром та Навною. Та й Бус за давнім звичаєм у шосте саме на Купала мав одружитися. Багатоженство Дажину завжди було не до вподоби, хоч він і сам не безгрішний. За законом Сварога руси мали одну дружину.

Князь міркував: якщо Бог – то любов, то її можна дарувати тільки одній жінці, а жінка – одному чоловікові. І тоді кохання подвоюється, множитья, стає безмежним. Якщо любов розривати на частини – вона на стільки ж дробиться і може стати такою дрібною, як галька чи пісок.

Та Дажин з розумінням ставився до того, що навколишні князі вважали за честь поріднитися зі Спасом – новим втіленням Дажбога, Кришня, Коляди. А в юного Сварожича любов безмірна. Він також розумів, чому багатії так наполегливо пропонують своїх доньок. Бо, за повір'ям, діти, зачаті саме у дні літнього сонцестояння, народжуються на Великдень, на весняне рівнодення, – здорові, розумні та гарні. А якщо вони народять від Спаса, то їхні нащадки матимуть здібності, у сотні разів потужніші, ніж у простих смертних. Принаймні, у це вірили.

Нині один із берендейських князів видавав за Буса свою доньку.

– Без мене справляться, – усміхався Дажин на доводи Миліди, яка просила його все ж зостатися. Та йому не хотілося ще раз стрічатися з Навною в присутності дружини, тим більше з отим Змієм Гориничем – Моріяром. – Мені пора очиститися, бо пропаду. І не переживай. Ти під опікою Спаса Буса, кама Златогора, відуна-воєводи Сурияра. Ніколи тобі буде сумувати, моя голубко. Тут у тебе, моя люба, гамірливий виводок – наших восьмеро та шестеро Бусових малюків. Діти та онуки тебе розрадіть. Та й землі ці для тебе рідні. Тут господарював твій батько Асень Мудрий, а ще раніше – прадід Берендей-сар. Рідна земля й сил додає, й душу збагачує.

– Що ж, нехай Боги Ірію тебе оберігають, мій соколе, – зітхнула Миліда, цілуючи його на прощання у щоку.

До них підскочила весела юрба малолітніх дітей та онуків, взялися за руки і закружляли навколо. Дажин по черзі вихоплював з гурту малюків, цілував ланіти і наставляв:

– Слухайтеся Богоматір Миліду! І добре навчайтеся всьому, що дають волхви. Повернуса – кожного перевірю.

Так що начувайтесь!

За ворітьми його вже чекала вервечка кибиток та великий загін вершників на чолі з Ягорієм.

І от настало свято Купала – весільна пора. В цих берендейських краях його особливо шанували. Парубки і дівчата у вишиванках. Музики, вінки, кострища, безугавний сміх, радість. Безкінечні купальські хороводи, пісні, ігри. І все пов'язано з вогнем та водою, коханням і щастям. Бо всі знали: купальський вогонь спалює усе зле, а вода додає сили, здоров'я, благополуччя. То ж як не стрибнути через вогонь та не оббризкати себе та сусідів...

З високого пагорба над річкою волхв Златогор, піднявши крючкувату гирлигу, просторікував:

– В цю святкову найкоротшу купальську ніч Бог Сварог відкриває небесну браму – і всі молитви та прохання людей чують Боги Ірію. То ж моліться в ім'я Отця Сварога, Сина Перуна і Святого Духа Велеса! І вам воздасться. І ви отримаєте благодать Божу, якщо підете Шляхом Праві! Бог – то любов! То ж паруйтеся, кохайтеся, народжуйте любих діток, продовжуйте наш арійський рід від віку до віку! І знайте: сьогодні Спас разом з вами, серед вас і в вас! Істинно так! ОУМ!

Бус разом з місцевою берендейською князівною Ясунею у яскравих вінках із польових квітів пустував до самозабуття – наче вони й не княжі діти. Батьки Ясуні потурали тим іграм. Бо то велика честь – мати онука від самого Спаса.

Таких бучних веселощів, як у Кітежі, у його рідному Кияр-граді Бусу не доводилося бачити, хоч там теж шанували Купайла. Він з князівною тричі перестрибнув через вогонь, не роз'єднавши рук – і відтепер їх вітали як наречених. Ясуня з берега кинула свій вінок у річку – Бус шубовснув у воду і, мокрий та щасливий, дістав його. Вона у довгій білій сукні з магічними берендейськими орнаментами була схожа на ясний місяць, а в очах її світилися

яскраві зорі. Бус ошалів від пристрасті.

І тільки опівночі, знеможені веселощами, молодята обійнялися і повагом крутою стежиною подалися від берега до палацу. Їх супроводжували гамірливі гурти юнаків та дівчат. Там у просторій залі уже гримотіло, співало й витанцьовувало весілля. Бус з Ясунею сіли на свої місця поряд з молодятами – Сурияром та Заремирою. Їх теж щиро вітали, на їх честь проголошували здравиці, бажали достатку та багато діток. Дзвеніли кубки. В них не вибували меди, які підливали урочисто вбрані слуги – як з боку сватів, так і нареченої.

Та скоро молодих відвели до опочивалень. А гості продовжували пити меди, співати пісень, розказувати небилиці. Невдовзі чимало гостей порозходилося, а ті, що залишилися, заснули прямо за столами чи на лавах. Догулялися...

– Пора! – шепнула Навна. Моріяр з двома охоронцями тихо прочинили двері до кімнати Миліди. Вона, як і всі, зморена маковим зіллям, міцно спала. Двоє молодиків загорнули її в простирадла. І крізь відчинене вікно передали ще двом слугам. Обережно поклали її в кибитку і разом з іншими возами, на яких роз'їжджалися гості, вивезли за місто. І коли Кітеж-град Залеський розтанув у нічній млі, слуги погнали коней. За кілька верст у густому лісі на них чекав загін вершників – то були гуни, переодягнені у слав'янську одіж. Коні несли їх до Моргуль-граду на Вользі.

А вранці волхв Златогор на майдані біля палацу згукував людей і кропив трав'янистим віхтем кожного, хто підходив. І при цьому наставляв:

– Сонце високо зійшло – усім радість принесло! Умивайтеся промінням і першою водою – матимете міхи щастя з горою!

Потім підізвав молоду служницю і шепнув:

– А поклич-но, дочко, Богоматір Миліду та молодят. Щось вони розіспалися.

Служниця шмигнула в палац і за хвилину з криком вискочила:

– Богоматері немає!

– Як це немає?! – вигукнув Златогор і прожогом влетів в палац. Усіх підняв на ноги. Вигулькнули Сурияр з Заремирою, Бус з Ясунею. Увесь палац оббігали та передивилися. Не знайшли Миліду. Бус ухопив дерев'яне відро з непочатою водою, яку служниці принесли з криниці ще на зорі, і втупився в нього очима. І раптом вигукнув:

– Я бачу Богоматір! Її везуть дорогою, що веде до Моргуль-граду! Так ось яке весілля приготували Моріяр і Навна! Мерщій на коней – і в погоню! В ім'я Бога Всевишнього – за мною!

– В ім'я Спасителя Буса Білояра – вперед! – гукнули воєводи.

За кілька хвилин вершники у повному спорядженні гарцювали на конях на майдані. І за наказом Буса, наче вихор, вилетіли за ворота Кітеж-граду.

Помчали найкоротшим шляхом. Та наздогнати не змогли. І тільки коли на землю лягла густа темрява, спинилися на перепочинок у дрімучому лісі. Поночі було ризиковано йти на кам'яницю приступом. Відправили лише лазутчиків, щоб вивідали найбезпечніші та найслабкіші місця в мурах. І засвіт, коли ще й Сур-Сонце не піднялося на обрій, руськолани, наче соколи, перелетіли через захисні рови. Мов білки, видерлися на мури і сипонули хмари стріл на гунів. А тут і брама широко розчинилася – її відкрили ті самі вивідники. Дружинники бурею увірвалися до Моргуль-граду. Гунів, що підняли мечі, нещадно рубали, а хто склав зброю – взяли в полон.

Доки точилась бійня, Моріяр з Навною, дітьми та великим загоном потаємним підземним ходом вибралися з фортеці – і зникли. Суриярові воїни їх шукали – та вони, мов крізь землю провалилися. Бус з Златогором знайшли Миліду в темних підземних печерах Моргуль-граду. Слава Богам Ірію, вона залишилася неушкодженою. Так і не могла втямити, де перебуває. Коли їй сказали, що вона далеко-далеко від Кітеж-граду, аж на Ра-ріці, здивовано клі-

пала повіками:

– Це такий розіграш на Купала? Подібне зі мною вперше.

– І востаннє, мамо, – Бус підхопив Миліду на руки й виніс на поверхню.

– Слава Богоматері! – дружно привітали її дружинники. – Слава Спасителю Бусу!

Вість про блискавичний розгром гунів і взяття обійстя Змія Горинича швидко рознеслася світом. Вона дісталася до Парсії, морів Сурозького, Варязького, Твердоземного (так ще називалося Середземне море – **авт.**). Дізнався і римський цесар Костянтин та з гінцем відправив Дажин-яру в Кияр-град свої привітання та обіцянки на співпрацю на благо Ромейської імперії та Арійстану. Одначе першим дізнався про ту оказію сам Дажин-яр – цю звістку принесли йому приручені та навчені голуби, яких із запискою випустив Бус. Уже тоді князі Руськолані використовували цих білих птахів як найнадійніших гінців.

Дажин неабияк гордився сином. Прочитавши цю добру новину, він зітхнув полегшено і поділився з Ягорієм:

– Нарешті оте гніздо змія-дракона десницею Божою розорено. Може, хоч тепер гуни після трьох десятиліть безкінечних воєн заспокояться. Хоча, доки бродить світом Моріяр, треба бути на сторожі.

Після тієї поразки найнебезпечнішого свого ворога, яким був Гуністан, правителі навколишніх держав пропонували Дажин-яру укласти довгострокові угоди про мир і добросусідство. Навіть гоноровитий цар Парсії Шапуг Другий пропонував забути старі образи, об'єднати сили і здолати отого дракона на Сході. Дажин добре розумів побоювання парського володаря: слід не дати можливості гунам знову зібратися з силами, краще покінчити з ними раз і назавжди. А заодно і з підступним людиноненавистником Моріяром. І тут же згадав Навну: «Як вона могла таке вчинити з Милідою? Мабуть, люди правду кажуть: що муж, що жона – одна сатана». Йому було гірко усвідомлювати, що жінка, яку він не переставав кохати, вчинила,

як зрадниця. Він це усвідомлював, та серцем не сприймав. Любов буває зла...

В Кияр-граді Дажин з соратниками піднявся до храму Вишнього та Матері Слави, відправив усі належні духовні радості. У храмі Одвічного Світла віч-на-віч зустрівся з Тайновідцем, щоб дізнатися, як далі простувати Шляхом Праві та не збитися на манівці.

– Доручи похід на Схід Спасу Бусу – він справиться, – порадив Тайновідець. – Боги Ірію йому допоможуть.

Дажин-яр довіряв йому. Неймовірно великі знання мав Тайновідець. Він довго служив у храмі Сонця на високій горі Тузулук (то була давня обсерваторія на висоті 3646 метрів над рівнем моря – **авт.**). Звідти чітко видно все, що відбувалося на Небі, у тому числі й навколо Полярної зірки, через яку проходить земна вісь. А, як відомо, те, що діється в небесах, обов'язково відбудеться й на Землі. Такий закон Всесвіту. Тамтешні священнослужителі протягом багатьох віків спостерігали за рухом зірок і з їхньою допомогою передбачали долю як цілих країн, так і окремих людей.

То ж, коли Тайновідець порадив покластися на Бусу, Дажин-яр полегшено зітхнув. Нарешті він діждався помічі.

Навна сама не своя никала палацом у Морабан-граді. Каялася, що підбила Моріяра на викрадення Миліди. Зрозуміла, що всяк, хто замахнеться на Богоматір, жорстоко поплатиться. І ще раз переконалася: Бус – справді Спаситель. Він рятує рідний край від зла, неправди і від усяких зміїв-драконів. Вона власноруч згубила все – спокій, щастя, незліченні багатства, що залишилися в печерах Моргуль-граду. Та найбільше лихо – вона довіку втратила коханого Дажин-яра.

Блукаючи містом, Навна відчувала, що навколишній світ з кожним днем стає для неї немилим, пустопорожнім. Сонце поблякло. Майбутнє малювалося темною стіною, за

якою вона себе не бачила. Вона погано їла, тільки пила джерельну воду. Зблідла. Щоки запали. Впоперек чола прорізалися дві глибокі зморшки. Зеленаві очі дивилися байдуже, в них пропав блиск. Колись буйне чорне волосся деінде почало вкриватися сивиною.

Вона рідко стрічалася з дітьми. Хіба що просила служницю привести їй Буримира. Садовила його поряд на лаву, клала його голову на свої коліна і довго та ніжно куйовдила волосся. Хлопець, що став гарним парубком, інколи соромливо відсторонювався. Якось перехопив материні долоні, що тяглися до його в'юнкого чуба, і спитав:

– Мамо, за ким жалкуєш?

– За твоїм батьком, – шепотіла і змахувала зі щоки гірку слюзу.

– Чому? Він же поряд, в іншій кімнаті, – дивувався син.

– Він далеко. Дуже далеко. В іншому житті, – схилилася Буримиру на груди і захлипала.

Син раніше не бачив, щоб мати плакала. Він знав, що вона із роду косачок-поляниць. Ті ніколи не дають волю слезам. А, виявляється, й вони горюють.

А то якось Моріяр покликав Навну до своєї кімнати і, ледь уздрівши на порозі, сердито забубонів:

– Це через тебе, дружинонько моя мудра, я зостався без царства і влади. Та їх можна знову здобути, якщо повернути скарби, які zostалися під Моргуль-градом. Ти мене втягнула в цю катавасію, то ж сідай, і давай радитися, як їх звідти вихопити.

– Може, руськолани давно їх знайшли і вивезли, – сідаючи навпроти, висловила сумнів Навна.

– Ніхто до них не добереться. На моїх скарбах нездоланне закляття. А от як дістатися до нашого Моргуль-граду – мені нічого путнього в голову не приходить. Може ти підкажеш? – Моріяр втупився злим поглядом в дружину.

– А що тут думати-гадати? Потрібно багато золота та срібла, щоб найняти гунське військо. В тебе його зараз катма, – байдуже мовила Навна. І раптом очі її спалахну-

ли якимось пекельним вогнем. Їй захотілося зараз, у цю мить помститися Моріяру за скалічену долю. В її голові визрів план і вона твердим голосом рішуче сказала: – Зате вони є у Дажин-яра. Чула, буцімто його багатства сховані в печері Торба у підніжжі Алатир-гори. Той, хто заволодіє святими скарбами, стане Володарем Світу. Пошли туди свій загін – нехай знайде.

Навна знала, що заволодити отими багатствами Моріяру ніколи не вдасться. Вона лиш хотіла викликати гнів Великого князя, щоб той ще дужче розлютився і кинув війська на її триклятого мужа.

– А ти таки мудра, – погодився князь-дракон. – Тобі б воєводою народитися – півсвіту підкорила.

На тому й розійшлися. Моріяр спорядив вивідників до печери Торба. Тиждень чекає, ще один – ні слуху, ні духу. Ще двічі відправляв туди загони гунів – наче в землю провалювалися. І тоді під Алатир-гору він відправив велике військо із зображенням червоних кульок на шматках повсті – то знаки Джеля, гунського Чорнобога. Видно, сподівався на поміч темних сил. Та у вузькій ущелині на голови гунів посипався град каміння і блискавки стріл. Три дні й три ночі ратники Ягорія, які чатували княжі скарби, билися з нападаками. А потім підоспіло військо Дажин-яра – жоден ворог не зміг вирватися з тієї пастки.

Великий князь зрозумів, звідки злі вітри дмуть, і повів руськоланів на Морабан-град. І звідти чимдуж довелося втікати Моріяру. Дажин-яр зруйнував і спалив дотла те гніздо Змія Горинича.

Навна вдоволено всміхалася, трясучись з дітьми в кибитці, яку четвірка коней мчала на схід за море Хвалинське (Каспійське – **авт.**) до Мар-граду. Вона таки помстилася Моріяру, викликавши на нього гнів Дажин-яра. «Оце тобі, за мене, за Арійстан, за Спасителя Буса! Пропади ти пропадом!» – раділа нишком. Знав би Моріяр, яку змію пригрів, – миттю б зніс серпом Мари її гарну голівку.

Тепер вона жила заради дітей. Розповідала про арій-

ського Спаса Буса Білояра, про те, як той допомагає всім, хто в нього вірить. А якщо хтось потрапить у халепу, винесе його на коневі Єдинорозі. Таким чином Спас врятував пророка і воїна Сурияра, коли злі люди хотіли розп'ясти його на священному кедрі на краю урвища.

– Правда? – шукала підтримки у найстаршого Буримира, який був очевидцем тих тортур.

– Сам бачив, – підтвердив Буримир. – Там і наш батько Моріяр був. Тоді він осліп. Та Бус повернув йому зір. До цих пір він бачить, як яструб.

Навна внутрішнім зором бачила – Буримир через роки піде шляхом Буса, свого брата по батькові. Треба лишень частіше розповідати йому про Спаса. Вона не раз пригадувати прохання Дажин-яра подбати про те, аби Буримир в оточенні гунів не забував, що він руськолан, та щоб жив за законами Праві. Навна так і чинила. Чомусь вірила, що Буримир ще прислужиться прабатьківщині. Хоча як – не відала. Та так і сталося через півстоліття.

Частина сьома Роки 322 – 328-й

*«Багатство не тривке так же,
як і бідність. І багатий, і бідняк
ледве висять на волосині життя,
що може порватися від легкого доторку
коси Марени. І всі люди подібні
морякам, яких відділяє від царства
Марени тільки тонка дощечка».*

Із Заповіту Буса.

«Ярилина книга».

Спритний Моріяр-Чорняк навіть таку розгромну поразку надумав використати на власну користь. Дуже йому кортіло повернути свої скарби, що zostалися в печерах Моргуль-граду. Без золота та срібла важко зібрати численне військо на новий похід проти руськоланів. А в нього їх обмаль. Втікаючи від богатурів Спаса, прихопив, що під руку трапилися, – надто спішно довелося накивати п'ятами.

Довго він ламав голову, як перехитрити молодого відуну Буса. І якось пригадуючи свої перемоги по всій довжині Великого шовкового шляху, на Сінській землі та островах Радовісти, на спомин прийшла розповідь одного місцевого вельможі. Тоді, узявши його в полон, Моріяр пообіцяв відпустити, якщо той розповість захоплюючу билицю. А ні – то вуха обріже.

І вельможа повідав, що на тих островах, біля підніжжя Сіян-гори (так називалася Фудзіяма – авт.) живе донька Сонця – царівна Сіяна небаченої краси. Де вона з'являється – там і ніч стає днем. Моріяра це неабияк зацікавило. Може б, він і сам відправився на пошуки тієї Сіяни. Та тверезо зметикував: він уже далеко не парубок, скоро сотня літ стукне, здоров'я не те, а клопоту з тією красунею не оберешся.

– Гарна розповідь, та не для мене, – прицьмакнув тоді Моріяр. – Тільки дуже роздражнив. Не по зубах мені така пава. А за те, що збентежив моє серце, належить карати.

Він змахнув серпом-мечем – і у вельможі одного вуха як не було. Правда, тоді Моріяр проявив великодушність – залишив цілим інше вухо. Тепер же з подякою згадав того китаїця. А ще пригадалася стара, як світ, легенда, яку йому в дитинстві розказувала мати Марлінка. Про те, що буцімто інші Спасителі, попередники Буса – Кришень і Коляда – своїм обов’язком вважали досить кумедну традицію: вони на лодіях припливали на острів Радовісти, де сходить Сонце, і там одружувалися на доньках Ра-Світила – Раді та Радуніці – і заводили дітей. Мовляв, щоб рід давніх антів, яких тут називали айнами, продовжувався у віках. Саме їм Боги довірили будити Сонце, щоб воно не спізнилося піднятися на Небо.

– Оце й буде для Буса пасткою. Отуди я його й спроваджу. Треба лишень якогось бевзя знайти, щоб теж піддався на ту приманку. Та сповістити Бусу, що його наречену, визначену Богами, хочуть з’валтувати. Як лицар він не зможе втриматися від походу на ті клятві острови, – Моріяр радо потирав долоні перед чучелами, яких він заводив у кожному місці проживання – то були його довірені співбесідники. – Доки Бус вештатиметься на Далекому Сході, я тим часом з вірними людьми вивезу із Моргуль-граду скарбницю від Ра-ріки та й сховаю в потаємній печері. Отоді в мене стане коштів на нові подвиги проти Арійстану.

Лихі думки снувалися одна за одною, не полишали його ні вдень, ні вночі. Золото та коштовності йому не тільки уявлялися, він ними снів. Навні про свої заповітні наміри не розповідав. Боявся зурочити. Надто часто все, що вона пропонувала в останні роки, виходило навпаки.

А от гунському цареві Яматару, гонористому, широкоплечому, з великою головою і безліччю шрамів на спотвореному обличчі, якимось, ніби між іншим, розказав про дівчицю Сіяну – прекрасну доньку Сонця. У того розкосі очі

вогнем пойнялися. Моріяр ще й додав таємничо, буцімто в тих краях золота – під ногами валяється. На Яматара наче свербіж напав.

– Вирішено! Завтра ж збираю військо і йду за Сіяною! У Яматара дружиною має бути найчарівніша жінка не тільки в Гуністані, а й у всьому світі, – нетерпеливився він та все збивав на потилицю хутряну кудлату шапку з опушкою – гуню, що насувалася на вузького лоба.

– Можу й допомогти такому молодцю у цій добрій справі, – натякнув Моріяр.

– У мене всього вдосталь – і воїнів, і грошей, – гордовито хвалився гун.

– Все у тебе є, та немає нездоланного серпа-меча богині смерті Марі, – Моріяр лівою долонею поплескав по піхвах з золотою рукояткою. – Тільки подумаєш – і він в ту ж мить виконує побажання господаря. Ним ти зможеш за просто завоювати царство Сонця біля Сіян-гори.

Моріяр, звісно, промовчав, що цим кордом він багато років назад відтяв голову батькові Вахрамею.

– Скільки просиш за нього? – почав торгуватися гунський вожак.

– Просто так даю. Як друзів. Після походу до Радовісти повернеш, – Моріяр відстебнув серп-меч і урочисто, як велику дорогоцінність, на витягнутих руках передав Яматару. Той ладен був розцілувати цього змія Іджика. – Яка ж гарна ота Сіяна! Вся проміниться, як вранішнє Сонце! Був би я молодший – сам за нею подався. Кращої жони ніде не знайдеш.

– Отака мені й потрібна! Клянусь Тенгрі, верховним божеством Вічного Неба, Сіяна буде моєю! – і побіг до свого коша.

– Дивись – не забарись! – гукнув йому вслід Моріяр. – Бо такі красуні довго в дівках не засиджуються.

Через кілька днів Моріяр спостеріг – Яматар повів свої раті Великим шовковим шляхом на Схід. І заметушився князь-дракон, нетерпеливилася йому знову заволодіти

скарбами. Він покликав до себе одного з наближених служок і, як величезну таємницю, пошепки наказав:

– Не гаючи й хвилини, домчи до стану Буса і повідом, що гунський цар Яматар вирушив до острова Радовісти – хоче взяти айнську принцесу Сіяну за дружину, яка Богами Ірію призначена саме йому, арійському Спасу.

– Та чи ж поясну русам, як втрапив до їхнього стану? – почухав потилицю служка.

– Скажеш, що ходив на полювання та й заблукав. Переконати аланів буде не важко. Адже про похід в Гуністані тільки немовлята не відають, – злостився Моріяр на нездогадливого слугу.

Гун виконав доручення. Спочатку його в стані руськоланів справді признали за вивідника. Та коли він сказав, що шукає стрічі з живим Спасом, аби низько вклонитися йому та повідати про підступні замисли ворогів, русичі поставилися до нього прихильно. Саме нагодився князь Бус. Гун припав до краю його кунтуша і запопадливо залепетав:

– Принцеса Сіяна в небезпеці! Цар Яматар з великим військом рушив до Радовісти. Хоче силоміць взяти її за дружину, а всіх айнів полонити і продати гебреям в рабство. Бідна Сіяна, хто ж їй, нещасній, допоможе? – награно бідкався Моріярів служка.

Такий «крик» душі спрацював. Бус зібрав воєвод на термінову раду:

– Надійшла дуже неприємна звістка. Гуни знову збираються напасти на наших братів антів-айнів. Якщо їм це вдасться, ми, слав'яни-арії, можемо назавжди втратити вплив на ті далекі острови. Дорога кожна хвилина.

– То ж збираймося в дорогу! – підтримав Сурияр.

– І негайно! – наказав Бус.

І потяглися вервечки вершників, кибиток та возів на схід битим Великим шовковим шляхом. Моріярів розвідник, який здалеку з великого пагорба спостерігав за рухом руськоланів, радо потер долоні і, хльоснувши коня, подав-

ся до свого господаря.

– Військо руськоланів чимдуж помчало за нашим, – скочивши з коня, доповів гун. – Ох, і надає ж чортів наш Яматар отому Спасу!

Моріяр витяг з кишені торбинку з золотом і тицьнув у руку гунові:

– Це тобі за добру новину та за вірну службу.

– Спасибі, великий княже. Може ще щось треба, тільки свисни – шулікою полечу, – радів такому заробітку змучений далекою дорогою гун. – Побіжу мерщій та дружині розкажу, який у нас князь щедрий.

А Бус все підганяв дружинників:

– Братове, швидше. Бо виджу – той князь уже човни ладнає, щоб переправитися через море на острів Радовісти.

І руськолани, припавши до грив своїх огирів, стрімголов неслися мимо лісів, гір та долин. Таки догнали. Гуни справді готувалися до відплиття. Метушилися біля безлічі човнів, припнутих до берега, завантажували їх продуктами та водою. На появу русів не сподівалися. Та все ж швидко оговталися, найжачилися списками та мечами, прикрилися щитами. Військо Буса не ризикнуло з ходу напасти і теж розгорнулося в довгі шеренги.

– То, може, славний Бус не побоїться і вийде зі мною на бій! – самовпевнений Яматар, хизуючись серпом-мечем Мари, вийшов наперед свого війська, склав долоні трубою біля рота і щосили гаркнув у бік руськоланського війська. – Виходь, Бус, покажи своє молодецтво та силу!

– З радістю! – відізався Бус. – Тільки за умови: якщо я переможу, то ти заберешся геть!

– Ще чого! Такого бути не може! Я нікому не програвав двобій! А твоєму війську покажу, як слід битися з ворогом! – хвалився Яматар перед строєм. – Зі мною гунські боги!

– Ала-ла! – ревноло гунське військо, підтримуючи вождя.

– А зі мною богиня перемоги Слава! – відізався Бус і підняв угору меч.

– Слава! – тричі гаркнули руськолани.

– От і побачимо, чиї боги сильніші! – відіззався Яматар, висмикнув правицею серп-меч із піхов, у ліву взяв довгий залізний ланцюг. Розпорядився, щоб йому до пояса прикріпили довгий волосяний аркан.

– Я того аланського хвалька на аркані приволочу до ваших ніг! – Яматар сміливо погунав на середину поля битви, вилискуючи на сонці міцним шоломом та кольчугою-плетеницею. Він нагадував казкового дракона.

– То як – домовилися? Якщо я переможу – твоє військо піде додому. Якщо ти здолаєш – мої раті! – перепитав Бус, наближаючись.

– Згода! Можеш уже зараз, доки живий, наказати своїм воякам, щоб збирали пожитки, доки не пізно! – розреготався Яматар.

Бус пішов на зустріч із гуном тільки з одним мечем і щитом, навіть без шолома і кольчуги. Світлий чуб, що спадав за ліве вухо, золотився на сонці.

Обидва війська завмерли в напруженому чеканні, готові будь-якої миті кинутися один на одного. Що то буде? З одного боку Яматар, високий, кремезний, високого зросту, озброєний до зубів. З іншого – стрункий, худорлявий юнак, який, здавалося, зібрався не на двобій, а на прогулянку.

– Та порішу я тебе, як муху! Ха-ха! – хизувався гунський цар.

Бус тільки весело усміхався та шепотів якісь заклинання. І тут сталося неймовірне.

– Іменем громовержця Перуна спинись, нечестивцю! – гукнув Бус і виставив поперед себе меч, з якого вдарила лискуча біло-голуба промениста цівка.

А в ясному небі так грюкнув грім, що з обох боків вояки, мужні й сміливі, аж поприсідали. То був знак з Неба.

Яматар так і заляк на напівзігнутих ногах, тільки блискав переляканими очима.

– Поклади до ніг зброю! – гримнуло Небо голосом Буса.

Яматар метушливо поклав щит, на нього меч, ланцюг, волосяний аркан.

– Більше у мене немає зброї, – тремтячим голосом залепетав він.

Бусу здалося, що він уже бачив той серп-меч. Так ось хто послав сюди гунів – Змій Горинич Моріяр! Це його зброя. Він продовжує кувати лихо проти руськоланів. Та воно і його наздожене.

– Накажи своїм ратям вертати додому! – гримів голос Буса.

– Я не віддам такого наказу! – закрутив головою Яматар.

– Тоді отой сер-меч Мари зітне твою голову, – попередив Бус і повів правицею. Той смертоносний меч, хоч був від Спаса на відстані десяти ліктів, піднявся в повітря, закружляв навколо гуна і спинився на рівні шиї.

Яматар не зводив з меча банькуватих очей і замахав руками:

– Гаразд! Я поверну свої війська назад!

Бус повів лівою рукою – і меч знов улігся на щит. Знадобилася давня таємна наука волхвів-відунів. Як кажуть, важко в навчанні – легко в бою.

Яматар спитав тремтячим голосом:

– А ти хто?

– Я – Бус Білояр, третій арійський Спас. Я прийшов на Землю, щоб повернути людям Волю, Доброту і Любов. Присягайся, що більше ніколи не піднімеш меч на людей!

– Клянуся! – чітко сказав Яматар і, незграбно повернувшись до свого війська, хрипло гукнув: – Похід закінчено! Збираймося назад!

– Ідїть з миром! – Бус наклав на царя і на все його військо Перуницю. – А щодо човнів. То ми вам відшкодуємо всі витрати. Бачиш, царю, як вигідно все вирішувати добром. А серп-меч я втоплю в морі-окіяні, коли переправлятимемося на острів. Так і передай князю-дракону Моріяру, – він підняв той меч, покрутив у руках і забрав з собою.

Гуни ще довго дивувалися тій «битві». Навіть після повернення до рідних країв. А Яматар справді зарікся брати до рук зброю. Де й поділися його жорстокість за зухвалість. Став добрий та лагідний. Коли жартома питали, де

його красуня-айнка, він хмарнів і відказував:

– Вона створена для Бога. То ж, якщо цікаво, шукайте її біля нього.

Моріяр хотів помститися Яматару за втрачений серп Мари, та передумав. Побоявся, що такою розпратою викличе бунт гунів. А вони йому ще знадобляться. Без них він – ніхто.

Хитрість щодо повернення своїх скарбів Моріяру не вдалася. До того ж, Дажин-яр розмістив у Моргуль-граді велике військо і наказав стерегти його, як найдорогоціннішу річ. Знав, що десь у його глибоких печерах знаходяться скарби Змія Горинича. І що той обов'язково захоче їх забрати. Моріяр протягом кількох місяців з відчайдухами кружляв лісами навколо колишньої столиці, сподіваючись на щасливий випадок. Та марно. Єдине дізнався: Дажин повернув його місту попередню назву – Яр-град.

Та Моріяр не міг змиритися з тією втратою і виношував нові плани поквитатися з Дажин-яром. Він направив римському цесарю Костянтину, як колись Діоклетіану, листа про те, що як вірноспідданий його імператорській величності радий підтримати будь-які наміри щодо розчленування та підкорення Арійстану. Натякав, що такою «зброєю» могло б стати поширення християнства на арійських землях. Для цього нині сприятливі умови: син Дажин-яра Бус, якого називають Спасом, застряг на Далекому Сході, а сам Великий князь постарів і не здатен, як колись, водити війська від Дону до Тіраса і далі до Дунаю та від Варязького до Сурозького морів. Моріяр зманював обіцянкою: якщо Костянтин допоможе йому вивільнити скарби під Моргуль-градом, то половину передасть на розбудову Візантія.

Костянтин довго не відповідав на ті пропозиції. З його боку було б відвертою зрадою прийняти умови Моріяра. Адже саме завдяки рятям Дажин-яра він розгромив свого супротивника Максенція і домігся прихильності Риму. І не без його старань 18 вересня 324 року Костянтин ого-

лошено правителем Римської імперії. Хоча розумів, що в політиці не може бути друзів. Вчорашні вороги здатні стати союзниками, а недавні прибічники – якими недругами. Все залежить, наскільки їхні дії відповідають інтересам імперії та його особистим.

Сіяна, помітивши на морському обрії кораблі, подалася до Сіян-гори та й сховалася в її печерах. А коли розвідники доповіли, що на острів прибули не гуни, а руськолани на чолі з арійським Спасом Бусом, і він її розшукує, сама вийшла навстріч. З лиця – прекрасна, ніби Лада, завжди усміхнена, блакитні очі, мов шматочки неба, і вся сіяла, наче сонечко. Вона йшла – і все навколо світилося, переливалося яскравими барвами, тіні відскакували і ховалися в шпарини та закутки.

– Як довго я на тебе чекала, – прошепотіла Сіяна і схилилася на його дуже плече.

– Слава Богам Вирію, я встиг звільнити свою суджену! А, значить, Сонце й надалі вчасно сходитиме на небосхил, і люди не блукатимуть у п'їтмі, шукаючи Шлях Праві, – Бус ласкаво огортав утле тільце принцеси.

– Тепер у мене і мого народу є надійний захисник, – Сіяна відхилилася і закохано вдивлялася в його мужнє вродливе обличчя. – Та такий гарний, як усі діти Сонця.

Айни радо їх вітали та називали князем і княгинею Радовісти. Невдовзі вони побралися. Якраз в той день, коли Кришень і Коляда багато століть тому одружувалися з доньками Сонця – Радою і Радуницею.

– Сонечко ти моє ясне, дружинонька моя прекрасна, – закохано за будь-якої нагоди звертався він до Сіяни.

І вона у місячні ночі дарувала йому таку ніжність, якої він не зазнавав від жодної жінки.

Айни, які походять із давніх слав'яно-арійських родів, потрапили в ці краї ще за часів Рами та Будди. Вони величали Буса своїм рятівником, Спасом-Визволителем і

гордо йменували себе плем'ям Бусовим. Своїх верховних жерців-самураїв теж кликали бусами, бо ті жили за так званим кодексом Бусідо. В ньому немало положень із Від, яким Бус навчав у молодіжних гуртках і школах. У майстерності та кмітливості оті буси прагли бути схожими на свого великого вчителя – Буса Білояра. Інколи його ще називали принцем Бако.

Сіяна була турботливою та люблячою дружиною. У Буса та Сіяни народилися три доньки і один син. Мабуть, тому що він єдиний, назвали його Один – таке ім'я колись носив перший арійський князь. І, як розповідають легенди, Бус і Сіяна започаткували династію майбутніх імператорів та правителів Радовісти, а згодом і Японії (подається за даними О. Асова – **авт.**)

Бус навчав мешканців Радовісти премудростям арійсько-слав'янських волхвів. Самураї з того чимало взяли на своє озброєння.

Жителі сусідньої Країни Ранкової Зорі (мається на увазі Корея – **авт.**) прочули про Буса та запросили його і волхва Сурияра звільнити від гунського ярма. Руськолани відтіснили гунів далеко за гори у дикі степи. За згодою тамтешніх жителів Бус запропонував Сурияру трон тієї дивовижної країни з трудолюбивими та мирними людьми. Вони з радістю коронували руського волхва-воєводу і називали свого повелителя Корхе. І не тільки через те, що він вклонявся Хорсу, Богу Сонця, а й сам мав ім'я, пов'язане з Світилом. Тут Сурияр ще раз одружився і мудро правив майже півстоліття. І повсюди проповідував Віди. Чимало знатних людей цього краю теж хотіли породичатися з синами та доньками Сурияра. І якщо серед їхніх нащадків трапляються світлочубі та білолиці – не виключено, що вони арійської крові.

Скільки б ще Бус перебував на Далекому Сході, Бог знає. Та коли втретє отримав від батька послання, заметушився, захвилювався.

– От що сповіщає мій батечко, Великий князь Дажин-яр

із далекого Арійстану, – якимсь сказав він Сіяні в саду Семи священних каменів, де вони зазвичай проводили час після обіду, ховаючись від спеки. Під журчання прозорих струмків та співи веселих птахів він читав листа і пояснював.

Батько писав, що навколо Арійстану знову клубочаться хмари. Йому самому вже не сила долати ті клопоти.

– Та це й зрозуміло. Батькові вже за сто літ, – сумно зітхав Бус.

– А хіба в нього немає інших синів, яким би він довірив своє царство? – Сіяна благально дивилася на мужа.

– Чому ж – є. І досить кмітливі та розумні. Але ж я – старший син. Я маю бути опорою батькові у важкі часи, – ще дужче зітхав Бус. – Та найбільше його непокоїть відсутність мене як Спаси землі арійської. Це, за словами Великого князя, викликає розгубленість серед православного люду. Дехто із руськоланів у відчаї прийняв християнську віру. Як кажуть, вільне місце пустувати не може. Є й такі, хто ототожнює Спасу Буса із Спасом Ісусом і молиться в Христових храмах. На цьому ґрунті між окремими родами виникають непорозуміння і, навіть, міжусобиці. А це велика небезпека не тільки для нашої відичної віри, а й для всієї країни.

– Я відчуваю, до чого ти хилиш, коханий, – Сіяна підійшла, легенько сіла йому на коліна, обійняла за шию. – Я відпущу тебе, мій соколе. Тобі треба їхати. Інакше не можна.

– Мила моя, я владнаю всі справи і повернуся, – умовляв Бус.

– Рідний мій, не варто обіцяти. Державні справи вимагають багато зусиль і часу. Та й відстань від Арійстану до Радовісти надто велика. А в тебе немає такого човна, який би міг мчати в повітрі зі швидкістю грому, – Сіяна всміхалася, а в блакитних очах яскріли сльозини.

– Ненаглядна моя, якщо Арійстан буде сильний, то й айни на Радовісті почуватимуться вільно та впевнено. Тільки дужий Арійстан здатен приборкати гунів, – продовжував переконувати Бус.

– Я це розумію, любий, – горнулася до нього Сіяна. – Одначе мені буде дуже важко без тебе. І дітям також. Та, бачу, іншого виходу немає.

– Бережи дітей, рідна моя, – вони княжого роду Білоярів. І ще не раз прислужаться країні Сонця, – просив і пророчив Бус.

Уночі Бус і Сіяна віддавалися коханням так пристрасно та ніжно, як у перші місяці свого одруження.

Опівдні під весняні переспіви пташок донька Сонця Сіяна з дітьми проводжала свого судженого в далеку та небезпечну дорогу.

– Кожного разу вранці, коли побачиш над своєю землею Сонце, знай: там і моя частинка благословенного тепла, – усміхнулася Сіяна, і все навколо замерехтіло у її сльозі.

Бус востаннє поцілував її, дітей, скочив у човен, який в ту ж мить відчалив. Разом з ним відпливли айни – чарівник-зодчий Китальван, художник Росальван і пересмішник Кудеяр, якого жартома дражнили Курощупом. Бус упросив їх допомогти у розбудові нових міст та фортець в Арійстані. З ними відбули й два десятки спритних воїнів-бусів, які на прохання Сіяни визвалися їх супроводжувати.

Спас довго дивився, як віддалялася від нього Сіяна та діти. А коли вони зовсім розтанули за морським обрієм, він глянув на Сонце – воно всміхалося яскравими очима коханої.

Простуючи Великим шовковим шляхом, Бус зазнався з сінських селянами. Вони почакували його великими круглими плодами – ззовні у зелених та чорних смугах, червоні всередині і солодкі, як мед. А на прощання подарували йому торбинку темно-бурого насіння. Уже вдома Бус віддав те насіння киярцям, попросив старанно доглядати. І під осінь на полі повиростали великі смачні ягоди. Від доторку ножа вони лунко тріскались. Особливо полюбила ті ягоди дітвора. Киярці їх називали арбусами та арбузами – що означало «арій Бус». Вони так припали

до смаку людям, що їх разом з іншими яствами освячували і на Яблучний Спас, і на Хлібний Спас і, навіть, на День коня, що припадали на кінець серпня-ільменя. Жодне весілля не обходилося без арбусів.

В Кияр-граді поверненню Буса не могли нарадуватися. Мати Миліда, обіймаючи його дебелу, м'язисту статуру, приказувала:

– Як ти змузнів, синок. Справжній красень.

– Та не синок, а Спас, – поправив її батько, обіймаючи Буса. – Він стільки років рятував сінців та айнів, тепер прийшла пора послужити рідній Вітчизні.

– Жаль, що я не побачу своїх онучат, які zostалися в країні Сонця, – зітхнула Миліда. – Чи ж виростуть православними? Чи сповідуватимуть іншу віру?

– Багато з них поклонятимуться Будді, по-нашому – Будаю. Він родом із наших країв, із племені будинів, що побіля Воронежеця. Той Будаю, як пішов на ті далекі землі, то забув і про Аріяну, і про закони Праві. Як і наш Бус, – Дажин виплескував, що наболіло. – Ти, сину, пам'ятаєш, чому тебе вчили волхви?

– Батьку, я ж арій, я рус, я слав'янин.

– А ми подивимося, з чим ти прибув з далеких країв на Батьківщину. І чи варто тобі як старшому синові довіряти найбільшу в світі країну – Русію-Славію? Завтра ж у храмі Вишнього та Матері Слави під час славлінь на честь Богородиці, твоєї матінки, тебе послухаємо! Знай, то буде не просто твоя промова, а іспит перед громадою, – суворо попередив Дажин. – І мені стане ясно, чи зможу я тебе й надалі називати Спасом Святорусії православної? Після служби про все й побалакаємо. А до того зміни зачіску, бо заріс, як гун. Люди мають побачити в тобі сина Неба – косака.

Батько, згорблений і зовсім посивілий, вийшов з кімнати, а мати ще довго розпитувала Буса про те, де він бував,

що робив і як люди там живуть.

– А як брати та сестри мої молодші? – спитав Бус.

– Та слава Богам, княжать. Люди на них не нарікають. Віру прабатьківську бережуть. Ільяр Моровленин править у Муромі, Асень Премудрий – в Синіжі Сурозькім, Волгар Кмітливий – в Кітежі Волзькому, Словен – у далекому Словенську, Киян – у Киян-граді на Непрі-ріці, Гвідон – в Тамарисі на морі Сурозькому. А твої сестри за ці роки віддані заміж за князів венецьких, готських, ільменських, голядських. Розійшлися світами. Одні ми з батьком залишилися в Кияр-граді, як сироти.

– Таке скажете! Завдяки вам наш великий рід тримає під своєю десницею землі на Заході і Сході, Півночі та Півдні! – Бус ніжно обійняв матір.

– Воно то так. Але ж розкидано наш рід. Я більшість онуків своїх жодного разу не бачила. Так і виростуть без мене, – мати краєм хустки витерла непрошені сльози, а потім щасливо повідомила: – А твої шестеро діточок при матерях у володіннях своїх дідів. Вони знають, що їхній батько Спас. Доки ти світами мотався, вони вже й виростили. Ще кілька років – і будеш їх женити та заміж віддавати. Так що готуй дарунки, батьку.

Бусу стало соромно, що без нього «купальські» діти, народжені на Великдень, повиростали. Та що поробиш – таке життя, така доля.

І от наступного ранку до храму Вишнього та Матері Слави у день народження Миліди людей набилося. Прийшли не тільки мешканці Кияр-граду, а й з близьких та віддалених навколишніх селищ. Вони любили свою Богоматір – чуйну, добру, турботливу. Та неабияк їх зацікавила звістка про те, що у храмі з проповіддю виступить сам Спас після повернення з далеких країв.

Руськолани щиро славили Миліду. Вона сиділа на троні цариці цариць під амвоницею. Прихожани зверталися до Богів Ірію, щоб дарували їй здоров'я на довгі літа, клали на приступки квіти, вишивки з її образом, квітчасті

рушники. Миліда ніяково з поклонами сприймала ті славлення, розум'янилася. Великий князь, стоячи навпроти разом з усіма вірянами, любувався дружиною: «Яка ж вона молода та гарна! Стільки дітей йому подарувала, та все ще, ніби дівчина. Жаль лише, що мені вже за сотню. Та дуже вдячний Долі, що вона з'єднала мене з Милідою. Спокій, довіра, взаєморозуміння – на цьому тримається кохання». Хоч згадував і Навну, яка колись причарувала його душу.

Миліда усім подякувала – піднялася з трону, зняла корону і, приклавши руку до серця, низько вклонилася громаді.

– Слава Богородиці! – тричі гукнули в перших рядах, а потім і всі віряни. – Це вона нам дарувала Спаса! Слава!

– То ж стрічайте мого сина – Буса Білояра! – сказала Миліда, показуючи правицею на вхід за лаштунками амвону.

Запанувала дзвінка тиша. Бус вийшов. Світле, як у матері, в'юнке волосся, скручене в пасмо, лежало за лівим вухом. Чорні вуса, темні брови. В темних очах невимовний блиск. У простій білій льняній сорочці. На грудях вишита золотом велика восьмикутна зірка, на її тлі сварга поверх блакитного неба. Такі ж хрестики з загнутими кінчиками на руках. Сорочка перехоплена широким червоним поясом, розшитим золотими сонечками. А холоші широких синіх штанів з лампасами убрані в червоні сап'янові чоботи. Від усієї його постаті розливалось м'яке срібliste світло, навколо голови коливалось золотисте коло. Миліда зачаровано дивилася на сина. Дажин про себе розмірковував: «Таким гарним і має виглядати справжній Спас Аріяни-Русі. Хотілося б, щоб таким прекрасним був і його внутрішній світ. Люди стрічають за одежею, а оцінюють за розумом. То ж, сину мій, надія моя і всього Арійстану, оправдай сподівання мої і всіх мирян».

– Свастя, православні і ті, хто ступив та хоче ступити на Шлях Праві і Слави! Я прийшов до вас, щоб укріпити віру у ваших серцях і душах! – привітався Бус і схилив голову. Потім випростався, на мить затримав зір під купо-

лом храму, наче у когось просив благословення, і, оглянув проникливим поглядом вірян. – Прийдіть до мене всі, хто потребує втіхи! Хай залишать вас страждання і легкими стануть ваші тяготи в цьому світі! І ви отримаєте силу, увійшовши до світу духовного! ОУМ!

Бус тричі відкритою правицею наклав на прихожан Перуницю. Віряни зробили те саме – від чола, до правого та лівого плеча і до живота.

– Дорогі мої арії і неарії! Сміливо ступайте Шляхом Праві – він веде до істини пращурів! Нехтуйте смерть любов'ю, силою духу та вірою! Живіть за заповідями батьків, любіть життя і свій рід! І не творіть зла навіть у помислах, бо ніщо не сховається від Вишнього в серці вашім! ОУМ!

І знову сяйлива Перуниця з його долоні обволокла усіх у храмі.

– Але не будьте рабами плоті і бажань, бо вони народжують страждання! Відкидайте будь-яке рабство, бо раб у житті – то раб і в вічності, а в кожній миті – вічність! І заради цього більше за все дорожть кожному мить життя і бережіть свободу! ОУМ!

Миряни повторили останній його вислів хором.

– І відганяйте морок нецтва, яке породжує муки, і прагніть сприймати світло знання, що йде від істинних учителів! Будьте мудрі, відкидайте та оминайте криві путі! І Шлях Праві приведе вас до воріт храму Вишня, до криниці Світла Одвічного! ОУМ! Так будуйте ж обителі і храми предкам, де буде жити істина і де навертатимуть до Від! І віддайте кожному десятину від трудів своїх учителям і предкам на очищення шляху до істини і до спасіння душ! ОУМ! ОУМ! ОУМ!

Бус широким жестом востаннє наклав на всіх у храмі осяйну руну Перуна, наче хотів захистити від будь-якого зла у цьому світі. І кожний мирянин часточку тієї благодаті наклав на себе власною рукою.

– А волхвам, чарівникам і жерцям я повеліваю збира-

ти дітей і навчати праведній вірі, знаннями просвітлювати їхній юний розум і душі та наставляти на служіння істині! – Бус заплющив очі, підняв над собою обидві руки – і з них полилося тихе блакитне світло, що заповнювало увесь храм. Потім він вклонився мирянам і щез за дверцятами амвониці.

Віряни ще довго тупцювали на снували храмом, ставили воскові свічки за здоров'я та благополуччя своїх родів. Дажин з Милідою приймали похвали за те, що дарували світові сина – слав'янського Спаса – та щиро кланялися.

Вдома за вечерею Дажин-яр обійняв Буса:

– Люди в захваті від твоєї проповіді. Подібні настанови вони чули й від волхвів. Та сьогодні до них промовляв Спас. Гадаю, тобі якомога частіше слід бувати серед людей, а не вештатися світами. Треба мати якомога більше сподвижників – таких же переконаних та освічених. І тоді, певен, відична віра завжди буде в людських душах. А народи, які населяють Аріяну, об'єднані вірою в Спасителя, стануть непереможними. Ніякий ворог їм не буде страшним.

– Сину, люди плакали, слухаючи тебе, – додала розчулена Миліда. – Ти їм дуже потрібний. І добре, що ти повернувся з далеких мандрів.

Бус сприйняв похвалу батька як належне. І якось ненароком спитав:

– Прямуючи додому, я часто стрічав християн-проповідників. Вони так палко розповідали про Ісуса Христа, збираючи багато людей. І те, що він народився, коли на небі з'явилася Чигир-зоря. І що до нього приходили вклонятися волхви. Із розповідей матері я знаю, що так само було й зі мною. Що б оте все значило, батьку?

Дажин відсунув миску, підводячись, тихо мовив:

– Я чекатиму на тебе у своїй робочій кімнаті, сину. Нам є про що побалакати.

Бус здивовано глянув на матір.

– Останнім часом він сам не свій. Мені нічогосінько не розповідає, але ж я бачу – місця собі не знаходить, драту-

ється з найменшого приводу. Ти вже якось заспокой його.

– То що ти мені хотів розповісти, батьку? – Бус зайшов до кімнати Великого князя, вмовився на широкій лавці біля шафи з книгами та сувоями. Це місце йому подобалося з дитинства. Тоді Дажин-яр захоплено розказував про минушину роду Білоярів, про подвиги прашурів і свої власні походи для захисту кордонів від усяких нападників. І так було приємно його слухати. І гордість розпирала груди від почутого. Бус сподівався й цього разу почути про те, що відбувалося в його рідних краях за час довгого перебування на Далекому Сході.

Та Дажин почав про інше:

– То не випадково так часто на твоєму шляху потрапляли на очі християнські проповідники. І все оте йде від Риму, від імператора Костянтина, який зайняв трон за моєї підтримки та сприяння. Не той тепер Костянтин, не той.

– З чого це видно, батьку? Адже він багато літ не тривожить наші кордони, – тільки тепер Бус помітив, як за ці роки здав Дажин, зовсім посивів, зсутулився і наче зростом став нижчий. Щоправда, очі такі ж живі та колючі.

– Так, але Костянтин не виконує головну умови, яку я колись ставив, – гнівався батько.

– Яку? Ти раніше про це не згадував, – насторожився Бус.

– Я, відгукуючись на його прохання про військову допомогу, пропонував запровадити на теренах Римської імперії віру в руського Спасителя, засновану на Відах. І таким Спасом понад сто народів на вселенському соборі визнали тебе, Бусе. Та Костянтин відповів, що на той час здійснити це було неможливо. Мовляв, якщо він тільки заікнеться, його не призначать ні цесарем, ні тим паче імператором. Я запропонував йому почати з аріанства, вчення олександрійського священика Арія, яке багато в чому перегукується з Відами. Костянтин погодився. Це йому було здійснити простіше, бо чимало римської знаті та мешканців уже тоді були прибічниками Арія. Але як

тільки Костянтин розправився з своїми супротивниками, забув про свою обіцянку. Я кілька разів делікатно нагадував йому, та марно. А з десятків років тому він відверто став підтримувати іудо-християн. Звільнив від податків, виділяє кошти на будівництво їхніх храмів.

– І сам став християнином? – Буса неабияк зацікавила розповідь батька.

– Ні, він, як і раніше, язичник. Одначе підтримка християнства – не що інше, як намагання зробити його державною релігією. Ми так не домовлялися. Свої підозри я висловив йому у своєму листі. І знаєш, які байки він мені наплів у своїй відповіді?

– Навіть не здогадуюсь.

– Костянтин повідомив, що якимось перед битвою з своїм претендентом на трон у сні йому з'явився Ісус Христос і звелів на щитах римських воїнів написати знак ХР. Його назвали лабарум. Трохи пізніше цей знак наносився і на римські монети. І коли це було зроблено, Костянтин буцімто побачив хрест, який проліг через усе Небо. Яке це мало для нього значення, не пояснив. Я лише можу здогадуватися. Просто він шукав виправдання своїм благоволінням християнам. А сам, як доповіли мої вивідники, в 316 році провів перший християнський собор в Арлі. І гадає, що я про це не відаю. Шила в мішку не втаїш, – схоже, все найпотаємніше, що Дажин носив у своєму серці, зараз вирішив виплеснути синові, сподіваючись на розуміння та співчуття.

Бус підвівся, наблизився до сидячого батька і обійняв зі спini:

– Не тривожся. Все владнається.

– Та як же не хвилюватися, сину? Ти не уявляєш, що він ще мені зморозив! – Дажин вивільнився з обіймів Буса, простягнув руку до шафи, взяв сувій, широким жестом розгорнув і став читати: – Костянтин верзе, що Бож (так тебе називають ромеї) – то Ісус. Він так і пише: «Слав'яни можуть молитися своєму Бусу, а це все одно, що Ісусу».

Отаке зухвальство! Та він що, за бевзя мене має?

– Батьку, не бери близько до серця всі оті словесні викрутаси. А давай-но спокійно помірковано, – Бус взяв з його рук сувій, скрутив і засунув у шафу. – Може, добре, що він мене, Буса, прирівнює до Ісуса? Адже християни багато чого перейняли від нашої сонячної віри. І храми будують, схожі на наші. І обряди нагадують наші.

– То дуже велика хитрість, сину. Прикриваючись твоїм іменем, ромейські проповідники насаджуватимуть свою іудо-християнську віру. В ній дух не арійський, не слав'янський і не руський. Під маскою християнського благочестя в голови руськоланів втовкмачуватимуться чужі боги і чужі порядки. Там не буде місця нашій правічній вірі та минувшині. Її підмінятимуть, псуватимуть, перекручуватимуть. Я ніколи не думав, що Костянтин діятиме так підступно! – Дажин ніяк не міг втихомиритися, розгладжував сиві вуса, чухав потилицю.

– Ти, бачу, нетерпимий до інших вірувань. Може ти перебільшуєш загрози, що йдуть від християнства? – намагався заспокоїти батька Бус.

– Сину, ти, перебуваючи так довго на чужині, поки що не помічаєш отих невидимих ігор, до яких вдаються царі. Я не проти нових релігій. Кожен обирає свій шлях до Бога. Але коли за допомогою тих вірувань намагаються ослабити мою державу, я проти. І, якщо треба, піду з мечем на таких поводитирів, – Дажин стукнув кулаком по столу.

– Але ж, наскільки мені відомо, християнство проповідує істини, які мало чим відрізняються від ведичних: любов до ближнього, шанування батька та матері. Хіба то погано, якщо закликає народи: не убий, не вкради, – втішав Бус.

– Оце мене найбільше й тривожить. На словах християни милі та добрі, а на ділі самі ж порушують власні кано-ни.

– Є докази?

– Безліч! – Дажин знову потягнувся до шафи, взяв до

рук дві товсті, припалені до чорноти книги. – Після прийняття християнства в Armenії не без участі Моріяра були зруйновані усі святині Білоярів, а в першу чергу статуї наших богів – Дажбога, Перуна, Велеса, а також пращурів Арія та Кисека. Ведичні храми розібрані до самісінької землі. А ті, що zostалися, перетворені на християнські святилища. Наші волхви та служителі вбиті чи втоплені, а вірян силоміць похрестили. Книжки, хранителі нашої давнини, спалені. Ось полюбуйся! – Дажин простягнув книги синові. – І все оте освячувалося іменем Ісуса. Я стрічався з тамошнім святителем Григорієм, вимагав від нього припинити безчинства. Той погоджувався, а нишком продовжував насаджувати свою віру. Чи ти хочеш, щоб ота руйнація творилася іменем Буса? – розпалювався Дажин-яр.

– Так, може, хтось використовує християн для помсти чи загарбання інших земель? – Бус обережно гортав листи знівечених книг.

– Звісно, хто – все той же Змій Горинич Моріяр! Його підохочують імператор Костянтин і папа римський. В Armenії то справа рук їхніх прибічників, – гнівно обурювався Дажин. – Моріяр усе життя воює проти Арійстану. Ладен і чорту продатися, аби накапостити мені.

– То, може, не в християнстві причина? Адже можна найкраще вчення перетворити на зло, – розмірковував Бус, все ще розглядаючи книги.

– Тобі мало прикладу Armenії? Ти чекатимеш, доки всю Русь охрестять – якщо не словом, то вогнем і мечем? Тобі мало того, що в тій же Armenії руськоланів, вільних з діда-прадіда, називають рабами Божими? – Дажин зірвався з місця, заходив кімнатою вздовж і впоперек. Трохи заспокоївся, впав у крісло і мовив тихим захриплим голосом: – У нас слав'яни-руси – то діти та онуки Божі. Бо наші Боги творили роди-народи за своїм образом і подобою. Їм і в голову не приходило своїх дітей робити рабами. А в християнстві це запросто. Знаєш таке давнє, як світ, прислів'я: якщо людину довго називати свинею, то вона захрюкає.

– Ну, ти, батьку, й зрівняв! – розсміявся Бус.

– А мені не до сміху, – гарячкував Дажин, нервово жестикулюючи перед Бусом. – Якщо іудо-християнська віра увійде в землі Аріяни-Русі, що нині займає обшири від Дунаю до Ра-ріки, то її не стане, а слав'ян змусять вклонятися чужим богам, перетворять на рабів. Саме цього, я думаю, домагається імператор Костянтин. Мечем він нічого не доб'ється. І тому своєю зброєю обрав релігію, в даному випадку християнство. Тому він так його й леліє, підтримує, хоч сам відвертий язичник. Саме з цією метою в Мілані підписав маніфест, яким дозволяє кожному вибирати віру. При цьому дозволив вільний перехід до християнства кожному, хто забажає, і всяк тому потурає. Як повідомили мої вивідники, Костянтин, перенісши столицю Римської імперії до нікому невідомого містечка Візантія біля протоки Босфор, нібито таємно прийняв хрещення від папи Сильвестра. І на знак подяки видав йому грамоту, за якою передав папі римському всю повноту влади над західною частиною своєї імперії. Папа назвав себе богом на землі і почав хитрістю та силою насаджувати єврейського бога на всіх західних землях – тепер вони звуться Європа, себто євробог і папа-покровитель. Колись ті народи молилися Єзусу Лютому, тепер – Ісусу Христу. Отака підміна понять і назв. Хто в вигаші?

– Мені здається, ти перебільшуєш загрози. А чому б нам, аби зменшити вплив християнства, не поєднати ці дві віри на свою користь? – раптом запропонував Бус.

Дажин-яр спинився, як укопаний. Довго придивлявся до сина: чи, бува, не жартує? Та, переконавшись, що той говорить серйозно, тихо з притиском мовив:

– І знаєш, чим це закінчиться? Тоді молитимуться у Святорусії Ісусу, а не Бусу. І не Буса називатимуть Спасом, а Ісуса. Цього домагається Костянтин. А потім тихим сапом або силою, як в Арменії, замінять або заборонять Віди, волхвів – духовних учителів – порозганяють чи знищать...

Запала довга мовчанка. Дажин-яр сподівався, що пе-

реконав сина у своїй правоті. А Бус ніяк не міг второпати, чому так переживає батько. І гортаючи старий-престарий список Від, який узяв з батькового столу, раптом заговорив:

– Батьку, а, може, саме так і правильно буде?

– Ти про що? – насторожився Дажин.

– Може, слід погодитися на те, щоб Спасом називали Ісуса, але всі обряди в храмах та капищах здійснювалися за нашими Відами? Хоча б з огляду на те, що я, якого величають арійським, слав'янським Спасом, – грішна людина. Я здіймав меч на ворогів, а Ісус його в руки не брав. У мене не один десяток жінок, усіх навіть по імені не пам'ятаю, а Ісус – і тут безгрішний. Він чимало сотворив див, повертаючи людей до життя. Одним хлібцем нагодував цілий народ. Воду перетворював на вино.

– Та на таке здатний майже кожний волхв – напускати ману на людей! – перервав його роздуми Дажин. І вже роздратовано: – Тоді піди і всім людям розкажи, що не ти Спаситель, а Ісус! Тебе не тільки назвуть брехуном, а й божевільним. І пропали тоді тисячолітні Віди, а з ними й уся Аріяна-Славія. Костянтин хитро все продумав. Він через християнство хоче впливати на Русь. Невже тобі це так важко зрозуміти? То ж іди, стань на перехресті і горлай на всі боки: Ісус – Спас землі Руської!

– Батьку, не принижуй мене, – Бус поклав книгу на стіл, відсунув подалі і тихо заговорив: – Я як посвячений вмію робити те, що й Ісус, а може й більше. Якщо вже така подібність між Спасителями руським і іудейським, то хіба не можна об'єднати ці дві віри?

– Ти знову про своє! Далася взнаки твоя відірваність від Арійстану! – аж сіпнувся Великий князь. – Це неможливо! Не будь наївний. Уважно придивись, як чинить Костянтин. Пропоную заборонити на теренах Арійстану християнство. Раз і назавжди! Тільки так можна зберегти Віди і закони Праві! Інакше їх розмиють, підмінять, спалюють, знищать.

– І все ж я плекаю надію, що в цьому делікатному пи-

танні можна порозумітися з Костянтином, – стояв на своєму Бус. – І, можливо, він захоче у Візантії запровадити відичну віру. Це зближить наші народи, дозволить укласти довгострокову угоду про мир і дружбу між нашими державами. Такий союз не просто відверне небезпеку втручань та непорозумінь, а й відіб'є бажання у будь-кого, в тому числі й гунів, йти на нас війною. В цьому слід переконатися Костянтина. Ти ж цього хочеш, батьку?

– Як би така угода не стала тяжким ярмом на шиї слав'янських народів. Можна укласти договори про що завгодно, якщо це в інтересах народів, але тільки не в питаннях віросповідання. У кожного народу свої боги, свої традиції, свій шлях до Всевишнього. Віди допомогли нашим пращурам вистояти тисячі років, зберегти звичаї та обряди. І якщо ми оберігатимемо оту мудрість наших предків, Славія-Русія утримається ще стільки ж, – Дажиняр з досадою глянув на сина.

– І я ж про це, батьку. Тільки ми по-різному це розуміємо, – виправдовувався Бус.

– Бусе, ти гадаєш, що таке поєднання можливе, я – ні. Давай трохи почекаємо, – Дажин потягнувся рукою до книги, яку щойно тримав Бус, і, прижмурюючись, почав повільно гортати. – От що мені донесли вивідники, сину. Візантійський імператор найближчим часом скликає в Нікеї вселенський собор (це відбулося в 325 році – **авт.**). Я знову надішлю йому листа з своїм баченням нашої взаємодії. Та переконаний: Костянтин відкине усі наші доводи і зробить християнство державною релігією. З його допомогою він намагатиметься об'єднати чисельні народи, що населяють імперію. Він прагне до повної влади. І не тільки у Візантії. До речі, Царград він називає Другим Римом. Імператор захоче нас переграти, а точніше – обманути.

– Не хочеться вірити. Невже він такий короткозорий?

– Він хитрий, сину. То ж Нікейський собор нам відкриє очі. Якщо там затвердять аріанство – то буде для нас сигналом до співпраці. А ні – то буде виклик всьому Арійста-

ну і мені особисто. І потім ми остаточно прийматимемо рішення. Гарзд?

Бус кивнув головою. Дажин, опершись двома руками об стіл, важко піднявся.

– Ох, і стомився я сьогодні – наче після тривалого двобою, – сумно мовив він.

Бус сприйняв ці слова за докір. Хотів допомогти батькові, та той відмахнувся кистю:

– Я сам ще в силі.

І вони розійшлися в різні кімнати. Кожний зі своїм баченням світу і подій, що в ньому розгорталися. Бус розумів, що батько й надалі стоятиме на своєму. З одного боку, він шанував його відданість давнім традиціям. З іншого, розумів, що все навколо змінюється – і люди, і держави, і природа. Це важливо враховувати. Можливо, дечим слід поступатися. Той-таки Костянтин, відвертий язичник, не спроста почав всіляко підтримувати християнство. Змушений. То ж і відична віра має вдосконалюватися.

Довго Бус на самоті розмірковував над доводами батька та з тими думками й заснув. І привиділась йому Сіяна, яка із піднятих долонь випускала Сонце. Рано-вранці він стрічав той дарунок коханої – на сизому обрії велике помаранчеве Світило, що викотилося з-за високих гір і лило ясне проміння. Воно нагадувало руки дружини, теплі та лагідні.

За сніданком Бус сказав Дажину й Миліді:

– Хочу об'їхати наші володіння, подивитися, як слав'яни-руськолани живуть. Чи не ображають їх готи? Надто вже вільно вони себе почувають на наших землях. Та й полюддя слід зібрати.

– Отакої! – Миліда так і застигла з ложкою в руці. – Тільки прибув і знову в дорогу. Сину, я ще на тебе й надивитися не встигла.

Та Дажин схвалив задум Буса:

– Нічого йому вилежуватися. Нехай повештається, людей послухає, себе покаже. А то зовсім відірвався від Ма-

тері-Землі, пропонує всяку всячину. Та й так розсудити: я вже немолодий, сам за всім не вслідкую. А за готами треба пильнувати. Тим пальця в рот не клади, бо відкусять. Подекуди поводять себе на наших землях, як господарі. Хоч, з ними у нас здавна укладені угоди про мирне співіснування. Ще за часів вождя Аталареха, мого зятя. Від готів, слід сказати, ми маємо певні вигоди. Як народ войовничий, раз-по-раз здійснює походи на ромеїв і не допускає їх на наші землі. Май і це на увазі.

– Якщо вже так надумав, то хай тобі допомагають Боги Ірію! – Миліда квітчастим фартушком витерла зі щоки непрошену сльозу.

З невеликим загоном дружинників та трьома кибитками з дорожніми речами Бус вирушив у мандри по Арійстану. В одній із кибиток везли голубів-віщунів, які мали доставляти записки Великому князю в Кияр-град. Його супровідники були не звичайні богатури. Кожний із них з дитинства проходив бойовий вишкіл у волхвів, умів поглядом збивати з ніг супротивника та спиняти коня, наводити ману на ціле військо, відправляючи його світ за очі. Вони володіли всіма видами зброї. У вправності не поступалися Бусу, Будаю Святорусії.

Напрямок взяли до Древнього острова (він знаходився між руслами рік Дніпра, Ірдині, Тясмина довжиною 130 кілометрів – **авт.**) на протилежному боці Дніпра-Славути, де мешкали войовничі черкаси. Щоб його пройти з півночі на південь потрібно три дні. Готи боялися наближатися до того острова. Освоюючи ойум (так вони називали південні землі Антії-Арійстану – **авт.**), вони обходили їх десятою дорогою. Бо ті черкаси могли не тільки повідбирати майно, а й зачарувати, перетворити їх на вовків чи баранів. Саме такі місця, розмірковував Бус, і мають стати його опорою. Часи ж бо не певні. А черкаси могли б накрутити хвоста готам. Ще його цікавило місце на Дніпрі, де можна було б збудувати фортецю, поставити митницю і отримувати плату від купців, що возять товари на Захід,

Північ та Південь. Волхви розповідали йому про пороги. Там мандрівники причалювали кораблі. А далі їх за певну плату супроводжувати місцеві перевізники аж за пороги. До того ж, десь там Сонячний острів (одна із назв Хортиці, за іменем бога Хорса – **авт.**).

Бус, розгледівшись, завважив, що саме береги Неприріки найбільш придатні для зміцнення та розвою Арійстану, який тут називають Антією. Ці землі віддалені від Персії, Гуністану, Римської імперії, за майже неприступним Зміїним валом, урожайні, багаті на дичину, а сама ріка кишить рибою. І куди вже тим, що навколо Кияр-граду. Тут він мріяв побудувати велике місто і назвати його Бусівград. А з Готією він сподівався налагодити добрі стосунки завдяки родинним зв'язкам.

Де б він не був, з ким не стрічався – всюди проповідував Віди. Пам'ятав про ту суперечку з батьком щодо християнства. Вирішив поки що не ятрити душу Великого князя. А спочатку добряче придивитися, звідки та куди вітри дмуть.

Племена та роди, дізнавшись, що до них прибув Спас, піднеслися духом. Вони заворожено слухали його проповіді та настанови. Бо ж гадали, що він посланий Богам Раю-Вирію. І з великим завзяттям будували фортеці там, де вказував Спас. Саме за часів Буса цей неповторний край почав розквітати та набиратися сили. Кошти, які надходили від полюддя-податку та мита, він спрямовував на будівництво храмів, шкіл, громадських хат і житла. Благо, деревини тут – непочатий край. Будівництвом займався майстер Китальван. Він зводив храми, що нагадували шоломи руськоланів. А художник Росальван їх старанно розмальовував за порадами волхвів, уміло відтворюючи відичні знаки та символи.

Бус не на жарт захопився розбудовою Подніпров'я. І невдовзі про нього заговорили в Римі та Цар-граді. Він також запримітив, що в ці краї зачастили християнські місіонери: чи щоб нав'язувати свою віру, чи вивідувати... І

те, й інше Бусу не подобалося. Він кілька разів стрічався з тими проповідниками. Вони його старанно переконували, що сам Ісус Христос посланий Творцем, аби навчити людей на всій Землі Божим істинам. Розповідали, що Ісус народився, коли на небі показалася Чигир-зоря, що визнали мудреці-волхви з чотирьох сторін світу. Ті свідчення неабияк дивували і насторожували Спаса – надто вони схожі на розповіді про його власне життя. А християнські посланці переконували, що тих, хто їм не повірить, Господь покарає і відправить не до раю, а до пекла, де грішники шкваритимуться на розпечених сковорідках.

Бус уважно вислуховував всю ту балаканину. Та коли двоє проповідників закликали його прийняти віру Христову і стати рабом Божим, він гордо підвівся і спокійно, без крику, проте твердо мовив співрозмовникам:

– Серед моїх вірян ніколи не було рабів, а тільки сини, доньки та ще онуки Божі. У нас навіть бранців не називають рабами. Я сумніваюсь, що Ісус хотів бачити рабів у своїх земляках. Так що геть з моєї землі. Ідіть до своїх правителів та до тих, хто вас послав, і називайте їх рабами. Якщо вже так їм це подобається. А надумаєте повернутися – я за вашу безпеку не ручаюсь. І віддам наказ, щоб таких проповідників гнали в шию з нашої землі. Ясно?

– Великий гріх береш на себе, княжичу. Бог не прощає неповаги до себе і жорстоко карає, – сердито сказав найстарший, загорнутий у чорну одіж, спираючись на кривий посох.

– Наші Боги не карають, а допомагають у скрутну хвилину. Бо вони для нас діди та бабусі, батьки та матері. Не знаю, хто погрожує вашими вустами, та тільки не Бог і не Ісус Христос. Ви грішите, страхаючи людей. Самі збилися на манівці й інших туди ж штовхаєте! Геть з моєї землі! Щоб я вас тут ніколи не бачив! – Бус перстом правиці вказав на південь.

Він наказав чотирьом вершникам випроводити небажаних гостей подалі від Бусів-граду.

Не відомо, чи розповіли ті християнські місіонери про ту балачку з Бусом своїм владикам, а ті роменському імператорові, проте подальший хід подій змушує стверджувати: приходили вони не випадково, а з далекоглядним прицілом...

Не проходило дня, щоб Дажин-яр не питав радника:
– Голуби принесли вісті з Візантії?

Він хотів достеменно знати, як проходив Нікейський собор. Тим, що християнські священики зібралися за вказівкою імператора Костянтина, він не переймався. Бо ж сам колись проводив собор сімдесяти народів заради визнання свого сина Буса Спасителем арійських земель. А от те, що головував на тому релігійному зібранні сам язичник-імператор, його насторожило. Адже Костянтин йому в посланнях клявся-божився, що ніякого стосунку до християнства не має, що він сповідує аріанство, яке йому до душі і близьке до давніх слав'янських Від. Та Дажин-яр розумів: щось за цим криється недобре. І сумніви не давали старому спокою ні вдень, ні вночі.

Та все ж діждався звістки. У двері робочої кімнати постукали. Радник на срібній тарелі подав манюсінський згорток:

– Повідомлення з Візантії, – і чемно вклонився.

– Нарешті! – полегшено видихнув Дажин. – Читай! Бо там писано так дрібно – не для моїх старечих очей.

– «Великий князю, – радник читав повільно, вдивляючись у текст, – собор із 318 єпископів осудив вчення олександрійського священика Арія, назвав його ерессю. Самого Арія та ще кількох єпископів імператор розпорядився взяти під стражу і вислати у віддалені місця. Собор затвердив символ віри у православній церкві, за яким буцімто син Божий Ісус Христос є істинний Бог, Господь, народжений від Бога Отця, так само вічний, як Бог Отець і єдиносущий з ним. Він нібито – Світло від Світла. Він начебто зійшов з

небес і втілювався від Духа Святого, був розіп'ятий, воскрес на третій день, вознісся на Небо і тепер сидить праворуч Отця. На соборі Ісус призначений одвічним Богом. На цьому особливо настоював Костянтин. Встановлено багато інших правил».

Радник вмовк. А Дажин сидів, мов приголомшений. Дивився на вершечок засніженої Алатир-гори, звично покусував сиві вуса. Потім важко піднявся:

– Тепер Костянтин показав, хто він насправді. Брехун! Ти цю цидулку перепиши руницею і з гінцем відправ Бусу. Йому про це треба дізнатися раніше, ніж ця новина облетить світ. І додай: тільки віра в арійського Спаса захистить народи від рабства.

– Сьогодні ж відішлю, – сказав радник і завважив: – Напевно, і в Римі Костянтина назвуть дволиким Янусом.

– Він таким був завжди. Я вірив його обіцянкам, бо довіряти вчать Віди. Він же язичник, для якого на першому місці лише власна вигода. Що ж, відповідно й ми діятимемо, – і махнув рукою, мовляв, іди вже.

А трохи перегода вивідник надіслав ще одну вість. Костянтин наполіг, щоб собор канонізував лише чотири євангелії на грецькій мові, які обрав сам. При своєму дворі заснував так звану «коректорію», якій доручив поправити ті євангелії. Інші манускрипти про Ісуса Христа змусив визнати єретичними і спалити. Були вилучені свідчення про життя новоявленого Спасителя з дванадцяти до тридцяти років.

Дажин про все це розповів на раді старійшин. Волхв Богдан, тамуючи поблажливу усмішку, пояснив:

– Ще б пак, за моїми даними, де тільки не носило Ісуса. Навчався він у волхвів Кушанського царства, у мудреців Індії, Персії, ходив до камінних ящиків Відичної Русі, де набирився знань та умінь.

– А ще собор узаконив таке поняття як пекло, куди провалюються душі грішників після кончини, – сказав Дажин.

– Страх, великий страх проповідує та релігія. Будь-що

можна оголосити гріхом і налякати пеклом. Та Чур тобі, Пек! – пожартував волхв Роман, маючи на увазі охоронця домашнього вогнища та добробуту Чура, якого чомусь бо-
вся Пек, божество пекла та біди.

Старійшини повеселіли. Та Великий князь підняв пра-
вицю і запитав:

– То що ми протиставимо Костянтину?

Пропозицій було чимало. Та староотці зійшлися на тому, що слід розказати людям про підступність ромей-
ського імператора, який хоче обхитрити та обманути
русів-слав'ян, нав'язуючи їм християнське православ'я,
яке не має нічого спільного з істинним Православ'ям Від.
Не може арій бути чийось рабом. Врешті-решт, необхідно
заборонити християнам вільно поширювати канони, що
затвердив Нікейський собор. На тому й порішили.

Про це Дажин знову-таки через гінця повідомив Буса,
який зводив фортеці на Непрі-ріці. Бус відповів: «Я вва-
жаю, що собор поклав кінець протистоянням між язич-
никами і християнами. Нарешті запанує спокій у наших
сусідів у Візантії. До відичної віри це не має ніякого сто-
сунку. Ісус – справді Спаситель. Він не винен, що прави-
телі використовують його ім'я в своїх корисливих цілях.
Хто б що не приймав, я йтиму Шляхом Праві і вестиму
за собою народи. Але якщо мені колись удасться створити
єдине православне відо-християнське вчення, то запанує
мир на Землі».

Отримавши цього листа, Дажин-яр дуже розгнівався
на сина. Він не чекав такого відвертого непослуху. Йому
здалося, що Бус не хоче помічати підступних намірів Кос-
тянтина. Кілька днів він ходив маєтком, як чорна хмара. А
потім покликав радника:

– Пиши! Я, Великий князь, вважаю виправдання під-
ступних дій мого ворога, імператора Костянтина, образою
для себе. Віддаю тобі у князювання землі по Непрі-ріці.
Прав з розумом, як навчали тебе наші православні волхви.
Облиш будь-які думки про зближення християнства і Від.

Я ж, як і раніше, княжитиму на сході. І дивись, щоб нікейці не знищили літописи про діяльність Буса так, як і Ісуса. Костянтин почав, а його послідовники продовжать. Будь сином своїх Богів – і сила їхня буде на тобі вічно.

Це послання батька неабияк вплинуло на Буса. Він рішуче спроваджував геть нікейських місіонерів, що, було, знову зачастили на Русь Антську. А сам, як і обіцяв батькові, щиро проповідував Віди. В кожній фортеці зводилися храми на честь Богів Ірію. На них встановлювалися дзвони, виготовлені зі спижа (так на Русі звалася бронза – **авт.**). Вважалося, що їхні звуки відганяють нечисту силу в болота та нетрі. На свята, зачувши їхнє бемкання, люди зодягалися в святкову одіж і поспішали до храмів. І молилися, і приносили дари Богам Рай-Ірію, славили Триглава. А особливо діда Богів Сварога, творця видимого і невидимого світу. Слухали проповіді святих отців. А чоловіки клялися Перуном захищати рідний край від будь-яких нападників, боронити свої родини. По обох берегах Славуті покотилася слава про Буса як рятівника прадідівської сонячної віри.

Великий князь, дізнаючись про це, радів: таки син одумався, викинув з голови всілякі наміри про створення відо-християнського вчення. І знову все частіше на зустрічах з послами чи вождями називав Буса Спасом арійських земель.

А тут ще й з Візантії прийшли вісті про велику кару, яку наслали Боги на імператора Костянтина. Він, осліплений ревнощами, скарав на горло сина Кріспа за те, що той буцімто намагався згвалтувати молоду мачуху Фаусту. Та виявилось, що то наговір. Просто Фауста таким наклепом прагнула розчистити шлях своєму синові. Її зачинили в бані – і вона задихнулася. А всім пояснили, що то нещасний випадок.

Дажин не радів з того нещастя. Він вважав, що кожна людська душа – то іскра Божа. І достроково загасити її – великий гріх. «Може хоч тепер Костянтин одумаєть-

ся», – мелькнуло в голові. І Боги начебто напоумили імператора. Він ніби прозрів. Вивідники донесли Дажину, що якимось Костянтин розгнівався на юдейських єпископів, мовляв, годі лякати людей страшним судом та нескінченними плачами в храмах. В аріанстві люди веселилися, а тепер скніють, відмовляючись від житейських радощів. Віра має бути сонячною, радісною, а не сумною та плаксивою. І розпорядився зібрати другий Вселенський собор в Антіохії (у 328 році, проте цей собор чомусь і досі замовчується – **авт.**). Повернув із заслання Арія та інших єпископів. Відлучив від церкви олександрійського єпископа Олександра, який відстоював іудо-християнство. Дивно, але Костянтин знову почав підтримувати аріанство.

А невдовзі до Кияр-граду прибули послы від самого імператора. Вони сповістили, що Костянтин продовжує виконувати свої обіцянки – повернув аріанство. І сподівається на мир і дружні стосунки між Візантією та Арійстаном.

Дажин-яр чемно вислухав, подякував за добрі вісті, сказав, що руси-слав'яни завжди цінували добросусідство і порядність, бо так навчають Віди. Однак про себе зазначив, що більше не довіряє запевненням Костянтина. Бо з брехнею можна світ пройти, та повернутися назад неможливо. Послам, звісно, цього не сказав. Навіщо провокувати сусіда на дурні вчинки. Добре вже те, що Костянтин визнав свої помилки. Та чи надовго?

А от Моріяр, якого колись ще Ягорій силоміць змусив охреститися, вітав Костянтина з визнанням іудо-християнства. Хоча, правду кажучи, йому було байдуже, яким богам молитися. За будь-яку ціну він хотів повернути свої скарби, що лишилися в Моргуль-граді. Він гадав: якщо піде походом на Арійстан, то Костянтин його підтримає і виступить з півдня. І тоді Дажин-яру нічого не зостанеться, як звільнити його колишню столицю.

Моріяр зібрав велике військо – десять тисяч піших та

тисячу вершників – і повів за Ра-ріку на арійські землі.

– Нікого не шкодувати! Ні малих, ні старих, ні жінок! Тільки вперед! І наш Бог віддячить вам сторицею! Це вам обіцяю я, князь Моріяр! – розпорядився він.

Навіть гуни, які відзначалися жорстокістю, не сподівалися, що на таку немилосердність здатний християнин, яким він себе називав. Гунські воєводи все ж нишком на своїй мові віддали наказ мирне населення не чіпати. Навіщо їм брати на себе гріхи за невинно вбитих.

Та набіги Моріярових військ рішуче відбивали раті Дажинових синів – Волгара, Ільяра, Асеня. Все ж руськоланські роди не знали спокою, люди втікали подалі, земля ставала пустирями.

І тоді Великий князь, заручившись підтримкою ради старійшин, повів своїх богатурів на того Змія Горинича. Моріяр лаявся, лякав гунів пеклом, якщо відступлять. Та гуни не витримали натиску і змушені були відійти до добре укріпленого Мартин-граду. Щоб не ризикувати життям своїх воїнів, Дажин-яр скомандував:

– Аланські війська обложать місто з суші. Струги болгар і берендеїв – з Ра-ріки. Ні птиця не повинна пролетіти, ні миша пробігти.

Спочатку гуни посміювалися з мурів та веж Мартин-граду:

– Що, не по зубах фортеця?!

Дажин наказав з катапульт прицільно обстрілювати камінням дитинець та башти. Наповнити великі бурдюки піском та гравієм і перегородити русло ріки, що омиває фортецю. Вода піднялася й затопила підвали мешканців Мартин-граду, де зберігалися зерно та солонина. Захисники спочатку порізали коней, кіз, потім черга дійшла до собак. Гуни почали ремствувати та дорікати Моріяру за те, що завів у цю кам'яну пастку.

Навна якось за обідом сказала Моріяру:

– Може, слід підняти білий стяг. І тим самим врятувати людей від загибелі.

Князь оскаженів, бризнувши слиною:

– Нізащо! Вистоїмо! Нам допоможе візантійський імператор!

– Йому більш нічого робити, як визволити тебе з пастки, у яку ти сам себе загнав, – дорікнула Навна. – Поглянь, ще трохи такої осади – і мешканці міста разом з твоїми гунами почнуть вимирати. З ким оборонятимешся?

Моріяр вмовк. Довго жував шматок конини, а потім сказав примирливо:

– Може, вийдеш до Дажин-яра, попросиш, щоб він відійшов з військами. Як-не-як, його син з нами. А з ним у такий непевний час все може статися, – натякнув він.

– Знову мною хочеш прикритися, вояка? – насмішкувато дорікнула Навна. – Не треба було починати цю війну. Адже ти ще жодного разу не виграв бій у Великого князя. На що ти сподіваєшся?

– Ти підеш до Дажин-яра і вмовиш його забратися геть! – вишкірився Моріяр. У нього був таких вираз обличчя – як у змія-дракона. Тепер зрозуміло, чому його так обзивають руськолани, до яких вона ще відносить і себе.

– А якщо не погоджуся? – визивно глянула в самісінькі зіниці Навна.

– Мамо, тільки ти можеш нас визволити! Погоджуйся! Йди! Мерщій! – загули один поперед одного троє Моріарових синів-парубків. Тільки найстарший Буримир, майже ровесник Буса Білояра, суворо поглядав на всіх і мовчав.

– Чому ти не просиш, сину? – Навна підняла на нього очікувальний погляд.

Запала гнітюча тиша. Буримир піднявся і став поруч матері.

– Просити має князь Моріяр. Просити і каятися, – чітко промовив він.

Моріяр не чекав такої відповіді.

– Я? – він аж поперхнувся кониною і закашлявся, їжа застрягла в роті. – Ні, то ти підеш з матір'ю і змушиш його відійти від міста! – і раптом змінив рішення: – Мати піде,

а ти будеш при мені! Як заложник, як бранець! Твоє життя залежатиме від того, як твоя мати домовиться. Чуєш, дружинонько моя мила?

Навна була в розпачі. Може б і варто піти до Дажина. Можливо він би в чомусь і уступив. Але заради чого? Щоб Моріяр у своїй жадобі до багатств знову збирав війська й розпочинав війни з її земляками і одновірцями? І знову брехав, викручувався, мстив, плів підступні замисли? І мої та Моріярові сини, схоже, будуть такі ж ласі до багатств і влади. Буримир зовсім іншої породи. Але якщо я не погоджуся, Моріяр може вбити його, сина Дажин-яра. Просто щоб помститися. Треба щось придумати.

– Що ж, завтра вранці я піду з білим прапором до Великого князя Арійстану, – сказала сумно, невпевнено. – Увечері всі разом обміркуємо, як це краще зробити.

І коли всі розійшлися, схилилася на руки і розплакалася від безвиході і жалю до себе за згублене життя. Хотіла бути царицею цариць, красуватися на троні. І докрасувалася. Стала служкою у власного мужа. Хоч і чоловіком його важко назвати. Такий собі змій-дракон – це дуже йому підходить. Жах і любов володіли нею. Та годі! Набридло! Бути рабинею на цьому світі – значить, залишатися нею і в потойбічному. «О, Бусе, Спасителю, прости, помилуй мене і настанови на Шлях Праві-Істини», – шепотіла вона.

Увечері вона, незвично весела та жвава, покликала все своє сімейство за стіл до вітальної палати. На ньому палали свічки і в глибоких тарелях стояли запашні страви, від яких слинки котилися.

– З якого б то дива така святкова вечеря? – здивувався Моріяр.

– О, сьогодні день Велеса – бога багатства та мудрості. А нам усього того треба побільше. Правда? На Велеса весна буяє, – Навна із глека налила запашний напій у високі чари, поставила перед мужем і трьома синами. – А ще сьогодні можна вгадати, як доля складеться.

Буримиру не вистачило напою. Навна мотнулася до приставного столика і плеснула з іншого глека.

– Вибач, сину, не розрахувала, – лагідно погладила його темну чуприну і поставила перед ним чару.

Навна майже скоромовкою, аби приховати хвилювання, розказувала про веселого та мудрого Велеса, однак промовчала, що він ще й хранитель іносвіту, провідник померлих душ – не хотіла, щоб Моріяр її в чомусь зацікавив, бо тоді могли не здійснитися її наміри.

– То ти збираєшся на перемовини до отого аланського старигана? – спитав Моріяр.

Навна кивнула головою і пообіцяла:

– Завтра усе й вирішиться.

– За це слід випити, – Моріяр вдоволено крякнув і осушив чару.

Те саме зробили і його сини. За кілька хвилин усі заснули, окрім Буримира.

– Що це означає, мамо? – злякано спитав він, показуючи на Моріяра та братів, що поснули прямо за столом.

Навна підійшла до нього, міцно обійняла, вручила велику білу хустку і сказала:

– Втікай звідси, сину.

– Куди? – не міг второпати Буримир.

– До свого батька.

– Так он же він, – показав на Моріяра.

– Твій батько – Великий князь Руськолані Дажин-яр, – і почала легенько підштовхувати Буримира до виходу. – Він про тебе давно знає. Передай йому мої щирі вітання. І скажи, що його дуже люблю. І любила все життя.

– Мамо, а ти? – збентежився юнак. – Ходімо разом.

– Ні, сину, я залишуся тут. Маю здійснити те, що мені призначено Вишнім, – Навна намагалася якомога швидше спровадити сина.

– Мамо, і я з тобою! – упирався Буримир.

– Ні, сину! І пам'ятай, що ти рус, слав'янин. Твій брат – Бус Білояр, Спас землі арійської. Сподіваюсь, ти про нього

не забув. Йди, сину! Швидше! На воротах скажеш, що тебе призначила перемовником з Дажин-яром цариця Навна, – вона несамовито розцілувала сина в щоки, чоло, міцно пригорнула, а потім різко виштовхнула за двері, причинивши їх на засув.

З суміжної кімнати внесла оберемки хворосту та сухої трави, що заготувала загодя, обіклала залу і піднесла свічку. Полум'я швидко охопило приміщення. Їдкий дим забивав дихання. І вона, втрачаючи свідомість, упала у вогнище.

Отак бенкет закінчився тризною.

Мешканці міста і гунські вояки, втікаючи від пожежі, розчинили ворота і здалися на милість князя Дажин-яра. Гуни тут же за брамою кидали на купу свою зброю. Руськолани півкільцем відтіснили їх до води – тут вони мали чекати на свою долю. Двоє богатурів, тримаючи попід руки, підвели до Великого князя молодого чорновусого юнака – від нього пахло згарищем.

– Каже, що його прислала цариця Навна.

Дажин глянув і зрозумів, хто перед ним – Буршмир, син його і Навни. Обличчям вилита мати. Тільки в неї очі зелені, а в нього карі.

– Свастя, сину! – ступив навстріч Дажин, розправляючи руки для обіймів.

– Здрастуй, – юнак на мить заїкнувся, ніби розмірковував, як назвати князя, і з сум'яттям у голосі сказав: – Здрастуй, батьку.

– Та чому ж так несміливо, сину? – Дажин пригорнув сина.

– Та радіти нічому, – ще сумніше відповів Буримир.

– А де ж мати? – Дажин узяв його за плечі.

– Там, – Буримир мотнув білою хусткою позад себе у бік фортеці, що ледве проглядалась в диму. – Вона напo-їла чар-зіллям свого мужа і трьох своїх синів. Мене відправила до тебе. І, схоже, коли ті заснули, обіклала хмизом і підпалила. Гадаю, й сама згоріла. Оце все, що від неї

залишилося, – показав білу хустину.

– От так Навна! Сказано – косачка. Такою була все життя, такою і до Ірію вознеслася. Не хочеться вірити, що більше її не побачу. Жаль. Дуже жаль, – Дажин спохмурнів, заплющив очі.

І Буримир побачив, як з очей на вуса князя скотилася скупа сльоза.

Трохи заспокоївшись, Дажин-яр додав, вказуючи поглядом на фортецю:

– Сьогодні це перемога твоєї матінки над злом. Вона звільнила русів від Змія Горинича ціною власного життя. Богиня Слава з нею.

– А ще вона сказала, що завжди кохала лише тебе, – Буримир з-під лоба сторожко глянув на Дажина.

– Я знаю. Я її теж, – Дажин опустил руки і відвернувся. Потім спохватився і сказав своєму охоронцю: – Відведи цього красеня до мого шатра. Там і поговоримо, сину.

Князь відправив руськоланів на гасіння пожежі. І коли вогонь улігся, зайшов до зали, де Навна живцем спалила себе і свою сім'ю. Та не знайшов її тіла.

– Де ти, Навно? – гукнув.

І почув з-під стелі:

– Я тут, мій коханий!

Дажин підняв очі догори. Він був досвідчений відун, та цього разу не зміг побачити Навну. А чув лише її чарівний голос:

– Не шукай мене на цьому світі, милий. Зустрінемося в Ірії. Я уже, мабуть, була б там, та забарилася, щоб попередити про небезпеку, яка на тебе чигає в Панових горах. Адже ти там збираєшся віднайти прадавні священні реліквії свого роду Ярів. Та знай, у тому підземеллі захована велика потаємна сила Чорнобога. Ти знайдеш кістяк коня Єдинорога, на якому в дитинстві носився над світом твій син Бус Білояр і якого убив чорний маг. Не підходь до того скелета. Інакше згинеш.

– Навно! – хотів ще щось спитати Дажин. Та почув лег-

кий шелест крил і зрозумів: її душа полинула в небеса.

Він ще трохи потупцював, роззираючись. Навколо так усе вигоріло, що й тіл не знайти. Тільки задушливий запах згарища забивав дихання.

– Отаку ти собі лодію-краду влаштувала, Навно. Тепер моя черга, – з сумом проказав і тихо почовпав геть, згорблений, розбитий.

Він відчув, що від нього відірвалася якась невидима часточка, дуже значима, і розтанула в просторі. Його душа була спустошена. Видно, разом з загибеллю Навни пропали й чари приворотного зілля. Та від того легше не стало. І дуже шкодував, що з його життя зникла жінка, яка кохала, як ніхто в світі. Жила-була – і сліду не лишилося. Прикро. Він навіть не надав значення її попередженню про останки Єдинорога в Панових горах.

Дажин розпорядився відбудувати цю фортецю. Він з задоволенням спостерігав, як відновлюються вежі, мури та будівлі. Та найбільше його радувало те, що на відбудові міста працювали разом руськолани і гуни, які нещодавно здійсмати один на одного мечі.

– Отак би й на всій землі, – Дажин правицею обійняв Буримира за плечі, спостерігаючи за будівельниками. – Отут і будеш князювати, сину!

Перш ніж відправитися на пошуки родових реліквій, Великий князь зібрав на широкій площі віче, на нього запросив не лише мешканців, а й полонених гунів.

– Слухайте моє повеління! На князювання я залишаю тут свого сина Буримира!

Віче схвально загомонило.

– Всі ви його добре знаєте! – продовжив Дажин-яр. – А гунів, які відбудовували те, що зруйнували, повеліваю відпустити на всі чотири боки. Від сьогодні вони вільні люди. Тримати їх за рабів – не в наших православних традиціях. То тільки в Римі, Греції, Візантії та Парсії бранців пере-

творюють на безправних рабів.

– Повелителю, а можна одне запитання? – один із гунів змахнув над головою шапкою.

– На те й віче, щоб кожен мав право висловити свою думку чи прохання, – Дажин-яр показав рукою. – Говори, чоловіче!

– Ми тут, гунські ратники, порадилися між собою і вирішили просити тебе, князю, дозволити нам залишитися в цьому гарному місті на постійне помешкання, – мнучи в руках шапку, ступив наперед вилицюватий гун, коренастий, невисокого зросту, рудобородий.

Натовп завмер у напруженому чеканні.

– А з цим звертайтеся до свого новоявленого князя Буримира. Як він вирішить, так і буде! Прошу, княже, – Дажин жестом руки вказав синові на місце поперед себе.

– Я не проти! Навпаки, я двома руками за! – Буримир підняв над собою стиснуті кулаки на знак повної згоди. – Але за умови, що всі приймуть Бусову віру, житимуть по Правді, у злагоді і дбатимуть про кожного, як про самих себе! Наше місто віднині називатиметься Дажин-яр (тепер на цьому місці Нижній Новгород – **авт.**).

– Слава Великому князю Арійстану Дажин-яру! – гримнув майдан.

– То згодні на такі вимоги? – спитав Буримир, коли люди стихли.

– Згодні! – дружно гукнув гурт гунів. – Слава князю Буримиру!

– А ви, православні, згодні прийняти оцих молодих гунів до своєї громади? – Буримир прискіпливо вдивлявся в обличчя міщан.

– Якщо обіцяють дотримуватися наших законів, то нехай залишаються, – почувлися голоси.

– Обіцяємо!

– Буде добре, якщо руськолани і гуни покажуть приклад усім сусіднім племенам, що можна жити в мирі, – сказав Дажин-яр.

Він добре прорахував: якщо володарем міста стане Бурмир, вихованець Моріяра, який, попри все, умів налагодити стосунки с гунським племенами, то вони перестануть нападати на кордони Арійстану. І так воно й сталося. Протягом усіх років князювання Бурмира у цьому прикордонному місті, гуни не переходили Вольгу-ріку. Як це було за князювання Моріяра, який, підкуповуючи вождів, підбурював їх до походів на Руськолань. Та все в минулому.

І тільки після того Дажин-яр з рятями подався до Панових гір на пошуки святих родових реліквій, які сховав Чорняк-Моріяр. Всю дорогу він, погойдуючись у кибитці, молився та благав Богів Ірію вказати те потаємне місце і вхід до підземелля. І по прибутті уже чітко уявляв, де слід шукати. Першим забрів у простору напівтемну печеру під товстим козирком скелі.

– Отут копайте! – і тупнув ногою, показуючи місце.

Здивовані богатури взялися до роботи – і скоро їхні заступи черкнули щось тверде. За кілька хвилин вони витягли череп з великим білим рогом. То й був Єдиноріг, якого колись викрав Чорняк. Та чому саме тут він закопав білогривого? І пригадав те, про що попереджала Навна. Він відсахнувся від ями.

В цей час один із копачів вигукнув радісно:

– Там під скелетом щось світиться і мерехтить!

Копачі витягли з ями скелет і опустили поряд на вигорнуту купу землі. А Дажин не зводив очей від світла, заціпеніло дивився в яму.

– Тягніть оті скарби на поверхню! Швидше! – розпоряджався він. І не помітив, як опинився поряд з черепом Єдинорога.

Та як тільки коштовності зблиснули на поверхні, Великий князь раптом дико скрикнув:

– Змія! Мене вжалила змія! Вона виповзла з черепа Єдинорога!

Він щосили смикнув змію, що присмокталася до ноги, і пожбуриг углиб печери. Та, схоже, вона встигла вприснути отруту. В голові зашуміло, перед очима миготіли різнобарвні кола. Він почав повільно опускатися на землю біля отих сяючих скарбів. І почув злісне зміїне шипіння:

– Я таки виманив тебе сюди. Тут моє царство! Я, Князь темряви, нарешті відплатив тобі за всі мої поразки!

До Дажин-яра підскочили богатури, намагалися підвести його, та він попросив:

– Облиште. Краще послухайте, що я вам скажу на прощання. Бережіть Віди, як зіницю ока. Спас Бус вкаже вам дорогу, що веде до Всевишнього. Не слухайте інших проповідників – вони ведуть в протилежний бік. Інакше станете язичниками – тими, хто живе в рабстві. Шлях до Бога – істинна православна віра. У ній благополуччя і слава Руськолані на віки. Запам'ятайте це. І простіть мене всі, кого ненароком образив. До зустрічі в Ірії...

І замовк Великий князь. Стулив повіки. Навіки. Сивий чуб, що колись лежав за вухом, розправився, волосся ледь помітно заворушилося. Всі знали – то Дажбог виймає душу Дажин-яра, щоб забрати на Небо. Він справді був улюбленцем Богів, одним із найвеличніших руських князів.

Мовчки стояли над ним руськолани, знявши шоломи та шапки. Поряд світилися золоті реліквії роду Білоярів. А з чорної пащеки печери чулося шипіння – там конала змія.

Богатури поклали тіло Володаря Всесвіту на великого воза, запрягли восьмеро коней і повезли до Кияр-граду. Плачами та риданнями сповнилася арійська земля. Померкла навіть завжди біла Алатир-гора від печалі. На поховання з'їхалися вожді усіх родів від Дунаю до Сіян-гори – із трьох Індій, як жартував Дажин-яр. Довго прощалися, бо багато добрих справ довелося пригадати людям. Миліда не знаходила собі місця, бліда, ніби стіна, голубі очі запали. Вона не плакала, а квила, мов чайка:

– Не стало мого сокола. Навіщо тепер жити?

Та коли майстри на широкому полі звели велику краду, поклали на неї небіжчика, обклали дровами і підпалили, Миліда рвонулася було до свого мужа. Бус з братами ледве втримали її.

– Пустіть мене! Я до нього хочу! – пручалася вона.

А потім прах Великого князя опустили в могилу, поряд поклали меч, стріли в сагайдаку, спис, золоту кінську вуздечку, золоті та срібні келихи, тарелі. Поставили стару золоту чару, наповнену вином. Так ще за життя напівжартома заповідав Дажин-яр. То була чара Навни, в якій вона подала йому чар-зілля.

Кожний із проводжаючих за звичаєм кинув по три пригоршні та ще по шапці землі – і згодом виріс високий курган над могилою. Його назвали Золотим.

Під час тризни волхв Златогор, син Дажин-яра від Корсуні Златогорки, проспівав поминання, яке ще довго передавали із вуст у уста в Руськолані.

Опісля рада волхвів запропонувала віче передати золотий трон арійської землі Спасу – Бусу Білояру.

Правив він уміло, з великим розумом, свято беріг добрі традиції, які залишив батько. Ладив із сусідами далекими та близькими. Благодать Божа опустилася на Славію-Русію в часи Бусові. Проповідування любові до ближнього наповнювало серця людей миром, спокоєм. Істинне Православ'я зміцнювалося та ширилося по Землі.

Частина восьма Роки 329 – 340

*«І не вважайте вдалим плавання
одинокого човна свого, доки не знайдете
сім'ю та громаду – і тоді пристанете
до причалу. У багатьох розбилися
в одинокому плаванні човни,
але й чимало благополучно уникли
розгубленості та бур на морі,
отримавши сім'ю та дітей».*

Із Заповіту Буса
«Ярилина книга».

На віче з нагоди обрання Великим князем Бус присягнув, що впевнено вестиме народи і племена арійської землі Шляхом Праві услід за Сонцем і Матір'ю Славою! Так навчав його батько Дажин-яр, так виховували його волхви. Єдине, що він попросив, – дати згоду і допомогти йому налагодити глибоке вивчення Від у всіх усюдах. І не тільки дітей знаті, а всього руськоланського люду. І не лише хлопчиків, а й дівчаток.

– Кожний православний має знати закони Вишнього, дотримуватися їх у повсякденному житті, – палко пояснював він. – Мало просто вірити в них, треба ними досконало володіти. І тоді істинне Православ'я завоює світ. Знання – то Сонце, яке освітлює Шлях Праві. Учення праведне пробуджує розум, очищує душу, відганяє бісів. Сила Славії-Русі – в мудрості. Руси-слав'яни мають бути найосвіченішими, найкмітливішими, найдобрішими. Згодом молоді юнаки стануть учителями і понесуть те світло усім народам Землі. Нині, в часи миру та спокою, є можливість зайнятися освітою родів.

Це сподобалося князям, боярам та намісникам, які прибули з усіх країв Арійстану. За прадавнім звичаєм вони на-

повнили сагайдак стрілами – по одній від кожного роду. І на майдані під помаранчево-блакитними знаменами з образами звірів та птахів підняли Буса на золотий щит, вручили йому знаки влади – пучок стріл, сокиру та булаву, пронесли по колу. Глашатаї протрубили в роги, а всі, хто був на майдані, радо трічі гукнули:

– Слава Великому князеві Бусу Білояру – Спасу нашому!

І тоді ж віче постановило повідкривати школи для дітей при храмах та в приміщеннях громадських рад. А волхвам, жерцям, знахарям, чарівникам велено навчати малечу премудростям Від.

Схвально поставилися до цього по всій Руськолані, особливо в Голуні (нині терени Полтавщини – авт.), Лебедії (в Києві Антському і в Приельбруссі – авт.), а також в князівствах Борусія, Словенія (північні схили Карпат з столицею Новгород – авт.), Волинь, Суренжань (тепер Судак і навколишні землі – авт.). Тільки в Остроготії (побережжя Чорного моря і Таврида – авт.) віднеслися з підозрою до таких новацій. І звісно чому – вже на той час там завдяки візантійським місіонерам-нікейцям готи, які теж називали себе аріями, почали визнавати Спасителем Ісуса Христа замість свого прадавнього бога Єзуса Кельтського.

Буса це, зрозуміло, насторожило. Бо відична віра опинялася в оточенні християн на заході та півдні. Гуни, хоч над ними княжив православний Буримир, мають своїх язичницьких богів і навряд чи від них відмовляться. Хоч проповідувати Віди не завадило б і серед них. Бус направив свої пропозиції Буримиру. Правда, зауважив: на твій розсуд, тобі видніше.

Сам Бус за будь-якої нагоди виступав з проповідями. Та так задушевно і щиро, що віряни плакали, каюлися, причащалися, освячувалися водою – і таким чином очищалися від скверни. Якось навесні на поминальне свято Радуніці він поїхав до Кітеж-яру, щоб здійснити славлення на честь пращурів та свого батька Дажин-яра. Виголошував звичні слова, як і багато поколінь волхвів та жерців:

– Свастья, православні! Слава Отцям і Матерям нашим, які вчили нас про Богів і водили за руку Шляхом Правим. Ми, слав'яни-руси, здавна Богом славу співаємо. Тому й ми – слав'яни. Тільки Православ'я веде нас до світу Вишніх Богів. Там Царство Небесне. Так єднаються наші Роди Небесні і роди земні. ОУМ! А ОУМ тому, що душа-ум кожного з нас – то іскра Божа, підкоряється Господу, Наддуші – ОУМ, яка живе у серці людини. І тому душа як іскра Божа має життя вічне. Бог присутній у кожному з нас як Істина, як знання про Істину, Прав і Совість. Якщо ми живемо по Правді та по Совісті, значить, не втратили зв'язку з Богом. І тоді наша душа безсмертна. Вона значно цінніша, ніж смертне тіло. А початком духу нашого є Сонце-Дажбог, тобто сам Всевишній.

Бус зумисно проголошував такі непрості істини, щоб вияснити для себе, наскільки вони зрозумілі простим людям. Говорив проникливо, від щирого серця, раз-по-раз накладаючи Перуницю на себе та громаду, і, здавалося, що він хрестить. А коли закінчив, миряни раптом заскандували:

– Слава Бусу Білояру – арійському Спасу! ОУМ!

Бус хрестив водою і Святим Духом – так, як започаткував давним-давно згідно з ведичною традицією Купала, бог родючості, людської злагоди, молодості і кохання. Він зрозумів, що люди прагнуть знань, і не слід спрощувати їх. Якщо вони будуть достеменно знати закони, за якими розвивається Явний і Навний світи, на чому ґрунтується Прав, то будуть вірити Богом Ірію і збережуть Віди ще на тисячоліття. І про все це мають дізнаватися в храмах та капищах, а діти – ще й у школах. Отоді Руськолань ставатиме світлішою, сповненою Сонця і Радості.

В кітежській обителі Буса оточила діввора з книгами та згортками в руках – місцеві учні. Один вихрастий світлочубий хлоп'як з блакитними зіньками, гортаючи книгу, спитав:

– Якщо я вивчу оце все, то теж зможу стати Спасителем?
Бус засміявся:

- Звичайно, якщо на це буде воля Богів наших!
- А якщо вони не погодяться? – допитувався малий.
- Тоді ти станеш волхвом – помічником Спасителя.
- І я зможу з ним спілкуватися, як оце з тобою?
- Завжди і повсякчас! А для цього слід мати великі знання і чисту душу, – Бус скуйовдив коротку чуприну на голові підлітка.
- Я так і думав, – хлопець скрушно зітхнув. – Доведеться вчитися.

Малеча розсміялася.

Повернувшись до Кияр-граду, вістуні доповіли Бусу, що візантійський повелитель Костянтин якимось чином дізнався про його освітні плани на теренах Руськолані і щось подібне почав запроваджувати в імперії. Однак йому це не дуже вдалося. А все тому, що нікейці, прибічники іудо-християнства, виявилися не здатними освічувати людей – у самих не вистачало грамоти. Вони лише залякували судом Божим та гріхами. А страх, звісно, поганий вчитель. Бус порадив, що у протистоянні з чужою вірою він обрав саме освіту своїх родів. Та тут же спало на думку, що слід бути пильним. І розпорядився не пускати нікейців на арійські землі. Як пізніше виявилось, вчасно.

Посли із Корсуня-Херсонесу, що в Тавриці, розповіли йому, як нікейські місіонери на чолі з єпископом Єферієм заявили до міста-фортеці і почали вимагати від влади здійснити хрещення всього населення. На той час херсонесити вірили в богів Олімпу, своєю покровителькою вважали Діву-Артеміду. Їм був не зрозумілим той ультиматум. І вони запропонували християнам забиратися геть, доки мешканці не збунтувалися. Єпископ зі свитою повернувся до Костянтинополя. Що він там наплів імператорові – бозна. Та той не на жарт розгнівався і знову відрядив єпископа, на цей раз з загоном вояків та з грамотою від своєї величності. На цей Корсунь сяк-так був охрещений, хоч чимало мешканців уникло того обряду.

Одначе Єферію цього здалося мало, він подався далі

на Русь. І десь біля порогів та острова Хорса-Сонця (нині Хортиця – **авт.**) на переправі його спіткали руси-анти та й почали розпитувати, веслуючи через Данапр:

– Ти за Спаса Буса?

– Ні, я за Ісуса.

– Тоді вертайся до свого Бога.

– Забув вас спитати! У мене благословення самого Костянтина! – почав гніватися єпископ.

– А це хто – ваш верховний жрець? – посміювалися перевізники, хоч, мабуть, знали, про кого річ.

– Які ви нетямущі! Це наш імператор. Під його рукою країни Сходу і Заходу. От пожалуюсь – він вас в порох зітре! – все дужче розпалювався єпископ.

– По-людськи просимо – вертай додому. Тут наша земля! У нас свій правитель – князь Бус. Він же Спас наш, – припинив гребти рус з довгим чубом за лівим вухом і сувро поглянув на священника.

Та, схоже, єпископ відчув себе посланцем Божим і давай соромити перевізників:

– Ви – варвари, неuki, дикуни! Вас Ісус покарає! – зняв хрест і почав ним хрестити.

Перевізник хитнув човна – і єпископ шубовснув у воду. Та тільки його й бачили.

Дізнавшись про таку наругу, Костянтин відправив іншого нікейця, єпископа Капитона. На цей раз із півтисячним загоном ромеїв на чолі з полководцем Фіоною. Херсонеситам нічого не залишалося, як прийняти хрещення в ім'я Ісуса Христа. Та й Капитон не заспокоївся і подався тим же шляхом, що й попередник. Він буцімто дістався аж до таємничого острова на Непрі-ріці (мається на увазі все той-таки прадавній острів між руслами річок Дніпра, Ірдині, Тясмина – **авт.**), де жило плем'я черкас навколо фортеці, що колись збудували люди Буса Білояра. Розповідають, Капитон став висміювати Спаса-Буса, мовляв, не в того Бога віруєте, та все вихваляв Ісуса. Черкаси розізлилися і вкинули його в зашерхлу річку (день пам'яті Капи-

тона відзначається 22 грудня – **авт.**).

Посли ще й додали: чи так воно було насправді, чи ні, але легенди ходять у різних варіантах.

Бус не дуже довіряв цим билицям, одначе зрозумів: імператор Костянтин, зробивши іудо-християнство державною релігією, намагатиметься її використати для поширення свого впливу на Руськолань та інші народи. Можливо, відправлятиме військові загони для підтримки нікейців. А сам розмірковував: «Якби вчинив його батько Дажин-яр? Скоріше за все кинув би раті». Бус пам'ятав, як той боляче сприйняв рішення вселенського Нікейського собору, де чомусь головував язичник Костянтин.

Однак давно відомо: поганій мир краще будь-якої війни. Зрозуміло, варто відслідковувати й надалі дії Костянтина. Зараз вони не загрожують Руськолані. А тому він, порадившись із старійшинами, вирішив скористатися, як кажуть греки, засобами дипломатії. Бус відправив імператорові листа. В ньому писав, що велике благо – мати добрих та надійних сусідів. Серед таких він бачить Римську імперію. І як в минулому, так і в майбутньому пропускатиме до Грецького царства каравани, що простують Великим шовковим шляхом з Індії, Китаю та Загросу. І ніби між іншим Бус розповів про давнє місто Царгород Святогора, яке за Відами, було столицею атлантів на півбережжі Великої протоки (мався на увазі Босфор – **авт.**). Те містечко старіше від Єрусалиму-Ярусалиму-Русасалиму, прадавнього постою ярів-аріїв. І зветься те поселення Візантієм.

Костянтин у своїй відповіді запевняв, що також сподівається на співпрацю. А його мати Єлена, як він пише, рада буде побачити живого Спасителя. Щоправда, про Візантія не згадав. Але зовсім скоро, як повідомили вістуні, у тому містечку розпочалося велике будівництво – православного храму Святої Софії та хоромів імператора і знаті. Невдовзі Костянтин переніс столицю Римської імперії до Візантія (в 330 році – **авт.**) і свою столицю назвав Новим

Римом. Дивувало те, що поряд з християнськими церквами будував язичницькі. Чи хотів улажити усіх Богів, чи з якоюсь іншою метою – тільки йому відомо. А на монетах чомусь чеканив Сонце. Що б це означало – були лише здогадки. Бус ще тоді подумав, що в Костянтина роздвоюється душа – а це вірна ознака невірної людини. Втім, у своєму листі запевнив, що, як тільки буде нагода, обов'язково зустрінеться з Єленою. А що вона буде, він не сумнівається.

З ранку до вечора Бус займався державними справами. Глянувши на Сонце, що викочувалося на обрій, згадував свою айнську принцесу Сіану, яку залишив на острові Радовіста з трьома доньками і сином Одзіном. На великі свята він з купцями відправляв їм дари. І дуже тішився, коли отримував від них вісточки.

Та наступала ніч. І Бус, створений за образом і подобою Божою, та маючи просте смертне тіло, прагнув ласки, ніжності, кохання. То було неабияке випробовування для молодого Спаса. Він розумів, що підступні сили темряви обов'язково почнуть його спокушати якимись благами чи солодкими обіцянками.

У Буса ще з дитинства було улюблене місце на березі гірської річки, що протікала під мурами Кияр-граду. Він годинами міг спостерігати, як буйний потік ударяє в скелястий мисок, на якому він стояв, з шумом закручувався, здіймав легку прозору хмарку із краплинок води, обтікав і спокійно розливався по інший бік виступу. Це нагадувало йому плін життя – то збурений, то спокійний. У Яви дуже багато гарного, барвистого, спокусливого. Але є закони Праві, які управляють Всесвітом. Можна на них не зважати, сидіти на цьому мискові і чекати, доки прийде Нав і поведе у свої темні чертоги.

Отак він якось спостерігав, як вирує внизу вода, райдужно переливаючись в останніх променях Сонця, і поставили перед ним, мов примари, Чорняк-Чорнобог з Марою, яка тримала серп за спиною. Вони гойдалися на веселці, що повисла коромислом біля того скелястого виступу.

– Марні усі твої зусилля, Спасе! – зі смішком прогугнявив Чорняк. – Словеса твої відзвучать. І міста, нині квітучі та багатолюдні, розсиплються на порох. І саме ім'я твоє забудеться! Живи і насолоджуйся своїм багатством, владою!

– І чарівними жінками, які метеликами пурхають навколо тебе! – зареготала Мара.

– Які ж ви хитрі! Я відаю, що саме це ви нашіптуєте людям і в першу чергу молодим, – сказав Бус. – Та я для того й прийшов на Землю, щоб уберегти їх від вас. Справді не важлива пам'ять про мене, як і про будь-кого з нас. Бо уся земна слава – ніщо і підлягає забуттю. І лише Шлях Праві вічний. По ньому йдуть і йтимуть мої учні та діти. Доки вони будуть – світ існуватиме. І нічого ви з ним не вдієте.

– Ти помиляєшся, княже, – по-зміїному вишкірився Чорняк, розгойдуючи веселку. – Хіба забув – від малої слабосилої змії повалився такий богатур як Дажин-яр. А ти, такий наївний, хочеш протистояти мені якимись там немовлятами та учнями своїми? Мені – всесильному дракону!

– І моєму серпу-мечу! – хихикнула Мара.

– Це ви, темні примари, марно стараєтеся. Усі ниті життя в руках Вишнього Коваля – Отця Сварога. Він сидить на небесному троні і бачить увесь світ. І вирішує долю Сина свого, який займає трон земний. Як би вам не хотілося, та не зможе серп Мари, який також викуваний Сварогом, зрізати і найменшу стеблину, вирощену по волі Вишня, – Бус побачив, як невдоволено при згадці про Сварога заметушилися Чорняк з Марою.

І тут злорадно зашамкотіла беззуба Мара, вхопившись двома руками за серп-меч, наче хтось збирався його відняти:

– Не будь такий впевнений! Строк твого життя на Землі теж відміряний. Як колись і Кришня та Коляди. Я тобі нагадую – тобі дано сидіти на земному троні, допоки Сварог шість разів обійде Сваргу (тобто 72 роки – **авт.**). Запам'ятай це!

– Знайшла чим здивувати! – розсміявся Спас. – Мені це давно відомо. Небесний цар уже тричі обійшов царство

своє. Попереду ще три кола – до кінця Дня Сварога. За цей час я встигну чимало зробити для людей і для моєї Русько-лані зокрема.

Заревіла внизу ріка, піднялася вода, що хлинула з гір – там пройшла злива. І зникли Чорняк з Марою. Та в ту ж мить Бус почув відчайдушний дівочий крик: «Рятуйте! Допоможіть!». Він помітив, як потік води, мов тріску, підхопив і поніс угле тільце дівчини. Вона відчайдушно боролася зі стихією, вимахуючи руками, захлиналася і гукала на поміч. Бус, згадавши уроки волхвів, за мить перетворився на велетенського гірського орла, гайнув над потоком, пазурами вихопив з нього ледь притомну дівчину і виніс на берег. Промовив заклинання – і знову став людиною. Огорнув дівчину своїм кунтушем, рукав підклав під мокру русяву косу, осінив оберегом-хрестом. Вона підняла довгі вії, з-під них сяйнуло зелене світло, тихе та лагідне. У Буса аж у грудях тенькнуло – таким близьким та рідним воно йому здалося.

– Ти хто? – спитав.

– Я Чаруня, – тихо відповіла тремтячим голосом.

– Як у воді опинилася?

– Я часто приходжу до підніжжя тієї скелі. Мені там так хороше. Не сподівалася, що мене змиє потоком. Спасибі тобі, що врятував, а то б пропала, – вона відкашлялася.

– Чия ти?

– Донька знахарки Ярини. А тебе я знаю. Ти – Великий князь Бус. Тебе всі називають Спасом. Тепер і я переконалася – для мене ти справжнісінький Спас, – дівчина спробувала піднятися.

Та Бус її притримав:

– Полежи ще трохи.

– У храмі я слухала твої проповіді, Спасе. Наче сам Вишній промовляє твоїми устами. Невже ти справді посланий на Землю Богами Вирію? І віриться, й не віриться. Зовні ти такий же, як усі, – Чаруня почала зводитися на ноги.

– Так і має бути. Ми ж усі на землі – діти Божі, створені

за їхнім образом, – Бус допоміг їй піднятися.

– Як цікаво! І ти здатний так же закохуватися, як звичайні смертні? – кокетливо зиркнула скоса Чаруня.

Це питання застукало його зненацька. Він не знав, що відповісти. Не буде ж розказувати, скільки разів одружувався, скільки в нього діток на білім світі. Але що то було? Кохання? Чи виконання якихось обов'язків?

Виручили охоронці. Вони не побачили на мисі Буса і кинулись на розшуки. Він наказав їм відвести дівчину додому. Вона так і пішла в його кунтуші. Перед цим пильно глянула на нього своїми зеленими очима, які ставали блакитними, коли вона здіймала їх до неба. Від того погляду у Буса аж серце стрепенулося. Йому не хотілося відпускати дівчину. Та вона була мокра, змучена, їй конче треба зігрітися, аби не застудитися.

– Вдома попий гарячого напою з травами та медом! – гукнув навздогін.

Вона розвернулася, помахала долонею і щасливо всмінулася.

Вдома Бус тільки й думав про Чаруню – білолицю, чорноброву, з ямочками на щоках. Які ж у неї яскраві смарагдові очі! Він уже мріяв про обійми та пестоці з нею. Сам дивувався, як оте тендітне дівча заповонило його уяву – наче стояло перед ним. Доторкнися – і відчуєш. Чарівниця. Недарма у неї таке ім'я – Чаруня.

Вдома на неї, як тільки переступила поріг, напустилася мати Ярина:

– Де тебе носило? І чому така багата одіж на твоїх плечах? Що це означає?

– Мамо, зараз усе поясню. – І до двох богатурів, вручаючи їм кунтуш. – Передайте Великому князю ще раз мое щиросерде спасибі.

– То це одіж Буса? – прискіпалася мати.

– Він рятував мені життя, коли мене понесло потоком. Не знаю, як це йому вдалося, але стою перед тобою жива й здорова, – і ніжно пригорнулася до матері. – Він такий...

Такий незвичний, сміливий, турботливий.

– Отакої! Чи ти не закохалася в нього, дівонько? – насторожилася мати.

– В такого не можна не закохатися, мамуленько! – Чаруня закрутилася в мокрій одежі.

– Та знімай швидше! – мати почала стягувати з доньки білу вишиту сорочку. – А ти знаєш, скільки в нього було дружин? Я й порахувати не можу. І всі – тобі не рівня. Царівни та князівни! Із знатних родів! Не грай з вогнем, донечко. Замакітрить тобі голову, доб’ється свого та й покине. Він – птиця високого лету.

Ярина безугавно торохтіла, намагаючись відвернути доньчину увагу від образу князя. Та цим лише посилювала цікавість доньки.

– Ти краще поглянь на сусідського Земка – парубок, хоч куди. Роботящий. Сумлінний. За тобою в’ється, як нитка за клубочком. Чим не жених? А то, бач, губу розпустила, бо князь її приласкав, – напучувала мати.

– Та не приласкав він мене, а врятував він наглої смерті! – образилась Чаруня.

– Годі базікати! Он бери кухоль з гарячим напаром та зігрійся! – мати змусила доньку залізти на припічок, укрила рядом та овечою шкурою і вийшла у двір, щось бурмочучи собі під ніс.

Чаруня так і заснула з образом Буса в уяві. Буцімто він перевтілюється у великого птаха, змахує крилами на тій скелі, несеться на потоком бурхливої води і виносить її на берег. Так і не зрозуміла: то сон чи яв.

Хоч Чаруня не виходила з його голови, та Бус палець об палець не вдарив, щоб побачитися з нею. Не хотів поговорів та пересудів. І не стільки за себе клопотався, як за неї. Злих язиків чимало. Не дадуть дівчині спокою. Можуть довести, що й сама в річку кинеється.

Коли ж волхв Добросвіт нагадав, що він, як і його попередники Кришень та Коляда, має здійснити плавання ще й на острів Родос, де жили колись пращури аріїв, Бус

зовсім засмутився. Він знав, на тому острові колись стояла величезна статуя бога Сонця-Геліоса з короною із семи променів. Її зруйнував землетрус. (Родос – острів в Середземному морі німфи Роди, доньки Геліоса – **авт.**). І він, Бус, за традицією мав одружитися з тамошньою царівною Евелісією. Та Бус все питав сам себе: «Хіба я не маю права взяти за жону ту, яка мені подобається, а не ту, котру нав'язують?».

– Гаразд, але після Купала, – понуро відказав Бус.

Він доручив своєму мудрому будівничому Китальвану спорудити та обладнати корабель, який би здивував світ.

– У володаря Руськолані все має бути найкращим, – відповів Китальван.

А от і свято Купала – веселе, гамірливе, сповнене таїни. Киярці, як і всі на арійських землях, любили його, мабуть, більше за інші. Бо Купало – то Бог добробуту, родючості, злагоди. Особливо раділа йому молодь. Адже Купало знайомив парубків та дівчат, сплітав їхні руки, зближував серця. Часто на цьому святі вони знаходили собі пари і навіть створювали сім'ї.

Під вечір на пологому косогорі, що спускався до річки, зібралися всі мешканці міста. У святковому вбранні. Радо вітали один одного з святом і кланялися в пояс. Дівчата з пишними пахучими вінками на головах, у білих сукнях, вишитих яскравими узорами та квітами на рукавах, грудях та нижніх оборках водили хороводи, співали пісень, славили Богів Ірію. Хлопці у полотняних сорочках з орнаментами з дрібними свастиками, у широких синіх чи червоних шароварах і сап'янцях встановлювали чучело Марі, розпалювали кострища, викочували на пригірки промащені дьогтем колеса. Музики грали старовинні слав'янські мелодії.

Буса з матір'ю Милідою та волхвів-старійшин розпорядники свята всадили на колоди, встелені вишитими рушниками, на самому видному місці. Перед ними дівчата зразу ж закутили хоровод. Троє трубачів загуділи в

дуди. І гарно вбрана дівчина з пишним вінком на голові дзвінким голосом – то була Чаруня – надала слово найстарішому киярському відуну Преславу:

– Свастя, православні! – не за літами гучно звернувся до земляків відун. – От і дожили всі ми, слава Богам Вирію, до нового Сонцевороту, коли День переміг Ніч, Світло – Темінь. Найкоротша ніч сьогодні. Та, як ви знаєте, в цей місяць кресень (на честь Кришні), у ці дні зійшов на Землю-Матінку наш арійський Бог Коляда – друге втілення Кришні. Він благополучно проплив дев'ять сузір'їв-воріт і приніс на Землю Книгу Від, Зоряну Книгу Коляди. Славімо його!

– Слава Коляді! Слава Купалі! – залунало над лугом.

І коли люди стихли, відун продовжив:

– Та я хочу сказати, що серед нас третє втілення Кришні – наш Великий князь, Спас Бус Білояр!

– Слава Спасу! – рознеслося навкруг.

Бус піднявся з колоди, ступив кілька кроків вперед. До нього підбігла та ж дівчина з дзвінким голосом:

– Великий князю, дозволь і на тебе одягти купальський вінок, – і напнула пишноцвіт з польових та лісових квітів на його чуприну.

Тільки тепер Бус упізнав Чаруню. Вона весело всміхалася, зелені очі з-під квітів промінилися якимось дивним світлом. Соромливо відвела погляд і швидко спустилася до гурту дівчат.

– Славні мої земляки! Православні онуки Рода та Сва-рога, нащадки Велеса і Ярили! Я не буду довго відривати вас від веселоців. Побажая лише одного – впевнено йдіть Шляхом Праві! Купала – це свято любові, у якої немає кордонів. Любов долає усі перешкоди і навіть саму Мару з її серпом. Лиш любов'ю буде врятований світ. Бо тому, хто любить, прощаються всі його гріхи. Того ж, хто не любить, спіткають лише печалі та розчарування. То ж любіть один одного усім своїм серцем і душею! А юнакам і дівчатам нагадаю – тільки вірне кохання, взаєморозуміння і повага

принесуть радість, добробут та щастя. І так буде!

– Слава Великому князю Арійстану! Слава православному Спасу всієї Русі! – гучніше від усіх ревнов гурт юнаків.

І зразу ж посеред луку в кількох місцях спалахнули багаття – символи єдності небесного та земного вогню. А з вершини пагорба у бік річки понеслися палаючі колеса – символи Сонця. Вони відганяють від гульбища темні сили, усяких бісів та зачасне зло.

Бус спостерігав за тим, як юнаки та дівчата, взявшись за руки, перескакують через вогонь та норовлять стрибнути якомога вище. Вірили, що від того багатшим буде врожай збіжжя, городини та садовини. А сам вогонь випікає хвороби, пристрїт, заздрїсть та прокльони. Деякі пари перестрибували через багаття тричі – і їх вітали як наречених. Бо їх з'єднало Сонце. Хоч саме воно вже сховалося за обрій, та його часточка проміниться у вогнищі.

Бус пригадав, як він у юні роки стрибав через кострище. І йому страшенно захотїлося це зробити зараз. А чому б і ні! Йому ж ще й сорока літ немає. Він сказав про це від уну Преславу. Той тільки усміхнувся:

– Мені б твої роки – не втримався. Якщо люди побачать, що через вогонь стрибає сам Спас – це їх ще дужче розохотить.

Бус підійшов до гурту дівчат, став поряд з Чарунею.

– А ви чому не стрибаєте? – спитав весело.

– Так ні з ким, – грайливо за всіх відказала Чаруня.

– Як то? Он стїльки парубків навколо! – здивувався Бус.

– Так вони соромляться, – одна з дівчат кивнула у бік парубочого гурту.

– Може через мене? Так ми зараз додамо їм смїливості! – пообїцяв Бус і запропонував долоню Чаруні. – Не проти?

Дівчина від несподїванки зашарїлася, боязко простягла руку й оглянулася на подруг. Дівчата були неабияк ошелешені. Бус і Чаруня розїгналися і майнули через кострище. І так же, не рознімаючи рук, стрибнули ще раз.

Бус повів дівчину знову на місце для розбігу. Та Чаруня раптом вирвала свою гарячу долоню з палкої руки князя і шепнула злякано:

– Більше не можна, князю! А то люди подумують, що ти хочеш зі мною заручитися.

– Так-так. Я й забув. Втім, я хотів би мати тебе за дружину, – вихопилося в Буса.

– Князю, це неможливо, – груди Чаруні здіймалися чи то від біготні, чи від хвилювання. Вона не знала, що казати та як себе поводити. – Ти мені подобаєшся, але...

– Але я ночами думаю про тебе, – Бус знову простягнув до неї руку.

– Який же ти швидкий, князю! – вона сховала руку за спину. – Хто спішить, той людей смішить.

– Я чекатиму на тебе після гулянь під нашим мисом, – сказав Бус і попрямував до своєї колоди. А вслід почув відчайдушне Чарунине:

– Ні!

Коли багаття пригасли, люди почали розходилися, музики повели гурти молоді до навколишніх гаїв, Бус попрощався з староотцями і подався до Храмової гори, а від неї до підніжжя мису – улюбленого місця Чаруні.

Бус чекав аж до перших півнів. Дівчина не прийшла. Спочатку він уявляв, як її пригорне під ясними купальськими зорями, а вона млітиме в його обіймах. Потім, як це завжди з ним бувало, вона таки уступить його домаганням – і то буде велике щастя. Та Чаруня не йшла. І він починав злитися. Що дозволяє собі оте дівчисько? Будь-яка красуня-князівна прибігла б сама, не пропустила такої нагоди побути з Великим князем. А ця закомизилася. Віднеслась до нього, мов до якогось хлопчиська. Соромно навіть комусь розказати. І це подяка за те, що її врятував. Врешті право князя на першу ніч ніхто не відміняв.

І коли з окраїни міста долинуло перше коротке «кукуруку», Бус різко підвівся і подався до своїх хоромів. Ліг, не роздягаючись, на канапу і заснув. У сні намалювалися все

ті ж Чорняк з Марою.

– Заслаб ти, Спасе. Втрачаєш владу над своїми людьми. Дівчисько й те не підкорилося твоїй волі. Ха-ха! – розреготався Чорняк.

– Стриножила тебе ота красуня з зеленими очима! – додала Мара з-за його плеча.

І Бус зіткнувся з її поглядом. Насмішкуваті чорні очі Мари відверто глузували. Він аж сіпнувся у сні. Покликав охоронця – одного з тих, хто проводжав додому Чаруню.

– Негайно приведи до моїх покоїв оту утопленицю! – наказав.

Невдовзі Чаруня постала перед ним. Охоронець зачинив за собою двері.

– Я прождав тебе всю ніч біля мису! – Бус хоч і говорив суворо, але з любов'ю.

Чаруня це відчула і по-дитячому всміхнулася:

– Я ж сказала «ні». Хіба Великий князь не чув?

– Чув. У мене з вухами все гаразд. Ну, то й що? Але ж слово князя ...

Та Чаруня його перебила:

– Закон? Великий князь так хотів сказати? – і в її очах застрибали зелені бісики.

– Хіба я тобі не до серця? – примирливо відповів Бус, наблизився до Чаруні, взяв за плечі.

Дівчина не противилася. Бус поцілував її довгу русяву косу. Вона пахла любистком, чебрецем та ще чимось. Ці пахощі zostалися від вінка, який вона носила цілий вечір. Нечувана жага прокотилася його тілом. Він міцно обійняв її податливе, як йому здалося, тіло і вже збирався підхопити на руки, та почув тихе, мов квиління раненої пташки:

– Князю, ми з тобою так і не перестрибнули втретє через багаття. Тому нас не назвали нареченими. А, значить, опусти мене на підлогу, мій княже.

Бус так і отетерів. Він тримав на руках дівчину, яку безмежно жадав. Залишилося зробити кілька кроків до ліжка – і зануритися в любовострастя. Як він про це мріяв з першої зустрічі.

– Князю, відпусти мене, – неохоче запручалася дівчина в його дужих руках.

– А якщо не відпущу? Ти люба мені! Я хочу тебе кохати!
– Бус якось невміло намагався переконати Чаруню.

– Князю, якщо я тобі зараз піддамся, то сьогодні ж мене забере до себе ріка, – дві крупні сльозини скотилися її оксамитовими ланітами. – Я, напевно, теж кохаю тебе, мій князю. Схоже, наші душі зріднилися не на землі, а ще в небесах. Я знаю, що ти моя доля. Але не чіпай мене зараз. Ще не час! Він, сподіваюсь, прийде. І ми будемо щасливі! Тоді на річці, рятуючи мене, ти рятував і свою душу. Я ж твоя боржниця.

Бус повільно опустив дівчину на підлогу, ще раз міцно обійняв і відхилив від себе:

– Ти права, дівчинко моя. Вибач, що змусив тебе отак хвилюватися.

Та в цю мить Чаруня пригорнулася до його грудей і зашепотіла:

– Ти люб мені, мій князю. Я кохатиму тебе у найтяжчі твої дні. То ж я піду? – і пильно заглянула в його смутні очі.

– Спасибі, що спинила мене, – мовив він. – Сьогодні ти мене врятувала – не дозволила темним силам увійти в мою душу. І я впевнено відчуватиму в собі силу Спаса землі руськоланської. І ще одне. Я змушений буду за традицією відправитися на острів Радостея і взяти за дружину тамошню принцесу. Так чинили Кришень і Коляда. Так повинен і я. Але ти для мене...

Чаруня похапцем прикрила долонею його уста:

– Не кажи більше нічого, любий. Звичаїв слід дотримуватися, інакше люди забудуть своїх Богів.

Дівчина, пересилуючи себе, відірвалася від грудей Буса і неохоче пішла до дверей. Навіть не оглянулася. Князь знеможено сів на канапу, спантеличений і розтривожений. Такого в його житті ще не було. Одначе, розумів всю правоту цієї зеленоокої чарівниці. Тільки про які тяжкі часи вона натякнула? І коли це станеться? Під час

подорожі до Радостеї? Але ж Чаруні туди не дістатися. То, виходить, пізніше? Треба поцікавитися у волхвів – нехай розтлумачать.

Бус заспокоївся – не вдалося Чорняку та Марі спокусити та підкорити його душу, яка завжди цінніша за тіло і будь-які земні задоволення.

Миліда, з сумом спостерігала, як син нудиться через відсутність жіночої ласки. Дійшло до того, що він став стрибати через купальське вогнище з простою дівчиною. Це її насторожило. Миліда подалася до придворного художника Росельвана і показала люстерко зі спижа (бронзи – **авт.**), що Бус привіз із Радовісти:

– За розповідями сина, саме в нього дивилася принцеса Сіяна, айнська дружина Буса. Я буду дуже вдячна, якщо ти, дивлячись у це люстерко, відтвориш її образ.

– Навіщо це вам, матінко? – густі чорні брови Росельвана здивовано смикнулися вгору.

– Бо Сіяна з Радовісти – це принцеса на Родосі. На Сході вона випускає Сонце на Небо, а на Заході вкладає його на спочинок, вкриваючи темним покривалом ночі, – Миліда терпеливо розтлумачувала своє прохання. – Сподіваюсь, якщо Бус побачить образ своєї коханої, то помчить до неї стрімголов. А то вже, виджу, сам не свій стає без дружини.

Росельван з розумінням всміхнувся, глянув у люстерко – і остовпів. Звідти на нього дивилася усміхнена красуня небаченої вроди. Вся так і сяяла, як росяна ромашка в сонячному промінні.

– Я намалюю. Обов'язково намалюю, – поставив перед собою полотно, ухопився за пензлі та фарби. – Завтра можете прийти за полотном.

– Так швидко?

– Бо я її знаю. То справді Сіяна – діва з острова Радовісті. На заході на острові Радостея її звать Евелісією.

– Так то справді одна й та ж царівна в різних кінцях

світу? – тепер уже здивуванню Миліди не було меж.

– Але Спасу Бусу слід поспішити: Чорнобог з Марою здатні на всілякі пакості, – попередив Росельван.

– Про це й розкажи Бусу. Обов’язково розкажи. Тоді він швидше вирушить на пошуки царівни, – наказала княгиня.

Від художника Миліда пішла до Китальвана. Вона хотіла пришвидшити відплиття Буса. І причина одна – щоб він знову не стрівся з Чарунею. Чого доброго, приворожить.

– Чи готовий корабель для відплиття Буса за нареченою? – спитала.

Китальван спочатку не зрозумів, про що мова, спантелено зігнув плечима.

– На острів Родос. Хіба забув? – насторожилася Миліда.

– Так ось куди поспішає великий князь! На заручини! Та на такий випадок корабель завжди готовий. Не лодія, а ясний Сокіл! Так ми її й назвали. Був би наказ Великого князя – в ту ж мить полетимо, – бадьоро відчеканив Китальван.

Миліда залишилася задоволеною. Все складалося якнайкраще.

– Пора, пора женити сина, – вголос подумала вона, простуючи до палацу.

І на площі стрілася з Чарунею. Вона була в довгій сорочці, оздобленій вишивками у вигляді дрібних зірочок, на рукавах червоні квіточки. Посередині на грудях коротенький розріз, що так вабить чоловіків. На темній спідниці великі яскраво-зелені квіти. На ногах прості черевики з бурої шкіри. Миліда про себе відзначила: «Гарна дівка! Ох, і гарна! Недарма Бус на неї оком накинув». Порівнявшись, гордовито кивнула дівчині на знак привітання. А потім, ніби між іншим, мовила:

– На днях Спас Бус вирушає на острів Родос за нареченою.

Кров ударила в скроні Чаруні. Не дивлячись на Миліду, вона вдала, що це її не стосується, відповіла чемно:

– Я відаю. То Божі справи. А нам належить жити за карбами Всевишнього тут, на Землі, та вирощувати зерна Правди.

Миліда не чекала такої мудрої відповіді, достойної царівни. Вона здивовано оглянула дівчину з ніг до голови і ще раз завважила: «Не тільки красива, а й розумна. От якби такою була та далека гречанка». І ввічливо вклонилася Чаруні. Та приклала руку до серця і теж низько опустила голову. На тому й розійшлися. Не гадала княгиня, що Доля їх ще зведе на житейській ниві.

Наступного дня Миліда внесла до кімнати Буса за його відсутності зображення Евелісії у повний зріст. Поставила біля вікна навпроти входу. І сама залюбувалася роботою Росельвана. Який гарний малюнок! На ньому та незнайомка, мов жива. Миліді так хотілося догодити синові.

Бус справді був вражений. Та білявка з блакитними очима та в'юнким золотистим волоссям нагадала йому Сіану. Точнісінько вона, наче вони близнючки. Як хороше йому жилося в країні, де сходить Сонце! І зараз би туди поплинув. Та те в минулому. Тепер йому належить зблизитися з іншою. Чи ж буде такою ніжною, доброю та кмітливою Евелісія? Бус любувався тією незнайомкою. Та раптом між ним і полотном постав образ Чаруні. Він протер очі – може здалося? Ба, ні, Чаруня стояла перед ним у всій своїй красі. Бус простягнув до неї руку. Та образ Чаруні розтанув. «Треба скоріше вирушати до Родосу, інакше можна збожеволіти», – подумав він.

Стрімко летів корабель Буса, вилискуючи на сонці золоченими краями бортів та безліччю іскрометних блях. Попутний вітер надував паруси. Допомагали гребці. Ніс судна з ростром у вигляді сокола, мов меч, розрізав хвилі. Попереду грайливо пострибувала зграйка дельфінів. На обрії показалися обриси візантійських берегів. Ось і протока Босфор, що з'єднає Сурозьке море з Егейським. Трохи далі – і праворуч на схилах невисоких гір перед очима Буса постав давній-прадавній Візантій, або, як його називали слав'яни, Цар-град. Самі ж візантійці з недавніх пір

величають його Костянтинополем на честь свого імператора. Навпроти порту на високій будівлі герб Грецького царства (так слав'яни в ті часи називали Східну Римську імперію – **авт.**). На ньому двоголовий орел, що випустив кігті, над ним золота корона. Величні храми, палаци, житлові будинки, просторі вулиці та багато інших споруд. Бус не приховував захоплення. Троє його братів-князів також. Постарався Костянтин! За такий короткий проміжок часу збудувати прекрасне місто – потрібно чимало хисту та золота. І головне – бажання володаря.

Корабель Буса ледве підійшов до причалу. Керманич Могута, високий, дебелий, з рудим чубом, сердився та покрикував на човнярів, що надто близько підпливали до «Сокола». Повсюди поміж торгових лодій, наповнених зерном, лісом, нишпорили утлі човни. Галасливі продавці зразу ж зібралися біля корабля русів, з причалу тикали пальцями та прицьмакували від захоплення. Таке диво не часто бачать навіть вони в бухті Золотий Ріг. І пропонували корзинки з фруктами, овочами, рибою. А трохи далі східні купці, перебираючи товари, біля настилів та лотків згукували покупців, розстилаючи шовки, бавовняні тканини, духмяні прянощі.

– Так ось куди потрапляють сінські товари з Великого шовкового шляху, який охороняють руси від гунських наскоків! – сказав Бус своєму слугі Кудеяру, неабиякому дотепникові.

– Та й хитрий же Костянтин – з-під носа в аланів торгівлю відбирає на свою користь, – хотів пожартувати Кудеяр. Та осікся, зустрівши суворий погляд Буса. Схоже, зараз господарю не до сміховинок.

– Ти аніж язиком молоти, знайди на березі митників. Хочу передати листи імператору Костянтину та його матінці Єлені, – Бус показав на трап, що спустили на причал веслярі.

Чутка про те, що до Візантія прибув сам володар Руськолані, швидко облетіла містом. Бус сподівався, що Кос-

тянтин скористується такою можливістю і зустрінеться з ним. Хоч імператор знав про прохід подорож володаря Арійстану до Родосу. Бо ж через послів завчасно домовлялися про княжого судна з трьома кораблями супроводу через протоку. Костянтин обіцяв безперешкодний прохід.

А от на стрічу, схоже, не згодився. Один із сановників зійшов на корабель, чемно привітався і повідомив, що імператор в далекому поході. А з ним попутно подалася до Єрусалиму його мати Єлена. Бус вручив послу послання для володаря. А на словах пообіцяв, що на зворотному шляху буде радий зустрітися з Єленою на її прохання.

Руські мореплавці виміняли у продавців городину та садовину, якої в себе не бачили, запаслися водою. І Могу-та скрипучим басом віддав команду відчалювати.

Бус розмірковував над своєю невдалою спробою побачитися з Костянтином. Кудеяр доповідав:

– Єлена справді в юдейському Єрусалимі – відвідує місця, пов'язані з Ісусом Христом. Вона буцімто збиралася й до Родосу. А імператор – на місці. Нікуди не рипався і нібито не збирається. Йому зараз не до походів. Він зайнятий розбудовою своєї столиці.

«Тоді в чому причина?» – гадав Бус. В останні роки ромеї припинили вилазки на кордонах з Арійстаном. І в цьому, слід віддати належне імператору, він дотримується обіцянок, які давав ще батькові Дажин-яру. З іншого боку, Костянтин підтримує та потурає будь-яким забаганкам іудо-християн. Більше того, відправляє місіонерів на землі Руськолані. Хоча всіх переконає, що він сам до цих пір не хрещений, прибічник християнського аріанства, а не нікейців. На ділі ж усе навпаки. Видно, йому не з руки обговорювати ці слизькі питання з Великим князем Арійстану. Закрадається підозра, що він хоче посилити свій вплив на сусідні землі з допомогою християнства. Тепер уже й сумніватися нічого.

І ці сумніви тільки посилилися з прибуттям до острова Родос.

Біля трапу Буса і трьох його менших братів родосці стрічали пишно. Розстелили під ноги блакитні, мов море, килими – вони бігли голубими стрічками вгору східцями поміж густих зелених дерев та квітників аж до палацу доньки Сонця-Геліоса. Бус ступав упевнено, широкими кроками. На голові легка смушкова шапка. У довгій сорочці, вишитій на грудях, рукавах та маніжках. На грудях лита золота сварга-оберіг. В широких синіх шароварах з лампасами. Підперезаний поясом із червоного шовку. І в червоних сап'янових чоботах. Свати на вишитих рушниках несли дарунки для Евелісії і ледве за ним встигали.

Ось і палац. Гостей ввели до просторої вітальні. Висока стеля. Крізь вузькі вікна ледь пробивалося вранішнє світло. Бус зняв шапку, а за ним те зробили й усі руськолани. Поправив довге пасмо чуба за лівим вухом і, схиливши голову, чемно вклонився.

Посередині зали стояв гурт родичів принцеси, попереду батько й мати, за ними рідня в довгих темних одежах. Уздрівши гостей, Евелісія ступила кілька кроків навстріч. У білій сукні з довгими рукавами, оздоблених легкими шовковими узорами, на голові відливала золотом легка корона з яскравими камінцями. На грудях золотий хрест і кілька разків голубого намиста. В руках тримала срібну тацю з хлібом-сіллю на білому полотні, вишитому по краях дрібними квітами. Звідки цей слав'янський звичай? Запозичений з нагоди дорогого гостя? Та в голові Буса мигнула згадка: колись на острові Родос, як і в багатьох інших місцях Еллади, жили арійці, яких називали пелазгами, тобто лелегами-лелеками.

– Я рада бачити Великого князя Руськолані Буса та його супутників на сонячній землі Родосу! Добро пожалувати! – пролепетала царівна пухкими рум'яними губками і піднесла князю хліб-сіль.

– Я, дізнавшись, що на Родосі мешкає прекрасна царівна, донька Сонця, не міг не прийти! – нарочито весело сказав Бус на грецькій мові. І тут знадобилася наука волх-

вів, які навчали усіх мов, якими розмовляють сусіди далекі та близькі.

Цього тут не чекали від суворих та незрозумілих русів, яких на Родосі вважали ледве не дикунами. Виявляється, руський князь так добре розмовляє їхньою мовою. Всі заплескали в долоні. Евелісія радо заусміхалася, показуючи білі зубки. Бус завважив – вона справді дуже схожа на його східне Сонечко – айнку Сіяну. Правда, ця значно молодша. Тільки не було того блиску в очах, як у Сіяни. А той хрест поверх сукні поміж випуклих грудей Евелісії збивав його з пантелику. Та він, як і належить гостеві, відломив шматочок короваю, вмокнув у золоту солянку на його вершечку і довго жував та прихвалював. А потім передав братам та сватам за спину. Ті зробили те ж саме.

Бус кивнув – і слуги по черзі піднесли дарунки: золоті та срібні прикраси, розписаний золотом посуд, оздоблений руськими майстрами. А в кінці подали білі соболині хутра. Бус пояснював, що то та для чого. І тут знадобилася наука волхвів.

Кожному дарункові Евелісія раділа, мов дитя. А найбільше тому, що її суджений молодий, кремезний, з палким поглядом і так добре розмовляє по-еллінському. Їй не буде з ним скучно.

Після стрічі Буса з гостями запросили до трапезної. Столи скромно уставлені – овочі, фрукти, рибні страви, невеликі амфори з вином, глеки з водою. Руси поміж себе перешіптувалися, мовляв, в Руськолані з нагоди заручин столи б ломилися від найрізноманітніших страв. А тут свої порядки.

Десь в кінці зали заграли музики на кіфарах, лірах та бубнах, закружляли напіводягнені юні гречанки в туніках. Руські хлопці спочатку несміло поглядали на ті танці. Вони вперше бачили дівчат в такій короткій прозорій одежі. На Русі до такого не додумалися. Та коли хильнули по кілька келихів грецького вина, не розбавляючи водою, то стали дивитися відвертіше на юних грекинь.

Бус сидів навпроти Евелісії. Почав було милуватися красою білявки Евелісії. Аж тут прямо між них, мов привид, постала прозора постать Чаруні. Бус на мить закрити очі.

– З чим пожалував цар Арійстану? – перегодя спитав батько Евелісії, цар Родосу, старий, сивий, сухий, трохи згорблений. Проте голос його був дзвінкий, схожий на жіночий. Бус стріпнув головою, щоб розвіяти ману. Піднявся з келихом в руці. Красень! Темні очі під густими темними бровами, короткий ніс, голена борода, над верхньою губою чорні вуса. Він знову пригладив чуба і вклонився:

– У вас гарна-прегарна донька. З неї вийде чудова дружина, прекрасна мати. Я саме таку шукав уже багато років. І прошу вашої згоди, вельмишановні царю і царице, на наш злюб з неповторною Евелісією. Саме за нею я прибув із далеких північних країв. Вона мені дуже до вподоби, – без усяких церемоній почав Бус.

Родичі Евелісії тихцем загомоніли між собою. Цар-батько трохи розгубився – не чекав такого швидкого наступу.

– Я радий, що ти, арійський царю, так високо цінуєш мою доньку, сонечко наше, – збиваючись, промовив батько. – Та про це поговоримо окремо.

Одначе Бус продовжував, наче не дочув його слів.

– Вона буде найповажнішою особою в Руськолані – царицею цариць. Вона стане володаркою величезного князівства – вдсятеро більшого, ніж Грецьке царство. Вона народить розумних і красивих дітей, які колись, можливо, займуть арійський трон. І ви будете гордитися своїми нащадками! За це пропоную й підняти келихи! – Бус поглянув на Евелісію.

Вона розум'янилася від хвилювання, краєм хустинки змахнула непрошену сльозину з оксамитової щічки. Їй подобався і сам князь, і його палка промова без усяких натяків та домовленостей за зачиненими дверима, і його кумедний чуб за вухом.

– Дочко, арійський цар привселюдно запропонував тобі стати його дружиною. До того ж, так швидко й відвер-

то, що навіть я розгубився, – батько від хвилювання став заїкатися. – Що ти скажеш? Якою буде твоя відповідь.

Лице Евелісії аж запалахкотіло, мов сонце на заході.

– Я... Я буду йому вірною дружиною і, як Бог дасть, хорошою матір'ю його дітям. Так що благословіть мене на це, – Евелісія, зашарівшись, приязно бликнула на Буса.

– А всі подробиці ми обговоримо в приватній бесіді. Гаразд? – звернувся Бус до батька, матері і самої царівни.

– Ну, й завзятий! Вогонь, а не чоловік! – дивувався цар серед рідні. – Певно, такий моїй непосидючій доньці й потрібний.

Якщо під час застілля Бусу вдалося швидко все владнати, то в приватній бесіді в робочій кімнаті царя розмова виявилася значно складнішою. Бо в ній, окрім, рідних Евелісії, перебувала й Єлена, мати візантійського імператора Костянтина, жінка уже в літах (їй тоді було під 80 років – **авт.**), з швидкими очима. І така завзята та балакуча – годі й спинити. Спочатку вона сиділа мовчки, не втручалася в розмову. Та коли річ зайшла про віру, вона оживилася.

– Свої умови я висловив, – звернувся Бус до Евелісії. – Хотів би почути й твої.

Царівна глянула на Єлену, наче сподівалася на її підтримку, і боязко ледь чутно промовила:

– Я хотіла б залишатися християнкою на Русі.

– Оце правильно, дочко! – не втрималася Єлена і, постаречому шамкаючи, продовжила: – Треба нести світло Боже у ті далекі краї. Нехай усі народи знають, яка то благодать – вірити в єдиного Господа Ісуса Христа, Сина Божого, Єдинородного. Це він заради нас та нашого спасіння зійшов з небес, плоть від плоті Духа Святого та Діви Марії, і розп'ятого та воскреслого на третій день. Саме ці постулати прийняті в Нікеї на вселенському соборі. Він відбувся якраз через рік, як мій любий син Костянтин Великий оголосив мене Августою... (Тут у значенні цариці – **авт.**)

– Я хотів би почути доводи своєї судженої, – люб'язно перебив її Бус. – Мені цікаво, як вона мислить.

– Так і я ж про те, – погодилася Єлена. – Оце тільки прибула з Палестини, з Єрусалиму. Нарешті відкрила десятий християнський храм – на цей раз храм Гроба Господнього. Та найважливіше те, що я трохи раніше знайшла Животворящий Хрест Господній під час розкопок Голгофи та печери, де був покладений Ісус Христос після розп'яття. Тоді ж знайшла там три хрести, чотири цвяхи, якими було прикуто Спасителя, і титло – Ісус Назорей, Цар Іудейський, – вона намалювала в повітрі букви INRI.

– А можна Евелісії словечко? – Бус поблажливо всміхнувся до Єлени.

– Звичайно, – щиросердо погодилася вона. – Я лише хотіла сказати, що завдяки моїй наполегливості людство отримало хрест, на якому розпинали Ісуса. Тоді одну його частину я вклала в срібний ковчег і залишила в Єрусалимі, а іншу відіслала Костянтину. Він встановив на постаменті статуї, що збудована на його честь в Костянтінополі. Знайдені цвяхи я теж відіслала Костянтину. Один з них вправлено у вуздечку коня імператора, другий – у його шолом. А третій перекували в обруч, облицювали золотом, і він став частиною корони...

– Ми уважно вас вислухали, шановна матінко Костянтина Великого, – перепинив Бус, розуміючи, що Єлена як віддана християнка може говорити без упину. – Так от щодо віросповідання моєї майбутньої дружини. Я нічого не маю проти християн – їхнє право вклонитися тим богам, яким хочеться. Але моя дружина повинна виховувати майбутніх дітей за законами Відичної віри. І тільки. А тому волів би почути, що, ставши моєю жоною, вона відречеться від християнства і дотримуватиметься законів Праві. Інакше вона не зможе стати моєю дружиною.

– О, Великий князю, я знаю, що тебе на Русі називають Спасителем, – схоже, Єлена не збиралася нікому уступати слово. – Та я згодна з моїм великим сином, який казав, що слав'яни можуть молитися своєму Богу (так в східній Римській імперії називали Буса – **авт.**), а це все одно, що

Ісусу. І що відична віра – це віра в Христа. Бо вони обидва сини Божі і прийшли на землю, щоб урятувати людей. А тому не варто змушувати Евелісію відмовлятися від християнства.

Такий поворот розмови змусив замислитися Буса. Виявляється, Єлена не така проста, як здалося спочатку. І вона тут не випадково. Як не випадкове й те, що Костянтин не побажав з ним зустрітися. Певно, спочатку чекав зустрічі Буса з Єленою, думка якої дуже багато значить для імператора. Те, що православну віру слід оновлювати, Бус не сумнівався. Саме через це він з батьком Дажиняром не знайшов спільної мови і йому довелося деякий час господарювати на західних землях Руськолані. Одначе ті зміни мали відбутися не на основі християнства. Та ще якого – нікейського. Значно ближче стоїть до відичного православ'я аріанство. Костянтин довгий час саме його сповідував, потім рішуче відвернувся і став підтримувати іудо-християнство. А це зовсім різні течії. І якщо Костянтин з допомогою шлюбу Буса з Евелісією прагне утвердити в Арійстані саме цю релігію, то з цієї затії нічого не вийде.

– Вибачте, шановна царице. Православна відична віра на теренах Арійстану існує багато тисячоліть, а християнство – лише три століття. Нікейське християнство ще менше – десяток років, – Бус загинав пальці. – То ж Ісус, який був посланий для спасіння іудейського народу, не міг не долучитися до прадавньої православної віри. Тому й не можу погодитися з думкою, що відична віра – це віра в Христа. Навпаки, є всі підстави стверджувати, що Ісус всотавав усі ті великі знання саме з Від. А шлях до Бога – то шлях до витoku віри. Він же в нашому відоправослав'ї. І чим швидше це зрозуміють в Цар-граді, тим міцнішими стануть і Грецьке царство, і Руськолань, – Бус пильно подивився на Евелісію. Очі царівни були округлені, наче в розпачі. Він розумів, у її душі борються протилежні почуття. Він усміхнувся до неї і прямо спитав:

– То як, донько Сонця, ти за Буса чи за Ісуса?

Евелісія зашарілася, ще раз глянула на Єлену і чітко сказала:

- Звичайно, за Буса. Я прийму твою віру, Великий княже.
- І зватиму я тебе Ярославна. Згодна?
- Згодна, мій повелителю, – і засоромилася своєї рішучості.

Єлена завовтузилася на стільці, збираючись залишити кімнату. Щоб трохи втішити стареньку, Бус сказав:

– Передайте імператору Костянтину, що Великий князь Руськолані готовий з ним зустрітися і обговорити, як об'єднати наші релігії в інтересах наших народів, – наблизився до Єлени і на руках простягнув хітон, прикрашений особливим шовковим та золотим шиттям.

Августа як поглянула на нього, так і зойкнула:

– Яке диво! Такий носити б тільки Синові Божому! Слава Ісусу! Отримати такий цінний дарунок від слав'янського Спасителя – велика честь! (Пізніше цю одіж назвуть хітоном Христа – **авт.**).

Після цього багатослівна Єлена втомлено почалапала до виходу.

Як показали подальші дії Костянтина, попри всі намагання Буса, він вів свою лінію, відкинувши давню православну традицію і аріанство. Нікейці з його мовчазної згоди нав'язували іудо-християнство, як могли.

Щоб якось розрядити напружену обстановку, Евелісія подала руку князеві:

– Я б хотіла показати моєму судженому наш прекрасний Родос. Та й сама з задоволенням полюбуюсь. Може, востаннє, – і вони разом у супроводі охоронців родоського царя подалися з маєтку до моря все тими ж східцями.

Прохолодний бриз бавився золотистим волоссям Евелісії. Вона, опершись на руку Буса, захоплена розповідала про свій острів. А князь лише інколи поглядав на неї, дивуючись її обізнаності.

Тільки зараз він дізнався, що Радостея-Родос буцімто піднявся із глибин Егейського моря за волею верховного бога греків Зевса. То був його дар богу Сонця Геліосу. На

вході в бухту на його честь була споруджена гігантська бронзова статуя Колоса Родоського. Зараз цей велетень лежить частково на суші, частково на землі, повержений землетрусом. Підігнулися ноги у цього атланта. Бо він був виготовлений із глини, поміщений у металевий каркас і обшитий бронзовими листами. А півтисячі років тому стояв на биках і пропускав між ніг безліч торгових кораблів. Купці вважали своїм обов'язком відвідати Родос. Зрозуміло, острів мав з цього великий зиск. Та заздрісники захотіли захопити цей вигідний острів. Мешканці острова піднявся на боротьбу. І нападники змушені були відступити, кинувши напризволяще військове устаткування. Народ Родосу вирішив продати те начиння купцям, а на виручені кошти збудувати статую бога Сонця Геліоса, якого вони дуже шанували. Колос став захисником міста. Його висота понад сімдесят ліктів. І помітний він із багатьох грецьких островів.

– Так може його слід підняти? – спитав Бус.

– Це неможливо. То надто витратна справа. Та й не знайти майстрів, які могли б за це взятися. Хоча я б хотіла його знову поставити на ноги, щоб дивував світ, – зітхнула Евелісія.

– А якщо Руськолань допоможе? – поцікавився Бус.

– Жартуєш? Родос далеко від твоєї країни. Та й ні до чого. Надто багато хижаків, що гострять кігті на цей прекрасний острів. І Візантія в першу чергу. Знаєш, мені так боляче розставатися з ним, аж сльози накочуються і в грудях щемить! – голос її затремтів.

– То, може, залишишся? – усміхнувся Бус.

– Ні. Ти – моя доля, князю. Я повинна виконати ту місію, яка передбачена твоїми Відами – стати супутницею живого слав'янського Спасителя. Я готова розділити з тобою всі радощі і печалі.

Бус обійняв Евелісію, таку тендітну та принадну. Чи закохався він у неї? Навряд. Але вона йому подобалася. Розумна, освічена, спокійна – зможе стати надійною опо-

рою. І тут же знову видіння Чаруні – вона простягали до нього білі прозорі руки. Він заплющив очі, прагнучи дізнатися, що це означає. І почув далеке та тихе: «Я тобі послана небесами». І розчинилася в повітрі.

Евелісія помітила: щось із ним коїться.

– Може присядемо? – показала на великі прибережні валуни, об які хлюпалися легкі хвилі.

– Прийшло видіння – пора повертатися на батьківщину, – пояснив Бус. – У вас тут справді гарно. Та вдома завжди краще.

Евелісія важко зітхнула, забралася на високий валун, розправила руки, як чайка, і щосили крикнула:

– Прощавай, мій любий Родосе! Відпусти мене, сине море! Сонечко моє вечірнє, змивай цілоденну втому в оцих лазурових хвилях, які я тобі залишаю! Віднині стрічатиму тебе щоранку в іншому краї! – і вона широким жестом перехрестила і сонце, що котилося до синього обрію, і море, і колоса.

– Яка ти гарна, донько Сонця! – захоплено мовив Бус, знімаючи її за талію з валуна.

До маєтку поверталися мовчки, взявшись за руки. І тут на причалі помітили: дорідний грек довгою нагайкою, лаючись, стьобав змученого, худого чоловічка, а той, зойкаючи, збирав рибу, що валялася під ногами. Евелісія відвела очі.

– Зажди хвилинку, – сказав Бус і рвонувся до грека. Висмикнув з його рук канчук і пожбурих у море. – Ти за що отак несамовито караєш людину?

– Яка він людина? Він – мій раб! Що хочу, те й зроблю з ним. Це моє право! І це тебе не обходить! Краще йди своєю дорогою! – розгніваний грек стиснув кулаки і ладен був кинутися на Буса.

– І ти не боїшся Бога, катуючи таке ж створіння, як і сам? – Бус на кілька метрів відступив, не бажаючи встрявати в рукопашну.

– Моя віра не забороняє мати рабів і карати їх за прови-

ни, – спинився той, здивований таким запитанням.

– Що ж то релігія?

– Я вірую в нашого Бога Ісуса Христа.

– А не страшишся, що Ісус за це тебе покарає. Адже він говорив: полюби ближнього, як самого себе, – нагадав Бус.

– Та який ближній він, оцей роззява. Не втримав корзини і вивалив рибу прямо в пилуку. Такий товар зіпсував! А тобі, не дивлячись на твоє багате вбрання, раджу дістати з моря мій канчук! Поки що прошу по-доброму, – важко сопів розлючений грек.

– І не подумаю, – визивно всміхнувся Бус.

Грек, мов тавр, посунув на нього. Евелісія злякано скрикнула. Раб так і застиг над рибою. Бус виставив поперед себе руки – із них ударили два біло-голубі промені у бік нападника. За мить той уже борсався у воді.

– Ще раз піднімеш руку на людину – навіки згинеш. Зрозумів? Якщо тобі Ісус не указ, то це тобі говорю я, Спас Бус! – князь підійшов до раба, допоміг йому піднятися і сказав:

– Іди з Богом! Ти вільний!

– А як же хазяїн? Він же мене до смерті заб'є за непослух, – розгублено мовив чоловічок, поглядом вказуючи на господаря, що вилазив на причал.

– Він уже забув, що ти його власність, – відказав Бус.

Чоловічок зо страху ступив за спину свого спасителя – наближався хазяїн. Та той, залишаючи мокрі сліди на піску, пройшов мимо, наче не побачив, і подався вздовж вулиці.

– Це твоя риба! Збери і роздай бідним. Хай це буде їм дарунком за твоє звільнення, – порадив Бус чоловічкові.

– Хто ти, добродію? – поцікавився чоловічок.

– Хіба не зрозумів? Твій Спаситель. Забудь, що ти раб. Бо раб на цьому світі буде рабом і в невидимому, – і Бус заспішив до Евелісії. Вона все бачила й чула. І тремтіла від страху.

– Ісус не думав і не гадав, що його іменем людей пере-

творюватимуть на рабів, – сказав Бус, беручи Евелісію за лікоть.

– Хіба в твоїй країні немає рабів? – спитала.

– Не було і немає. Наші Віди це забороняють.

– Невже так можливо?

– Поживеш – побачиш, – Бус поблажливо обійняв її за плечі. Та так вони й дійшли до маєтку. – Мене інше тривожить: тутешні вожді приймуть будь-яку релігію, яка виправдовуватиме рабство, а їх возвеличуватиме до рівня Богів.

Евелісія тільки стелула плечима, мовляв, може й так.

Через кілька днів, як тільки море заспокоїлося, а вітер повернувся на попутній, Бус і Евелісія готувалися відчалити від берега на прудкому кораблі з вирізьбленим соколом на носі. На причалі зібралася вся велика рідня нареченої. Обіймалися, цілувалися, бажали один одному благополуччя. Мати Евелісії тільки сумно дивилися на доньку, витираючи хустинкою сльози. Вже перед трапом тричі перехрестила її і прошепотіла:

– Нехай боги – усі, які є на світі, дарують тобі щастя!

Евелісія з корми судна помахувала рукою Родосу, аж доки він не зник за обрієм. Бус стояв поряд, тримаючи її за плечі.

Він вирішив не зупинятися в Візантії. Тепер нехай Костянтин думає, що Великий князь Арійстану ним гордує. Може, пізніше стане обачнішим. Хоча на це не слід сподіватися. Імператора може стримати тільки сильніший. Пересмішник Кудеяр, ніби вгадав настрій князя, почав голосно жартувати. Стоячи біля борту поряд з Бусом та царівною, він показав рукою на пагорб, де височів палац Костянтина.

– Бачу імператора. Він тримає на плечі двоголового орла. Видиш, князю?

Бус теж почав підігрувати Кудеяру:

– Звичайно, бачу. На голові у нього золота корона.

– Та ні, корона над головою отих двох хижаків, – тицяв

у бік берега Кудеяр.

– Де? Де Костянтин? Я його жодного разу не бачила, – Евелісія шарпала князя з рукав.

– Майбутня княгине землі Руської, – не вгавав Кудеяр, – а ти придивися пильніше. І помітиш в одного орла більмо на лівому оці.

– Який же ти зрочий! А мені не видно, – Евелісія розчаровано надула губки. Бус ледве стримував регіт.

– Це й не дивно, що ти не помітила імператора, – продовжував розігрувати Кудеяр. – Бо Радостея недалеко від Візантія. А все велике помітно здалеку.

Нарешті Евелісія зрозуміла жарт Кудеяра.

– Та ну тебе! Я й справді спочатку повірила в твої побрехеньки, – Евелісія теж розсміялася, пригортаючись до руки князя.

Всі, хто чув цей розіграш, навіть гребці, ще довго веселилися, переповідаючи один одному уже по-своєму.

До берегів сонячної Тавриди добиралися кілька діб. У Евелісії була своя каюта. Та вона страхалася залишатися в ній сама.

– Мені здається, що бог моря Посейдон незадоволений мною і стукає у борт поночі, – пояснювала Бусу.

– В такому випадку перебирайся до моєї каюти, – підхопив на руки царівну, поклав її на свою постіль і сам ліг поряд.

Бус, який давно не відчував жіночої ласки, безтямно цілував та ніжив Евелісію, забувши і про звичаї, і про віру. Дівчина сприймала те, як належне, та ще тісніше пригорталася до судженого. Що мало статися між чоловіком та жінкою, те й сталося під шепіт хвиль та завивання вітру. Після тієї першої ночі він називав її тільки Ярославною. Їй подобалося це слав'янське ім'я. І Бус сказав під ранок:

– Коли народиться син, назвемо його Бояном.

– А якщо дівчинка?

– Буде син, Ярославно! Я знаю! – твердо відповів Бус.

– Він буде баяти – співати, розповідати так, як ніхто в

Руськолані. Бо він зачатий на морі, а море – то скарбниця знань.

– Дивно. І звідки ти відаєш? – зауспіхалася Ярославна.

– Небеса розповідають, – засміявся Бус. – Треба лише навчитися їх слухати.

На обрії все чіткіше вимальовувалися обриси берегів сонячної Тавриди. Бус розпорядився прямувати до одного з найбільших міст півострова – Сурожу (нині місто Судак – **авт.**).

– Там мешкає моя сестриця Лебідь. Як давно я її не бачив! Вона завжди була красунею, а зараз, певно, розквітла, як троянда, – пояснив Бус Ярославні.

А коли наблизилися до скелястого обривистого мису, на якому на тлі блакитного неба вирізьблювалися куполи святилищ та зубці фортеці, додав:

– Он там, поряд з храмами, і обійстя моєї сестри. Взагалі-то батьки називали її Світлана, греки – Світліда, а я з братами дражнив її Лебедем або Лебідкою. Бо вона в дитинстві була біла, мов лебідка. Сестриця на нас не ображалася. Їй подобалося відчувати себе отією прекрасною птицею. Сподіваюсь, ви сподобаєтеся одна одній.

Чутка про те, що на диво-кораблі прибув Великий князь Арійстану, миттю облетіла Сурож. Першою на берег примчала гамірлива дівтора. За нею на пишних повозках знатні люди на чолі з руськоланською княжною Лебідь. Як тільки Бус зійшов на берег, сестра кинулася йому на шию.

– Як добре, що ти завітав, братику. А то я вже сама збиралася до Кияр-граду на раду з тобою, – щебетала вона, блакитноока, рум'янолиця, жвава.

– А ти все така ж гарна, моя лебідко. Мабуть, від женишків відбою немає, – пожартував Бус, обіймаючи її. Потім ніжно відсторонився, взяв за руку наречену. – Знайомся, сестро, це майбутня велика княгиня Руськолані – Ярославна. На Радостей її називали Евелісія.

– Яка чарівна! На сонечко схожа! – сплеснула руками Лебідь і тричі поцілувала Ярославну в щоки. Тут же закло-

поталась: – Та що ж це ми стоїмо. Прошу до мого палацу.

Бус, вклоняючись, вітався з кожним із поважних людей Сурожа. Вони, мов по команді, вишикувалися в ряд. Лебідь називала їх на ім'я.

– А це намісник Германареха, – сестра підвела Буса до огрядного гота з високо піднятим підборіддям.

– Книв, – представився гот. – Названий на честь прадіда конунга Книва, якого тут називали Кий Готський. (В 237 році цей вождь захопив Сурож і став претендувати на частину земель – **авт.**).

– Сподіваюсь, що давня дружба між руськоланами і готами стане ще міцнішою? – чи то спитав, чи просто сказав Бус.

– На це розраховує й конунг Германарех, – відповів Книв і багатозначно поглянув на Лебідь.

Бус це запримітив. Зрозумів, то не спроста. І вирішив при нагоді нагадати сестрі.

Вона повагом вела брата і його наречену до фортеці і захоплено розповідала про своє місто. За ними простувала сурозька знать, про щось перемовляючись. Уже в фортеці Лебідь показала величні храми – Сур'ї, Хорса, Ярила (всі вони іпостасі Сонця – **авт.**). І були споруджені зразу ж після того, як руськолани звільнили місто від греків (у 212 році – **авт.**) через те, що вони влаштували тут работорговий ринок, де продавали місцевих мешканців – таврів, сколотів, руськоланів, гунів. Тоді ж і попередня назва повернулася – Сурож. Греки його іменували Афінеоном – бо то були вихідці в основному із Афін.

Лебідь долонею вказала на святилища слав'янських князів Яра, Арія Оседня, Яруни, Аріяни за межами фортеці, побіля гори Кумир (нині Болван, раніше називалась Ідол – **авт.**).

– Називаючи їхні імена, віряни згадують і твоє ім'я, брате, як Спасителя арійських земель. Тільки готи моляться інакше, – ніби між іншим, докинула Лебідь. – Та про це потім.

Після урочистої зустрічі та славлень за великим свят-

ковим столом у маєткові, а потім і проводів численних гостей Лебідь вивела Буса на широкий майданчик на краю обриву. Звідси, як на долоні, – дивні краєвиди з розкішними горами та широкими долинами над синім морем.

– З часом, – розглядався довкола Бус, – тут може стати велике портове місто. Не менш важливе на Великому шовковому шляху, ніж Радостея або Візантій.

Лебідь, стомлена денною суєтою, тільки піддакувала, а потім стиха мовила:

– Є таємна розмова, брате. І вона стосується не лише Суружа та Суренжані, а всієї Руськолані.

– Що бентежить мою любу сестрицю в такому благодатному краї? – нарочито спокійно спитав Бус. – Я помітив досить красномовний погляд готського намісника. Це щось означає?

– І я ж про те, брате, – зітхнула сестра. Глибоко вдихнула морське повітря. – Ярмани (маються на увазі готи-германці – **авт.**) взялися за спорудження християнського храму.

– То й що?

– Раніше вони сповідували аріанство – і ставилися до сурожан, як до рівних. Та після того, як тут побували візантійські священики, їх наче підмінили. Вони стали називатися праведниками, святителями, а Ісуса Христа Богом, Спасителем. Себе йменують рабами Божими. А до тих, хто продовжує дотримуватися відичної традиції, ставляться, як до грішників. Кілька разів підпалювалися наші храми з каледниками та волховниками. Я підозрюю, що це справа рук готів, – Лебідь говорила пристрасно, як про дуже наболіле.

– Виходить, і готи піддалися на проповіді нікейців. Це вже серйозно, сестро, – погодився Бус.

– А ще разом з перськими купцями приходять сюди шанувальники якогось бога Зурвана, – розповідала Лебідь. – Називають його верховним богом, проводять магичні обряди. Кажуть, що Зурван дозволяє злюб з близькими родичами. Суружани їх витурили звідси. Та все ж намаган-

ня витіснити Віди не втихають. Щось треба робити, брате, але я поки що не второпаю. Інакше через якийсь десяток років Сурож може опинитися під опікою християн, які, називають себе православними, хоч ніякого відношення до Праві та богині Слави не мають. Чи, може, я помиляюся, Великий князю?

– Так-так. А що ж все-таки той Книв від тебе хоче? – перебив її Бус.

– Соромно навіть говорити, – зніяковіла Лебідь. – Через цього намісника Книва Германарех пропонує вийти за нього заміж. Лише один раз ми з ним бачилися тут у Сурожі – і, будь ласка. Та він же старий, як світ! Його навіть не спиняє те, що ми з ним родичі. Він же син Аскинії, доньки Дажин-яра він Корсуні Златогорки. І як не соромно перед людьми? А ще зветься арієм.

– І що ти з цього приводу думаєш? – випитував Бус.

– Та який з нього муж?! Йому скоро за сотню років перевалить. Худий – шкіра та кості. А туди ж – в женихи напрошується. Знаєш, як його називають – Кошій Безсмертний, – Лебідь нервово розсміялася. – Я, як подумаю, що з ним доведеться лягати на ложе, все всередині перевертається і плюватися хочеться.

Бус, слухаючи її теревені, свою думу думав. Довгий час слав'янські та готські роди жили в мирі та злагоді. Особливо в часи правління вождя готів Аталареха. Може, тому що він був одружений на доньці Дажин-яра Аскинії. Аталарех навіть був на соборі сімдесяти народів, які визнали Буса Білояра Спасом, а, значить, і Віди. То що ж змінилося?

Коли ж владу захопив його син Германарех, то силою підкорив усі північні племена – як германські, так і негерманські, пройшов з військом від Варязького моря до Озівського та Сурозького. Землі Руськолані обходив, не наважуючись на відкрите протистояння з аланами та слав'янами. Та Бус розумів: це не надовго. Ускладнювало те, що в останні роки готи прийняли нікейське іудо-хрис-

тиянство, відмовившись від аріанства. Спокусили християнські місіонери? Чи за домовленістю Германареха з Костянтином? Як би там не було, а готи відщуралися Від і пішли дорогою, яка не співпадає з Шляхом Праві, з істинним православ'ям. А що як союз з готами скріпити династичним шлюбом Лебеді та Германареха? Це було б запорукою добрих стосунків між арійськими народами і убезпечило б кордони Руськолані на заході.

А сестра все торочила:

– Брате, я, як і кожна жінка, хочу бути щасливою в злюбі. А інакше навіщо виходити заміж? Ти і Ярославна – гарна пара. Я б теж хотіла мати молодого красеня, а не Коція Безсмертного.

Бус обхопив рукою плечі сестри:

– Ходімо до палацу. Там і порадимося в затишку. Бо тут очі розбігаються, дивлячись на ваші красоти, і думки плутаються.

Як тільки вони зайшли, Ярославна дорікнула:

– Вас так довго не було, що я вже збиралася йти на розшуки.

– Все гаразд, люба, – лагідно усміхнувся Бус і пригорнув наречену.

Після вечері Бус, проводжаючи Ярославну до спальні, пожартував:

– Тут ти в повній безпеці. Бог моря Посейдон на скелі не видряпається. Навіть ваш швидкокрилий Еол не проникне. Бо в цій кімнаті вікон немає. Нарешті відіспишся після довгої подорожі. А ми з сестрою про державні справи побалакаємо, – і зачинив за Ярославною важкі двері.

В своїй приймальні, де палахкотіли на стінах світильники, Лебідь, наливаючи в кухлі запашний пінистий напій, пояснювала:

– Це сколотський бузат. Мої повари готують його із пшона. Сколоти повтікали від готів зі степової Тавриди й отаборилися в горах поряд з таврами. Правда, приємний напій? То що ти мені порадиш, брате?

Бус чекав на таке запитання. І, відсorbуючи напій, спроквола мовив, ніби розмірковував:

– Тільки прошу – вислухай і не перебивай. Сподіваюсь, ти правильно зрозумієш. Так от, з готами нам слід рахуватися. Нині вони сильні, як ніколи. Нам необхідно зберегти відичну віру. На неї зараз тиснуть з усіх боків. І ти це бачиш на прикладі Сурожа. Союз із готами нам у цьому допоможе. А щодо короля Германареха, то він довго не протягне.

– Ти про що, брате? – підозріло вставилася в Буса сестра.

– Ти б дуже допомогла Руськолані, якби захотіла стати дружиною готського короля, – сказав Бус, тихо, але владно.

– А як же моє особисте щастя? – майже вигукнула Лебідь.

– Як дружина такого могутнього вождя ти станеш царицею цариць, успадкуєш величезні багатства і землі, матимеш необмежену владу, – розтлумачував Бус.

– Навіщо мені влада, якщо я не матиму звичайного земного щастя? А якщо отой Кошій Безсмерний ще проживе двадцять літ, то я зістарюсь та так і не пізнаю справжнього кохання. Пожалій мене, Великий княже, – Лебідь вхопилася обома руками в зап'ястя Бусових рук і не зводила прохальних очей з брата. Її щоками котилися рясні сльози.

Бус опустил погляд. Йому було соромно за таку пропозицію. Та він розумів, що це значно менша жертва, ніж війна з готами.

– Сестро, лебедонько моя, я тебе не неволю, – проказав він після довгої мовчанки. – Вибір за тобою. Але пам'ятай: ми, діти князя Дажин-яра, який володарював на теренах від Дунаю до Хвалинського моря, маємо зберегти все, що ввірили нам прашури.

– Брате, брате, як тоскно на душі. Якби ти тільки знав, – бідкалася Лебідь. – Та, схоже, така моя доля безталанна. Краще б я народилася в бідній сім'ї. Тоді б від мене не залежала доля моєї Вітчизни. Я б послала того Гермареха до

чорта в зуби і вийшла за парубка, якого безтямно б кохала.

– Сестро, ти ще дуже молода. Попереду в тебе довге життя. І ти зустрінеш свою пару.

– Дай, Боже, щоб так і було, – важко піднялася, хитаючись, з-за столу Лебідь. – Іди спочивай. А я ще посиджу та подумаю-погадаю.

Вранці Бус віддав слугам наказ збиратися в дорогу.

– Засвітла нам треба увійти в русло Дону, – підганяв він.

І вже біля трапу, коли Бус, прощаючись, ніжно притис до себе Лебідь, вона проквилела:

– Ти правий, брате. Я всю ніч очей не зімкнула і вирішила: якщо король надішле сватів, я погоджуся стати його... – і вмовкла, ховаючи очі.

– Хай бережуть тебе Боги Вирію! – він наклав на нею Перуницю зі словами: – В ім'я Отця Сварога, Сина Перуна і Святого Духа Велеса! ОУМ!

– Чи побачимося ще, брате? – скрушно промовила Лебідь.

– Звичайно. Ми ж іще молоді! – підморгнув він сестрі.

Через два дні корабель Буса, пройшовши Бичу переправу (Керченську протоку – **авт.**), поплив Доном угору по течії і причалив до берега біля витоків ріки. Далі Бус і Ярославна їхали в кибитках, дружинники верхи на конях.

Ярославна захоплена розглядала безкраї степи крізь виріз багато оздобленої княжої кибитки – вона бачила вперше такі неосяжні простори. А Бус, погойдуючись, дрімав. І виділася йому, мов марево, зеленоока Чаруня. Вона на відстані йшла за ним битим шляхом. Та коли він, несучи важкий дерев'яний хрест, стишував ходу, теж спинялася. І гукала: «Поклади той хрест, бо попереду провалля, і ти з ним не перескочиш». Бус не розумів, про що попереджала дівчина, і до чого тут хрест. Він ніколи його не носив і не носитиме. Хоч інколи закрадалася думка: може це тому, що він, не визнаючи нікейського православного християнства, все ж посилався на істини, що проповідував Ісус Христос? Вони багато в чому тотожні з відичними настановами. Інколи все ж виникав намір створити нове

вчення – відо-християнське православ'я. Так він умовно його назвав. Однак для цього ще нічого не зробив, бо був не впевнений у своїй правоті. І пам'ятав наказ батька Дажин-яра: берегти, як зіницю ока, Віди, оминати манівці, що зиваються обіч Шляху Праві.

Бус подумав, що за нагоди слід буде розпитати в Чаруні, про що вона попереджає у снах.

В Кияр-граді Буса та Ярославну земляки зустріли з великими почеснями. Кидали до ніг лісові та степові квіти. Волхв Добросвіт прямо на воротах великим віхтем щедро покropив їх святою намоленою водою. Княгиня Миліда з сльозами упала на груди синові.

– Познайом же мене з нареченою, за якою ходив на край світу, – попросила вона, витираючи мокрі очі та щоки.

– Оце і є та сама донька Сонця. На Радостеї її звали Евелісія, а в Арійстані називатимуть Ярославна. Сподіваюсь, ви знайдете спільну мову. Бо ви, хоч народилися в різних краях, дуже схожі і зовні, і вдачею, – Бус обійняв матір і наречену за плечі, пригорнув обох до себе: – Ви обидві мені дуже дорогі.

Через тиждень Бус і Ярославна прийняли золоті вінці в храмі Вишнього та Матері Слави. Три дні гуляв Кияр-град. Сурина, як кажуть, лилася річкою. Один одного змінювали послі з вітаннями та подарунками від вождів племен та народів, що входили не тільки до Арійстану, Союзу слав'янських князівств, а й Парсії, Сінського та Кушанського царств. Надіслав багаті дарунки гунський князь Буримир, син батька Дажин-яра та Навни.

Ярославна прийшлася Миліді до душі. Спочатку спілкувалися через товмача. Та молода дружина виявилася дуже наполегливою. Вона майже цілоденно вивчала руську мову, слав'янські пісні, звичаї та обряди. Навіть Миліда їй завважила:

– Та встигнеш, дочко, ще десять разів вивчити.

– Може, й так. Одначе я хочу уже зі своїм первістком розмовляти його батьківською мовою, – сказала Ярославна і зашарілася.

– А що вже понесла? – змовницьки по-материнськи тепло прошепотіла Миліда

– Та нібито, – ще дужче зарум'янилася невістка.

– І коли ви з Бусом встигли? Я дуже рада! – аж сплеснула долонями Миліда. – Та тепер тобі слід поменше засиджувати над книгами, а більше прогулюватися. У нас тут такі гарні краєвиди! А які гаї та ліси! А скільки там птаства! Навіть, зараз, на початку осені. А як дзвенять ручаї та співають дерева на вітрі! Якщо твій малюк їх почує, то стане відомим співцем. Тобі обов'язково слід там бувати. Скажу Бусу, нехай надасть тобі легку повозку з одним конем та двох вершників для супроводу.

З тих пір у першій половині дня Ярославна віддавалася навчанню, а по обіді веселий кучер, якого називали Сивим, повагом віз її за місто. Про кожну гору, балку чи яр він знав стільки подробиць та легенд – такі виїзди теж нагадували уроки. Ярославна спиняла Сивого тільки тоді, коли серед віття дерев заводили свої хори птахи.

Бус унадився відправлятися на полювання. І одного разу, коли візок з Ярославною спокійно котився лісовою доріжкою, схилом пригорка шаснув вовк. Кінь здибився, брикнув і поніс візок вздовж ручая. Сивий не міг його стримати. Вершники намагалися догнати. Та це їм не дозволяло гілля дерев, що росли обіруч. А кінь мчав, повозка підстрибувала на камінцях. Чим би той біг закінчився, хтозна. Та раптом попереду, наче з-під землі, виринула дівоча постать з корзиною грибів.

Дівчина, не роздумуючи, кинула корзину, вхопилася руками за вуздечку й повисла на ній. Кінь дико хропнув, з розгону ще трохи пролетів і став, дико поводячи червоними схарапудженими очима. Дівчина погладила гриву коня, щось йому зашепотіла в нашорошене вухо – і він затих, злегка здригаючись усім тілом. Кучер зліз, замахнув-

ся на коня пужалном.

– Не смій! – владно сказала дівчина і кинулася до Ярославни, блідої, мов крейда, від страху. Допомогла їй злізти з візка.

Спішилися й обидва вершники. Кинулися до княгині. Та дівчина жестом руки їх спинила. Посадила Ярославу на пень, швидко спустилася до ручая, принесла у пригоршні води і витерла їй лице, приговорюючи:

– Заспокойся, княгине. Нещастя позаду.

– Спасибі тобі. Велике спасибі. Хто ти, моя рятівнице? – нарешті всміхнулася Ярослава.

– Звичайна руськоланка. А звать мене Чаруня. Оце ходила за грибами. Їх зараз у лісі – хоч серпом коси. Кожний гриб кращий від попереднього, – вона кинула погляд на те місце, де мала бути корзина, і зойкнула: – Ой, корзину мою ободом переїхало.

Чаруня мотнулася назад, принесла зім'яту корзину, з якої у всі боки стриміли розчавлені лози:

– Доведеться знову йти до лісу за грибами.

– Так там же вовк! – очі княгині округлилися.

– Той звір чіпає тільки того, хто його боїться. І в цьому він схожий на злу людину, – всміхнулася Чаруня і ступила крок у бік лісу.

Та тут з-за дерев на доріжці показався загін мисливців з Бусом попереду. Помітивши візок княгині, він штовхнув у боки жеребця і помчав назустріч. Миттю спішився.

– Що тут сталося? Ти ціла й здорова? – підскочив до Ярославни, яка все ще сиділа на старому пневі.

– Та все обійшлося. Якби не оця дівчина, могло статися, що завгодно, – Ярослава очима вказала на Чаруню.

Бус обернувся до неї.

– То це знову ти? – здивувався він і зніяковів. – Дякую тобі за княгиню.

І тут згадав слова Чаруні, які він почув у сні: «Я тобі послана небесами». Певно, послана, щоб урятувати мою дружину та ще ненародженого Бояна. Тільки Боги Ірію

здатні відправити потрібну людину у певне місце і в певний час. Випадкових зустрічей не буває. Але що йому хоче підказати Вишній?

– Великий княже, у мене до тебе велике прохання, – Ярославна піднялася і обійняла Буса.

Чаруня відвела погляд.

– Я хочу попросити Чаруню стати моєю помічницею в палаці, – щиро сказала Ярославна. – Великий князю, уваж мені.

– Я буду тільки радий бачити при дворі таку гарну та відважну дівчину, – погодився Бус.

– А ви мене спитали? Чи хочу я вам прислужувати? – раптом з умисним викликом сказала Чаруня.

– Я б хотіла мати не служницю, а подругу, – Ярославна ступила до неї.

Погляд Чаруні пом'якшав.

– Княгине, не сумніваюся у твоїй доброті, та не моя то справа – порпатися в палаці. Я ж потомствена косачка. Не ображайся, княгине, – Чаруня по-дружньому торкнулася її руки.

– І що ж уміє потомствена косачка? – насмішкувато мовив Бус.

Мисливці загигикали. Чаруня бликнула на них. Висмикнула із чохла на своєму поясі довгастий ніж. Легко змахнула – і гостре лезо вп'ялося у стовбур дерева, що росло над ручаєм на відстані у два десятка ліктів. Мисливці припинили кпини. А Чаруня підійшла до князя:

– Дай мені твій лук і три стріли.

Бус мовчки подав. Чаруня натягнула лук і, майже не цілячись, випустила стрілу – вона застрягла в стовбурі над ножем. І тут же ще дві стріли вп'ялися з обох боків ножа.

– Отак треба стріляти, хлопці! – похвалив здивований Бус. – Бачу, не в покої тобі треба, а в мою дружину! Згоджуйся! Йй-бо, моїм орлам соромно буде стріляти гірше.

– Всьому свій час, Великий князю. Я буду рада прислужитися Руськолані, – сказала Чаруня, подалася до дерева,

витагла ніж, одним порухом заштовхала його в піхви. А стріли на долонях піднесла Бусу і, не зводячи з нього зелених очей, нагадала: – А щодо хреста, то не бери його до рук. З ним провалля не перескочиш. І арії з ним опиняться у пастці.

Бус пригадав оте марення серед степу, коли повертався додому. Чаруня повторила майже слово в слово. Невже вона провидиця, як і її мати? Він зрозумів натяк – то застереження щодо створення нової віри. Може, вона й права. Слід добряче помізкувати, щоб не потрапити у безодню. З волхвами треба порадитися. Хоча, звісно, вони будуть проти будь-яких змін.

– Забарилася я тут з вами. На мене ліс чекає, – Чаруня збиралася вже податися в хащі.

Та її спинила Ярославна:

– Зажди хвилинку, – і подала їй свій кошик, куди завше клала бурдючок з водою та яблука. – Бо куди ти збиратимеш гриби?

– Ти добра, княгине. Будь такою завжди. А за гостинець спасибі, – Чаруня взяла кошик і за мить зникла поміж дерев, з них легко осипалася осіння позолота листви.

Бус зачаровано дивився їй услід. «Я послана тобі небесами», – невідступно крутилося в голові. Він підхопив Ярославну та посадовив на візок, узяв коня за вуздечку і, розвернувши, повів назад до Кияр-граду. За ними потьопали на конях і мисливці. Ярославна все пригадувала той випадок з вовком та розхвалювала Чаруню.

Вдома на Буса чекало готське посольство. У Буса аж у грудях тьохнуло: «За душею Лебідки прибули». І не помилився.

– Великий король Германарех шле Великому князю Руськолані свої вітання, – троє послів зняли шапки, низько схилили лисі голови. Старший передав грамоту, згорнуту в трубочку.

Написана руським письмом. Бус швидко пробіг її очима. Запросив послів присісти, сам вмостився на трон і став повільно читати, розмірковуючи над кожним словом. Германарех просив Буса віддати йому за дружину княжну Сунхільду – так той германець називав Світлану-Світлиду. Ні про які почуття ні слова. А тільки про те, що такий злюб був би вигідний як Остроготії, так і Руськолані. І пояснював: можна буде об'єднати сили для боротьби з гунами на сході та ромеями на півдні і заході. Бус розумів, союз з готами міг би забезпечити мир на довгі роки. Проте тут же чомусь закралася думка, що то може бути черговою хитрістю Германареха. Для сумнівів були підстави. Тихим сапом, прикриваючись родинними зв'язками, він поширював вплив на західних вендів, збудував кілька укріплень на Данапрі, в тім числі Данапрштадт, намагався обкласти даниною Куявію та Голунь. У супроводі його військ готські роди закріпилися в Тавриді. А його мореплавці нападають на грецькі острови та прибережні міста.

З огляду на все це, розмірковував Бус, довірятися Германареху не можна. То ще той лис, якого слав'яни називають Кощій Безсмертний. Мабуть за те, що він худий і довгий, мов жердина, та горбатиться від старості. З іншого боку, якщо відмовити готському вождю, то не виключено, що він піде на зговор з Цар-градом візантійським. А той не пропустить нагоди потіснити русів на Дунаї та в Тавриді. Новий імператор Костянтин Другий ще більш непримиренний до аріїв, ніж його батько Костянтин Великий (помер у 337 році – **авт.**). У того хоч якісь зобов'язання були перед Дажин-яром за те, що допоміг зайняти трон, а в цього ніякогісіньких.

А ще слід зважати, що багато готських родів почали сповідувати нікейське християнство. І неприязнь між русами та германцями-арманцями може виникати на приналежності до різних релігій. Тим більше, якщо Германарех, якого готи вважають майже богом, почне підбурювати до цього своїх підданих. Слово вождя для малограмотних

людей – то клич до дії. Їм байдуже, що Ісус проповідував мир, злагоду, справедливість. Для них Ісус – все одно, що віроломний Єзус Лютий, який не мав ні жалю, ні поваги до іновірців. Вони праведника підмінили грішником. А підлеглі підуть сліпо виконувати наказ свого напівбога-поводиря.

Бус також розумів, що в разі відмови для Руськолані можуть настати непереливки. А склавши договір, можливо, вдасться спрямувати готів на Шлях Праві. І він сказав послам:

– Я, Бус Білояр, Великий князь Руськолані, даю згоду на одруження моєї сестри Світлани-Сунхільди з його величністю конунгом Германарехом. Але перед цим ми маємо скласти угоду про мир і дружбу на довгі роки, – Бус підвівся на троні. – Так і передайте.

– А чи скориться Сунхільда наказу Великого князя Руськолані? – перепитав старший посол. – Настільки нам відомо, вона дівчина норовлива...

– І мудра, – перебив Бус.

Посли вклонилися і повагом вийшли.

Бус власноруч написав листа сестриці Лебідь. Виклав всі за і проти цього нерівного шлюбу. Нагадав, що для кожного після бурхливого життя в Яві настає Нав, а Германарех уже в літах. В кінці послання дописав: «Наша сила – в єдності слав'янських родів. Ми станемо славами, прославляючи рідних Богів. Слава Роду і всім Богам, в ньому суцях. З любов'ю Спас Бус Білояр».

Він знав, що сестриця мучитиметься, ридатиме над цим листом, але погодиться. Бо для неї, нащадка роду Білоярів, доля Батьківщини цінніша від її власної. Вранці Бус запросив до себе матір Миліду, посадив навпроти.

– Княгине, тобі доведеться їхати до нашої Світлинки в Сурож і передати їй оцього листа, – Бус згорнув пергамент і простягнув матері через стіл.

– А що трапилося, сину? – стривожено спитала Миліда, з усіх боків роздивляючись послання, ніби хотіла щось прочитати.

– Твоя улюблениця збирається вийти заміж, – Бус опустив очі.

– За кого? Чи хоч достойний муж? – Миліда вивчаюче глянула на сина.

– Муж-то достойний, та надто в літах – Германарехом його звати.

– Отой вождь над усіма готами? Ой, лишенько! – жакнулася Миліда і сплеснула долонями. – Не дідуган їй потрібний, а молодий красень, якого вона достойна. Чує мое серце – це не до добра.

– Мамо, ти вручи їй листа, а вона сама вирішить, як їй діяти.

– А навіщо ж ти мене посилаєш?

– Ти, як ніхто, зможеш її роззяти та заспокоїти.

– І на тому спасибі.

– Завтра вирушаєш з загоном вершників. Та не бідкайся передчасно, мамо, – Бус обійшов стіл, обійняв податливі материні плечі. – Боги Ірію підкажуть правильне рішення.

Миліда криво усміхнулася і з опущеною головою пішла до своєї світлиці.

Частина дев'ята Роки 341 – 344

*«І хто ж безгрішний перед Богом,
щоб мати право не прощати людям гріхи?
А коли знаєш, що й ти будеш судимий
у Бога, то не слід осуджувати,
бажати зла ближньому. Достойно
бути подібному до купця, який щедро
позичає скарби, і керуватися
миłosердям, адже Бог за милість
дарує милість у всі дні».*

Із Заповіту Буса.

«Ярилина книга».

Давній Сурож. За високим кам'яним муром обійстя княжни Лебеді, доньки Дажин-яра і Миліди, наймолодшої сестри Буса Білояра. Вона, сидючи за столом, прочитала листа, що привезла мати, і гірко розплакалася.

– Матусенько, як же мені не хочеться йти заміж за отого Коція – хоч у петлю лізь. Серцем відчуваю, нічого доброго з того не вийде, – побивалася вона. – Тільки життя своє скалічу. А Бус... Невже він цього не розуміє? Торгує мною, як гуни сонцем. За що мені така кара?

Миліда сиділа поряд, розгладжувала її пишне в'юнке волосся. І в самої щем переповнював груди. Як могла, розраювала доньку:

– Бус не силує тебе. Він лише пояснює, як краще для Руськолані та всієї арійської землі. Скажеш «ні» – ніхто тебе не примусить.

Світлида враз заспокоїлась, витерла хусткою рясні сльози, ще раз перечитала братове послання. Тримавши його в руках, стала міркувати:

– Про це він говорив, коли гостював у мене з Ярославною. Він турбується про долю країни. Германарех – справ-

ді загроза не тільки для Руськолані, а й усієї Славії, і моєї милої Суренжані в тім числі. Мені здається, що, одружившись зі мною, він прагне підім'яти під себе всю Тавриду, щоб звідси робити набіги на навколишні землі. Готи й так уже розкололи слав'ян на східних та західних і цим дуже послабили Арійстан. Кому це вигідно? Зрозуміло, що готам, Візантії, Персії, Гуністану. Мамо, Бус правильно все розуміє. Та мені від того не легше. Жінка ж я! І кохати хочу!

– Як ти, Світлинко, зараз схожа на свого батька Дажин-яра! Такий же стрімкий погляд. І брови – мов стріли. І норовом в нього вдалася – така ж настирна та рішуча. – Миліда відверто любивалася донькою. – В нього теж отак очі блищали, коли він говорив про державні справи. А вони в нього завжди були на першому місці.

– Я й не помічала, – здивувалася Світлида. – Мені здавалося, ти для нього найдорожча.

– То й добре, що оточуючі саме так сприймали. Він був дуже уважний до мене. Правда, бачилися ми з ним тільки у проміжках між походами, – зітхнула Миліда. – А я ж була молодшою від тебе, коли ми побралися. А потім ви, діти, пішли один за другим. Він воював, а я вас ростила.

– Мамо, ти кохала батька, коли заміж виходила? – допитувалася Світлида. Їй дуже хотілося почути «так». Бо вважала, що тільки великі почуття мають вести до злюбу.

– Хто тоді мене питав, доню. Цар берендеїв Вольга сказав, що віддає мене Великому князю Арійстану. Ото і вся любов, – заусміхалася Миліда.

– І не шкодуєш?

– Ні. Бо Дажин-яр, хоч і був набагато старший від мене, але такий ніжний та турботливий. А згодом і я його покохала. Ні про кого іншого й гадки не мала, – схоже, Миліді подобалося пригадувати свої молоді літа. – Може, й у тебе з Германарехом так буде.

Світлида різко підвелася, заходила кімнатою:

– Ой, матусенько, якби мені твій м'який та лагідний характер, то, може б, і я змирилася. Та боюся, що за першої

ж нагоди зірвуся.

– От що, дочко, з таким настроєм краще сидіти в ді-
вках. Мабуть, збирайся потихеньку та разом і подамося до
Кияр-граду під крило Буса. Там тебе ніякий Германарех
не дістане, – порадила Миліда.

І тут Світлида спалахнула:

– Я вийду заміж за того гота! Я йому таке життя вла-
штую – ніхто не позаздрить! Я змушу його залишити у
спокої наш край!

Миліда жажнулася, дивлячись, з якою люттю донька
вимовляла ті слова.

– Донечко, поїхали звідси від гріха подалі, – проказала
Миліда з мольбою.

– Якщо немає кохання, то буде тверезий розрахунок! –
несамовито засміялася Світлида.

І вже через кілька днів, як тільки готський намісник
Книв від імені Германареха сповістив, що конунг збира-
ється засилати до неї сватів, Лебідь відповіла:

– Я згодна. І якщо великий король не проти, то пропо-
ную весілля зіграти на свято богині зими Зимцерли. (Вона,
донька зимового Сонця, згоріла від вогню Ярила. Відзна-
чалось 9 – 10 грудня за сучасним календарем – **авт.**.)

Книв шанобливо розкланявся і з єхидством додав:

– Давно б так!

– А це справа не твого ума-розуму, наглядачу! – від-
різала Світлида. – Ти веди себе достойно, бо на твоє місце
інший знайдеться.

Книв затнувся і тут же почав розсипатися бісером:

– Якщо княгині щось знадобиться, її прохання і навіть
натяк буде виконано.

Коли намісник зник за дверима, Світлида розреготала-
ся йому вслід: вона відчула силу влади.

Втім, зовсім скоро Книв привіз дари від конунга і згоду
обручитися саме на слав'янське свято Зимцерли у граді
Сурожі. А від гінця з Кияр-граду Лебідь дізналася, що Бус
і Германарех уклали угоду про мир і пили вино дружби

між Руськоланією та Готією. Тепер на її Суренжань ніхто не підніме руку. Присмирніли й християни, перестали закликаати мешканців до непокори проти, як вони твердили, язичників – так вони називали прибічників Від. Відуни намагалися пояснити їм різницю, та ті лише відмахувалися, мовляв, це одне й те ж. Здавалося, арійські роди знову поєдналися.

На весілля конунг Германарех прибув з великою свитою, розкішними дарунками і корзинами квітів – їх вистачило, щоб з обох боків поставити обіч доріжки від воріт укріплення до палацу Сунхільди. Вони справді радували очі у цей похмурий зимовий час, щоправда, безсніжний і не морозяний. Лебідь була щиро вдячна за них Германареху і, навіть, шепнула йому, вказуючи поглядом на квіти:

– Це найдорожчий для мене дарунок. Сподіваюсь, холоди їх ще довго не приморозять.

Германарех так же тихо прошамкав скрипучим голосом:

– Вони завжди квітнуть, якщо ми не впустимо холод у наше життя.

Лебідь на знак згоди кивнула головою. А себе запитала: «Ой, чи вдасться це мені безталанній?».

Великий князь Руськолані Бус та Ярославна привезли два критих вози мандаринів та арбусів. Миліда йому навіть дорікнула стиха:

– Ти не можеш без витребеньків.

– Та гості, особливо готи, ніколи не те, що не куштували, а не чули про ті південні солодоці. Я привіз відбірні. Нехай їдять та дивуються, – посміювався Бус.

На весілля прибули усі брати Лебеді з дружинами та дітьми. Ярославна теж приїхала зі своїм первістком Бояном та, остереігаючись пристріту, намагалася нікому його не показувати. Бус сердився:

– Та не ховай його. Нехай люди знають, який син у Спа-са Буса.

Однак Ярославна уникала з'являтися з немовлям серед гостей.

Вінці на Світлиду та Германареха одягли в храмі Матері Слави. Бус спостерігав за сестрою. Одягнена в білу шовкову сукню, вишиту золотими та срібними нитями, з трьома разками різнобарвного намиста, підперезана золотисто-розовим поясом. Красуня – словами не описати. Та була вона незвично бліда, в блакитних очах зачаєна туга. На людях же привітна та весела. Здавалося, їй все одно, що відбувається. Згорблений Германарех відмовчувався, кивав на привітання та блискав у різні боки вицвілими білоголубими очима. Дивитися на цю пару не можна було без суму. У Миліди не просихали почервонілі повіки.

Після церемонії Бус підійшов до Лебеді:

– Мені здається, Світлинко, тобі слід повернутися зі мною до Кияр-граду. Лети з цього весілля білою лебідкою! І знову станеш вільною. Бо бачу я, що нової війни не уникнути, якщо у дідугана молода наречена.

Та Світлида відповіла з гідністю і печаллю в голосі:

– Я – княжна. І маю дотримати свого слова. Так велить закони пращурів. Та й крила у мене зараз підрізані.

– Ти будеш мудрою царицею над готами. Я горджуся тобою, Світлинко, – Бус обійняв її та розцілував. – А знадобиться прихисток – двері мого будинку для тебе завжди відчинені.

– Сподіваюсь, у мене буде свій дім. І в ньому я чинитиму так, як вважатиму за потрібне, – невесело усміхнулася Світлида.

Три дні гриміло весілля на березі Суразького моря. Германарех, сяк-так знаючи руську мову, відчував себе, ніби на чужому святі. У свої дев'яносто з гаком літ поряд з молодією чарівною дружиною він ходив гоголем, з високою піднятою головою. За тлумача в нього був син Рандвер, якого руськолани тут же назвали по-своєму – Радовір: юнак високий, стрункий, світловолосий, блакитноокий, як і більшість північних аріїв, та ще й неабиякий веселун, тільки на кілька років старший від Сунхільди. Слав'янську мову він знав добре, а тому з задоволенням спілкувався з

руськоланами, розповідав усілякі смішні небилиці. І частенько поглядав на батькову наречену. Вона це помічала і в кутиках пишних уст ховала легку посмішку.

На першу ніч Германареху та Сунхільді відвели велику кімнату на другому поверсі з видом на безкрає море. Конунг простягнув руки до своєї юної жони, запрошуючи на ложе, та, втомлений денною метушнею, швидко заснув, похрюпуючи, мов ковальський міх. Лебідь поблажливо засміялася, вперше за час весілля, вийшла у дворик, що поряд з кімнатою, і насолоджувалася морем, до якого звикла за довгі роки. Внизу під миготливими зорями шурхотіли холодні хвилі. На місячній доріжці поряд з берегом де-неде гойдалися лебеді, сховавши голови під крила. Тут вони збиралися діждатися весни, щоб вирушити у північні краї.

Світліді самій захотілося перетворитися на лебідку, змахнути широкими крилами і полетіти до Кияр-граду, як і пропонував Бус. Вона озирнулася на чоловіка – він міцно спав. «Отакою буде не лише перша ніч, а й усі останні, – мигнула думка. – Та це на краще. Не наповнюватиме огида до старого мужа. І чому він, стариган, не захотів одружити зі мною свого красеня-сина? Теж був би династичний злюб».

Тільки під ранок вона боязко прилягла на край ліжка – тихо, щоб не потривожити Германареха. Та розбудили її яскраві промені Сонця, що викотилося на чисте небо з боку моря.

Германарех прокинувся і, навіть, не протерши очі, ламаною слав'янською мовою сказав:

– Сьогодні, Сунхільдо, відбуваємо до мого Асень-граду. На мене чекає багато справ.

Це повідомлення неабияк збентежило Лебідь. Вона не сподівалася, що так швидко доведеться залишати рідний край. Та вона покійно вклонилася мужу:

– Як скаже великий конунг, так і буде.

Хоч знала, що робитиме усе так, як захоче. Але видимість благополучного шлюбу зберігатиме. Коли вийшла

на люди, мати пов'язала її голову хусткою, як це заведено здавна, – тепер вона уже не дівчина, а молодиця.

Германареха і Сунхільду проводжали тією ж квітучою алеєю усі гості аж до воріт замку, де на них чекала багато вбрана готська карета. Усі бажали їм, за звичай, щастя та здоров'я. Про діточок ніхто не обмовився. Найбільше побивалася мати Миліда.

– Чує моє серце, не побачимося ми з тобою більше на цьому світі, – ніжно пригорталася до доньки. – Хіба що в Наві.

І як у воду дивилася.

Після від'їзду Лебеді та готів Бус зібрав служителів храмів і святилиць Сурожу та округи у вітальній залі маєтку. Він розумів, що саме від цих людей, їхньої переконаності та віри – відання Ра – залежатиме, хто тут володарюватиме уже в найближчі роки. Можна, як часто й робиться, утримувати тут владу на мечах та списах, але це не надовго. Набагато важливіше допомогти людям обрати вірну дорогу – Шлях Праві. І добре, коли на нього стануть не лише руси-слав'яни, а й інші племена та роди. Та найважливіше зараз – щоб їх не збили з путі істинного нікейці Візантії.

– Свастья, православні! Я, Бус Білояр, Спас землі слав'янської, даю вам свій заповіт, – з кожним словом голос його міцнішав, ставав проникливим, здавалося, то говорили небеса. – Пам'ятайте доблесть пращурів і славу минулих днів! І не слідуйте за часом, який все рушить своїми хвилями! А прямуйте назустріч вітрам змін Зоряним Молочним Струменем, піднявши паруси віри нашої – сторінки Від Русі. Онуки Рода та Сварога, нащадки Велеса та Ярили! Йдучи вперед, не соромтесь оглядатися в минуле, бо воно – то рідний берег, від якого відплив корабель наш. Будьте достойні предків своїх і бережіть честь роду та землю свою. Але не тримайте ненависть до інших родів. Любіть та жалійте навіть ворогів своїх, щоб любов'ю здолати ненависть та ворожість. Пам'ятайте: вороги даються нам

для випробовування. І найвищий смисл того випробовування – чи зможемо ми зберегти в серці любов, чи не висушить душу ненависть. Не платіть нікому злом з помсти за себе, а віддавайте належне лише за наругу над вірою, бо ворог віри – ворог Божий. А найпаче шукайте Істину Божу, бо вона – Джерело Води Живої і Життя Вічного! Відкрийте ж у серцях ваших Джерело добра та любові! ОУМ!

Та все ж Бус підсилив дружину Світлиди в Сурожі своїми багатрами, призначив воєводою досвідченого провідника сонячного війська Ярополка. Щоправда, наказав застосовувати силу тільки для збереження майна та захисту вірян. У сутички без потреби не встрявати, аби не провокувати протистояння на цих землях. А те, що вони можуть бути, не сумнівався. Особливо на це здатні нікейці, які визнають лише свою віру і вороже ставляться до інших. А готи, які теж почали вклонятися Ісусу Христу, ладні їм допомогти.

З тим і відбув разом з Милідою під охороною кіннотників до Кияр-граду.

Спочатку Германарех привіз юну дружину до фортеці на Дніпрі – Данапрштадту на прибережному острові неподалік перших порогів. Там їх застали сніги. Конунг був ввічливий до дружини. Хоч ні разу так і не зібрався приголубити. Сунхільду це влаштувало. І вона шанобливо ставилася до мужа – як онука до дідуся. Конунг, аби розважити її, запрошував музик, танцівниць, оповідачів. Сміх, жарти, розіграші щовечора лунали у вітальні палацу з безліччю свічок.

Та як тільки розпогодилося, припинилися заметілі, Германарех розпорядився збирати валку на снях до своєї столиці Асень-граду на Рейні.

– Завтра вранці ти, Сунхільдо, під наглядом сина Рандвера та охорони, відправишся до мого маєтку. Я залишуся. Надто багато у мене справ отут, – розказував Германарех

за вечерею. – Вас стріне радник Биккі, мій досвідчений управитель. Прошу прислухатися до його вказівок. Йому передасте ось цього листа.

Конунг поклав перед Рандвером невеличкий сувійчик з печаткою.

Як тільки зійшло зимове сонце, усі вже були на ногах. На прощання Германарех не обійняв і не поцілував Сунхільду навіть у щічку. Тільки при всіх пригрозив довгим кістлявим пальцем:

– Поводь себе достойно, як королева. Ти маєш свято берегти свою і мою честь! Це для мене нині найголовніше!

Сунхільда мовчки вислухала і кивнула на знак згоди, та конунг наполог:

– Ні, ти поклянись, що берегтимеш мою честь, як зіницю ока.

– Клянусь, – заусміхалася дружина.

– Ні, не так. Це не смішки. Повтори серйозно те, що я сказав, – сердився Германарех.

– Клянуся берегти твою честь, мій королю, як зіницю ока, – чітко вимовила Сунхільда. – Єдине прохання – щоб мій король не барився в походах і якомога швидше повернувся до своєї дружини.

Германарех невдоволено пожував аж синю від старості губу:

– А це як справи складуться. Мені не слід указувати. Ясно?

– Звичайно. Я ж не маленька, – згодилася Сунхільда.

– Та все ж краще, якщо король буде біля своєї королеви.

– Ти честь бережи! Інакше... – Германарех не договорив, а тільки змахнув рукою, немов мечем.

Лебідь зблідла. Вона зрозуміла натяк. І з досади назвала мужа Кощієм Безсмертним, а себе дурепою.

Отак вони й попрощалися. До Асень-граду Сунхільда дісталася швидко. Чотирикінка легко долала замети. Карета, переставлена на сани, тільки поскрипувала на снігу, та зустрічний вітер завивав ззовні. Позаду й спереду су-

проводжували вершники. Разом з Сунхільдою їхало двоє служниць. Рандвер – на інших санях. Під час коротких зупинок служниці всіх підгодовували різними смачними стравами, в основному м'ясними. А їй давали особливий напій, від яких тягнуло в сон. Може, це й на краще – у сні дорога завжди коротша. На ніч спинялися в гостьових будиночках, які стояли обіч битого шляху. Рандвер виявляв про неї турботу, кожного разу запитував, чи не стомилася та як почувається. Приємно чути, що хтось іще клопочеться. І на четвертий день вони вже були в Асень-граді.

Дуже скоро Сунхільда відчула себе пташкою в клітці. Одна відрада – Рандвер, син Германареха. Гарний з виду, балакун-жартівник, він приносив з собою веселощі – і в хоромах ставало світліше та затишніше. Якось Рандвер жартома розповів:

– А знаєш, радник Биккі переконував батька, щоб я сватався до тебе.

– Коли? Оце зараз? – здивувалася Сунхільда.

– Та ні, ще до того, як ми прибули в Сурож, – юнак пильно дивився в її очі.

Сунхільда відчула, що він любить нею. Його погляд ковзає по щоках, шиї, грудях.

– І що завадило? – кокетливо спитала.

– Батько затявся. Сказав, що він ще ого-го. І молодому здатен втерти носа. Він так і сказав: «Якщо Русь не хоче скоритися в бою, то я підкорю її, як чоловік жону свою!» І тому вирішив одружитися з тобою. Смішний мій батько, правда? – Рандвер розсміявся, але в голосі бринів якийсь сум.

Це не потішило і Сунхільду. Навпаки, дуже засмутило. «Так ось навіщо я йому потрібна – щоб заволодіти Русько-ланню і всією Славією. Уже вік доживає, а йому все мало. Наче збирається усе забрати в могилу», – подумала.

– І ти б прислав до мене сватів? – поцікавилася вона весело, аби підняти настрій і собі, й Рандверу.

– І засватав би, й одружився. Ти ж така гарна – як сонечко весняне, – щиро відказав юнак. – Та що тепер говори-

ти – ти батькова дружина.

– Я – бранка твого батька. Хіба не бачиш? – тепер уже злостилася Сунхільда.

– Та виджу. Не ти перша. Із дружин, які в нього були, ти найкраща, – на цей раз Рандвер хотів підбадьорити жінку. – Всі вони давно уже на тому світі. Моя мати теж. Пішли туди ще молодими. А батькові хоч би хни – мабуть, зібрався два віки жити. Мені інколи здається, що він і нас перебуде.

– Тобі він збирається усе передати у спадок? – розпитувала Сунхільда.

– Я в нього один залишився. Старші – хто загинув у битвах, хто помер від хвороб. То ж і тобі зі мною слід дружити, – Рандвер хвацько задрав підборіддя і розсміявся з свого дитячого жарту.

– Такий би молодець мені підійшов, – багатозначно сказала Сунхільда, лукаво глянувши на юнака. Їй подобалося з ним отак натяками жартувати.

Тільки Рандвер вийшов з кімнати мачухи – зіткнувся з радником Биккі. Схоже, той підслуховував їхню розмову. Та Биккі не дуже тим переймався.

– От що, спадкоємцю престолу, у мене до тебе є серйозна, можна сказати, таємна розмова, – Биккі гордовито попрямував до свого кабінету. Рандвер почимчикував за ним. – Сідай. У тебе які стосунки з мачухою, яка молодша від тебе?

– Звичайні. Родинні. Вона вродлива, розумна, весела. Справжня Лебідь – так її називали в Сурожі. З нею цікаво. Зовсім не така, як наші готські панянки, – розхвалював Рандвер свою мачуху перед Биккі.

– І мій син Артур так думає. Каже, іншої такої в нашому царстві не знайти, – управитель вивчаюче приглядався до Рандвера, ніби щось хотів побачити незвичайне. І запримітив. Юнак, розхвалюючи Сунхільду, засувався на стільці, потер носа, трохи зашарівся, бликав з-під лоба. «Рандвер клінув на наживку. Тепер ясно: молода коро-

лева йому подобається. А, значить, можна рухатися далі, – розмірковував Биккі про себе. – Треба їх обох скомпрометувати в очах конунга – і тоді... І тоді трон зможе зайняти Артур. Бо, як видно, Германареху залишилося не довго землю топтати».

Звісно, Рандвер про такі капосні та підступні наміри батькового радника не здогадувався. Як-не-як, знає його ще з дитячих літ. Биккі відзначався відданою службою. Германарех йому у всьому довіряв. І коли відправлявся в походи, збирав вельмож і наказував у всьому слухатися Биккі та виконувати всі його вказівки.

– Я запросив тебе, щоб разом помізкувати над подальшою твоєю долею, – Биккі підійшов до Рандвера, помацав груди, руки. – Он який ти молодий та дужий – любо на тебе глянути! Твій батько уже далеко не молодий, хоч недавно й одружився. Хоче чи не хоче, а доведеться і йому відправлятися у світ предків на небеса. Такий закон природи. І, зрозуміло, все, що надбав батько, відійде тобі. Але останнім часом я почав у цьому сумніватися.

– З якого б це лиха? – здивувався Рандвер.

– Та не з лиха, а з радості. Тепер у конунга є юна дружина. А якщо зважити на те, що вона сестра володаря Руськолані, то може статися, що їй вдасться взяти владу в свої руки і повернути Готію у лоно Русі-Славії, – Биккі замовк і уважно придивлявся, як це сприйме юнак. Той нишком зімкнув кулаки. – Як гадаєш, можуть скластися такі обставини?

– Все може статися, – невдоволено буркнув Рандвер. – І як цього уникнути?

– От я й думаю, – Биккі вдав напускну серйозність. І за пару хвилин лягнув долонею свій високий, порізаний вздовж і впоперек зморшками лоб. – Треба викликати підозру у батька. А ще краще скомпрометувати Сунхільду. І тоді ти станеш єдиним володарем Готії.

– Мені здається, Сунхільда не така. Вона добра і відверта, як усі слав'яни, – Рандвер почав захищати мачуху. Та

все ж пригадав, як вона розпитувала про спадок.

– О, хлопче, у тихому болоті чорти водяться. Не забувай про це, якщо хочеш стати королем, – повчав Биккі.

– І що, на твою думку, я маю робити? – на всякий випадок спитав Рандвер.

– Нічого особливого. Провідувати її, подавати знаки поваги та любові, даруючи різні дрібнички. Мені здається, ти їй подобаєшся. Може, вона в тебе закохається. А закохані жінки здатні натворити багато дурниць. Про них ми й розкажемо Германареху. Отоді він відправить її назад, у свою Руськолань. І потім... – Биккі вдоволено потер долоні.

– Але ж це підло, Биккі, – різко сказав Рандвер і піднявся, збираючись піти.

– Я ж не про себе турбуюсь, спадкоємцю. А дбаю про країну та наш народ. І про твою долю, – вдаючи образу, сказав йому вслід управитель. А сам до себе прошепелявив: – По ньому видно – вчинить так, як я підказував. Я все зроблю, щоб мій Артур став володарем.

Після тієї розмови неспокій закрався в душу Рандвера. Він продовжував щодня заходити до Сунхільди. То квіточку принесе, то книжку, то разки намиста, то малюнок. Одного разу він прямо спитав:

– Навіщо ти вийшла заміж за мого батька? Він же тобі не пара.

Сунхільда наче чекала на таке запитання:

– Хіба я вийшла? Мене продали, як оце намисто.

– І яка ж ціна такої красуні? – насторожився Рандвер.

– Мир між нашими родами аріїв – ярманців і слав'ян. Твій батько своїми загарбницькими походами змусив мого брата Буса Білояра пожертвувати мною. Так що я тут, як вівця на закланні, – зі злістю випалила Сунхільда. – Ти, мабуть, думаєш, що мені потрібне ваше царство? Вік би його не знати! Як і твого батька! Я завжди мріяла про велике та щире кохання, та замість нього стала наложницею готського вождя! Дай, Боже Свароже, витримати цю муку!

Так що, Рандвере, не клопочись сумнівами – мені твій спадок не потрібний. Приймай його і господарюй. У мене буде лише єдине прохання: якщо станеш вождем, відпусти мене додому. За це я тобі, скільки житиму, дякуватиму та молитиму Богів, щоб дарували тобі здоров'я та удачу.

Рандвер не чекав такого щирого зізнання. Він відкинув усі сумніви, які йому навіював Биккі. Та, на жаль, не здогадувався, яку таїну той носить. Він помітив, як Сунхільда, сидячи на канапі, нахилилася, плечі її здригалися в беззвучному риданні. Підсів до неї, почав втішати. Гладив золотисте оксамитове волосся. Намагався підняти голову, відірвати долоні від заплаканого обличчя. І коли це йому вдалося, ніжно поцілував її в одну, потім в іншу щоку.

Сунхільда квапливо відсторонилася.

– Не треба, Радовіре. Не слід тобі цього робити, – назвала його ім'я за слав'янською вимовою. – Я ж дружина твого батька. Принаймні, числюся. Якщо хтось побачить – сорому не оберемося. Це нас обезчестить. А я ж клялася. Мене він, можливо, відправить додому за невірність. А ти можеш залишитися без спадку. Не гніви, Германареха. Дочекайся свого часу.

Рандвер опустил руки, наче по них шмагнули батогом, і, нічого не кажучи, вискочив з кімнати. Сунхільда дала волю сльозам.

Наближалося свято Купайла – день літнього Сонцестояння. Германарех десь пропадав у походах. Служниці, які опікувалися нею, про це свято лише чули, а що воно собою являє, не відали. Старша покоївка Бережа, ще молода вродлива жінка, яка недавно прийняла християнство, замахала руками:

– Та хіба то свято?! То язичництво. Гріх великий перед Господом нашим Єзусом Христом. Священик усіх попередив: хто здійснюватиме оте святотатство, того Бог покарає!

Сунхільда щиро розреготалася. Вона вперше чула таку нісенітницю. А коли заспокоїлася, стала пояснювати Бережі:

– На Русі то найдивовижніше та найулюбленіше свято.

В цю коротку ніч Бог відчиняє Небесну Браму – і все, що люди просять, доходить до Богів. І вдовольняють кожне бажання. Особливо молодих – таких, як ми з тобою. В ці дні бог літнього Сонцевороту Купайло бере злюб з богиною води Даною. Ти уявляєш?

– Навіщо мені це знати. То гріх! – твердила Бережа, махаючи на королеву руками.

– Та який гріх! То радість! Очищення! Кохання Неба і Землі! Сонце випалює всю нечисть на Землі, а вода змиває її – щоб і сліду не лишилося! Купайло – то свято молодості і кохання! Бережо, ти коли-небудь закохувалася? Скажи! – Сунхільда ухопила її за кисті й почала кружляти. Служниця упиралася, та не сміла вирвати руки, аби не образити господиню. А та не вгавала: – Скажи, ти кохала?

– То гріх великий! – все так же лякливо твердила Бережа.

Сунхільда, зачувши те, спинилася і, здивована, високо здійняла брови. Та за мить, звиваючись, як це завжди роблять у хороводах, майнула вітальною, наспівуючи. Потім спинилася навпроти служниці:

– Кохання – то радість, щастя, зміст життя! Якщо його немає – у грудях пуста! Так говорять наші Ірійські Боги. Не думаю, що ваш Єзус проти цього!

– Господине, припини мене спокушати! Господи, збережи й помилуй рабу твою Сунхільду! – Бережа підняла догори руки та очі й почала молитися, хреститися та бити поклони.

– Це ти припини! Я – не рабиня! – королева раптом різко спинилася і сердито гримнула на служку.

– Я змушена буду доповісти про все його величності Биккі, – тихо мовила Бережа.

Сунхільда так і залякла.

– То, виходить, ти служиш не мені, а наміснику? Геть звідси! – і пальцем ткнула в бік дверей. – Ти, служниця, смієш мені, твоїй господині, вказувати, що та як мені чинити? Геть! – і відвернулася до вікна, в яке лилося проміння ярого Сонця.

Бережа позадкувала до виходу, все ще хрестячись. І в дверях наткнулася на Рандвера. Зойкнула і спинилася.

– Що за шум? – Рандвер майже ввалився до вітальні з великим оберемком лісових та польових квітів. Від них зразу ж війнуло пахощами. Сунхільда оглянулася. А він ніяково спитав: – Цього зілля вистачить, щоб сплести вінок?

Сунхільда, побачивши таке розмаїття квітів, кинулася до Рандвера.

– Який же ти догадливий! Сьогодні Купайла! Та я з таких вінків зараз наплету – залюбуєшся! Велике тобі спасибі, Радовіре!

– Чого не зробиш для моєї королеви, – він обережно поклав квіти на великий круглий стіл. Вони так і розсипалися – одна іншої краща.

– Милий мій Радовіре, давай сьогодні біля річки розпалимо вогнище, – Сунхільда з мольбою дивилася на юнака і м'яла кисті рук. – Полум'я та вода заберуть всі наші біди та невдачі. І з завтрашнього дня, очищені, ми заживемо по-новому. Наші руські Боги цьому допоможуть!

– Як скажеш, моя королево, – з готовністю вклонився Рандвер. – Буде тобі і полум'я, і вода.

Бережа тихо відступила за двері й подалася до намісника. І все до краплі йому розповіла. Неабияк здивувалася, коли Биккі сказав вдоволено:

– Не заважай! Нехай молоді побавляться!

– Так гріх же! – несміливо натякнула Бережа.

– Ти чула, що я сказав? – закусив губу Биккі. Він вірив в одного бога – вигоду. Цьому за довгі роки вірної служби навчив його мудрий Германарех. – Тобі що, більше нічим зайнятися? Йди! На кухні твоє місце.

Бережа й від нього позадкувала так, як і від Сунхільди. Але затаїла злобу на королеву. І тільки шепотіла собі під ніс:

– Зажди, тебе Бог покарає. Він не прощає гріхів як зумисних, так і невольних.

Доки Сунхільда плела вінки, Сонце торкнулося вершечків далекого лісу. І тут вбіг схвильований Рандвер:

– Моя королево, кострище готове спалахнути! Мерщій до річки!

Сунхільда одягла вінок, інший наділа на голову Рандвера, ще кілька накинула на руку і подалася на лужок за своїм проводирем. Те, що побачила, вразило її до глибини душі. Біля гірки дров та хмизу веселився гурт молоді, поряд вигравали музики. Дівчата у вінках, вишиванках та намисті – точнісінько, як у Руськолані.

– Звідки вони? – спинилася від здивування.

– Під нашою опікою не тільки германські, а й венедські роди. Вони, попри заборону священників, не забули про давні сонячні свята, – Рандвер тягнув її за руку. – І з радістю погодилися на участь у святі. Ходімо, тобі надається право розпалити багаття, моя королево.

Сунхільда роздала дівчатам і свої вінки. Їй піднесли смолоскип, і вона ткнула його у хмиз. Полум'я швидко спалахнуло, метнулося вгору. Дівчата, взявшись за руки, під звуки сопілок і цимбалів попливли навколо вогнища. А з ними й Сунхільда, щаслива й весела. З гайка виринув гурт хлопців, закружляв навколо дівчат, бризкаючи на них водою. Вереск, жарти, приповідки. Коли вогонь трохи влігся, юнаки і дівчата парами почали стрибати через нього.

– Тобі подобається? – спитав Рандвер.

– Спасибі тобі! Таке гарне свято мені влаштував! – Сунхільда торкнулася волоссям його плеча.

У Рандвера аж дух перехопило. Йому захотілося її обійняти, приголубити, поцілувати. Та він стримався – саме цього й слід остерігатися. Надто багато очей за ними наглядають. То все – очі Биккі, котрому не терпиться знеславити королеву. Він, Рандвер, зовсім цього не бажає. Бо Сунхільда йому подобається. І дуже. Вона йому мариться. Інколи за її відсутності він її бачить, наче наяву. Та розум нагадував: вона – дружина батька, мачуха.

Сунхільда, підібгавши довгу сукню, кілька разів перестрибнула через багаття. Рандвер, дивлячись на парубків та дівчат, які, взявшись за руки, теж перелітали над вог-

нем, простягнув їй свою міцну долоню.

– Нам не можна разом стрибати – заміжній жінці і неодруженому чоловікові, – сумно, наче вибачаючись, говорила. – Он поглянь, як дівчата хлопців приманюють, кидаючи вінки у річку. Ха-ха! А парубки стрімголов кидаються за ними – виловлюють вінки своїх коханих.

– То кинь і ти свій вінок, а я зловлю, – Рандвер потягнув її до гурту на березі.

– Радовірчику мій любий, що люди подумують. Я ж не вільна, – Сунхільда ледь не плакала.

– Як мені набридли твої відмовки. Забудь, що ти чиясь дружина. Я хочу, щоб ти була моєю. Завжди! – палко зашепотів Рандвер.

Сунхільду наче жаром обдало. Вона повільно підняла очі на юнака. В них палахкотіло полум'я від кострища, жарке, невиситиме, жагуче. Стиснула його долоню і ледь чутно говорила:

– Я б теж цього хотіла, – зірвалася з місця і подалася на пригорок до палацу, що темнів у вечірньому присмерку.

Рандвер провів її палаючим поглядом парубка, якому подали надію. Ще трохи поспостерігав за гамірливими гуртом і спроквола посунув до маєтку. На другому поверсі у вікні Сунхільди засвітилася свічка. Він, мов зачарований, дивився до тих пір, доки вона не погасла. Йому захотілося за будь-яку ціну дістатися до її крилечка. Біля садової хатини взяв драбину, що залишили садівники. Приставив її до стіни. Мить – і він уже на крильці. Двері до кімнати Сунхільди були прочинені.

– Це я – Рандвер! Не лякайся, серце моє, – зашепотів він, зачувши, як Сунхільда скочила з ліжка.

– Я знала, що ти сьогодні прийдеш, – кинулася в його обійми. – Милий мій! Любий мій! Жаданий мій! Але ж це неправильно. Таке відчуття, що ми крадії.

– Кохана моя, зіронько моя, я не можу без тебе, як без ясного сонечка. Тільки про тебе думки вдень і вночі, – Рандвер жагуче цілував її щоки, шию, уста.

– Я не в силі опиратися своєму коханню, – знеможено проказала Сунхільда.

І невдовзі вони опинилися в ліжкові. Коли Рандвер її торкнувся, вона, затуливши долонею рот, тихо скрикнула.

– То ти до цих пір незаймана? – Рандвер ще з більшим завзяттям вицілював свою кохану. – Як це може бути? Ти ж заміжня.

– Хіба може бути інакше, коли чоловік – старий дід? – зніяковіла Сунхільда.

Рандвер насолоджувався обіймами та все шепотів:

– Я не віддам тебе батькові! Ніколи! Як же я тебе люблю!

– Милій мій! Щастя моє! – Сунхільда палко пригорталася до нього, наче бажала в ньому розчинитися.

Під ранок у темряві Рандвер залишив Сунхільду і спустився на землю, драбину відніс до садового будиночка. Королева помахала йому пальчиками. Та так і залишилася на крильці. Деся удалині співали юнаки та дівчата, стрічаючи Зорю-Зоряницю, що відганяє темінь та виводить на Небо Сонце. Сунхільді, переповненій радістю, хотілося літати, співати, танцювати.

Вона щонаочі чекала на Рандвера. Тільки вже не через крилечко, а у двері, на яких вона завчасно відсувала засув. Вони кохалися до знемоги. А потім блаженно засинали. Коли Рандвер збирався йти, вони довго прощалися-обіймалися, ніби востаннє.

Биккі скоро дізнався про ті зустрічі і радо потирав руки. Все відбувається так, як він замислив. Його син Артур стане вождем готів. Германарех особисто передасть йому владу. Він і гадки не мав, що риє яму, в яку сам і звалиться.

І сталося те, що мало відбутися – Сунхільда понесла. Спочатку вона жажнулася цієї новини. Та потім заспокоїла себе: у Германареха буде нащадок не від будь-кого, а від його рідного сина Рандвера, його спадкоємця й надії. Про свою вагітність розказала коханцеві.

– Як же я батькові в очі гляну? – спохватився він. – Ти впевнена, що у нас буде дитя?

– Ти гадаєш, я тобі небилиці розкажую? – ламала пальці Лебідь. Відчуваючи власну провину, не дивилася в очі коханому.

– По побивайся, я щось вигадую, – заспокоював Рандвер. – Врешті-решт, Германареху потрібен нащадок. Трехи покаверзує, погнівається і заспокоїться. І йому нічого не зостанеться, як змиритися. Втім, може так статися, що він не доживе до дня народження онука. Либонь, в літах мій батечко.

То ж коханці вирішили чекати. Лебідь, аби не привертати уваги свити і особливо пильних поглядів Биккі, одягала пише вбрання, вибілювала лице якимись мазями. Це їй вдавалося. А коли наблизився час народжувати, Рандвер від виглядом рибалки з довіреними людьми та повищою відправив її до лісового будиночку.

– Сунхільда так любить рибалити, – пояснив Рандвер управителю.

Там і народився їхній первісток. Назвали його Хлодвіг Моревей (вважається, що саме він, син Лебеді, заснував династію франкських королів Меровінгів – **авт.**).

Та шила в мішку не втаїш. Пішли чутки гуляти Готією. Що робити? Рандвер привіз Сунхільду до маєтку і кожному стрічному радісно сповіщав:

– Сунхільда народила Германареху сина від Духа Святого, як матір Божа Ісуса. Хлодвіг народжений дивом.

Прості люди, які повірили в Ісуса як у Єзуса, сприймали цю новину, ніби істину. А готська знать зашушукала:

– Змайстрували Германареху синочка, а тепер Богом прикриваються. Чого доброго, ще новим Спасителем оголосять.

Тим часом уже третій рік Германарех дбав про розширення своїх володінь на півночі та заході. Він у свої літа ще мріяв про створення імперії на кшталт володінь Олександра Македонського. Намагався підкорити рештки венетських родів та естів. Азарт вояка-мисливця тягнув його з військом на серединні землі Руськолані. Хотілося підкорити й Голунь, і Куявію обіруч від Данапра-ріки. Та цьому

заважала угода про мир і дружбу, яку він завірив перед одруженням з Сунхільдою.

Тільки тепер зрозумів, що той шлюб – завада на його шляху до панування над Руссю. Що на нього тоді найшло, чому піддався тому почуттю – і сам не міг збагнути. Одруження було на руку хіба що князю Бусу. Бо, якщо вникнути, який з нього, Германареха, муж – ні рожі, ні здоров'я. Краще б він одружив Рандвера з сестрою князя Русії, як радив намісник Биккі. Хай би собі плодилися та радували онуками. Цікаво, як там поживає його молода дружина Сунхільда? Що робить? Як господарює?

На початку літа прибув гонець з посланням від управителя Биккі.

Після весілля сестри Лебеді Бус, повернувшись із Су-рожа, наче зірвався з прив'язі. Він за порадою пересмішника Кудияра завів нові порядки: півроку виконував княжі обов'язки, а наступні півроку у супроводі одnodумців відправлявся землями руськими і в храмах та капищах проповідував Божі істини віри православної. І це, за твердженням того балакуна, мало обманути богиню смерті Мару, яка пророчила йому правити трохи більше сімдесяти літ. Мовляв, якщо половину року займатися княжими справами, а іншу – проповідями, то таким чином можна подовжити свій вік удвічі. Мало вірилося, та все ж була хоч хистка, а все-таки надія.

Ярославна спочатку сприймала це як данину. Бо Бус був не лише Великий князь, а й Спас. Його слів люди чекають, як благодать Божу. Бус любив повторювати, що Руськолань непереможна до тих пір, доки її народи сповідуватимуть Віди, йтимуть Шляхом Праві. Часто встрявав у суперечки з християнськими проповідниками. І чомусь повторював нісенітницю, яку колись почув від батька. Тоді Дажин-яр гнівався на імператора Костянтина за те, що той у своїх посланнях доводив: Ісус у Візантії – то

все одно, що Бус в Арійстані. Імена їхні, може, й співзвучні, однак за ними стоять зовсім різні релігії. Та, знаючи це, Бус виголошував:

– Якщо християни сприймуть наші Віди, то я не проти, щоб носієм їх був Ісус замість Буса. Я не проти того, щоб люди осіняли себе хрестом чи Перуницею – ці знаки мало чим відрізняються. Але християни мають жити за заповідями Богів Ірію, бо біблійські їх повторюють.

– Спасе, це неможливо, – заперечували волхви. – Християни ніколи не поступляться своїми канонами і не підуть Шляхом Праві. Але з твого дозволу почнуть підмінити та підминати наше відослав'я своїм – нікейським. А це дуже ризиковано. Такі зміни можуть призвести до втрати Від.

– Але ж вони уже перейняли чимало наших православних обрядів і користуються ними в своїх церквах, – переконував Бус.

– Воно то так, однак вклали в них свій християнський зміст. І в євангеліях давнина не арійських народів, а лише іудейського, – доводили волхви.

– Одначе свої свята нікейці проводять за нашим відичним календарем, – не поступався Бус.

– То й що, свята ті також переінакшені на іудо-християнські, – не вгавали волхви. – Ти ж не хочеш, як розповідають греки, мати троянського коня у вигляді нікейства?

– Звичайно, ні. Нам слід зберегти свою прадавню сонячну віру, – погоджувався Бус. Та все ж у своїх проповідях не переставав розхвалювати Ісуса Христа. Ще й жартував: – Бус – то Ісус, а Ісус – то Бус.

Підкидала хмизу й Ярославна. Вона дізналася, що Бус порушує подружню вірність. Відправляючись у свої про-рочі мандри, він одружувався майже в кожному граді. За її даними, у нього, окрім неї, Великої княгині, завелось ще три десятки жінок. Деякі народили йому по одній дитині, а то й по дві. Якимсь спересердя Ярославна дорікнула йому:

– Далеко тобі до Ісуса. В того, якщо й була, то одна жінка, а в тебе – як у перського царя: цілий курник. Тобі що,

мене не вистачає?

– Дружинонько моя люба, ти не правильно розумієш мою місію. Я ж дбаю не про себе, а про інтереси мого князівства. Кордони моєї держави від Дунаю до Ра-ріки, а мій вплив сягає аж Радовісти. І я так міркую: щоб зберегти всі ці землі під своєю правицею, слід мати надійних спадкоємців. До того ж, із князівських родів. А підростуть – я кожному дам по князівству. Нехай управляють. Але підкорятимуться серцевині – Кияр-граду, тобто мені, Великому князю, або ж нашому синові Бояну. Зрозуміло? – пояснював Бус і по-дитячому наївно усміхався.

Ярославні здалося, що він і сам не вірить у ті казочки.

– То, виходить, ти вітаєш багатоженство? – дорікнула вона, суплячи брови.

– Голубонько моя, я ж просто виконую свою місію володаря семи небес. То ж князі, дбаючи про знатність роду, присилають своїх дочок. Так що не ображайся і не ревнуй! Ти у мене єдина Велика княгиня, – мудрив Бус.

Якось йому стрілася на майдані Чаруня – він саме повертався з кінної прогулянки. За цей час вона стала, як квіточка. В зелених проникливих очах блиск і затаєна сила. Груди випинали під вишиванкою, мов яблука. Вузька талія на крутих стегнах. Бус, привітавшись, спинив огира:

– Ти ще не передумала вступати до моєї дружини?

– Ще не час, Великий князю, – Чаруня відступила в бік. – Щодо цього у мене є до тебе одне прохання.

– Радий буду виконати будь-яку твою забаганку, – гарцював навколо дівчини конем.

– В Кияр-граді є гурт лучниць, які стріляють не гірше від мене. І списом володіють, і мечем, і топірцем. Справжні косачки. Якщо ти допоможеш кіньми та обладунками, вийде незрівнянний загін воячок, які ні в чому не поступляться чоловікам. Сам же колись пропонував мені увійти до твоєї дружини. Тепер таких, як я, понад два десятки, – Чаруня підняла погляд на Буса.

– Цікаво-о! – не на жарт здивувався князь. – І де твої косачки вчилися володіти зброєю?

– Великий княже, землі твої неозорі, гори та ліси віковічні – ото наш простір, там ми й навчалися, – утаємничено усміхнулася Чаруня. – Часи непевні. Навколо Руськолані вороги, немов вовки, шастають. Ми готуємося захищати рідний край від усякої наволочі.

– Відверто скажу, не чекав від тебе такої відваги, Чаруне. Їй-бо не сподівався. Ти мене дуже порадувала. Будуть вам і коні, і зброя, і обладунки. Післязавтра я хотів би бачити твій загін червоних поляниць отут на майдані у повному спорядженні. Я дам відповідні вказівки. Тут ви й поклянетесь у вірності Арійстану. Згодна? – Бусу сподобався такий почин молодих киярок. Він зрозумів, що своїм вчинком вони здатні підняти дух усього воїнства.

– Ми, косачки, про це давно мріємо, – з готовністю сказала Чаруня.

– А я, грішним ділом, гадав, що ти до моїх покоїв проситимешся? – пожартував князь, заступаючи дорогу конем.

– Там одні панянки. Для мене, простої дівчини, місця не зосталося. Моя черга ще не наступила і, певно, не наступить, – в тон йому віджартувалася Чаруня. – Як Спас ти маєш любити всіх. Та кохати лише одну. Схоже, сплутав любов з коханням. – Пропусти, князю.

– А я тебе ніяк з голови не можу викинути, – Бус намагався бути серйозним, та йому це не вдавалося.

Чаруню розсмішили його слова. Вона потішалася над ними:

– Передавай вітання усім своїм князівнам. І Ярославні також. Вона в тебе справді славна жінка. Тільки ти її не цінуєш. Колись жалкуватимеш, та пізно буде, – оминула коня і звернула на вузьку вуличку, що вела до її хатини.

Бус дивився їй услід. Гарно скроєна, постава княгині.

– Такими і мають бути руські жінки, – прошепотів сам собі і направив коня до стайні.

Вдома ще й мати Миліда на нього напалася:

– Сину, дивлюся я на тебе – і серце щемить. Із Спасителя ти перетворюєшся на бабія. Твоя дружба з отим беззем Кудіаром до добра не доведе. Тому лише б питво та жінки. Ще трохи – і ти не відрізнятимешся від нього.

– То тобі здається, – буркнув Бус, хоч розумів, що мати права. Але це його зачепило за живе.

Опинившись наодинці у своїй світлиці, задумався: «Щось багато нарікань останнім часом довелося почути. Треба зупинитися та озирнутися: чи не збився я, Спас, з Шляху Праві? Бо якщо я зійду на манівці, то й віряни за мною подадуться. А то вже біда. Нікейці лише й чекають, щоб я вчинив якусь дурницю. Якщо люди розчаруються в Бусі, то почнуть звертатися до Ісуса».

Бус зрозумів, що слід вибиратися на пряму дорогу. Князь, якому Боги довірили владу, має у всьому дбати про своїх підданих, бути слугою народу. Він щодо родовичів має діяти так, як би хотів, щоб вони ставилися до нього. І не хизуватися попередніми заслугами, тим більше заслугами пращурів. Лише власним прикладом життя за законами Праві можна завоювати довір'я людей, навіть чужинців. Ліпше бути самому мудрим, ніж називатися сином мудреця. Так, як тілу, рукам та ногам потрібні плечі та голова, так і простому люду необхідні князь та дружина. Як голові потрібні очі, які все бачать, та тільки не себе, так і князеві – мудрий порадник. І ним можуть бути лише служителі Вишнього, які відають Шлях Праві. Як батько – голова в сім'ї, а князь – голова родів та племен, так і Вишній Род – усім Отець і Голова. Як сім'я тримається на любові, точнісінько так і світ. Бо Род – то Любов.

Міркуючи так, Бус сам себе переконував, що в останні роки почав розтринькуватися, пристрасть називав любов'ю, виголошував правильні істини, а сам їх не завжди дотримувався. Тим самим як Спас викликав сумніви у людей і таким чином підривав основи відичної віри. Можливо, саме через це на землях Арійстану стало більше прибічників нікейства. Не можна свій розум і душу пере-

творювати на раба плоті своєї. Бус не шкодував себе – ба-тожив знаннями, які ще в дитячі та юні роки заклали в нього мудрі волхви. Таке самоочищення йому давно було потрібне.

Після тих бичувань він з головою поринув у княжі справи. Розпорядився в школах та гуртках при храмах більше часу відводити пізнанню Від, разом з дітьми князів, бояр та купців навчати малечу із простолюдинів. Бо тільки розум, як він казав, здатен піднести будь-яку людину до Бога. Лише пізнавши істину Божу, можна знайти джерело Води Живої та Життя Вічного.

Миліда та Ярославна тільки дивувалися між собою.

– Нарешті Бус схаменувся. З дня до вечора в клопотах про державу, – при зустрічах повторювала Миліда.

А одного разу Ярославна, трохи зашарівшись, зізналася:

– Я, здається, знову понесла.

– Слава Богу, мої молитви дійшли до нього, – Миліда на радощах розцілувала невістку.

– Тільки Бус іще не знає, – попередила Ярославна.

– Всьому свій час. Нехай це буде для нього відкриттям, – погодилася княгиня.

Життя текло тихо й розмірено. Ці роки арії назвали «золотим часом Буса».

То ж до намету Германареха прибув гонець із Асень-граду з посланням від намісника Биккі. Подав згорнутий лист пергаменту. Конунг саме проводив нараду з воєводами. Він повертів листа, поторгав печатку і, так як сам від старості уже недобачав, наказав радникові:

– Читай!

– «Володарю Великої Остроготії, повелителю багатьох племен і народів, непереможний у битвах і мудрий у мирських справах, змушений тобі доповісти, що твій син Рандвер і твоя дружина Сунхільда із своїм сином Хлодвігом...»

– Досить читати оцю маячню! – гнівно рикнув Германа-

рех. І до воєвод: – Зараз усі вільні. Зберемося трохи пізніше.

Коли соратники вийшли з намету, Германарех наказав радникові:

– Продовжуй!

Він слухав і з кожним словом його бліде зморшкувате обличчя багряніло, очі несамовито бігали, кулаки раз-по-раз стискалися.

– Я їм не прощу цієї зради! – аж стогнав у нестямі Германарех. – Поклич воєвод! Негаймо!

Трохи заспокоївшись, він, коли всі зібралися, холодно-кровно розпорядився:

– Наказ – військо на чолі з Амалом Вінитарієм (племінник Германареха – **авт.**) розвертається і йде вздовж Данапра на Куявію. Усіх, хто противиться, знищувати, а міста і поселення спалювати дотла! Я з моєю бойовою дружиною відправляюсь до Асень-граду. Зараз же!

Германарех налетів на своє місто зненацька, як шуліка, серед білого дня. Йому назустріч вибіг Биккі.

– Де Рандвер і Сунхільда? – грізно вирячився на намісника.

– Втекли, володарю, уночі, – перелякано белькотів він.

– Як то втекли? А ти де був? – посунув на нього Германарех. – Ти для чого тут поставлений?

– Я, я... – хитрий Биккі на цей раз не знайшовся, що сказати.

– Куди втекли? – Германарех ладен буд розтерзати намісника.

Та виручила всюдисуща Бережа.

– Вони подалися у напрямку мисливського будинку, – поштиво мовила вона й показала рукою.

– А ти поїдеш зі мною! – Германарех ткнув пужалном у груди Биккі. – Якщо я їх не зловлю, ти поплатишся головою! На коней! В погоню!

Загін вершників, мов стріла, вилетів за браму міста у бік віковичного лісу.

Ось і мисливський дім на широкій галявині на березі

річки. Навколо віковічні дуби вилискували молодим листям, трава, здавалося, росла на очах. Веселе птаство співало, перегукувалося поміж віття. Біля терниці пара коней, запряжених у карету, жувала соковиту траву.

– Оточити будинок! Миша не повинна пролізти, птах не повинен пролетіти! – кричав Германарех.

Скрипнули двері. На шум виглянув Рандвер. Він не сподівався уздріти батька.

– Ти? – неабияк здивувався він. Страх замиготів у його широко відкритих очах.

– Я, сину, я. А винеси-но мені якийсь стілець. Втомився я, шукаючи тебе, – Германарех попростував на середину галявини, що за стіною дерев нагадувала грецький амфітеатр. Попереду повновода лісова річка, за нею синьо-зелена далина.

Рандвер затримувався. Мабуть, про щось домовлявся з Сунхільдою. Та потім вхідні двері прочинилися, і син виніс велике дерев'яне крісло – в ньому завжди відпочивав конунг після мисливства. Германарех звично всівся, відкинувся на спинку.

– А тепер, спадкоємцю, розкажуй, як ти та моя дружина мені роги наставляли, доки я нові землі для вас відвойовував, – закинув ногу за ногу, тамуючи гнів.

– Прости, батьку. Так сталося. Покохали ми одне одного, – Рандвер ледве вичавлював із себе слова.

– І тому маєте право обманювати мене? Не чекав я цього від тебе, сину. Ану, приведи мою дружиноньку вірну. Хочу і їй в очі глянути, – дошкулював Германарех.

Рандвер побіг до будинку і вивів Сунхільду. У довгій темній сукні, в накинутій на плечі квітчастій хустині, на руках вона тримала півторарічного малюка. Підійшла, вклонилася. В синіх очах плакало небо.

– Прости мене, мій королю. Винна я перед тобою. Дуже винна. Я порушила клятву. Але я кохаю твого сина Рандвера, – квила Сунхільда. – Твоє право мене скарати. Я на все готова заради твого сина. Єдине прохання до тебе,

повелителю, – збережи життя своєму онукові Хлодвигу.

– Малий не винен, що в нього батьки – зрадники, – примирливо сказав конунг. Пильно подивився на хлопчика, підморгнув йому й криво усміхнувся.

Сунхільда і Рандвер переглянулися. Вони й раніше поміж себе говорили, що хлопчик має розм'якшити суворе серце Германареха.

– Прости нас, батьку, – кинувся в ноги Рандвер. – Ми ні на що не претендуємо. Відпусти нас.

– Прости мене, – впала поряд на коліна Сунхільда. – Ми поїдемо до моєї Руськолані, до мого брата Буса і ніколи не потурбуємо тебе. Навпаки, робитимемо все, щоб мир та злагода панували між нашими родами.

Саме це Сунхільді й не слід було говорити. Германарех спалахнув, мов факел, затрясся, зіскочив з крісла, вихопив з піхов меч:

– Ви зганьбили мене перед усією Європою! І збираєтеся ще й в Русії неславити мене! Я знищу її разом з Бусом Білояром, самозваним Спасителем! І сліду не залишиться від невірних слав'ян! На моєму боці Єзус Христос!

Германарех хотів було замахнутися мечем на сина й невістку, та, вгледівши малюка, опустив руку.

Гукнув вояків:

– Заберіть цього хлопця до будинку. Бо перелякається – на все життя заїкою буде.

Сунхільда ніжно поцілувала сина і передала в руки вояка. Той зник у будинкові.

– А з цими що робитимемо? – спитав воєвода.

Германарех знову впав у крісло. І тихо, наче чинив буденну справу, промовив:

– Цього зрадника повісити.

Воєвода отетерів, розгубився:

– Не зрозумів.

– Я не ясно висловився? Повісити! Негайно! – гаркнув конунг.

– Та як же це? – не хотів вірити своїм вухам воєвода.

– Повторюю втретє для глухих! Повісити! Я зрадників ніколи не прощав і не прощатиму! – визвірився Германарех. – А вона, – кивнув на Сунхільду, нехай дивиться, як через її зраду гине мій син.

Вояки нехотя попід руки підняли Рандвера, який стояв перед батьком на колінах.

– Прости мене, батьку, – і пильно глянув на конунга, але той дивився кудись убік. – Я у всьому винен. Я її спокусив. Я й маю за все відповісти. Молю тебе, пощади Сунхільду.

Германарех вдав, що не чув. Сидів, мов на виставі. І твердо кинув воякам:

– Виконуйте наказ!

Сунхільда спохватилася й кинулася до Рандвера. Її відштовхнули. Вона знову впала на коліна перед Германарехом:

– Молю тебе, відміни наказ! Я у всьому винна! Рандвер – твій єдиний син! Кому ти довіриш свою спадщину?!

– Зрадникові не можна дарувати навіть крихти хліба! – відвернувся від неї Германарех.

– Батьку, це я спокусив Сунхільду! Прости її! – виривався з рук вояків Рандвер. Та марно.

Германарех наче оглух. Він спокійно дивився, як вояки підвели до крилатого дуба, що ріс навпроти понад річкою. Перекинули через товсту гілку віршовку, натягнули петлю на шию юнакові та так і застигли, все ще сподіваючись, що конунг передумає. Але той несамовито гукнув:

– Повісити!

Мить – і тіло Рандвера затіпалося в петлі й затихло.

– А цю руську хвойду розірвати кіньми! Негайно!

Вояки підступилися до Сунхільди-Лебеді. Та вона відіпхнула їх і кинула конунгові:

– Сам ти нікчема. Бачу, тобі війна потрібна. Ти її отримаєш. На ній і смерть свою знайдеш, Коцій Безсмертний, – і лягла горілиць на зелену траву. – В'яжіть! Заради справжнього кохання можна все стерпіти. Прости мене, мій любий Радовіре! Прости мене, Бусе! Прощавай, мій

синочку Хлодвігу!

Тут же на очах у Германареха її за ноги прив'язали до коней, щосили хльоснули і вони, мов ошпарені, кинулися врзнобіч. І не стало Лебеді.

Столітній Германарех сидів у кріслі посеред галявини під ясным сонцем і придуркувато усміхався, дивлячись на сина, який висів на гілці. Ніхто до вождя не наважувався підійти. Бо хтозна, що твориться в його нищій душі. По-трапляти під гарячу руку безглуздо.

І коли вже сонце покотилося небосхилом, збираючись на нічліг, Германарех важко підвівся, підійшов до висячого сина, обійняв його ноги і тихо зарідав. Потім різко відвихнувся і ледь чутно сказав:

– Поховайте їх по-людськи. Разом. В одній могилі. Прямо тут, на березі річки, – і згорблений почалапав до свого коня.

Тут же з'явився Биккі. Щось белькотів, втішав, пояснював. Германарех спинився, повільно витягнув меч.

– Це через тебе я втратив сина і дружину! Це ти прогавив! Ненавиджу! – і вдарив мечем по шиї Биккі. Та й пішов далі, не оглядаючись.

Биккі тільки встиг зойкнути, вхопився обома руками за рану і впав, стікаючи кров'ю. Германарех ніби знав, що все це нещастя спровоковано саме його намісником. Недарма кажуть, не рий яму, бо сам у неї звалишся.

Конунг навіть не завітав до власного маєтку в Асеньграді, який тепер спорожнів, і з загоном подався до свого війська. Він напав на Куявію саме на початку літнього Сонцестояння – на свято Купали. Дивний збіг – саме в цю пору германці найчастіше починали свої війни.

Частина десята

Роки 345 – 260

*«І пам'ятайте: вороги даються нам
задля випробовування. І вищий смисл
цього – чи зможемо зберегти в серці любов
та чи не висушить душі наші ненависть.
Якщо вдасться пройти це випробовування,
то ворожнеча припиниться,
а війна обернеться любов'ю».*

Із Заповіту Буса.

«Ярилина книга».

Звістка про дику, жорстоку страту Світлиди облетіла Кияр-град. Задзвеніли дзвони на всій Руськолані. Труби загуділи. Коні забили підковами. Загриміли мечі та щити. Люди зібралися на віче на майдан біля палацу Буса і надсадно вигукували:

– Нехай на віки вічні буде проклятий безбожник Германарех!

– Таке прощати не можна!

– Нині убили Лебідь, а завтра те саме можуть скоїти з кожним із нас!

– Треба прогнати з Руськолані християн, які потурають такому свавіллю!

На площу вийшли рада старійшин, попереду Бус зі скіпетром, суворий, нахмурений, збентежений. А натовп волав:

– Спасе Бусе, веди нас на Готію! – хтось вигукнув із перших рядів і потряс мечем.

Бус підняв скіпетр, вимагаючи тиші.

– Свастя, православні! Нечуване злодійство вчинив готський вождь Германарех – стратив мою сестрицю Лебідь, – з кожним словом голос його міцнів. – Це не просто страта, а виклик усім слав'янським родам. Германарех

хоче показати, що він тут цар, бог і суддя.

Натовп загрозово заgrimів:

– Смерть Германареху!

– Геть готів з нашої землі!

– Зуб за зуб! Око за око!

Бус знову підвів правицю.

– Піднялася вся Руськолань! Мої брати збирають народні ополчення! Я закликаю всіх, хто володіє зброєю, об'єднуватися в дружини! Через два дні виступаємо! Богиня Слава з нами!

– Загін червоних поляниць готовий до битви! – вигукнула від правого крила Чаруня, піднявши вгору лук. За нею й інші воячки у червоних куртках і таких же ковпаках.

– Загін сірих вовків хоч зараз здатен виступити проти ворога! – на лівому крилі в повітрі юнаки в сірих куртках підвели вгору мечі.

Бус підняв обидві руки і щосили гукнув:

– Ми виженемо з арійської землі готів! Земля горітиме під їхніми ногами! Я поведу вас у бій! За нами правда! Боги Ірію благословляють нас на похід!

Через два дні червневим ранком руськоланське військо шикувалося перед брамою. Сонце ображено виглядало з-за хамар. Матері витирали хустками очі та просили своїх синів бути обачними. Молоді жінки з малятами обіймали та цілували на прощання своїх чоловіків і бажали якомога швидше повертатися з перемогою.

Миліда з Ярославною зажурено стояли позаду Буса. До нього раз-по-раз підбігали полковники. Він віддавав команди. І коли настав час відправки, йому подали білогривого коня. Бус ніжно обійняв матір.

– Германарех, син Аскінїї, доньки мого батька Дажиняра, посмів порушити прадавній закон роду Білоярів! Ми відплатимо Германареху за смерть Світлинки! – заспокоював її Бус.

– Та самі повертайтеся здорові й неушкоджені, – Миліда наклала на сина Перуницю.

Бус пригорнув дружину:

– Народиться син, назви його Ярополком – щоб став проводирем сонячного війська, сміливим, ярим, сильним, – і тричі розцілував у щоки.

Чаруня, яка здалеку спостерігала за Бусом, важко зітхнула і спритно скочила на свого буланого.

І потяглася довга вервечка руськоланського війська на північний захід. Свої ополчення повели й сім братів Бусових та князі інших слав'янських родів. За Дінцем Великий князь Бус зібрав усіх вождів на раду. Вирішили йти на Куявію, де засіли готи, трьома рукавами.

Самовпевнені готи не чекали такої навали русів. З боями вони відступили спочатку від Непри-ріки, а потім втікали все далі й далі через Антію на захід, за Данастр. Хотіли утриматися побіля Карпат, та й звідти їх потурили. Германарех, боячись повного розгрому біля Дунай-ріки, вислав назустріч Бусу послів.

– Великий конунг Германарех пропонує замирення, аби припинити кровопролиття готів і слав'ян, – доповів високий сивочолий посол, подаючи згорток Бусу.

Лист був написаний руською мовою. Бус звично швидко пробіг його очима, сердито кинув під ноги і потоптав.

– Слова вашого вожака нічого не варті. Він порушив умови угоди про мир. На що сподівався, розправляючись з моєю сестрою Лебідкою, своєю племінницею? До цього з давніх пір роди готських царів шанувалися моїми предками, як дружні і навіть братські. І сини та доньки наші не раз з'єднувалися в шлюбі з вашими. Та Германарех все те добре, що складалося віками, розтоптав. Нам нанесена велика образа. Ми її не прощаємо. Я викликаю старого царя готів на суд правий! На двобій! Нехай докаже свою силу та вправність у бою зі мною, Бусом Білояром, а не з беззахисною сестрою.

– А якщо конунг не погодиться? – тихо спитав посол.

– Тоді буде січа велика! І нехай нас розсудить Отець наш Сварог! А про нього неслава піде як про боягуза! –

твердо відказав Бус.

Посли відкланялися. Бус розумів, що Германарех не на-смілиться на поєдинок. Та й куди йому – старезному дідо-ві. Замість себе виставив одного із своїх воєвод – високого, широкоплечого, з вовчим блиском в очах. Той вискочив на чорногривому жеребцеві на поле посеред обох військ.

– Виходь, вождь русів! – гот вимахував довгим мечем.

– Негоже тобі, Великий княже, битися з нерівним собі, – сказав князь-кам Златогор, брат Буса по батькові Дажин-яру. Він був років на тридцять старший від Буса. Проте ще в силі, могутній, мов дуб. – У мене меч Святогора. Постояю я за землю слав'янську та за честь моєї сестриці Лебеді!

Бус погодився. Хоча самому хотілося показати молоде-цтво, якому з дитинства навчали волхви та маги.

Златогор одягнув виту кольчугу, на золотоволосий чуб – клепаний шолом, подібний маківці храму. Скочив на рудогривого коня, перекинув щит, окований булатом, за ліве плече, правицею підхопив спис з древком із століт-нього кедра і помчав назустріч ворогові.

Зійшлися вони в чистому полі. Обламалися списи – взя-лися за мечі. Аж степ гримотів від ударів. Не відав Злато-гор, що у супротивника теж заговорений корд-меч Мари, від якого колись загинув сам Святогор. Після кожного уда-ру слабшали його руки. Готу вдалося вибити меч з його правиці і проткнути чарівним кордом кольчугу Златогора. І впав витязь на траву-мураву, мов підрублений дуб.

Великий князь Яр Бус підняв над головою жменю рід-ної землі і гукнув до війська:

– Матінко Славо, яви нам силу свою! Розтрощи зло на цьому світі! Православні, за мною! Бийте ворога до повної перемоги! Ур-ра!

І з усіх боків – з лісів і степів – кинулися слав'яни на готів. Бус повів свої раті з одного боку, брат Словен – з ін-шого. Готи в паніці спочатку відступали, та потім чимдуж побігли до Дунай-ріки. Бус запримітив загони лісових дів, яких вели його сестри – Любляна, Мирена, Ір'яна. А з ін-

шого боку тіснили готів червоні поляниці Чаруні. Дівчата влучними свистячими стрілами відрізали від лісу гурт готських воїнів, які прикривали щитами свого полководця. То був Германарех. Бус кинувся йому навперейми. Червоні поляниці припинили стріляти з луків, підхопили списи і понеслися на Германарехових захисників.

Готи були розгублені. І це дало змогу Бусу пробитися до їхнього конунга. Той безладно вимахував мечем, намагаючись відбитися. Зробив кілька випадів у бік Спаса. Та Бус приловчився, могутнім ударом меча розрубав лати Германареха і штрикнув його у бік. Конунг ойкнув і зсунувся на землю. Рукою притискав бік, крізь пальці сочилася кровіця.

Бус замахнувся ще раз мечем... І тут йому почувся дитячий крик. Він зрозумів: у нього народився син Ярополк. Бус опустив меч і з докором сказав Германареху:

– Я б із задоволенням розтрощив твою голову, пройдисвіте! Та ти вже покараний за невинно пролиту кров моєї сестри Лебеді і твого сина Радовіра – твоє військо розгромлене. Ми, православні руси-слав'яни, шукаємо зовсім не помсти, а тільки праведного суду. Ти вік прожив, та так і не пізнав, що на світі є прощення! Тебе не напоумили на це ні ваш Єзус Лютий, ні християнський Ісус Христос. То ж я, арійський Спас, милую тебе! Дарую тобі своє прощення! Іди з ним геть, божевільний старик! Наші відичні Боги милосердніші, ніж ваші всі, разом узяті!

Бус наказав Чаруні зі своїми бойовими подругами вивести пораненого Германареха з поля битви. Вони, мов мішок, витягли його на повозку, запряженою парокінкою, посадили на місце візничого якогось переляканого гота, ткнули йому віжки в руки і наказали забиратися геть.

– То ж знай, безумний старче, тебе пощадили русько-ланки, одну з яких, білу Лебідь, ти розірвав кіньми. Цього тобі боги ніколи не простять! Убивець! – Чаруня презирливо плюнула в бік конунга, різко розвернула коня і помчала назад на поле бою.

Бус привітав червоних поляниць з перемогою.

– Якби не ви, Германарех вислизнув би та знову почав каламутити воду на землях Великого Арійстану, – сказав він. – Ваша відвага надихала юнаків на битву. Тепер, за прадавнім звичаєм аріїв-сколотів-сарматів, кожна з вас має право обрати собі пару та вийти заміж. Сподіваюсь, бажаючих з вами одружитися буде достатньо.

Бус весело підморгнув Чаруні. Та зашарілася і опустила погляд. Вона була чарівна в кольчужі та шоломі, що вилискували на сонці.

Більшість готів, побачивши, що Германарех їх залишив, склали мечі та списи.

– Ви нас продасте в рабство? – допитувалися у русько-ланських князів.

– Ми – не греки і не ромеї, які, проповідуючи вчення Ісуса, торгують людськими душами, – чули у відповідь. – Приведете в порядок поселення і лани, які спаплюжили та витоптали, і можете забиратися на всі чотири сторони. Ви не раби, а такі ж, як і ми, діти Божі, які збилися на манівці зі Шляху Праві-Правди.

Руси відібрали у готів зброю, обладунки, коней та й відправили додому. Ті були неабияк раді та подивовані.

Германарех прибув до Асень-граду ледь живий. Готські вельможі не пробачили йому поразки й відвернулися від нього. Тільки віддана Бережа промила рану, приклала до неї мазь і закрутила білими льняними стрічками. Та зовсім поправитися він уже не міг. Після того закотилася слава Германареха. Хворий, немічний, він просив смерть, щоб вона косою перерізала нитку його життя. Не було ночі, щоб йому не привиджувалися син Рандвер і Лебідь-Сунхільда. Він нігтями до крові роздряпував стіну біля ліжка і скулив, мов пес. Та так і промучився ще сім літ.

На знак перемоги над готами Бус зізвав князів та воєвод на великій лісовій галявині. Сіли вони на наспіх змайстровані лави за столи, уставлені різними яствами. Пили вино дружби. І тоді разом вирішили заснувати новий слав'янський союз, який і став називатися Антським.

До нього увійшли шість великих племен – поляни, дуліби, кривичі, радомичі, тиверці та бужани-лужани. Великим князем обрали Буса Білояра.

– Брати Слави, віднині ми отримали землі, за які проливали свою кров, – сказав Бус. – І якщо на те буде ваша згода, то я хотів би, щоб князь Волгар зайняв Балкани, у Тавриді правив рід Гвідона. А тут, у Карпатах, горах Ясурських, де Морава впадає в Білий Дунай, нехай посяде рід Словена. Далі за Дунаєм будуть землі моїх сестер Мирени, Ір'яни та Любляни. Всі вони підпорядковуватимуться мені. Я як старший брат не дозволю їм самоуправство. А за необхідності й допоможу коштами чи військовою силою. Нам, слав'янам, слід бути дружними. Тоді ніякий ворог не страшний. Навіть такий могутній, як Візантійська імперія, що гострить зуби по сусідству. З нами Богиня перемоги Слава! ОУМ!

– Підтримуємо! – загуділи князі та воєводи. – Антський союз тільки дужче зміцнить та об'єднає Славію-Русь! Слава Великому князю Бусу Білояру, нашому слав'янському Спасу!

А потім всі взяли участь у тризні на пам'ять про князя Златогора та загиблих воїнів. Тоді вперше на місці, яке назвали Братиславою, співав молодий Боян, син Буса і Ярославни. І згадували воїни своїх бойових побратимів, що наклали головами в лютих січах, і поминали суриною та вином.

Наступного дня Бус наказав свій дружині збиратися в рідні краї. Поранених розпорядився тимчасово залишити під опікою своїх братів та сестер на нових землях.

– Наберуться сили – тоді й повернуться додому. Якщо їх не причарують тутешні красуні, – пожартував Бус.

А в самого з голови не йшла Чаруня. Сам себе питав: нащо йому оте дівчисько? Він одружений. Мав тих дівчат стільки, що й з рахунку збився. Так ні ж, Чаруню йому подавай. Якби вона тоді в Кияр-граді піддалася, мабуть, давно б забув. Схоже, саме своєю непоступливістю вона й на-

гадує про себе. Втім, не тільки. Вона дуже мудра і гарна дівчина. І воячка – далеко не кожний дружинник її здолає. Таких дівчат, на жаль, мало на світі.

Під вечір Бус попросив покликати до свого просторого шатра ватажка червоних поляниць.

– Великий княже, буде якийсь особливе доручення? – спитала Чаруня, спинившись біля входу. Вона була в кольчугі.

– Підійди і сядь поряд мене, – вказав долонею, а сам не зводив з дівчини палкого погляду.

Чаруня стягнула шолом – і на кольчугу впала товста золотиста коса. Сторожко підійшла, сіла на краєчок лави. Вона не знала, як себе вести з чоловіком, якого стільки літ кохала. Вона боялася. Ні, не за нього, а за себе. З ним усе зрозуміло. Він хоч і князь, та, як і всі чоловіки, прагне одного. Чаруня знала про всіх його жінок, мабуть, краще, ніж він сам. Від того мовчки страждала. Намагалася викинути Буса з голови. Та це не вдавалося. Він поставав перед нею в уяві. Що то за почуття? Наче хто на неї чари навів. Інколи навіть снилося, що вона пристрасно кохається з Бусом, оцим жінколюбом. Від того жахалася. Просиналася. Картала себе. Могла б давно вийти заміж, народити дітей. Та коли спадала думка, що доведеться лягати в постіль з немилим, їй ставало страшно, соромно, незатишно. «Бус, Бус, де ти взявся на мою голову? Затулив увесь світ. Мабуть, тому що ти Спас».

І от тепер вона наодинці з Бусом. У вечірній напівтемряві. На столику три високі палаючі свічки. Прямо на землі ретельно застелена постіль на товстих баранячих шкурах. Чаруня сиділа скована, напружена, бентежна. Від близькості любого чоловіка. Від метушливих думок. Від докорів сумління.

А Бус весело теревенив, наливаючи в кухлі сурину:

– Я тобі дуже вдячний за службу. І от думаю, що подібні дівочі загони варто б мати у кожному полку. Хочу доручити тобі їхнє створення. Бо хоч ми й здолали нині

готів, однак вони просто так не здадуться. Це упертий народ. Відмовившись від Від і прийнявши християнство, вони зійшли з Шляху Праві. Зберуться з силами і захочуть відвоювати ойум – так вони називають наші руські землі. Та й на сході слід остерігатися гунів. Брат, князь Буримир, їх стримує. Та хтозна, як вони згодом себе поведуть.

– Я все зрозуміла. Загонами я займаюсь, – ніяковіла Чаруня.

– І ще я хотів би серед моєї особистої охорони мати твоїй загін червоних поляниць. Ви ж такі відважні та винахідливі! – Бус не зводив з неї гарячого погляду, від якого дівчину кидало то в жар, то в холод.

– Великий княже, то за цим ти мене й викликав? – Чаруня збиралася піднятися з лави.

– Не тільки! – Бус могутніми ручищами підхопив її, мов пушинку, й ступив до лігва.

Чаруня не опиралася. Трепет прокочувався її тілом від отих нестямних поцілунків Буса. Він жагуче припадав до її щік, шиї, уст. Його вуса приємно лоскотали. Рукою він провів по її колінах, стегнах. Вона розуміла, що слід якось спинити князя. Інакше вона за себе не ручалася.

– Князю, ти хочеш милувати мене чи кольчугу? – перехопила його настирні долоні і засміялася: – Вона дуже заважає. Я ж не в бою.

– Вибач. Тобі допомогти її зняти? – Бус збирався розсупонити кольчугу.

– Який же ти смішний! Куди поспішаєш, князю? Я сама, – Чаруня підвелася, вхопила шолом і вже біля виходу, задихаючись від збудження, випалила: – Княже, переможцю готів, захиснику віри православної, я ладна віддати за тебе життя, але не принижуй мене, не топчи мою гідність і честь. Я – людина, Боже створіння, як і ти, – і прожогом вискочила із шатра.

Бус не чекав від Чаруні такої хитрості. В душі згоджувався: добре, що обвела його навколо пальця. А він повівся, як бик, якого розбурхала жага. Зо зла ударив кулаком по постелі, став на ноги, перевів подих.

– От дурень! Переможець! Гадав отаким наскоком і Чаруню здолати! Не на ту натрапив! – і гучно розреготався. Звісно, з себе.

Чаруня почула той регіт із шатра, засміялася і проказала сама собі:

– Отримав облизня? Отак і треба ставити на місце ласих до чужих жіночок.

Потім вона довго з гірким усміхом пригадувала той кумедний випадок. І інколи навіть картала себе за те, що тоді зайшла до князевого шатра в кольчузі. Хоч розуміла, що вчинила вірно.

При зустрічах на довгому шляху додому на людях князь привітно всміхався до неї у свої чорні вуса, веселі іскри сипав з очей і ледь помітно підморгував.

Від того Чаруня рум'яніла і відвертала лице. І чомусь усе частіше подумувала, що повернеться додому і подасть рушники Земкові. Бо через неї й він засидівся в парубках. Та й мати заспокоїться. І люди перестануть шепотітися за спиною. На зло Бусові так і зробить. Нехай покусає собі лікті. Та тут же спіймала себе мислі, що Бусу від того ні жарко, ні холодно. У нього велика сім'я, дружина. Подейкують, що якраз під час битви з готами у нього народився ще один син. Цей кумедний випадок у його шатрі тільки ще раз нагадав: пора викинути мрії про велике та щире кохання. Великому князеві це не дано. То ж нічого їй, Чаруні, макітрити собі голову. Швидше б дістатися Кияр-граду, рідного Білогір'я. А там видно буде.

На зворотному шляху від Дунаю Бус з військом вирішив завернути до Тавриди, побувати в Сурож-граді. Як доповідали йому вивідники Великого Вуха, тамтешні готи всіх підім'яли під себе. Приєднали до себе сколотів-саїв. Змусили платити данину сарматських вельмож Боспору. Підтримували конунга Германареха в його походах. Якщо остготи сповідували в основному аріанство як різновид

християнства, то на півострові насаджувалося візантійське нікейство. Нібито теж православ'я, але ніякого відношення до слав'янського православ'я не мало. Навпаки було повною його протилежністю. Надто бурхливу діяльність тут розвели спочатку пастир Кадм, який брав участь в Нікейському соборі, а потім єпископ Уніла.

Бус добре розумів, що готи, засівши в Тавриді, у скрутний час можуть становити загрозу для південних кордонів Арійстану-Антії. Та коли він зі своїми полками перевалив через Перекопський вал, то не зустрів ні найменшого спротиву. Тутешні готи зрозуміли, що сили не рівні. І щоб уникнути зустрічі з руськоланами, перекочували в гірську місцевість, закріпилися на столових вершинах. Загони Буса пройшлися степовою та підгірною смугами Тавриди – готів там не стріли. Алани оминали гори, бо не було наказу.

– Нехай там і сидять. Там їхнє місце, – якось сказав Бус на нараді воєвод. – Так і попередьте їхніх вождів: виступлять проти слав'ян – зметемо і з гір.

Ці застороги подіяли. Правителі Дорі вели себе мирно, розбудовували свою гірську державу і до пори, до часу не влазили в суперечки місцевих племен.

Бус з великою дружиною подався до Сурож-граду. Після того, як виїхала сестриця Лебідь, тут сталися великі зміни. Повсюди сновигали нікейці у довгих чорних одежах і таких же ковпаках, наводячи сум.

Великий князь захотів помолитися у храмі Ярили. Біля входу його стріли християнські священики.

– Великий князь хоче вклонитися Ісусу Христу? – спитав поважний священик, хитро всміхнувся в густу чорну бороду і поцілував хрест.

– А до чого тут Ісус? Хіба ви не впізнаєте мене, Спаси Буса? – гордо випрямився князь. – Я прийшов до храму арійського Бога Ярили.

– Чому ж, узнаємо. Але тепер тут християнський храм. І моляться тут нашому Богу – Ісусу Христу, – якомога чемніше відповів священик.

– І з яких це пір Спасителя Ісуса стали називати Богом? – допитувався Бус, хоч давно знав, що таке звання йому надали на Нікейському соборі. Просто захотілося довідатися, наскільки глибоко укорінилася християнська віра на таврійській землі.

– Ще з часів Костянтина Великого. Він запропонував, а патріархи підтримали, утвердили в Символі віри. І тепер ми маємо Бога, – охоче пояснював служитель храму.

– Але цей храм ще кілька років тому був відославний. То як він опинився у ваших руках? Ви його відібрали у руськоланів? – хмарнів Бус.

– Ні. Вони самі нам його передали, – ще хитріше при-мружився служитель.

– Як то? Сказали: заходьте і хазяйнують, заводьте сюди своїх богів? – Бус не зводив очей з священика.

– Просто місцевий люд перестав ходити до отих язичницьких богів, боячись кари Господньої, – все так же чинно відповідав священик.

– Значить, застрахали народ, – сказав Бус, стримуючи гнів.

– Та ні. Просто ваші православні храми та святилища почали спалахувати від гніву Господа нашого Ісуса Христа, – служителі храму презирнулися. – Люди це зрозуміли. І не противилися передачі храмів.

– А це ми зараз перевіримо! – Бус розпорядився зібрати жителів Сурожа на віче на широкому майдані перед кам'яницею. – Так і скажете: слав'янський Спас Бус Білояр хоче з ними порадитися.

Через пару годин майдан гудів, мов розтривожений борть. Як тільки показався Бус, люди стихли. Навіть, чути було, як знизу від берега долинав шурхіт морських хвиль.

– Свастя, православні!

– Свастя! – глухо відізвався майдан.

– Де молитесь? – спитав.

Люди один поперед одного загомоніли.

– Вдома у красному куті!

– В лісах та дібровах!

– А чому не в своїх храмах? – спитав Бус.

– Так візантійці нас звідти виставили! Обіцяли нагнати десять кар Господніх, якщо не залишимо свої храми! – почувлося з натовпу.

– І хвороби напустити!

– І потопи та землетруси влаштувати!

– І саранчу нагнати!

– І в рабство відправити!

– Ви повірили усій отій нісенітниці? – дорікнув Бус.

– Ні, звичайно, – виступив наперед вже немолодий вусатий чолов'яга, мнучи шапку в мозолистих долонях. – За часів Світлиди християни не втручалися в наші справи, ми в їхні. Жили мирно. Та коли не стало нашої Лебеді, готи наче показалися. Прийнявши християнство, до нас православних стали відноситися грубо, зухвало, пригрозували розправою тим, хто ходитиме до храмів.

– А нинішні служителі храмів кажуть, що ви самі віддали їм свої молитовні? – допитувався Бус.

– І як у них тільки язика повернулися. Нас змусили, великий княже! Нам нав'язують свого бога. Нас зіштовхують з Шляху Праві на хибну стежку. Нехай вони моляться своєму богові. Але й нам не заважають. Згодом стане ясно, яка найкоротша дорога до Творця. Ми просимо повернути усі наші храми та святилища, – сказав чолов'яга.

– Ви всі так думаете? – Бус прискіпливо оглядав натовп.

– Усі! – гримнув майдан.

– Хай так буде вічно! Онуки Рода та Сварога, ви не переможні, доки в вас буяє сила і світло Богів Ірію! – виголосив Бус і мовив тихіше: – Храми вам повернуть.

Він подався нагору до маєтку Світлиди. На ходу кинув воєводі Звенигорі:

– Збери усіх християнських священиків на раду до великої зали. Хто відмовлятиметься – силою приведіть.

На диво, служителі церкви зібралися дружно.

Бус не церемонився:

– Всі відичні храми та святилища протягом трьох днів

ви маєте звільнити та повернути громаді!

– А де ж ми службу правитимемо? – обізвався єпископ Філон, опершись на костур.

– У своїх власних храмах, які збудуєте! – різко відповів Бус.

– Але ж на це потрібно багато часу, – заперечив Філон.

– Я розумію, відбирати швидше і легше! Вам дається три дні! Майно, яке залишиться в храмах, буде спалено! Двадцятого овсеня (тобто 10 грудня – **авт.**) я маю намір влаштувати в Сурожі поминки моєї сестри Світлиди! Так що не баріться! – владно мовив Бус.

– Княже, але ж ти сам колись дбав про поєднання ведичного та християнського вчення, – єпископ Філон прискіпливо дивився з-під лоба.

– Я й зараз про це клопочусь, – не задумуючи прорік Бус.

– І було б добре, якби ти дозволив використовувати існуючі храми для здійснення таїнств як шанувальникам відичного православ'я, так і нашим православним християнам, – Філон вичікувально замовк, певно, сподівався умовити Великого князя.

– Таке поєднання можливе, але з християнством аріанського толку, а не нікейського, – схоже, розмова зацікавила князя. – Ви ж намагаєтеся підмінити Віди. Скоро буде велике свято – Різдво Вишнього, Дажбога, Кришня та Коляди, коли народжується нове Сонце. Це початок зимового сонцестояння. Ми його починаємо відзначати 1 колядєня, по-вашому юліанському календарю – 21 декабрю. Саме в цей день Майя Златогорка народила Коляду. А Коляди дар – то Зоряна Книга, яку він подарував волхвам. Ви ж Різдво Коляди, Ісуса Христа, святкуєте 25 декабрю. Ніякого збігу. (За юліанським календарем, затвердженого указом імператора Гая Юлія Цезаря в 46 році до нової ери, нині православні християни Різдво Ісуса відзначають 7 січня – **авт.**)

– Так було затверджено Нікейським собором. І ми не

маємо права порушувати канони, – виправдовувався Філон.

– А я не маю права порушувати покони Від, – зумисно майже слово в слово повторив Бус. – Мені здається, що таким способом ви намагаєтеся витіснити відичне свято і замінити на своє, розраховуючи на наївність наших мирян. Мовляв, з часом вони звикнуть, забудуть своє свято і відзначатимуть чуже. Такої підміни я не допущу. Сонячні містерії проводитимуться в храмах Сонця! – відчеканив Бус і піднявся, даючи зрозуміти, що нараду закінчено.

Християнські священики в чорних балахонах і ковпаках повільно підвелися й невдоволено потяглися до дверей.

Через три дні нікейці звільнили усі відичні храми та святилища.

Та, схоже, затаїли велику образу на Буса. І це проявилось у день поминання Світлиди 20 овсеня (10 грудня). На майдані перед ворітьми кам'яниці відбулася містерія: пристрасний Ярило викрадає Богиню Зими Зимцерлу у її батька, Зимового Сонця, аби вона не дісталася женихові Сивому Моріану. Та вона не витримує палкого вогню Сва-рожича і гине. Не випадково саме на це свято Зимцерли Лебідь призначила своє весілля – ніби хотіла попередити, чим може закінчитися її нерівний злюб. Та так і вийшло. Ярл Рандвер, син Германареха, розпалив у ній пристрасть, від якої вона й загинула. Так розмірковував Бус, спостерігаючи те дійство.

А потім вельможів та купців Сурож-граду запросили на тризну до великої зали маєтку. Страви готували та подавали місцеві слуги. Чаруня, ніби серцем відчувала загрозу, що може чигати на Буса, попросила косачок перевдягнутися в одіж обслуги та між іншим поспостерігати, що та як подається на столи, особлива увага напоям – медам та винам. Сама ж вона приглядалася до гостей. Надто метушливим їй видався один купець-грек. Сам усміхався, а в очах зачаєний страх. Чого боявся? Та потім підвівся. І в ту ж мить один із слуг відділився від стіни й подав Бусу золоту чару вина.

– Я пропоную підняти цю чашу за здоров'я Великого князя, нашого Спаса Буса Білояра! – тамуючи хвилювання, виголошував купець.

– Слава Великому князю! – підвелися всі гості.

Бус теж випростався й підніс чару.

– Княже! Зажди! – до Буса неслася схвильована Чаруня, притримуючи на боці короткий меч-акинак. – Вино отруєно!

Гості так і завмерли з піднятими чашами.

Чаруня попросила в Буса його чару, наблизилася до ошелешеного купця. Мовчки взяла з його руки чару і вручила Бусову.

– Ти такі гарні слова виголосив за нашого князя. То ж випий за його здоров'я! – суворо наказала.

Рука купця затремтіла, очі розширилися. Він зблід.

– Я тебе дуже прошу – вихили цю чару до дна за нашого любого князя, – повторила Чаруня.

– Ні! – вигукнув купець і хотів перевернути чару.

Та Чаруня вчасно вихопила з його руки. Купець розгублено забелькотів:

– Це наговор! Це підстава!

– То ж випий та заспокой гостей і князя! – присікалася Чаруня. – З моїх рук! Уваж!

– Не буду! Не хочу! У мене є своя чара! – відмахувався купець. І вже збирався вискочити з-за столу, та настигли Бусові охоронці.

– Справді, чи варто отак побиватися? – озвався Бус. – Випий за моє здоров'я, про яке ти так турбуєшся.

Купець упав на коліна і поповз до Буса:

– Прости мене, князю. Я не хотів твоєї смерті. Мене змусили візантійці. Сказали, якщо я не виконаю їх доручення, вони знищать у Цар-граді усі мої кораблі та склади з товарами.

– То ти захотів зберегти своє благополуччя ціною мого життя? – Бус гидливо дивився на цього плазуна. – Ти ж християнин?

– Так.

– І ти не побоявся, що Бог покарає тебе, твоїх дітей та онуків?

– Я про це не подумав.

– То ж зніми гріх з душі – осуши цю чару. Бо тіло ніщо, а душа – то храм Божий.

Купець підвівся з колін. Мовчки простягнув руку до чари, що піднесла Чаруня. Окинув усіх поглядом, прошепотів:

– Простіть мене, люди добрі, – і вихилив. За мить захитався, з рота полізла піна і він упав під ноги Буса.

– Заберіть його, передайте рідні. Скажіть: він спокутував свій гріх, – сказав Бус і попрямував до виходу. – Допитайте слугу, що підніс мені чару: хто його напоумив?

За ним подалася й Чаруня з охоронцями. Він спинився під муром на високій скелі, під якою внизу хлюпало море. Тут колись він стояв з Світлинкою.

– Як тобі вдалося дізнатися про зговір, дівчинко моя? – спитав Бус.

– Так нікейці хотіли помститися тобі за те, що ти змусив їх віддати храми нашим вірянам, – стоячи за його спиною, розказувала Чаруня. – Серед них чимало порядних людей. Дехто з них уособлює тебе, Спасе, з Ісусом і вважає своїм обов'язком уберегти. Кажуть, досить і жертви Ісуса, повішеного на стовпі.

Бус повернувся до Чаруні, обійняв, притис до себе.

– Спасибі тобі, дівчинко моя! Яка ти розумниця! Був би не одружений, узяв би тебе за дружину! Спасибі!

– Колись ти врятував мене, тепер – я тебе. Так що ми квити! Правда? – хотіла віджартуватися Чаруня, вивільняючись із його цупких рук.

– Завтра відправляємося до Кияр-граду. Якраз встигнемо до Різдва Сонця, – Бус все ще тримав Чаруню за талію. – Ох, і погуляємо на колядках після всіх оцих битв та походів!

– Так хочеться радості і щастя в житті! – погодилася Чаруня, замислено дивлячись на Буса своїми іскристими зеленими очима.

По прибутті до Кияр-граду Чаруня невдовзі подала рушники Земкові. А через рік у неї народився син, а потім і донька. Зустрівшись із Великим князем, який повертався після наради зі старійшинами, вона до самозабуття хвалилася успіхами своїх дітей.

– А як чоловік? Не ображає? – поцікавився Бус.

– Та що ти, княже! Кращого за нього й на світі немає! Він мене милує-кохає, ладен на руках носити, – промінилася щастям Чаруня. – І куди я раніше дивилася?

– На мене, мабуть, – усміхнувся Бус.

– На тебе, князю. Ти мені тоді увесь світ заступив. Посеред чоловіків я лише тебе помічала. Певно, ти мене приворожив, – сміялася Чаруня.

– Ні, дівчинко моя. Ти – моє сумління. І послана мені для випробовування, – зітхнув князь.

– А я тебе, князю, й досі люблю, – зізналася Чаруня, червоніючи. – Тільки тепер як Спаса нашого руськоланського.

На тому й розійшлися. Чаруня взяла за рученята своїх малюків і повела широкою дорогою.

– Хай Боги Ірію тобі допомагають, – прошепотів Бус, проводжаючи її довгим поглядом.

В Кияр-граді Бус з головою поринув у державні справи. Прагнув використати перемир'я для зміцнення держави та віри православної. Будував фортеці на берегах Ра-ріки та Славути. Слав послів до брата Буримира, князя Гуністану, з проханням налагодити вивчення руського письма та Від серед гунів. Брату Словену, князю новгородському, допоміг коштами та майстрами для спорудження нових укріплень у тих місцях, звідки ймовірний напад готів. З готами Тавриди уклав угоду про мир та ненапад. Тим самим послабив вплив Візантії. З Буримиром також домовився про поновлення торгівлі на Великому шовковому шляху.

З кожним роком нарощувалися поставки руськоланського зерна до Візантії, Греції, Парсії, особливо із Голуні,

Куявії, Антії. Неабияким попитом користувалися на півдні та заході великі смугасті солодкі ягоди – арбузи. І в цілому гарнішали міста та селища на всьому обширі Арійстану. Їх прикрашали різнобарвні квіти. Подейкували, що їх приносили птахи із райських Ірійських садів. То такі були золоті часи Буса.

Однак найбільшу загрозу Бус вбачав у розповсюдженні на слав'янських землях грецького християнського православ'я. Він був не проти вчення Ісуса, а супроти тих підступних дій, до яких вдавалися нікейці. Вони, перейнявши немало відичних обрядів та ритуалів, давали їм свої назви, змінювали на свій розсуд, викривляли. Вдавалися до образ – вірян обзивали язичниками, богохульниками, безбожниками. Хоч нерідко самі чинили, як справжні язичники, порушуючи Божі заповіді. Були випадки нападів на волхвів, підпалу храмів. У відповідь слав'яни жорстоко розправлялися з християнами. А нікейцям тільки те й було потрібно. Вони оголошували постраждалих мучениками і закликали ще несамовитіше відстоювати свою іудо-християнську віру.

Ці сутички не ставали приводом для військових дій. Поки що. Та, розмірковував Бус, ситуація може змінитися в будь-який час. Уже зараз нікейці закликають до хрестових походів на Русь. Щоправда, імператор Візантії Валент Другий утримується від відвертих виступів. Він звик діяти чужими руками. Для цього у нього є вірні помічники – остготи та вестготи, які недавно прийняли хрещення і нахваляються поквитатися за свого короля Германареха. Підбурює їх і папа римський. Він зацікавлений, щоб готів-вандали спрямовували сили не на кордони його володінь, а на русів-слав'ян. І таким чином зіштовхувалися два великі арійські народи, послаблюючи один одного.

Князь все більше переконувався в тому, що досить потакати нікейцям у їхніх посяганнях. Щоб запобігти всіляким підтасовкам, Бус зайнявся упорядкуванням відославного календаря. Він знав, що на відміну від юліанського, яким

користуються нікейці, сонячний календар оснований не на уподобаннях римських цезарів, а на одвічних законах Праві – Природи та Всесвіту. Те, що відбувається в небесах, проявляється на Землі. І якщо ними керується рід, то він живе і розквітає, якщо відступає від них – слабне, а то й гине. І здатен відродитися лише тоді, коли знову повернеться на Шлях Праві. А щоб не збочити з нього, необхідно дотримуватися традицій пращурів, пам'ятати минувшину та жити у злагоді з навколишнім світом. І таким дороговказом має стати Коляди дар – календар. Володіючи ним, можна дізнатися не тільки про народження людини, а й про майбутні битви, перемоги та поразки.

Бус знав, що календар Коляди значно досконаліший від юліанського, затвердженого на Нікейському соборі в 325 році. Він нараховував 12 місяців. Весняні й літні місяці мали по 31 дню, зимові та осінні – по 30. Від весняного до осіннього рівнодення – 186 днів. А в цілому рік мав 365 днів та ще шість годин.

Бус запросив до себе на пораду волхвів Святогора та Колодара, які набралися мудрості від бога лічби Числобога. І попросив їх за Зоряною книгою Коляди вирахувати, що чекає на Руськолань у найближчі двадцять років, а також, як складеться доля його, Спаса Буса.

– А тобі, княже, не страшно знати наперед, що відбудеться? – спитав Святогор.

– Від Божого провидіння нікуди не подітися. Але бачачи віхи на обочині, навіть туман не зіб'є з Шляху Праві. Зорі не помиляються, а помиляються люди. Долю не обманиш і не обійдеш. Але до того часу я маю здійснити все, заради чого прийшов на Землю, – розмірковував Бус. – Ці розрахунки потрібні не тільки мені, а всім руськоланам.

Через кілька днів Святогор і Колодар напросилися на зустріч з Бусом.

– Великий княже, зорі попереджають про те, що закінчується Великий День Сварога, його ще називають Роком Сварога, – здалеку почав Святогор. (Це випадає на 21 бе-

резня 368 року нової ери, напередодні ведичного нового року – **авт.**) А він продовжувався майже 27 тисячоліть. Провернеться Небесне Коло і настане Ніч Сварога.

– І що це означає? – насторожився Бус.

– Це рубіж – закінчується епоха Білояра (Овна – **авт.**) У Ніч Сварога люди залишать своїх Богів. І влада переходить до Чорнобога, – пояснював Колодар.

– Відбудеться повне місячне затемнення. Великий землетрус трястиме побережжя Сурозького моря. В Цар-граді і Нікеї розвалюватимуться храми та будинки, – додав Святогор.

– То буде кара за той вселенський собор, який відмів аріанство, близьке до наших Від, і погодився на догмати іудо-християн. Та за те, що чарівника Іешуа, Спаса Ісуса, назвали Богом, – висловлював свої припущення Бус.

– Та Бог з ними. Нас турбує інше. Зорі розказують, що в Ніч Сварога втілення Вишні-Кришня-Дажбога має бути розіп'яте, – Святогор уважно подивився на Буса: чи він розуміє про що мова?

– Тобто ви хочете сказати, що саме така доля мені уготована? – Бус важко зітхнув, пожував край вуса, пригладив чуба за лівим вухом, криво усміхнувся. – І що далі?

– І настануть Люті часи, – ухилився від прямої відповіді Колодар.

– Про це я сам здогадуюсь. Що насправді станеться? – нетерпеливився Бус.

Волхв Святогор заплющив очі, підняв сиву голову догори і якимось не своїм, чужим голосом, наче сам до себе, прорік, розтягуючи слова:

– Близький кінець Руськолані і Словенії. Бачу згарища і звірів, що никають на місці Кияра, Голуні, Новгороду, Бусів-граду. Близька Ніч Сварога, – а потім стріпнув чубом і мовив: – Вибач, Великий княже. Таке привиділося – аж самому страшно.

Бус відкинувся на стільці, довго мовчав, розмірковуючи. Потім тихо проказав:

– Будемо сподіватися, що ця чара нас омине. Я прошу

вас поки що не жахати такими передбаченнями руськоланів. Давайте краще подумаємо, як нам попередити лихо.

– А тут і гадати нічого – жити за законами Праві, у любові до ближніх і всього живого. Тільки це може врятувати. Інших засобів немає, – твердо сказав Святогор. – Добре, якби про Ніч Сварога дізналися й наші вороги. Бо їх це теж стосується незалежно від того, знають вони чи ні. Якщо діятимуть чесно та праведно, то і в нас горя не буде, і вони великого клопоту не матимуть.

– Та як їх у цьому переконати? – гарячкував Бус. – Що Зоряна книга Коляди розповідає?

– Треба, щоб про це в першу чергу дізналися усі арії – слав'яни-анти, кельти, гали, венди, готи, сколоти, словени, сіверяни, древляни, волохи, голядь та інші. Тільки спільними зусиллями ми здатні ублажити Богів Вирію – і Ніч Сварога мирно перейде в Новий День Сварога, – порадив Святогор.

– Так тобі ж уже було видіння? – нагадав Бус.

– Так станеться, якщо народи не отямляться, – Святогор закрав Книгу Коляди. – Час ще є, княже, щоб переконати народи не зробити страшну помилку. Інакше постраждають усі в першу чергу народи Європи.

– Сказати легко, та як це здійснити? Адже арійські роди готів уже відвернулися від Від, сповідують нікейське християнство. Якщо їх не повернути на правильний шлях, вони вважатимуть це нашими вигадками. І діятимуть так, як їм порадять християнські священики та проповідники. Вони їм вірять, а не законам Всесвіту, – з сумом сказав Бус. Схоже, він слабо уявляв, що йому робити. – Може скликати великий собор на зразок того, який збирав мій батько Дажиняра, де я був проголошений Спасом арійських земель.

– Було б добре? Тоді готських князів очолював вождь Аталарех, одружений на доньці Володаря Всесвіту Дажиняра. І віра у нас була одна – відична. Нині, через якихось двадцять років, ситуація докорінно змінилася. Все сплутав ромейський імператор Костянтин – язичник, який заради

власних вигод зробив християнство державною релігією, – сказав Колодар.

– Я розішлю послів до всіх володарів сусідніх країн з пропозицією зібратися та обговорити, як нам жити в мирі та злагоді. І нехай нам допомагають Боги, – на прощання пообіцяв Бус. – Я ще пораджуся з староотцями.

Та попри всі намагання Бус не зміг зібрати вселенський собор. Готи, не отримавши дозволу від папи римського та візантійського патріарха, відмовилися навідріз. Слав'янські вожді без зайвих нагадувань дотримувалися Від. Про Ніч Сварога вони достеменно знали від своїх волхвів і вживали заходів для мирного вирішення усіляких непорозумінь як з сусідами, так і між своїми родами.

Проте брат Словен, новгородський князь, попереджав Буса, що готи час від часу провокують сутички на кордонах. І це недобрий сигнал. За його даними, християнські проповідники нагнітають неприязнь до слав'ян. Все частіше лунають заклики раз і назавжди покінчити з язичниками, тобто прибічниками відослав'я. Бус на всякий випадок направив йому в поміч кілька полків. І вчасно.

На північні землі Словенії повів своє військо молодий конунг Амал Вінітар, спадкоємець Германареха. Звали його ще слав'янським іменем – Вітомир, Амал Венд. Може, тому що у багатьох готських вождів було венецьке, а то й руськоланське коріння. Відтіснивши від престолу сина Германареха Гуннімунда, Амал Венд надумав показати свою силу та полководські здібності. Нападав на слав'янські поселення, палив житла, руйнував храми, забирав у полон мешканців, перетворюючи їх на рабів. Ще й нахвалявся, що звільнить їх від рабства, якщо похрестяться за візантійським обрядом.

Бус дізнався, що на бік конунга Вітомира переметнувся галичанський князь Голота. Обоє обіцяли знищити Киярград та підкорити усі арійські землі від Дунаю до Б'ярми. Чим Амал Венд спокусив Голоту, можна лише здогадуватися. Подейкували, наобіцяв у разі перемоги передати йому

усі венедські та древні сколотські землі навколо Карпат.

Бус повелів зібратися до Кияр-граду на велику раду усім семи князям-братам-государям, а також княжичам – своїм синам від різних жінок. Вислухавши Великого князя, вони палко запевнили:

– То буде Ніч Сварога для Вінітара та Голоти! Богиня перемоги Слава з нами!

Частина одинадцята Роки 361 – 368

«Пам'ятайте, руські люди, лиш душа – безсмертна, і заради цього слід дбати тільки про вічне, бо все решта – ніщо.

І тому всі помисли душі своєї спрямовуйте на благо, не поминайте інших злом і не вносьте розкол у справу віри, і всі зусилля свої направляйте на діяння, угодні Вишньому».

Із Заповіту Буса.
«Ярилина книга».

І потекли, мов живі ріки, полки слав'ян на готів та галичан. На довгих списах тріпотіли золотаво-блакитні прапорці. На сонці, ніби безліч маківок храмів, холодно вилискували шоломи. Біля Славуті-ріки на землях Куявії у місяць славень (листопад) супротивники стрілися. Готи, наче одержимі, з криком та улюлюканням кинулися в атаку. З ранку до ночі гриміли мечі та щити, скреготіли об залізо стріли, злякано ржали коні. Крики, зойки, кров. Полем битви ходила Мара з серпом. Та не змогла вона здолати русів-слав'ян, бо на їхньому боці Матір-Сва і небесне Перунове воїнство. Війська Вітімира та Голоти не витримали натиску і, залишивши на полі брані убитих, поранених та обози, подалися на захід до Карпат, високих гір Ясурських.

За далекі ліси ховалося насуплене червоне Сонце, ніби боялося глянути на жорстокий світ явлений. Багряні промені, мов оголені мечі, ще сновигали розпашілим полем битви. Бус, тримаючи в руці шолом, оминав полеглих, з боєм у голосі казав Словену:

– Серце кров'ю обливається, дивлячись на них. Рід підняв руку на рід, брат – на брата. І всі вони арії – діти одних батьків, одних Богів...

– То було колись. А нині – у нас і в них різні Боги. Ми йдемо, як і йшли протягом тисячоліть, Шляхом Праві, а вони відвернулися від Всевишнього та пішли на звабливий поклик Чорняка в рясі, за Сатаном, – заспокоював його Словен, роззираючись довкруг. – Це він навів їм, що відичні Боги з їхнім духовним світом – то марево, а головне в цьому світі – сила, влада і золото. Вони й не здогадуються, що оті примарні багатства з часом перетворяться на черепки, а їхні душі, як неприкаяні, метатимуться над Землею. І не буде їм ні спокою, ні радості.

– Чим же пожертвувати, щоб це зрозуміли усі арії? Чим? Може, собою? – Бус, схиляючись, пильно роздивлявся обличчя кожного вбитого, наче хотів почути від нього відповідь.

– То буде нічим іншим як самовбивством. Так здатен думати Спас, але не гоже таке чути від Великого князя, – дорікнув Словен. – Якщо ми переможемо дасунів, врятуємо не тільки Словенію та Руськолань, а й відичну віру. Коли ж програємо, все піде прахом.

– Але ж незабаром Ніч Сварога, – сумовито прорік Бус. – Ми виграли битву. Та оте пророцтво спокою не дає.

– Не клопочись, брате. А за Нічцю настане Новий День Сварога. Ти ж сам ще недавно у цьому переконував, – розраював Словен. – Треба змусити ворогів покласти мечі до наших ніг.

– Так і буде! Ми не повинні давати їм спокою ні вдень, ні вночі! Збираймо полки – і в погоню! Я переслідуватиму отого клятого Голоту, а ти, брате, – Вінітара, – розпорядився Бус.

– Тепер я знову бачу Великого князя, Спаса землі Арій-стану! – радо вигукнув Словен і обійняв брата за плечі. – Гайда!

Та тут Бус почув глухий стогін із зім'ятого рудого сухостою. Потім ще і ще. Він підійшов. На спині лежав кремезний гот без шолома. Скуйовджене світле волосся, біла, як і в руськоланів, шкіра. Гот поволі підняв руді повіки – в

блакитних очах безнадія і приреченість.

– Він живий, – нахилився Бус.

– То й що! Він – наш ворог! Прийшов з мечем – від меча і гине, – бридливо відступив назад Словен.

– Який зараз з нього ворог. Немічна людина. Якщо його тут залишимо, помре, – клопотався Бус.

– А якщо поправиться, то знову стане з нами на прою, – сердився Словен.

– Не думаю. Якщо до нього віднесемося милосердно, то й він колись поведеться так же. Він таке ж творіння Боже, як і ми. Його, пораненого і беззахисного, кинули свої напризволяще. Ми не можемо уподібнюватися воїнам, які прийняли християнство. То не по-людськи, – Бус оглянувся навколо. Махнув рукою до русичів, які збирали на полі готську зброю. І наказав: – Усіх поранених готів віднести до знахарів – нехай подбають про них. А загиблих винести з поля битви і за арійським звичаєм спалити на ритуальному кострищі.

Словен тільки плечима невдоволено стелує. Та все ж покликав своїх богатурів на поміч.

– Допоможіть винести поранених, – і, відповідаючи на запитальні погляди ратників, додав: – На тім світі всі рівні. Боги самі визначають, хто правий, а хто винен.

Домовилися так – дружина Словена забирає поранених воїв і прямує до Новгороду, у якості стременного з нею відправляється син Буса Боян. Так було заведено, хоч і нагадувало заложництво. А військо руськоланів на чолі з Великим князем переслідує готів та галичан. Треба не дати їм закріпитися в Карпатах. З Бусовим військом пішли брати-князі та старші його сини зі своїми кінними дружинами. Бус сподівався звільнити усі захоплені готами землі аж до Дунаю та повернути давню славу Арійстану. Тільки снігопади та заметілі спиняли їх на короткий строк.

І таки після кількох місяців виснажливих переходів засніженими землями під весну руськолани майже догнали військо князя Голоти неподалік Бистриці-ріки. Широка

долина Маренж упиралася в дрімучі смерекові ліси. Де на той час перебував Амал Вінитарій – Бус не відав. І це його та князів неабияк непокоїло. Сподіватися на те, що той гонористий гот змириться з поразкою, було б помилкою. Розвідники поверталися теж без вістей.

Закінчувався місяць лютець. На Чорні лісисті гори прийшла богиня весни Лада, розтоплюючи сніги. А її подруга, богиня річок та води Дана, погнала вниз стрімкі ручаї. Проліски, мов зірочки, забілили на проталинах.

Бус, хитаючись у сідлі, оглядав усі ті красоти навколо ущелини, якою звивалася Бистриця, розмірковував про зміст життя. Воно справді прекрасне. Та люди замість того, щоб радіти всьому, чим одарували природа та Боги, прагнуть багатств, влади – пекельних примар. Заради цього убивають, зраджують, поганяють свої душі. А все тому, що багато людей прийняли в себе злих духів і перестали підкорятися своєму Творцеві. Вони калічать власні душі — гасять оці іскри Божі в темних потоках заздрості, гонору, себелюбства. Але ж лише душі, чисті та сильні, перетворюються в Святий Дух і після земного життя відправляються в Божественний світ Ірію до Отця свого і більше не повертаються на Землю. І він, Бус, цього хотів би. Та чи заслужив такої честі? Адже ним, як і більшістю людей, управляє плоть, а не душа. Адже мало пізнати Богів та Всесвіт, слід жити за їхніми духовними законами. Люди ж від них відступилися — одні забули, інші зрадили. В цьому найбільша помилка усіх живущих.

Саме тому нещастя супроводжують людей. І немає тому краю від часів пращурів до наших днів. Як покінчити з цим? Що слід зробити, аби люди назавжди відцуралися від кровопролитних війн, що наповнюють світ бідною? Якою має бути жертва, щоб вони зрозуміли свої помилки та ступили на праведну дорогу любові й милосердя? Із того, що придумала людність, тільки Шлях Праві здатен привести до благополуччя усіх на Землі. Бус у цьому давно переконався. Та коли зрозуміють роди близькі й далекі?

Бусу не хотілося вірити, що скоро настане Ніч Сварога – саме на цю дату напропорочена загибель його і всієї Руськолані (з 20 на 21 березня 368 року – авт.). Така краса навколо! Височезні смереки, здіймаючись крутими схилами Карпат, підпирали блакитне небо, на якому яріло весняне лагідне Сонце. У ці прекрасні місця соромно з мечами ходити, та доводиться.

Раптом з десятків товстих смерек упали впоперек вузької гірської дороги перед самісінькою дружиною. Добре, що не на передніх воїнів. Галичани в сірих куртках повискакували з-за товстих дерев і, ховаючись за ними, осипали русів стрілами.

– Тут пастка! Назад! – гукнув Бус.

Руси розвернули коней і щодуху помчали з лісу, прикриваючись щитами. Ось і широка долина. Одначе на ній військо Гологи настовбурчилося піками.

– Вперед! З нами богиня Слава! Ура! – щосили крикнув Бус і з кіннотою вривався в ряди галичан.

Зав'язалася дика січа. Слав'яни нанизували на списи слав'ян, трошили мечами, валили сокирами і проклинали один одного до сьомого коліна. І так до заходу Сонця. І коли воно, злякане побоїщем, швидко сховалося за гори, супротивники, відбиваючись, почали розходитися.

На Бусові ні подряпини, хоч він безперестанку рубався у перших лавах. Його спина аж парувала від поту. Він втомлено спішився, впав на суху потолочену траву, розкинувши руки. І поглядом занурився в зоряну далечінь. Чи бачать Боги, що діється отут, поміж гір? І навіщо таке допускають? Його роз'ятрену душу розривало сум'яття від того, що знову брати воюють з братами на радість недругам. Як цьому покласти край? Та, так і не почувши відповіді, знеможено піднявся й посунув до багаття, що розвели руськолани.

Волхви, аби ублажити Богиню перемоги Славу, згукували русів на спільну вечірню молитву на широкім лузі неподалік лісу. Боги Ірію мають почути їхній клич та слав-

лення і дати їм сили вистояти у цій битві. Великий князь дивився, як палахкотить полум'я, і знову заглибився у роздуми. Волхви, князі та воєводи переминалися за його спиною з ноги на ногу та потім тихо подалися на середину галявини, де у вечірній пітьмі гоготіло інше високе кострище, стали навколо нього на коліна. Кам Святогор, який залишився поряд з Бусом, прямо спитав:

– Великий княже, ти йдеш з нами чи ні? Волхви чекають. Боги теж.

– То виходить, ми молитимемося за те, щоб Боги покарали наших братів галичан? – понуро мовив Бус, копирсаючись палицею у кострі. – Тим самим ми порушимо Заповіт Сварога. Ми маємо берегти мир між нашими родами. А здіймаючи мечі, ми допомагаємо Марі й губимо свої душі – іскри Божі. Хіба для цього ми прийшли у цей світ?

– Ми теж хочемо миру. Та треба, щоб його прагли й галичани-бастарми. А в них інше на думці, – переконував Святогор. – Може, вони й опам'ятаються, коли ми їх здолаємо.

– Не хочу я, друже, братньої крові! Їй Богу, не хочу! Душа кричить-противиться. Злагода – ось що нам потрібно. Повторюю, знищуючи братів, ми губимо себе. Це саможубство. Щоб цього не сталося, хтось має принести себе в жертву і таким чином врятувати свою душу і душі тисяч слав'ян-побратимів. Може, отямляться, – сказав Бус, підсунувшись поближче до вогню.

– Якщо вони підняли мечі на нас, своїх родичів, значить, відступилися від Від, стали іновірцями, – Святогор своїм костуром теж перевернув палаючий чурбак, сподіваючись на відверту розмову. – Мені здається, їх на нас нацьковують готи. А в тих одне на меті – Спаса Буса замінити Спасом Ісусом, посіяти розбрат серед слав'ян, послабити і прихопити їхні землі та міста.

– Але ж Боги Ірію не випадково через десятки тисячоліть привели нас на оце поле битви саме перед кінцем Великого Року Сварога. Галичани показали, що вони вже залишили своїх Богів, готи – також. Вони відкараскались

від свого Бога, вклоняються чужому, – вів своєї Бус. – Чому? Я до цього виконував усе, що радили мені Боги, аби зберегти традиції та звичаї. Навіть, одружувався з Сіяною на острові Радовіста та з Евелісією з острова Родоса – точнісінько так, як чинили мої попередники Спас Кришень та Спас Коляда. Я сподівався, що цього достатньо. Виявляється, малувато. Ти сам говорив, що втілення Кришня має бути розіп'яте. Це ж не хтось інший, а я. То й на мене чекає те саме. Я не маю права не послухатися своїх Богів. І повинен прийняти гріхи людей на себе, чого б це мені не коштувало.

– Але можна їх ублажити іншим способом, а не самопожертвою, – стояв на своєму Святогор.

– Друже мій любий, не вмовляй мене, іди краще до волхвів. Може, ваше камлання й почують Боги. Їм визначати долю мою і всього Арійстану. Я прийму все, що вони мені призначать. І більше не підйму меч на слав'ян. Не хочу! Це суперечить поконам Праві. Вибач, я залишуся тут наодинці. Хочу поміркувати, – задумливо прорік Бус.

Святогор пильно подивився на нього, мов на приреченого, і, невдоволено бурмочучи, широкими кроками подався до кола волхвів та князів біля високого багаття, що відганяло врізнобіч темряву. За кілька хвилин звідти в небеса полинули спочатку славлення, а потім молитви. Вони брали за душу воїнів, які, скинувши шапки та шоломи, щільною стіною стояли навколо на відстані двадцяти кроків та ретельно накладали на себе Перуницю.

Та навіть і після довгих роздумів Бус вирішив віддатися на волю Богів. Він прагнув врятувати свою душу і душі вояків, яких він сюди привів. Станеться так, як вони захочуть. На те й Ніч Сварога. Боги знають усе, що було, є й буде. І того не минути, хоч із шкіри вистрибни. Він дивився, як горять в кострищі поліна, складені навхрест. І на їхньому тлі йому чітко привиділися хрести, вкопані в землю тут, в долині Маренж, на крутому березі Бистриці. Один, два, п'ять, десять, двадцять, сорок, сімдесят... А на них... Що за

розп'яття? Чи він не марить?

У нього запаморочилася голова. Він хитнувся на вузькій колоді і звалився позад неї, розпластавши руки – мов розіп'ятий. Покотилася шапка і з-під неї на мокрий зім'ятий травостій впав довгий сивий чуб-косак. То був ще один попереджувальний знак. Охоронці прискочили, поплескали щоки, хлюпнули водицею.

– Де я? – підняв повіки, вдивляючись у обличчя воїнів у відблисках вогню. – Вибачте. Сам не второпаю, що сталося. Страшне видіння. Це, певно, від втоми.

За мить він оговтався. Знову сів на колоду, та тепер спиною до вогню – щоб не бачити оті складені навхрест палаючі чурбаки посеред багаття.

А в Кияр-граді мати Миліда серед ночі жахнулася у сні й сіла на ліжкові. В грудях серце калаталося, наче збиралося вистрибнути. Мабуть, дико скрикнула, бо за мить до її кімнати влетіла стривожена Ярославна, запалила воскову свічку від каганця в червоному куті.

– Що сталося? – Ярославна сіла поруч, турботливо обійняла свекруху за плечі.

– Таке приверзлося! – заламувала пальці Миліда.

– Щось страшне? – стала розпитувати Ярославна.

– До чого це – не второпаю. Спочатку піду воді розкажу, – піднялася з постелі і потьопала до високого глечика. Попросила невістку: – Злий мені на руки над мискою.

Миліда тримала долоні під струменем води і молилася. Трохи заспокоїлася. Знову сіла на ліжко.

– Приснилося мені, – розповідала тремтливим голосом, – буцімто я знову Буса народжувала та в пелюшки завивала. Поклала в колиску – а вона виявилася усипальницею. А навколо неї дерев'яні хрести яскраво-червоного кольору – ніби кровіця. Як би чого лихого не сталося з Бусом, синами та онуками.

– Заспокойтеся, мамо. То лише сон, – Ярославна по-

гладжувала плечі свекрухи.

– Я б і не тривожилася, та навідав мене той сон на рубежі Ночі Сварога, коли усяка нечисть вилазить на світ Божий та бешкетує, – захлипала Миліда. – Хоча б нічого не сталося з нашими орлами.

– Все буде гаразд, – раз-по-раз повторювала Ярославна. – Боги люблять нашого Буса-Спаса.

– Хочеться вірити, – Миліда витирала вологі щоки краєм простирадла.

Аж під ранок вони обоє поснули на Милідиній постелі. Та невдовзі Ярославна скрикнула спросоння і стала старанно витирати щоку.

– Ти чого? – підвелася над нею Миліда.

– Не знаю, що й думати. Приснився мені великий хрест через усе небо. Він нібито починався над Дунаєм і закінчувався над Ра-рікою. Та найстрашніше те, що з того хреста крапала кров. І начебто на мене. Поглянь, мамо, чи немає її на щоці, – Ярославна показала пальцем.

– Немає. Лише слід від твого тертя, – тепер уже Миліда ласкаво погладила невістку по русій косі.

– Це не спроста, – захитала головою Ярославна.

– Хоча б усім нам благополучно пережити Ніч Сварога та стріти новий його День! – Миліда швидко вдяглася у своє щоденне вбрання, стала навколішки перед образами у красному куті і почала молитися: – О, милосердні Боги Ірію, згляньтесь над нами, простіть усі наші гріхи зумисні та невірні! Допоможіть Спасу Бусу, моєму синові, живим та здоровим повернутися додому!..

І так майже до обідньої пори біла поклони та раз-по-раз накладала на себе Перуницю. А поряд хрестилася Ярославна.

У стані Словена не знаходив собі місця син Буса Боян. Передчуття чогось страшного, невідомого ятрили душу. Він то сновигав від маєтку до стайні й назад, то вкотре

брався начищати меч та ніж. Словен, помітивши його метушню, сердито гримнув:

– Аніж вештатися без толку, краще б узяв ліру та зіграв щось веселеньке на честь нашої перемоги над готами.

– Чомусь не грається й не співається, дядьку. Був би птахом, полинув у небо та дізнався, що там з батьком, – відізвався Боян.

– Не клопочись марно. Трохи погода налагодиться, вода в ріках спаде, пошлю я до нього гінця, – заспокоював свого стремного Словен.

– А може б я сам відправився з невеликим загоном? – запропонував Боян.

– Ні, хлопче, так ми з Бусом не домовлялися. Ти у мене стремний, так що будь добрим – виконуй свої обов'язки, – Словен підозріло глянув на племінника. – Все буде гаразд. Не муч душу сумними думами.

Боян на знак згоди похитав головою й знову подався до стайні.

Ні світ, ні зоря Бус біля свого кострища зібрав князів та воєвод на раду-пораду:

– Слухайте мій наказ, побратими! Пропоную направити послів до князя Голоти і запропонувати йому мир. Бо негоже нам, слав'янам-русам, воювати між собою. Він це теж повинен уявити.

– Він не погодиться, бо став християнином. І сповідує віру не в Спасу Буса, а в Ісуса Христа, – засумнівався маг Святогор.

– Та до чого тут віра. Князь Голота має зрозуміти, що ця війна в інтересах наших ворогів – готів та ромеїв, які сплять і бачать наші землі, в тому числі й Карпати, у своєму підпорядкуванні, – сказав Волгар, брат Буса.

– Ми у будь-яку хвилину можемо здійснити мечі і кинутися в бій на галичан. Але кому потрібні втрати? Слід скористатися послугами послів, – додав Гвідон, інший брат

Буса, управитель Тавриди.

– Голота має зрозуміти, що у нього не вистачить сил для перемоги. Я б на його місці погодився на перемовини, – докинув князь Киян, намісник у Бусів-граді на Непрі-ріці.

– Є інші думки? – спитав Бус, оглядаючи князів та воєвод. – Гірше війни немає нічого на світі. То ж хай буде мир! Тільки в ньому наше спасіння в кінці Року Сварога, який припадає на прийдешню ніч.

На тому й порішили. До стану Голоти відправили трьох послів, досвідчених у переговорах, з листом та тамгою у вигляді тризуба Великого князя Буса Білояра. І стали чекати. Вже й обідній час промайнув – послі не поверталися. Уже Сонце почало хилитися до краю неба – послів не чути й не видно. Напруга у війську наростала.

І раптом з протилежного боку з лісу, мов згряя чорного вороння, з улюлюканням та свистом на русів кинулася готська кіннота. Доки вона мчала, з-поза їхніх спин одна за іншою полетіли хмари стріл. І спішені руси, наче по них пройшлася коса Мари, з зойками падали на сиру землю. Готи відтісняли руськоланські дружини, які навіть не встигли скочити у сідла, до обривистих берегів Бистриці та в ліси. І невдовзі вся долина Маренж опинилася в руках готів. Посеред неї, наче острівець, гурт князів та воєвод на чолі з Бусом. Вони утворили коло, в руках мечі та щити, ладні захищатися до останньої краплі крові. Та готи не падали. Вони гарцювали на конях, чекаючи наказу. Тільки люто зиркали.

Таки діждалися. Розступилися. Наперед на дебелому чорному, як ніч, коневі вискочив конунг Амал Венд у роззолоченому шоломі та в латах, що криваво вилискували в останніх променях сонця.

– Тепер ти, володарю Арійстану, твої брати, сини та бояри в моїх руках. І що я захочу, те з вами й сотворю. Я помщуся вам за свого дядька Германареха! – самовдоволено хвастався конунг.

– Хіба ти Бог, Вінітарію? Він розпоряджається усім на

Землі, – з викликом спитав Бус.

– Але сьогодні Господь Ісус Христос на моєму боці. А від тебе він відвернувся, – хизувався своєю владою конунг. – Довго я чекав, коли настане кінець Дня Сварога, час твоєї поразки, Бусе. Ось-ось і ніч надійде. Чому ти, княже, не прислухався до пророцтв? Сподівався, що тебе мине чара, яку приготувала тобі Доля? Це твоя помилка, Бусе. І вона тобі дорого обійдеться, – Амал Венд з хижою усмішкою крутився на коні перед Спасом.

Крізь гурт готів протиснувся галицький князь Голота з охоронцями.

– Впізнаю зрадника і запроданця, – бридливо глянув у його бік Бус.

Голота аж затрясся у гніві, замахнувся мечем. І, певно, кинувся б на князя, та Амал Венд його спинив:

– Зажди! Встигнеш поквитатися.

Голота, граючи жовнами, сердито заштовхнув клинок до піхов.

– Я тобі ще це пригадаю! – пригрозив Бусу.

Вінитарій насолоджувався перемогою і розп'ятував:

– Я можу тебе помилувати, княже. Але за умови...

– Що я передам тобі ойум?

– Ті землі тепер я відберу в тебе задарма, – Амал Венд гордо сіпнув підборіддям. – А пощадити я тебе зможу, якщо ти привселюдно відцураєшся від свого титулу Спасителя Славії та Русі, відмовишся від Від, похрестишся та вірою і правдою служитимеш нашому Богу Ісусу Христу.

– А якщо я не погоджуся? – прижмурився Бус.

– Ти спочатку поміркуй над тим, що я пропоную, – Амал Венд хотів вдати з себе розважливого вождя.

– Невже ти гадаєш, що я, як оцей Голота, зраджу свою віру, свій народ? – Буса це розсмішило.

– Моя справа дати слушну пораду Великому князю Руськолані, – потішався конунг. – Хоч, відверто кажучи, не сподіваюся на твою згоду. Бо бути на рівні нашого Спасителя Ісуса і потім стати його рабом – звісно, то не просто.

– Це ти, Вінітарію, раб! – з притиском на останньому слові твердо сказав Бус. – Тільки раби сповідують чужу віру і чужих богів!

– Я, Амал Венд – раб Божий! І цим горджусь! – він ще вище задрав підборіддя.

– Кожний обирає свій шлях до Всевишнього. У тебе він отакий. Однак навряд чи він приведе до Царства Небесного, – зітхнув Бус. – Якщо я збережу тіло на твоїх умовах, то продам душу Сатану. Це стане найбільшою дурницею в моєму житті. Бо тіло – ніщо! Його не стане в будь-якому разі – такий закон Всевишнього. А душа – то все, бо вона вічна! Вона підніметься до Ірію, Царства Небесного, і звідти знову, якщо на те буде воля Богів, вселиться в інше тіло. От тільки в кого – в людину чи в свиню? Це залежатиме, праведною вона була в цьому житті чи грішною.

– На совість напіраєш, Бусе? Не на того натрапив. Мене не розжалобиш і не зіб'єш з обраного шляху, – насміхався Вінітарій, граючи конем перед бранцями.

– Зі шляху, який, за твоєю християнською вірою, веде до пекла! – Бус встромив меч у землю й оперся на нього.

– Думай, як тобі заманеться. Недовго залишилося. Подивимося, як тобі допоможуть твої Боги! – і Вінітарій звернув свій погляд на братів, синів та воєвод Бусових. – Так от що, родаки мої, я подарую життя кожному, хто зречеться Від та прийме в свою душу Ісуса Христа! Той, хто погодиться, нехай покладе до ніг меч і вийде з кола!

Запала гнітюча тиша. З навколишніх лісів насувалася ніч. Ніхто із русів не поклав меча. Навпаки – ще міцніше стисли рукояті.

– Що ж, ви зробили вибір. Невже віра дорожча, ніж життя? – подивувався Вінітарій.

– Такою вона була і для твоїх арійських прадідів та дідів! А зрадили її такі, як ти, безбожники! – гнівно кинув Бус.

– Ти, Бусе, говори, та не заговорюйся. У нас є Бог – Ісус Христос! Бачу, з тобою та твоїми синами ми не домови-

мося. Я не збираюся отут з тобою теревені розводити, – спокійно промовив конунг. І раптом спалахнув, як навіжений, крикнув на своїх вояк: – Чому стоїте, наче бевзі? Сіті – на них! Та зв’яжіть тугіше! Ми розіпнемо цих язичників-сонцепоклонників на хрестах! Хрест – у них символ Сонця! То ж нехай на них і повисять! Для цього нам дана Ніч Сварога! Доки не зупиниться старе Колесо Сварога та не запуститься нове, слав’яни беззахисні! Беріть їх! Ха-ха!

З усіх боків на гурт русів полетіли товсті мисливські сіті. А потім темними яструбами накинулися готи. Зім’яли, скрутили, обеззброїли, зв’язали тугими волосяними мотузками, посадили один до одного спинами.

Бус чув, як готи рубали смереки та збивали чурбаки. Силуети хрестів, навкіс уритих у ще по-весняному тверду землю, один за одним примарами здіймалися вздовж річки, що тьмяно мерехтіла під місяцем та зорями. Точнісінько, як у тому видінні біля багаття...

– То я востаннє пропоную тобі та твоїм родичам волю в обмін на відречення від Від, – з темряви почувся голос Вінитарія.

Перед Бусом, мов примари, з’явилися чорні лиховісні постаті Вінитарія та Голоти.

– Навіщо повторюватися? Ти служи своєму Богові, а я зостануся зі своїми Богами, – Бус завовтузився, намагаючись послабити вірьовки на руках та ногах. – Ти краще подумай про наслідки, до яких може призвести твій вчинок. Тебе ж проклянуть у віках.

– Та які наслідки! Не стане на Землі Буса – і твоїх вірян ми перетягнемо в нашу християнську віру, – конунг навіть у голосі виказував свою зверхність.

– А якщо не захочуть?

– Ми вміємо переконувати! – Амал Венд торкнувся рукояті меча на поясі.

– Ти не боїшся помсти? – спитав Бус.

– Я нічого й нікого не боюся! Бо я ставленик Бога на землі?

– Як папа римський?

– Майже! Принаймні папа у всьому мені потурає.

– Якщо ти нас розіпнеш, руськоляни підуть лавиною. І не стримають їх ні твої остготи, ні родичі-вестготи! А слав'янам допоможуть гуни. І ти втратиш усе, рабе Божий! А тебе, рабе Вінитарія, – звернувся він до Голоти, – твої ж люди розтерзають і залишать крукам або утоплять у багновиці! Вам не буде прощення! Ви залишитеся вбивцями на тисячоліття!

– Королю, дозволь мені його прямо отут прикінчити! – гарячкував Голота.

– Облиш! Він сконає на хресті, як Ісус Христос! – драгувався Амал Венд. – Хай станеться так, як пророчать його Віди!

– Ти хоч знаєш, кому насправді служиш, Вінитарію? – Бус намагався підвестися, та це йому не вдавалося.

Амал Венд насмішкувато спостерігав над його силкуваннями і нехотя поцікавився:

– І кому ж?

– Не Готії, не Ісусу, а Візантії та Риму, їх цесарям та можновладцям, – продовжував пручатися Бус. – А віра, яку вони тобі нав'язали, не що інше, як засіб упокорення твого народу. Та й це ще не все. Хіба не зрозуміло, що, позбавивши тебе прабатьківської віри, вони зробили тебе знаряддям у своїх руках. Вони задоволені тим, що ти воюєш зі своїми братами по крові – з такими ж аріями, як і сам. Служи чужинцям! Вислужуйся перед ними! Ти – раб!

Амал Венд промовчав, ніби його це не стосувалося. Він дивився на небо. Саме в цей час на ясний місяць почала насуватися чорна тінь. Все дужче і дужче. Здригнулася й загоготіла земля. Амал і Голота перезирнулися: що б оте означало?

Бус зрозумів: як і передрікали волхви, перед кінцем Ночі Сварога має відбутися затемнення місяця, а в південних краях станеться землетрус.

Амал Венд боязко втягнув голову в плечі і гукнув щосили:

– Русів – на хрести!

Хтось перепитав:

– Усіх?

– До єдиного!

– Дозволь, королю, мені власноруч розіп'яти Буса! – попросив Голота.

– Що хочеш, те й роби з ним! – Амал Венд байдуже махнув рукою.

– Будьте ж ви прокляті на віки, раби та слуги Чорнобога й Сатана! – вигукнув Бус.

І цей його клич повторили всі сімдесят приречених. Від того кличу готські вояки бентежилися, метушилися, ще дужче злилися. Щоб якомога швидше закінчити цю криваву марудну справу, один за одним хапали руськоланів та волокли на берег Бистриці до хрестів. То були страшні розкаряки – нижні два кінці вкопані в землю, а два верхні, мов рогатини, впивалися в нічну темінь.

Голота підскаочив до Буса, збив шапку, лівою рукою ухопив довгого чуба.

– Не чіпай, готський блазню! То Божа справа – виймати з косака душу за чуба! – мотнув головою Бус, аж волосся затріщало.

– Ти ще й повчати мене будеш? Це тобі за зрадника! – Голота розмахнувся і щосили правицею вдарив Буса у висок.

Той обм'як і втратив свідомість. Голота розчаровано ще кілька разів хвицнув його ногою під бік. Та князь, схоже, того не відчував.

– Не придурюйся! Підводься! – волав Голота, ухопив Буса за барки, підтягнув і ще раз розмашисто зо зла ударив кулачищем по голові.

Та Бус не приходив до тями. Він звалився на землю. І це, можливо, для нього було на краще – не відчував болю, коли вояки мотузками прив'язували його ноги до брусів, а в долоні забивали товсті цвяхи. Не чув стогони та стenanня братів, синів та воєвод.

Амал Венд з охороною подався подалі від місця страти, щоб не чути удари молотків, якими готи та бастарми забивали цвяхи в руки та ноги русів, їхні крики, стогони та прокльони. І коли воєводи доповіли, що справу закінчено, він, полегшено зітхнув:

– Нарешті ми здолали одного з наймогутніших володарів цього світу!

При цьому не зводив погляду з темного, аж чорного, неба. От-от має скінчитися затемнення Місяця. І коли показався яскравий серпанок нічного світила, Амал віддав команду:

– На коней! Руськолань повержена! Тепер ми господарі на землях слав'ян!

Готи скочили на коней і чимдуж дременули з місця злочину, а за ними й галичани.

Тоді Амал Венд навіть уявити не міг, що оте розп'яття арійського Спаса на хресті – символі Сонця – стане і його кінцем. Готія буде знищена, замість неї на півночі Європи виникнуть невеликі ярманські-германські князівства...

До сходу Сонця в долині Маренж – ні душі. З-поза далекого лісу перші сонячні промені Нового Дня Сварога бо-язко торкнулися сімдесяти хрестів вздовж Бистриці-ріки з розп'ятими на них руськоланами. На ще голих деревах круки перегукувалися, ніби чекали на здобич. Та раптом вони дружно спорхнули і закружляли над долиною. До хрестів на конях верхи під'їхав гурт галичан із навколишніх поселень, за ними тяглася вервечка возів. Вершники швидко спішилися і узялися розрізати вірьовки та висмикувати цвяхи із рук та ніг небіжчиків. Сподівалися, що, можливо, серед них є ще живі. Та марно. Тіла страчених обережно клали на вози.

Вожак галичан, якого називали Родаком, покликав трьох вершників:

– Відправляйтеся до князя Словена, сповістіть про біду. Нехай заберуть тіла своїх родичів. Слід з честю провести цих лицарів до Ірію. Люті часи чекають на всіх нас. Готи

розпочали війну, від якої самі ж загинуть. Та жити треба. Свароже колесо починає новий відлік часу.

Дізнавшись про страту Буса і рідні в перші години Нового Дня Сварога, князь Словен, лютий та рішучий, у супроводі дружини щодуху подався до долини Маренж.

– Брате, як я шкодую, що тоді не пішов з тобою! – побивався він над тілом Буса. – Та я відомщу Амал Венду за його підступність і жорстокість. Не буде йому спокою на цій землі!

Вісім пар волів повезли тіла князів та бояр до Кияр-граду через ріки, долини та степи.

Мати Миліда, як побачила ту валку, так і зомліла. А, прийшовши до тям, всі сльози виплакала. Ярославна, як могла, розраювала її, стримуючи ридання.

На похорон прибули князі Руськолані і навіть Гуністану. Народу зібралось видимо-невидимо. Син Боян проспівав славлення на честь батька, Спаса Землі Слав'янської. «Хрест Білояра для нас засіяв і цим наші душі врятував!» – линуло на Кияр-градом, над Руськоланню, над землями усіх слав'янських князівств від Дунаю до Ра-ріки і далі на схід. Чули ті славлення у Римі та Візантії. І скрізь проклинали Амала Венда як ката і людиноненависника. І розповідали, що навіть Ісус Христос відвернувся від нього.

Князь Словен, стоячи біля ритуальної лодії-кради і згадуючи подвиги Спаса, закликав:

– Браття-слав'яни, я зову під свої знамена всіх, хто жадає помститися за Спаса нашого! Хто хоче бачити вільними Русь, Словенію, Борусію, Волинь, Вендію! Хто прагне відстояти нашу прадавню сонячну православну віру!

– Я з тобою, княже! – відізався гунський вождь Буримир, брат Буса і Словена по батькові Дажин-яру, якого ще називали Болорев та Баламбер.

– Богиня Слава з нами! З нами Спас Бус! – дружно гукнули з усіх боків князі та воєводи.

За давнім арійським звичаєм Буса, його братів та синів спалили в тій краді-лодії на високому пагорбі на березі річки. А над їхнім прахом Ярославна розпорядилася насипати курган. На ньому поставили пам'ятник, а річку Алатирку перейменували на Баксан – так Буса часто називали місцеві роди. Бус, як і Ісус, розіп'ятий у п'ятницю, воскрес на третій день у неділю. А на сороковий день його душа піднялася на білу Алатир-гору. Від волхвів люди дізналися, що, як Побуд Русі-Славії, син Сонця Бус Білояр перебуває тепер у Царстві Небеснім біля трону Всевишнього і звідти спостерігає, що діється на Землі.

Після тризни князі Словен та Буримир з полками подалися навістріч військам Амала Венда. Готи самовпевнено та весело прямували вздовж Славути-ріки через ойум – так вони називали руські степи. Мов господарі, заходили в міста та села, відбирали золото та коштовності, руйнували відичні храми та капища. Хто протестував, проколювали списами або сікли мечами. Страждала і плакала Свята Русь.

Галичанський князь Голота, дізнавшись, що Словен подався до Кияр-граду, хотів прибрати під свою руку південні новгородські землі побіля Карпат. Та не зміг зібрати військо. Ніхто не бажав вступати до дружини того, хто зрадив Бусову віру і стратив самого Спаса. Голота застосував силу проти непокірних. Та галичани повстали, зловили князя і втопили в болоті. І сліду від нього не лишилося на землі. Тільки згадка в пам'яті людей, як про підступного запродавця.

На широких полі, на сонячному роздоллі стрілися полки Словена та Буримира з готами, оточили їх. Амал Венд, розуміючи, що потрапив у халепу, направив до Буримира послів. Він пропонував переходити на його бік. За це обіцяв передати всі захоплені землі між Ра-рікою та Дніпром, а ще віддати за нього свою красуню-племінницю Вадамерку.

– Передайте конунгу, що я не зраджую свого брата, навіть його пам'ять. А з катом не бажаю мати ніяких стосун-

ків. Смерть у двобої на луках, без мечів і списів, – от на що я можу погодитися! – гнівно сказав Буримир. – Геть з моїх очей!

Посли тихо розкланялися.

Буримир сумнівався, що Вінитарій погодиться на такий поєдинок. Та конунг, весь у залізних латах, шоломі, вийшов з великим золоченим луком і з повним колчаном стріл за спиною. Буримир узяв свій гунський лук – він стріляв набагато далі, ніж звичайний, і навіть пробивав кольчугу. Готи ще не навчилися такі виготовляти.

Аби розохотити конунга, Буримир пустив дві свистячих стріли над його головою. Вінитарій злякано провів їх поглядом. І тут же у відповідь почав одну за іншою пускати стріли, направляючи коня на супротивника. Буримир, сміючись, увертався. І коли конунг уже був на відстані у половину лету стріли, відпустив пальці на тятиві. Стріла, дико вискнула і, мов оса, впилася в шию Амала Венда. Гот випустив повід, ухопився за неї обома руками і, наче міх, гепнувся на землю, витинався, мов змії, хрипів, давлячись власною кров'ю. Буримир навіть не під'їхав. На своєму рудогривому повільно подався до війська.

Так безславно закінчилося життя ще одного завойовника – Амала Венда, який так і не знайшов шляху до істинного Бога. Кожному катюзі по заслугі.

Під натиском слав'ян та гунів остготи побігли на захід. Потім Буримир спинив свої війська. Далі германців гнали руськолани та анти аж до Дунай-ріки. Готам нічого не залишалось, як перебратися на протилежний берег. Там вони зіткнулися з римлянами. Візантійський імператор Валент кинув на них відбірні війська. Одначе йому не повезло – вестготи, союзники остготів, розбили його ополчення. А сам він загинув у битві під Андріаноподем. Римська імперія розпадалася на очах.

Руськолани відчайдушно мстили за Буса. Тіснили їх далі й далі від слав'янських земель.

Так починалася перша всеєвропейська війна, яку пізні-

ше чомусь назвали великим переселенням народів. Як не печально, призвідцею її стали міжусобиці між арійськими родами. А ще – нерівний шлюб між сестрою Буса, юною красунею Лебідкою, і майже столітнім готським вождем Германарехом у Сурож-граді. У цьому приморському містечкові закладався великий конфлікт – чи не найтрагічніший у минувшині Слав'янорусії.

Та головна причина в тім, що арії-слав'яни-руси-анти трималися прабатьківської православної віри, а арії-готи на той час уже прийняли іудейське християнство. А воно не засуджувало рабство та самоуправство володарів. Саме це ще багато разів спонукало до братовбивчих війн між арійськими народами протягом Лютих часів, що тягнуться й донині. Вигідні вони хіба що Чорнобогу, в яку б благопристойну одіж він не вбирався.

Епілог

*«І несіть світло знань людям,
і розсіюйте темінь невігластва.
А ще досліджуйте все в цьому світі
і творіть те, що належить по Праві,
і вибирайте із усього суцього
найсильніше. А перш за все шукайте
Істину Божу, бо то Криниця
Води Живої і Життя Вічного».*
Із Заповіту Буса.
«Ярилина книга».

І настав Новий День Сварога. Сонячний. Тихий. Під променями запарувала земля, вистрілюючи пролісками. Птаство наспівувало веселих пісень. Та тепер уже без Спа-са Буса. Всевишній у мить розп'яття ухопив його за довгий чуб та й вийняв з тіла невидиму душу. А потім те ж саме зробив і з усіма розіпнутими братами, синами та боярами. Тепер уже їхнім душам немічні, скалічені тіла не потрібні.

Бус, як і годиться, першим зійшов на невидимий для живих Калиновий міст, що з'єднував Яв і Нав над звивистою річкою Смородиною. То була не звичайна річка. У підніжжі Ірію вона розділяла світи земний і загробний. Над нею здіймався легкий вранішній біло-голубий туман, з якого у Небо вели вузькі сходи, сплетені із в'юнких лоз, обіч кожної сходинки букетики вічно благоуханних степових та лісових квітів. То був Шлях до Бога.

Бус спроквола пішов тими сходами. За ним потяглися й душі інших небіжчиків, його побратимів. А згори із сьоньї сяючої Сварги почувся голос – дзвінкий, лункий, всеосяжний. Бус упізнав його – то голос Всевишнього.

– То сходинки твого життя, Бусе, – відлунював у високості голос. – Ступивши на кожну з них, оглянься та

уважно придивись, чи все ти творив у земному світі за законами Праві. Там, де ні – кайся та проси прощення у тих, хто залишився на Землі, і в майбутніх своїх нащадків, доля яких прямо залежить від твоїх діянь. Ось тобі скрижалі на безкінечному зоряному тлі Всесвіту – за ними звіряй свої вчинки, мислі і слова.

Бус відав: так всемогутній Всевишній пропонував новопреставленим спокутувати свої гріхи. Зробити це має кожний добровільно, самостійно. Бог лише пильно спостерігатиме – його не обманути і не обхитрувати. Бо він – Творець усього суцього – видимого, невидимого і нас самих, усе бачить, усе знає.

І тут Бус внутрішнім зором побачив у півнеба написи, що змінювали один одного.

«Чи шанував ти батька і матір, сину мій?»

– Так, Отче, – вголос проказала душа Буса.

«Чи ставився ти так до інших, як до самого себе, сину мій?»

– Намагався, Отче. Та не завжди виходило.

«Чому?»

– Бо надто багато гонору мав, і за це каюсь.

«Ти заздрив комусь?»

– Ні, Отче. Заздрили мені.

«Чи убивав ти, сину мій?»

– Так, Отче.

«І не соромно було, сину мій?»

– Совісно і боляче, наче убивав самого себе.

«Чи щось крав або відбирав ти у людей, сину мій?»

– Не водилося таке за мною, Отче. Я жив у достатку.

Адже я князь.

«Тобто ти жив краще, ніж решта людей, сину мій?»

– Ліпше. І тепер мені совісно за це, Отче.

«Чи багато жінок мав, сину мій?»

– Багато. І це мене дошкуляє тепер, бо порушив закон Сварога – мусив мати одну жону.

«І ти усіх їх кохав?»

– Ні, Отче.

«Значить, творив перелюби?»

– Так, і прошу у них прощення.

«Чи вклонявся ти іншим богам, сину мій?»

– Я шанував мудрість Ісуса Христа, Отче. Хотів об'єднати відичну та християнську традиції і створити одну віру, яка б згуртувала всі роди, народи і племена.

«І що з того вийшло, сину мій?»

– Нічого. Бо я порушив заповіді пращурів – всіляко плекати та зміцнювати Віди. І через це для моєї країни та її народів настали Люті часи.

– А тепер, сину мій, подивися, до чого призвели твої помилки на Землі, – пролунав голос Всевишнього.

Бус опустил зір униз на простори Святорусії. Він майже одночасно міг бачити, що було, є і буде, із минулого стезини вели у майбутнє, не перериваючись.

...Син Дажин-яра, гунський князь, слав'янин Буримир-Болорев після убивства готського конунга Вінітарія таки одружився з його племінницею венедеккою-слав'янкою Вадамеркою – і йому підкорилися остроготи. Правда, це сталося після тривалих кровопролитних сутичок з сином Германареха Гуннімундом та ще одним готським вождем Гуларехом – вони загинули у тих битвах. (Подається за хронологією О. Асова – авт.).

Після загибелі Амала Венда (це сталося в 376 році) остготи і вестготи під натиском слав'ян втікали за Дунай-ріку. Звісно, там їх не чекали. Відступаючи, вони втягували в себе й слав'янські племена – ті, що на той час прийняли християнську віру. Не дивлячись на спротив римських легіонів, германські війська разом з слав'янами дійшли до Риму, взяли його приступом і розграбували (у 410 році). А потім захопили Галію (нині Франція), Іспанію і навіть Північну Африку разом з Карфагеном. Римська імперія розпалася остаточно на Східну і Західну (17 січня 395 року). І

скрізь у всій Європі розорення, кров, сльози, горе.

Доки правив Буримир, гуни не насмілювалися переходити Ра-ріку і не вторгалися в слав'янські землі. Вони обрали собі інші цілі. Нещадно громили Закавказзя, Сірію, Каппадокію, Месопотамію.

Та змінювалися часи і вожді. Після Буримира полчища гунів та язигів все ж вдерлися в землі Руськолані. І місцеве населення від Дону та Готського моря (Азовського або Озівського — **авт.**) перекочувало на береги Дніпра на чолі з боярином Оглендем. За ними потяглися берендеї і в Подніпров'ї заснували Переяслав-град, а на Волині — Туров-град. Князь Кий, один із нащадків Буса, від Сарграду (Кияр-граду, Білої Вежі) повів до Дніпра роди Білорярів, Білогорів, Новоярів. Провів їх з північного боку Змієвих валів, куди гуни чомусь не заходили, схоже, їх цікавила заможна Європа. Кий взяв під свою руку полян, приєднав Русь Голунську, Воронежець, вийшов до Дніпра і заснував місто, яке названо його іменем — Київ (у 430 році). Хоча є підстави вважати, що поселення тут існувало з давніших часів і започатковане Києм Древнім.

І таким чином на залишках Сколотії-Сарматії-Роксонані-Руськолані піднялися нові слав'янські союзи — Скуфь Київська та Антія. Та князів там уже не обирали. Вони самі себе призначали.

Тим часом гунські хани Ругила, Мунздук та Октар в середньому Подунав'ї створили своє царство. Тепер уже слав'яни почали воювати проти них на боці римлян. Та після смерті Ругили гуни обрали своїми правителями братів Аттилу і Бленду, синів хана Мунздука.

Аттила уклав мир з Візантією і почав витісняти з Північного Кавказу рештки родів руськоланів, берендеїв, черкасів та інших. Врешті-решт гуни заволоділи їхніми землями, за які воювали понад шістьдесят років.

Отак підступно християнська Візантія чужими руками розправилася з православною Руськоланню.

Та рано возрадувався візантійський імператор Валентиніан III. Атилла знову рушив на Дунай (441 рік) і на цей раз пішов на Константинополь. Бо, як кажуть, одним договором ситий не будеш – треба й обіцяну данину платити. Візантія швиденько повернула борг. Більше того, Атилла навіть сватався до сестри імператора Гонорії, яка нібито була закохана в нього.

Що стосується Скуфі Київської, то Атилла, убивши свого брата-співправителя Бленду (445 рік), залучив на свій бік підкорених слав'ян-антів, уклав з ними союз. Це було вигідно руськоланам. Атилла ж отак прагнув використати їх у боротьбі проти германських племен. І це йому вдалося. Адже слав'яни ще пам'ятали, як нещадно готи розправилися з їхнім Спасом Бусом Білоярм, і прагли поквитатися. То ж спільно з слав'янами Атилла легко вибив готів із Карпат, а також підкорив ще з десяток їхніх племен. Такі походи за участю Кия, Щека та Хорива дали змогу слав'янам закріпитися в Західній Європі: чеські роди повернулися до Богемії, а землі по обидва береги Лаби (Ельби) зайняли серби та інші племена.

Вестготи, втікаючи від об'єднаних військ гунів та слав'ян, захопили Галію. На Каталунській рівнині відбулася так звана Битва народів (451 рік). У ній, окрім гунів, з обох боків воювали венеди і руськолани. То була братовбивча війна, проти чого виступав Бус Білояр і через що загинув.

Після того Атилла захопив Мілан, хотів іти на Рим, та після перемовин з папою Левом чомусь передумав. Кажуть, папа переконав у тому, що Бог-Творець не велить воювати та кров проливати, бо всі люди – браття. Атилла повернувся до Панонії і вирішив скріпити мир з готами шлюбом з германською красунею Ільдико. І це його згубило. Після шлюбної ночі грізного володаря знайшли мертвим нібито від серцевого нападу. Хоч ще сучасників брали сумніви. Вони підозрювали, що грізного вождя гунів отруїли.

Сини Аттили, сповнені жадоби до влади та батькових багатств, поділили між собою величезну імперію, тим самим ослабивши її. Готські племена повстали. Через десяток років вони вже домінували в Європі. Вандали ще раз розграбували і майже зруйнували Рим (455 рік).

Доки гуни підкоряли Європу, Русь Київська міцніла та розширяла свої кордони. Сприяла цьому угода з Атилою. Князь Кий приборкав тюрків-болгар, підпорядкував Карпати та побережжя від Дніпра до Дунаю.

Чому ж Атила погодився на мирову угоду з князем Русі Києм? Та звісно, Буримир (Баламбер) – син руськоланського князя Дажин-яра та Навни, спадкоємець гунського правителя Моріяра (Міріана III). Саме він започаткував династію гунський царів. Після смерті Буримира (400 рік) правив його син Юлдуз, потім онук Каратан. Так от, в одного з синів Мунчуга (Мунздука) народився хлопчина Атила, майбутній підкорювач Європи та Азії, – праправнук Дажин-яра. Скоріше за все, тут слід шукати відповідь.

Бус з висоти бачив, що прадавній рід Білоярів не зник, як того хотіли готські конунги – спочатку Германарех, потім Амал Венд-Вінітарій. Він продовжився в дітях, онуках, правнуках. Арійська династія Бусів здавна була кровно пов'язана з багатьма вельможними дворами світу – з королем Артуром (Ар-Тур) в Англії, Меровінгами у Франції, з Інґлінами в Скандинавії. А ще раніше – з Рамою, Буддою, Заратуштрою, перським царями Киянідами, японськими імператорами. І вони правлять світом.

Та найбільше Буса шокувало те, що в майбутньому продовжуються протистояння та війни між братніми народами. Мара з косою та Чорнобог бенкетують поміж тіл убитих та померлих від хвороб. І всюди одні й ті ж балачки – про золото, дорогоцінності, напої, наїдки та жінок. Саме проти братовбивчих битв завжди виступав арійський Спас Бус, за це він життя віддав, як і Спас Ісус.

– Так ти задоволений тим, що побачив? – спитав голос

Всевишнього.

– Це – жах, Отче! – защеміла Бусова душа, наче хтось скував її невидимими кайданами. – То мій гріх, Отче.

– Хоч зрозумів свою провину?

– Так, Отче. Я не зберіг відичну віру. І через те русислав'яни втратили Шлях Праві і розбрелися, мов череда, в різні боки, забули, хто вони є і для чого прийшли на Землю. Для більшості богом став Золотий Тілець, а вождами – Чорнобог та Сатан. Так недовго й до кінця світу докотитися, – майже ридала душа Буса.

– А все тому, що ти, сину мій, не побачив різниці між Спасом Бусом і Спасом Ісусом. Хотів поєднати те, що не поєднується — відичне та іудо-християнське віросповідання.

– То як мені виправити свої помилки, Отче? – Бус напружено вслухався у вселенську тишу, вдивлявся в міріади зірок та галактик.

– А як ти гадаєш, сину мій? – пролунав голос Всевишнього.

– Повертатися знову на Землю і жити та діяти за законами Праві, – сказав Бус.

– Та перед новим втіленням очисти свою душу на Алатир-горі. Боги Вирію тобі допоможуть, – порадив Всевишній. – Навіть, до тебе, посвяченого, багато гріхів поприлипало. Тільки чистий душею та помислами здатний зробити світ кращим.

– Я б хотів повернутися в кінці Лютої епохи – це приблизно в 2496 році, може, трохи раніше чи пізніше, коли знову на небосхил зійде Чигир-зоря, – попросив Бус (за розрахунками О. Асова таке може статися десь у ці роки – **авт.**).

– А чому не раніше? — поцікавився Бог.

– Це й так швидко. За законом Коляди від цього часу промайне лиш 26 Малих Днів. Я не хочу бути розіп'ятим знову, – мовив Бус. – Сподіваюсь, до того часу, люди награвуються в золото та інші цяцянки, які підсовує їм Чор-

нобог та його всюдисущі легіонери, зрозуміють, врешті-решт, що не тіло, а душа, чиста, правдива, милосердна, – найбільше багатство на світі, яке слід леліяти щодня, щогодини, щохвилини.

– Хай так і буде! – донісся голос Всевишнього.

31 січня 2013 року

м. Сімферополь

Зміст

Передмова	3
Частина перша. Рік 294-й	6
Частина друга. Рік 295-й	38
Частина третя. Рік 297-й	86
Частина четверта. Рік 298-й	102
Частина п'ята. Рік 303-й	120
Частина шоста. Роки 309 – 316-й	137
Частина сьома. Роки 322 – 328-й	172
Частина восьма. Роки 329 – 340-й	216
Частина дев'ята. Роки 341 – 344-й	265
Частина десята. Роки 345 – 360-й	296
Частина одинадцята. Роки 361 – 368-й	320
Епілог	341

Літературно-художнє видання

Віктор Стус

«Арійський Спас– 2013»

В авторській редакції

Верстка і обкладинка Д. Іванченко

Підписано до друку
Формат 60x84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Georgia.
Ум друк. арк. 21,16.
Наклад 200 прим.
Зам № 8.

Видавництво «Доля»
96022, м. Сімферополь, вул. Виноградна, 22.
Тел./факс: (0652) 57-30-01
e-mail: vbasurov@mail.ru
Свідоцтво Держкомінформу України
ДК № 343 від 23.02.2001 р.

ТОВ «Український центр інформації
та видавничої справи «Таврія»
e-mail: ucm_pub_tavriya@ukr.net

Віддруковано у ТОВ «Форма»
95000, м. Сімферополь,
вул. Сергєєва-Ценского, 3, оф 6
Тел.: +38(0652) 601-201
e-mail: formacrimea@gmail.com

